

HRVATI U AUSTRALIJI OD 1945. DO 1975. GODINE - U KONTEKSTU SLUČAJA „MURPHYJEVE RACIJE“

Kožul, Ante

Doctoral thesis / Disertacija

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:414388>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-29**



Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)





Sveučilište u Zagrebu

Fakultet hrvatskih studija

Ante Kožul

**HRVATI U AUSTRALIJI OD 1945. DO
1975. GODINE – U KONTEKSTU
SLUČAJA „MURPHYJEVE RACIJE“**

DOKTORSKI RAD

Zagreb, 2023.



Sveučilište u Zagrebu

Fakultet hrvatskih studija

Ante Kožul

**HRVATI U AUSTRALIJI OD 1945. DO
1975. GODINE – U KONTEKSTU
SLUČAJA „MURPHYJEVE RACIJE“**

DOKTORSKI RAD

Mentor: prof. dr. sc. Josip Jurčević

Zagreb, 2023.



University of Zagreb

Faculty of Croatian Studies

Ante Kožul

**CROATIANS IN AUSTRALIA FROM 1945
TO 1975 – IN THE CONTEXT OF THE
"MURPHY'S RAID" CASE**

DOCTORAL DISSERTATION

Supervisor: Josip Jurčević, Ph. D.

Zagreb, 2023.

ŽIVOTOPIS MENTORA

Prof. dr. sc. Josip Jurčević znanstveni je savjetnik te redoviti sveučilišni profesor suvremene svjetske i nacionalne povijesti. Rođen je 1951. u Studencima kod Imotskog. Od početka osnovne škole neprekidno živi u Zagrebu. Oženjen je i otac je sedmero djece. U vrijeme Hrvatskog proljeća bio je član Sveučilišne skupštine i Studentskog odbora Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Dragovoljac je Hrvatskoga domovinskog rata. Bio je zapovjednik Voda Glavnog stožera HV-a za dokumentarno i informativno djelovanje. Bio je jedan od osnivača Uprave za informativno-psihološko djelovanje (IPD) MORH-a. Osnovao je i bio prvi ravnatelj Središnjeg arhiva MORH-a. Godine 2009. bio je neovisni kandidat za Predsjednika Republike Hrvatske. Veoma je djelatna u civilnom društvu na zastupanju ljudskih prava i ostvarivanju socijalne kohezije.

Na Filozofskom fakultetu u Zagrebu je diplomirao povijest i filozofiju (1975.), a paralelno je završio po četiri semestra Pravnog, Ekonomskog i Fakulteta političkih znanosti te dva semestra Laičke teologije. U razdoblju 1975. – 1980. završio je šest semestara Studija informatike i diplomirao studij Marksizma i teorije i prakse samoupravnog socijalizma. Na Filozofskom fakultetu u Zagrebu je magistrirao (1996.) i doktorirao (2000.) na temama iz suvremene hrvatske povijesti.

Radio je u Institutu društvenih znanosti Ivo Pilar (1997. – 2017.) u kojem je bio voditelj Centra za istraživanje mira, rata i terorizma. Prije toga je radio kao samostalni savjetnik u državnoj Komisiji za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava (1994. – 1997.). Prije 1990. nije mogao dobiti stalni posao te je egzistenciju osiguravao baveći se primijenjenom umjetnošću i različitim vrstama obrta i kućne radinosti.

Bio je član Savjeta Vlade RH za pripremu prijatelja suda pred Međunarodnim sudom za prostor bivše Jugoslavije. Član je Komisije za martirologij Hrvatske biskupske konferencije i Biskupske konferencije Bosne i Hercegovine. Bio je ekspertni svjedok na tri suđenja za ratne zločine pred Haškim tribunalom i u Hrvatskoj.

Istražuje noviju hrvatsku povijest, a središnje teme su ratno i poratno stradalništvo vezano za Drugi svjetski rat, Hrvatska u drugoj Jugoslaviji, Hrvatski domovinski rat, te Hrvatsko iseljništvo. Vodio je 11 i bio istraživač na 7 znanstveno-istraživačkih projekata, među kojima su: *Jugoslavenski zločini počinjeni nakon završetka Drugog svjetskog rata; Hrvatski domovinski rat; Integracijski procesi između Republike Hrvatske i hrvatskog iseljništva ; Strategija potpore i poticanja razvitka civilnog društva u RH.*

Autor je 15, te koautor ili autor poglavlja u 37 knjiga; objavio je 48 znanstvenih članaka; uredio je 17 knjiga. Sudjelovao je s izlaganjima na stotinjak međunarodnih i domaćih znanstvena skupova, a na njih pedesetak bio je član programskog i/ili organizacijskog odbora. Stručni je suradnik u 20 dokumentarnih filmova. Među autorskim knjigama su i sljedeće: *Nastanak jasenovačkog mita* (1998.); *Bleiburg – jugoslavenski poratni zločini nad Hrvatima* (2005.); *Odnos Republike Hrvatske prema Bosni i Hercegovini 1990 – 1995* (2009.); *Prikrivena stratišta i grobišta jugoslavenskih komunističkih zločina* (2012.); *Slučaj Perković – spašavanje zločinačke budućnosti* (2013.); *Stogodišnji teror jugoslovenstva i komunizma u Hrvatskoj* (2015.); *Heroji Hrvatskoga domovinskog rata* (2017.); *Komunistički teror i mučeništvo Crkve: djelovanje Udbe protiv Crkve u Hrvatskoj 1945.-1991.* (2020.).

Majci Mari.

SAŽETAK

U Australiji je u prosincu 1972. nakon 23 godine vladavine Liberalne stranke na vlast došla Laburistička stranka. Nova je vlada bila odlučna dokazati ravnodušnost prethodnih liberalnih vlada prema navodnom hrvatskom terorizmu u Australiji i neučinkovitost Australske sigurnosno-obavještajne organizacije (ASIO).

Uspostavom diplomatskih odnosa s brojnim komunističkim državama nova je vlada napravila snažan zaokret u australskoj vanjskoj politici u sklopu kojeg je organiziran i posjet jugoslavenskog predsjednika Saveznog izvršnog vijeća Džemala Bijedića Australiji. Novi laburistički glavni državni odvjetnik Lionel Murphy Bijedićev dolazak iskoristio je za raciju u sjedištu ASIO-a uz obrazloženje da se radilo o sigurnosnim pitanjima vezanima za Bijedićev posjet dok je stvarni razlog bilo prikupljanje dokaza o postojanju hrvatskog terorizma u Australiji i optužba prethodnih liberalnih vlada za njegovo toleriranje.

Cijeli je slučaj rezultirao višemjesečnom parlamentarnom raspravom o tome je li glavni državni odvjetnik u svom postupanju prekoračio svoje ovlasti. Laburistička vlada u opravdavanju Murphyjevog postupka događaj je nazivala posjetom i postupanjem u skladu s nadležnosti glavnog državnog odvjetnika. Oporbeni liberalni zastupnici tvrdili su da se radilo o raciji s obzirom da je Murphyjev dolazak izveden uz pratnju policije Commonwealtha koja je zapečatila prostorije ASIO-a za što niti ona niti glavni državni odvjetnika nisu imali ovlasti.

Murphyjeva racija rezultirala je širokom parlamentarnom raspravom o učinkovitosti i djelovanju ASIO-a, njegovoj suradnji s australskom policijom i pitanjima njegova odnosa i nadležnosti prema glavnom državnom odvjetniku i vladi. Cijeli je slučaj doprinio uspostavi Kraljevskog povjerenstva za obavještajne i sigurnosne poslove koje je imalo zadatak da provede široku istragu o australskim agencijama za nacionalnu sigurnost i njihovoj suradnji s vladom i drugim vladinim tijelima, a rezultiralo je preporukama koje su korištene u donošenju novog zakonodavnog okvira o njezinom ustroju i radu.

Murphyjeva racija uzrokovala je brojne političke i medijske napade na pojedine istaknute Hrvate i hrvatske političke i društvene organizacije koje su osnovane u Australiji nakon Drugog svjetskog rata, a rezultirala je stigmatizacijom i stavljanjem hrvatske iseljeničke zajednice u nepovoljan i neugodan položaj unutar australskog društva.

Ključne riječi: hrvatsko iseljništvo, Australija, 1973. godina, Murphyjeva racija, ASIO, Hrvatsko revolucionarno bratstvo, Džemal Bijedić, Jugoslavija

SUMMARY

In December 1972, after 23 years of rule by the Liberal Party, the Labor Party came to power in Australia. The new government was determined to prove the previous Liberal governments indifference to alleged Croatian terrorism in Australia and the ineffectiveness of the Australian Security Intelligence Organization (ASIO).

The new government made a strong turn in Australian foreign policy and established diplomatic relations with numerous communist countries. As part of that, the visit of the Yugoslav president of the Federal Executive Council Džemal Bijedić was organized. Under the excuse of security issues related to Bijedic's visit, the new Labor Attorney General Lionel Murphy raid the headquarters of the Australian Security Intelligence Organization (ASIO). However, the true motive for the raid was to gather evidence about the existence of Croatian terrorism in Australia and accuse previous liberal governments of tolerating it.

After the event, the debate started on whether Attorney General and Commonwealth Police exceeded their authority by sealing off the premises of ASIO. The Labor government was classifying the event as a visit and evaluated acts of Lionel Murphy as in line with the authority of the Attorney General. On the other side, parliamentary representatives of Liberal party were classifying the event as a raid and insisted that the Attorney General and Commonwealth Police exceeded their authority. The whole case resulted in a month-long parliamentary debate that opened-up numerous questions related to Australia's previous domestic and foreign policy and the position of the Croatian emigrant community in Australia after the Second World War.

The Murphy raid also resulted in a wide-ranging parliamentary debate on the effectiveness and performance of ASIO, its cooperation with the Australian Police and relationship to the Attorney-General and the government. The whole case contributed to the establishment of the Royal Commission on Intelligence and Security. Its task was to undertake a wide-ranging inquiry into Australia's national security agencies and their cooperation with the government and other government bodies. Their work resulted in recommendations that were used in the adoption of a new legislative framework for the constitution and work of ASIO.

Murphy's raid caused numerous political and media attacks on certain prominent Croats and Croatian political and social organizations that were founded in Australia after the Second World War and resulted in the stigmatization and placing of the Croatian emigrant community in an unfavorable and unpleasant position within Australian society.

Keywords: Croatian emigration, Australia, 1973, Murphy's raid, ASIO, Croatian Revolutionary Brotherhood, Džemal Bijedić, Yugoslavia

SADRŽAJ

I. UVOD.....	1
1.1. Ciljevi rada i pregled dosadašnjih istraživanja	1
1.2. Australska državna politika i hrvatska zajednica u Australiji	5
II. POVIJEST HRVATSKOG ISELJENIŠTVA U AUSTRALIJI	13
2.1. Počeci doseljavanja Hrvata u Australiju	13
2.2. Prvi veliki val doseljavanja 1890. – 1914. godine	19
2.3. Hrvati u Australiji u vrijeme Prvog svjetskog rata	26
2.4. Hrvati u Australiji između dva svjetska rata.....	27
2.5. Doseljavanja Hrvata u Australiju nakon Drugog svjetskog rata.....	33
III. HRVATSKE POSLIJERATNE STRANKE I ORGANIZACIJE.....	37
3.1. Osnivanje prvih hrvatskih iseljeničkih stranaka u Australiji.....	37
3.2. Hrvatska seljačka stranka	38
3.3. Hrvatski oslobodilački pokret.....	41
3.4. Hrvatski narodni otpor.....	46
3.5. Hrvatski narodni odbor.....	57
3.6. Hrvatski demokratski odbor	59
3.7. Hrvatska republikanska stranka	60
3.8. Hrvatsko narodno vijeće.....	62
3.9. Hrvatski državotvorni pokret	64
3.10. Zajednički nastupi hrvatskih stranaka i organizacija u Australiji	65
IV. HRVATSKO REVOLUCIONARNO BRATSTVO.....	69
4.1. Osnutak, struktura i širenje članstva Hrvatskog revolucionarnog bratstva	69
4.2. Akcija Skupine Tolić-Oblak 1963. godine	77
4.3. Širenje europskog ogranka HRB-a.....	79
4.4. Akcija Bugojanske skupine 1972. godine	87
V. EKSPLOZIJE BOMBI U SYDNEYJU 16. RUJNA 1972. GODINE.....	95

5.1. Bombaški napad u Sydneyju i parlamentarne rasprave o terorizmu.....	95
5.2. Marjan Jurjević – „najnepouzdaniji svjedok“.....	112
VI. AUSTRALSKA SIGURNOSNO-OBAVJEŠTAJNA ORGANIZACIJA (ASIO).....	121
VII. POSJETI GLAVNOG DRŽAVNOG ODVJETNIKA LIONELA MURPHYJA REGIONALNIM UREDIMA ASIO-A I RACIJA U SJEDIŠTU ASIO-A 16. OŽUJKA 1973. GODINE.....	125
7.1. Rasprave oko konteksta odlazaka glavnog državnog odvjetnika Lionela Murphyja u urede ASIO-a.....	125
7.2. Posjet regionalnom uredu ASIO-a u Canberri.....	126
7.3. Afera Hunt.....	131
7.4. Organizacija racije u sjedištu ASIO-a u Melbourneu.....	147
7.5. Događaji u zračnoj luci u Canberri.....	148
7.6. Događaji u sjedištu ASIO-a uoči dolaska glavnog državnog odvjetnika Lionela Murphyja.....	151
7.7. Učinak racije na zaposlenike ASIO-a.....	155
7.8. Događaji u regionalnom uredu ASIO-a u Sydneyju.....	157
VIII. POSJET DŽEMALA BIJEDIĆA AUSTRALIJI OD 20. DO 22. OŽUJKA 1973. GODINE.....	167
8.1. Vanjskopolitički kontekst posjeta.....	167
8.2. „Operation Amber“.....	168
8.3. „Akcija Istok“.....	174
IX. PARLAMENTARNE RASPRAVE O MURPHYJEVOJ RACIJI.....	191
9.1. Posjet glavnog državnog odvjetnika Lionela Murphyja sjedištu ASIO-a 22. ožujka 1973. godine.....	191
9.2. Izvješće Lionela Murphyja u Senatu 27. ožujka 1973. godine.....	194
9.3. Parlamentarne rasprave o navodnom hrvatskom terorizmu te posjetima i raciji Lionela Murphyja u uredima ASIO-a.....	211
9.4. Uloga i položaj ASIO-a.....	217
9.5. Posjet Džemala Bijedića.....	223

9.6. Racija u domovima Hrvata 1. travnja 1973. godine.....	227
9.7. Izjava Ivora Greenwooda u Senatu 4. travnja 1973. godine.....	229
9.8. Strijeljanje uhićenih članova Bugojanske skupine.....	248
9.9. Senatska istraga u parlamentu.....	254
9.10. Odbor za građanska prava migranata u Australiji.....	256
X. KRALJEVSKO POVJERENSTVO ZA OBAVJEŠTAJNE I SIGURNOSNE POSLOVE	267
XI. ZAKLJUČAK	281
XII. IZVORI I LITERATURA	292
XIII. ŽIVOTOPIS AUTORA S POPISOM OBJAVLJENIH RADOVA	299

I. UVOD

1.1. Ciljevi rada i pregled dosadašnjih istraživanja

Hrvati su u Australiju počeli doseljavati pojedinačno početkom 19. stoljeća. Značajnije doseljavanje započelo je od sredine 19. stoljeća, a do 1890-ih poprimilo je obilježje iseljeničkog vala. Doseljavanje je nakratko prekinuto tijekom Prvog svjetskog rata, a obnovljeno je u međuratnom razdoblju. Najznačajnije razdoblje doseljavanja Hrvata u Australiju započelo je nakon završetka Drugog svjetskog rata. U tom je razdoblju osnovan najveći broj hrvatskih političkih i društvenih organizacija koje su u svom djelovanju imale za glavni cilj stvaranje samostalne i slobodne hrvatske države. Od početka 21. stoljeća opada broj Hrvata koji doseljavaju u Australiju, a u posljednje vrijeme zabilježeni su i povratci iseljenika u domovinu. Prema popisu iz 2021. u Australiji živi 164.362 Hrvata, od čega ih je 43.302 rođeno u Hrvatskoj.¹ Međutim, prema procjenama, u Australiji danas živi više od 250.000 Hrvata i njihovih potomaka.²

Unatoč dugoj i bogatoj povijesti Hrvata u svijetu i njihovom značajnom doprinosu razvoju društava u koja su doseljavali povijest hrvatskog iseljeničtva kao tema još je uvijek nedovoljno istražena u okviru hrvatske historiografije. Djelo Većeslava Holjevca „Hrvati izvan domovine“³ unatoč tome što je izdano 1968. i dalje predstavlja polazište u istraživanjima. Hrvatsko iseljeničtvo u Australiji, naročito za razdoblje druge polovine 20. stoljeća, dosada nije sustavno istraženo već je djelomično obrađeno u okviru istraživanja povijesti hrvatskog iseljeničtva u drugim dijelovima svijeta. Prve radove o Hrvatima u Australiji objavio je Mato Tkalčević čija se djela smatraju osnovicom i polaznom točkom u istraživanjima.⁴

Početni su radovi uglavnom preglednog i faktografskog karaktera, usmjereni prema podacima o imenima i kretanju broja doseljenika, društvima koja osnivaju te vjerskim zajednicama i sportu, a prikazivani su u dugom vremenskom razdoblju. Ilija Šutalo u djelu „Croatians in Australia: pioneers, settlers and their descendants“⁵ donosi pregled povijesti

¹ „People in Australia who were born in Croatia“, https://www.abs.gov.au/census/find-census-data/quickstats/2021/3204_AUS (Pristup ostvaren 20. 3. 2023.).

² „Hrvatsko iseljeničtvo u Australiji“, <https://hrvatiizvanrh.gov.hr/hrvati-izvan-rh/hrvatsko-iseljenistvo/hrvatsko-iseljenisto-u-australiji/751> (Pristup ostvaren 20. 3. 2023.).

³ Većeslav Holjevac, *Hrvati izvan domovine*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1968., 209.

⁴ Mato Tkalčević, *Hrvati u Australiji*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1992., Mato Tkalčević, *Povijest Hrvata u Australiji*, Hrvatski svjetski kongres u Australiji, Melbourne, 1999., Mato Tkalčević, *Croats in Australia: an information and resource guide*, Victoria College Press, Buwood, 1988.

⁵ Ilija Denis Šutalo, *Croatians in Australia: pioneers, settlers and their descendants*, Wakefield Press, Kent Town, 2004.

Hrvata u Australiji do Drugog svjetskog rata, a za razdoblje nakon Drugog svjetskog rata značajno je djelo Fabijana Lovokovića „Hrvatske zajednice u Australiji: nastojanja i postignuća“.⁶ Važne radove o Hrvatima u Australiji objavili su i Maria Tence, Val Colic-Peisker, Rebeka Mesarić Žabčić i Luka Budak.⁷

Nakon Drugog svjetskog rata Hrvati su u iseljeništvu diljem svijeta osnovali brojne političke organizacije koje su svoje ogranke osnovali i u Australiji. Osim ogranka Hrvatske seljačke stranke, koji je u postojao još u međuratnom razdoblju, svoje su ogranke u Australiji osnovali Hrvatski oslobodilački pokret, Hrvatska republikanska stranka, Hrvatski narodni odbor, Hrvatski narodni otpor, Hrvatski demokratski odbor, Hrvatsko narodno vijeće i Hrvatski državotvorni pokret.

Pregled povijesti i djelovanja hrvatskih političkih stranaka i organizacija u svijetu prikazali su Ivan Čizmić, Marin Sopta i Vlado Šakić u djelu „Iseljena Hrvatska“⁸, a u djelu „Budućnost iseljene Hrvatske“⁹ (Josip Jurčević, Marin Sopta i Vlado Šakić) osim trenutnog stanja hrvatskog iseljništva ukazano je i na važnost povezivanja domovinske i iseljene Hrvatske. Bože Vukušić u djelu „Tajni rat UDBE protiv hrvatskog iseljništva“¹⁰ donosi pregled hrvatskih političkih stranaka u iseljeništvu, pa tako i u Australiji, kao i popis te kratke životopise važnih političkih iseljenika i s njima povezanih događaja. U djelu „Hrvatsko revolucionarno bratstvo: rat prije rata“¹¹ Vukušić je prikazao nastanak i djelovanje jedne od najvažnijih hrvatskih iseljeničkih organizacija u Australiji i svijetu.

⁶ Fabijan Lovoković, *Hrvatske zajednice u Australiji: nastojanja i postignuća*, Središnji odbor hrvatskih društava Australije, Kingsgrove, 2010.

⁷ Maria Tence, „Dokumenti o Hrvatima Viktorije“, *Hrvatski iseljenički zbornik 2000.*, Hrvatska matica iseljenika, Zagreb, 1999., Val Colic-Peisker, *Migration, class, and transnational identities: Croatian in Australia and America*, University of Illinois Press, Chicago, 2008., Val Colic-Peisker, „Hrvatska zajednica u Australiji početkom 21. stoljeća“, *Hrvatski iseljenički zbornik 2013.*, Hrvatska matica iseljenika, Zagreb, 2012., Rebeka Mesarić Žabčić, „Povijesni pregled, geografski smještaj te primjeri djelovanja hrvatskih udruga u Australiji“, *Institucionalizacija hrvatske dijaspor: oblici migrantskog udruživanja: primjeri iz Europe, Južne Amerike i Australije*, Jesenski i Turk, Zagreb, 2012., Luka Budak, „Australijski vizionari priznanja materinskoga jezika“, *Hrvatski iseljenički zbornik 2009.*, Hrvatska matica iseljenika, Zagreb, 2008., Luka Budak, „Dva povijesna projekta australskih Hrvata“, *Hrvatski iseljenički zbornik 2013.*, Hrvatska matica iseljenika, Zagreb, 2013.

⁸ Ivan Čizmić, Marin Sopta, Vlado Šakić, *Iseljena Hrvatska*, Golden marketing - Tehnička knjiga: Institut za društvena istraživanja Ivo Pilar, Zagreb, 2005.

⁹ Josip Jurčević, Marin Sopta, Vlado Šakić, *Budućnost iseljene Hrvatske*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 1998.

¹⁰ Bože Vukušić, *Tajni rat UDBE protiv hrvatskoga iseljništva* (dalje: *Tajni rat UDBE*), Klub hrvatskih povratnika iz iseljništva, Zagreb, 2002.

¹¹ Bože Vukušić, *Hrvatsko revolucionarno bratstvo: rat prije rata* (dalje: *Hrvatsko revolucionarno bratstvo*), Klub hrvatskih povratnika iz iseljništva, Zagreb, 2012.

O djelovanju hrvatskih političkih stranaka u iseljeništvu, s posebnim osvrtom na Hrvatsko proljeće, djelo naslova „Hrvatsko proljeće i hrvatska politička emigracija“¹² objavio je Wolfy Krašić. Navedena literatura korištena je najvećoj mjeri u uvodnom dijelu rada u kojem je prikazana povijest doseljavanja Hrvata u Australiju i nastanak i djelovanje organizacija koje su osnivali te ciljeva i stavova koje su zastupali.

Središnji dio rada odnosi se na raciju australskog glavnog državnog odvjetnika Lionela Murphyja u sjedištu ASIO-a u ožujku 1973. godine. Navedeni je slučaj dio recentnih istraživanja australskih povjesničara o povijesti i djelovanju australske tajne službe od njezina osnutka 1949. do kraja Hladnog rata. Australska vlada inicirala je istraživanje i objavljivanje tri knjige o povijesti ASIO-a, a u drugoj od njih pod naslovom „The Protest Years: The Official History of ASIO, 1963-1975“¹³ važno poglavlje zauzima upravo navedeni slučaj, u australskoj historiografiji poznat kao „Murphy's raid“. Knjiga donosi i važna poglavlja o hrvatskom iseljeništvu u razdoblju od 1963. do 1972., kao i o djelovanju jugoslavenske tajne službe u Australiji.

Osnova rada postavljena je na temelju istraživanja dostupnog arhivskog gradiva australskog državnog arhiva (National Archives of Australia – NAA) i Hrvatskog državnog arhiva (HDA). Za prikaz slučaja Murphyjeve racije korištena je građa australskog državnog arhiva naslova „Visits to ASIO by Attorney General and Commonwealth Police“. Građa australskog državnog arhiva sadrži i brojnu dokumentaciju o hrvatskim političkim organizacijama, posebice o Hrvatskom revolucionarnom bratstvu, Hrvatskom oslobodilačkom pokretu i Hrvatskom narodnom otporu. Značajna je i građa o istaknutim hrvatskim politički aktivnim iseljenicima poput na primjer Srećka Rovera, Jure Marića, Fabijana Lovokovića i drugih.

Gradivo australskog državnog arhiva naslova „Operation Amber“ sadrži dokumentaciju ASIO-a o pripremama za dolazak i boravak predsjednika Saveznog izvršnog vijeća Džemala Bijedića u Australiji, a osim o sigurnosnim pitanjima detaljno su zabilježeni i razgovori i

¹² Wolfy Krašić, *Hrvatsko proljeće i hrvatska politička emigracija*, Školska knjiga, Zagreb, 2018.

¹³ John Blaxland, *The Protest Years: The Official History of ASIO, 1963-1975*, Allen & Unwin, Crows Nest, 2015. „The Official History of ASIO“ je podijeljena u tri sveska. Prvi svezak, „The Spy Catchers“, napisao je David Horner i pokriva povijest ASIO-a od početaka organizacije do 1963. Svezak drugi, „The Protest Years“, napisao je John Blaxland i pokriva povijest ASIO-a od 1963. do 1975. Treći svezak, „The Cold War“, napisali su Blaxland i Rhys Crawley i pokriva ASIO-ovu povijest od 1975. do 1989. Sva ti sveska uredio je Horner. Cijeli projekt pisanja službene povijesti ASIO-a pokrenut je u suradnji ASIO-a, australske vlade i australskog državnog arhiva 2008. godine s ciljem deklasifikacije dokumenata Kraljevskog povjerenstva i objavljivanja povijesti nastanka i djelovanja ASIO-a. S ciljem da istraživanje bude provedeno neovisno i stručno cijeli je projekt proveden na javnom natječaju s pozivom za sudjelovanje svim zainteresiranim znanstvenicima i stručnjacima.

suradnja s jugoslavenskom Službom državne sigurnosti (SDS), kao i procjena o prisutnosti i djelovanju jugoslavenske tajne službe u Australiji. Građa australskog državnog arhiva sadrži i dokumente o radu i zaključcima Kraljevskog povjerenstva za obavještajne i sigurnosne poslove (1974. – 1977.) koje je istražilo povijest, strukturu i djelovanje ASIO-a te donijelo preporuke za njegovu reorganizaciju i unapređenje.

Građa HDA sadrži brojne podatke o hrvatskim strankama i organizacijama u Australiji i njihovim članovima pri čemu se ističe fond Službe državne sigurnosti. Službena analiza SDS-a o jugoslavenskom iseljeništvu u Australiji naslova „Monografija o jugoslovenskoj neprijateljskoj emigraciji u Australiji“¹⁴ donosi pregled nastanka hrvatskih iseljeničkih stranaka i organizacija i aktivnosti koje su poduzimale u iseljeništvu i Jugoslaviji. Važnu građu HDA iz fonda SDS-a predstavljaju dokumenti o stavovima i mjerama australskih liberalnih vlada (1949. – 1972.) i laburističke vlade (1972. – 1975.) u vezi s aktivnostima hrvatskog iseljništva, kao i dokumenti o organizaciji, istragama i nalazima policijskih snaga Australije, pregledu izvršenih i planiranih akcija od 1964. – 1975. te podaci o istaknutim hrvatskim iseljenicima.

Obimna arhivska građa HDA detaljno opisuje Bijedićev posjet Australiji 1973., u jugoslavenskoj obavještajnoj službi vođen pod nazivom „Akcija Istok“. Brojni su analitički izvještaji operativaca jugoslavenske tajne službe koji su boravili u Australiji o iseljeničkim strankama i organizacijama, sigurnosnim mjerama australske i novozelandske policije kao i izvješća o suradnji s australskom policijom i ASIO-m.

Arhivska građa u HDA i NAA sadrži građu o slučaju u hrvatskoj historiografiji poznatom kao Bugojanska akcija (Akcija Fenix '72) o kojem se rasprava vodila i u australskom parlamentu s obzirom da su pojedini članovi skupine bili australski državljani, a o njihovom zarobljavanju i strijeljanju australska vlada nije bila službeno obaviještena.

S obzirom da su Bugojanska akcija, eksplozije bombi u Sydneyju 16. rujna 1972. i Murphyjeva racija rezultirali višemjesečnom parlamentarnom raspravom u radu su korišteni zapisnici australskog Zastupničkog doma i Senata na temelju kojih je moguće analizirati stavove australskih stranaka i pojedinih zastupnika o aktivnostima i položaju hrvatske iseljeničke zajednice u Australiji.

¹⁴ Republika Hrvatska, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, Fond: Služba državne sigurnosti, Republički sekretarijat unutrašnjih poslova Socijalističke Republike Hrvatske, broj signature 1561 (dalje: HR-HDA-1561), 4.1/248, Monografija o jugoslovenskoj neprijateljskoj emigraciji u Australiji (dalje: Monografija), Savezni sekretarijat za unutrašnje poslove – Služba državne bezbednosti, Beograd, listopad 1975.

U radu je obuhvaćen proces osnivanja, rada i zaključaka senatskog Odbora za građanska prava migranata u Australiji uspostavljenog kao posljedica brojnih medijskih napada na hrvatsku zajednicu u Australiji nakon Murphyjeve racije.

Cilj je rada opisati položaj hrvatske iseljeničke zajednice u Australiji u kontekstu racije glavnog državnog odvjetnika Lionela Murphyja u sjedištu ASIO-a u ožujku 1973. godine. Navedeni je događaj povezan s trima događajima iz 1972. godine – Bugojanskom akcijom iz lipnja i srpnja, dvjema eksplozijama bombi u Sydneyju u rujnu i dolaskom laburista na vlast u prosincu.

Jugoslavenska vlada je povodom Bugojanske akcije uputila australskoj vladi diplomatsku notu u kojoj je optužila da je Australija korištena kao baza za treniranje pojedinih članova Bugojanske skupine za terorističke aktivnosti te da je australska vlada prema takvim aktivnostima imala popustljiv stav. Nakon diplomatske note izvršeni su pretresi domova pojedinih istaknutih Hrvata koji su bili označeni kao organizatori terorističkih aktivnosti, ali nakon provedene istrage policija Commonwealtha (CP) i ASIO u zaključcima svojih izvješća nisu mogli potvrditi da postoje dovoljno čvrsti dokazi o postojanju organiziranih terorističkih aktivnosti od strane ijedne hrvatske organizacije.

Kao novi dokaz postojanja hrvatskog terorizma u Australiji trebale su poslužiti eksplozije bombi u dvjema jugoslavenskim poslovnicama u Sydneyju 16. rujna 1972. godine. Međutim, niti u ovom slučaju nakon provedene istrage nije otkriven počinitelj, iako su mediji i dio političara njihovo podmetanje unaprijed pripisali Hrvatima i hrvatskim organizacijama.

Dolaskom laburista na vlast u prosincu 1972. novi glavni državni odvjetnik Lionel Murphy pokazao je snažnu namjeru dokazivanja postojanja hrvatskog terorizma u Australiji i optužbi prethodnih liberalnih vlada za njegovo toleriranje što je, potpomognuto laburističkim nepovjerenjem u djelovanje i aktivnosti ASIO-a, rezultiralo racijom u sjedištu ASIO-a.

1.2. Australska državna politika i hrvatska zajednica u Australiji

Prvo značajnije europsko istraživanje australskog kontinenta odvijalo se tijekom 17. stoljeća kada su Nizozemci i Španjolci oplovljavali obale Australije, ali nisu naseljavali njezino kopno. Nizozemac Abel Tasman 1642. pristao je na otok koji je nazvao Van Diemenova zemlja, a koji se danas njemu u čast naziva Tasmanija. Tijekom 1770. britanski istraživač kapetan

James Cook oplovio je istočnu obalu Australije, nazvao ju Novi Južni Wales i proglasio posjedom Velike Britanije.¹⁵

Nakon gubitka američkih kolonija koje su osnovale i u Američkom ratom za neovisnost (1775. – 1783.) izborile nastanak SAD-a Velika Britanija svoju je kolonijalnu politiku i osvajanja usmjerila prema Australiji koju je proglasila svojom kažnjeničkom kolonijom. Prva skupina zatvorenika u zaljev Botany Bay uplovila je 1788. godine. Osnovano je kažnjeničko naselje oko kojeg se postepeno razvio današnji Sydney, a datum 26. siječnja u taj je spomen proglašen nacionalnim danom Australije i obilježava se kao Dan Australije.¹⁶

Pretpostavlja se da su prije otprilike 40.000 godina australsko kopno naselili Aboridžini koji su prepolovili tada plitka mora koja su Australiju dijelila od Azije. Doseljavanjem Europljana australski su starosjedioci doživjeli tužnu sudbinu domorodačkih zajednica drugih kontinenata koju su obilježili protjerivanja, ubijanja i seljenje duboko u unutrašnjost kontinenta.¹⁷ Ubrzo nakon osnutka prvih britanskih naselja u Australiji započela su i prva pojedinačna doseljavanja Hrvata.

Australija je od 1901. federalna parlamentarna ustavna monarhija i jedna je od najstarijih federacija na svijetu. Podijeljena je na 6 saveznih država (Novi Južni Wales, Viktorija, Queensland, Južna Australija, Zapadna Australija i Tasmanija) i dva unutarnja teritorija (Sjeverni teritorij i Teritorij glavnog grada Australije Canberre). Kralj Ujedinjenog Kraljevstva ujedno je i kralj Australije, a predstavlja ga generalni guverner koji imenuje vladu na prijedlog australskog parlamenta. Parlamentarni sustav kombinacija je američkog i westminsterskog parlamentarnog sustava, a vlast je podijeljena između federalne vlade i vlada saveznih država i teritorija.¹⁸

Dvodomni parlament sastoji se od Senata i Zastupničkog doma. Članovi Senata (Gornji dom) predstavljaju šest australskih saveznih država i dva teritorija s jednakim brojem zastupnika i birani su na rok od šest godina s obavezom ponavljanja izbora za polovicu zastupnika svake tri godine. Članovi Zastupničkog doma (Donji dom) predstavljaju izborne

¹⁵ „History since European contact – Pre-1770 external contact“, *The Cambridge encyclopedia of Australia* (dalje: *The Cambridge*), Cambridge University Press, Cambridge, 1994., 82.-83.

¹⁶ „History since European contact – Pre-1770 external contact“, *The Cambridge*, 86.

¹⁷ „The Aboriginal Heritage – Prehistory to 1788“, *The Cambridge*, 60.

¹⁸ „History since European contact – 1901-1939“, *The Cambridge*, 102.-103.; „Government – The legal system“, *The Cambridge*, 161.-163.; Karel Natek, Marjeta Natek, *Države svijeta*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2000., 640.-641.

jedinice na temelju broja stanovnika pri čemu je svakoj državi i teritoriju zajamčen minimum od pet mjesta i birani su na rok od tri godine.¹⁹

U političkom djelovanju u Australiji nakon Drugog svjetskog rata izdvajaju se dvije grupacije koje su formirale australske vlade. Liberalni dio političkog spektra najvećim je dijelom predstavljala Australska laburistička stranka. Konzervativni dio izbornog tijela okupljala je Liberalno-nacionalna koalicija, poznatija jednostavno kao Koalicija, koju su činile Liberalna stranka i njezin manji partner Nacionalna (Seljačka) stranka. Nakon Drugog svjetskog rata i kratkog razdoblja vladavine Australske laburističke stranke (1945. – 1949.) australske vlade sve do 1972. sastavljali su premijeri iz redova liberalno-nacionalne koalicije.²⁰

Za događaje koji su obuhvaćeni ovim radom važna je promjena u australskoj unutarnjoj politici iz prosinca 1972. kada je na vlast došla Laburistička stranka, a u izbornu kampanju i promjene neposredno nakon izbora izravno su bili uključeni događaji povezani s hrvatskom zajednicom u Australiji i međusobnim australsko-jugoslavenskim diplomatskim odnosima.

Ian Hancock, pročelnik Odsjeka za povijest Filozofskoga fakulteta Australskog nacionalnog sveučilišta, u osvrtu na 1972. godinu ocijenio je da se općenito može promatrati kao godina optimizma, i u unutarnjoj politici i u međunarodnim odnosima u svijetu. Posjet američkog predsjednika Richarda Nixona Kini i SSSR-u označio je početak normalizacije odnosa suprotstavljenih strana u Hladnom ratu, a došlo je i do približavanja dogovoru o povlačenju SAD-a iz Južnog Vijetnama.²¹

Navedene su promjene predstavljale izazov za liberalnog premijera Williama McMahona koji je odbijao međunarodno priznanje Kine i odustajanje od potpore Tajvanu, a došlo je tek do australskog vojnog povlačenja iz Vijetnama uz raspoređivanje manjeg savjetodavnog tima. Istovremeno je došlo do poboljšanja odnosa s Japanom i Indonezijom, a Australija je dobila mjesto u Vijeću sigurnosti UN-a.

Pozitivne pomake u međunarodnim odnosima narušili su bombaški i teroristički napadi koji su obilježili drugu polovicu 1972. godine – „Krvavi petak“ u organizaciji Irske republikanske armije (IRA) u srpnju 1972. kao svojevrsni odgovor za britansku „Krvavu

¹⁹ „History since European contact – 1901-1939“, *The Cambridge*, 102.-103.

²⁰ „History since European contact – Australia since 1945“, *The Cambridge*, 102.-103.

²¹ „National Archives Background Briefing on the 1972 Cabinet Papers,,,

https://web.archive.org/web/20050409002149/http://www.whitlam.org/html/2002/hancock_2002.html (Pristup ostvaren 28. 6. 2022.)

nedjelju“ iz siječnja iste godine te „Münchenski masakr“ palestinske terorističke organizacije Crni rujana na Olimpijskim igrama u rujnu 1972. godine.²²

Nasilja nije bila pošteđena niti Australija. U Sydneyju su 16. rujna 1972. u prostorijama jugoslavenske trgovinsko-turističke agencije eksplodirale dvije bombe za što je optužena hrvatska zajednica, unatoč tome što u provedenoj istrazi nisu pronađeni dokazi koji bi ih povezivali s Hrvatima. Istog dana pripadnici Crnog rujna iz Amsterdama su na 64 izraelske adrese u Europi, Americi, Africi i Australiji poslali pisma bombe, ali su one upućena na adrese u Australiji pripadnici policije uspjeli presresti.²³

Povećanje broja nasilnih incidenata početkom 1970-ih Mate Nikola Tokić u knjizi „Croatian Radical Separatism and Diaspora Radicalism“ objašnjava procvatom grupa kao što su Irska republikanska armija (IRA), Baskija i domovina (ETA), Palestinska oslobodilačka organizacija (PLO), Frakcija Crvene armije (RAF) i Crvene brigade (Brigate Rosse) koje su „aktivno prihvatile terorizam kao legitimno sredstvo za ostvarenje svojih političkih ciljeva“.²⁴ Tokić smatra da su „operativno i ideološki hrvatski separatisti općenito bili izolirani“ od navedenih organizacija, ali i da su u tadašnjem globalnom političkom kontekstu bili pod utjecajem njihovih strategija i metoda borbe.²⁵

Jedan od razloga razvoja nasilnog djelovanja hrvatskog iseljništva i s njim povećanja broja nasilnih događaja Tokić objašnjava i popustljivim stavom država domaćina. Ističe pri tome Zapadnu Njemačku, Švedsku i Australiju za čije vlade smatra da su popustljivim stavom i izostankom odlučne akcije „poticali ili čak podržavali hrvatsko separatističko nasilje nad socijalističkom Jugoslavijom“, „kao rezultat i neodlučnosti i političke kalkulacije“, što je „separatističkim radikalima osiguralo potreban socijalni i politički prostor u kojem se organiziraju i djeluju“.²⁶

Na australskoj unutarnjoj političkoj sceni laburisti su u veljači 1972. po prvi put vodili u anketama, a popularnost liberalnog premijera Williama McMahona iznosila je samo 28 posto. U predizbornoj kampanji McMahon je „sveobuhvatno napadan“ od strane medija koji su ga „nemilosrdno ismijavali kao nijednog aktualnog političkog lidera do tada“, a problem su mu predstavljali i nepouzdana koalicijski partneri i problemi u vlastitoj stranci koja je bila

²² Isto.

²³ Isto.

²⁴ Mate Nikola Tokić, *Croatian Radical Separatism and Diaspora Radicalism*, Purdue University Press, West Lafayette, 2020., 9.

²⁵ Isto.

²⁶ Isto, 9.-10.

razjedinjena do te mjere da su ga tijekom predizborne kampanje napustili neki od njegovih ministara.²⁷

McMahon je na položaj premijera došao 1971. naslijedivši stranačkog kolegu Johna Gortona koji je dao ostavku nakon glasanja o povjerenju na konferenciji Liberalne stranke. Njihov je odnos bio narušen još za vrijeme dok je Gorton bio premijer, a McMahon ministar financija. Gorton se tijekom 1968. i 1969. uplitaio u McMahonovu nadležnost nad kreiranjem državnog proračuna te ga je u konačnici premjestio na položaj ministra vanjskih poslova. Nakon što je McMahon izabran za premijera Gorton se uspio izboriti za položaj zamjenika što je rezultiralo time da se stranka neposredno uoči izbora iz 1972. podijelila na McMahonovu i Gortonovu grupaciju.

McMahon je bio u lošim odnosima i s glavnim koalicijskim partnerom Nacionalnom strankom. Za vrijeme dok je bio ministar financija odbijao je prijedloge Nacionalne stranke o deprijaciji australskog dolara s ciljem pomoći industriji u ruralnim krajevima, a predsjednik Nacionalne stranke John McEwen, jednako kao i njegov prethodnik Arthur Fadden, nije ga simpatizirao. McEwan je čak javno izjavio da ne bi sudjelovao u vladi na čelu koje bi se nalazio McMahon.

Unatoč svojoj odlučnosti i radnoj sposobnosti McMahonu je nedostajala karizmatičnost potrebna za svladavanje izazova koji su se nalazili pred njim.²⁸ S druge strane laburistički kandidat za premijera Whitlam je, uz značajnu podršku novinara i medijskih kuća, kampanju vođenu pod sloganom „It's Time“ uspio približiti glasačima i pobijediti na izborima.²⁹

Nakon upada Skupine Tolić-Oblak u Jugoslaviju 1963. i eksplozije bombe u Sydneyju 1964. tema hrvatskog terorizma u australskim parlamentarnim raspravama relativno je brzo, do kraja 1964. godine, nestala iz parlamentarnih rasprava. Laburističkoj stranci nametnula je percepciju naklonjenosti komunizmu i učinila joj je više štete nego koristi, i njoj i njezinom glavnom stranačkom protagonistu Jamesu (Jimu) F. Cairnsu.³⁰

²⁷ „National Archives Background Briefing on the 1972 Cabinet Papers,,
https://web.archive.org/web/20050409002149/http://www.whitlam.org/html/2002/hancock_2002.html (Pristup ostvaren 28. 6. 2022.)

²⁸ Brian Carroll, *Whitlam*, Rosenberg Publishing, Dural Delivery Centre NSW, 2011., 73.-74.

²⁹ „National Archives Background Briefing on the 1972 Cabinet Papers,,
https://web.archive.org/web/20050409002149/http://www.whitlam.org/html/2002/hancock_2002.html (Pristup ostvaren 28. 6. 2022.)

³⁰ Kristina Kalfic, *'The bomb is set ...': responses to Croatian political activism in Australia, 1947-1989*, Doctor of Philosophy thesis, School of Humanities and Social Inquiry, University of Wollongong, 2017., 170.

Međutim, rasprave nakon upada Bugojanske skupine u Jugoslaviju u srpnju 1972. i eksplozije bombi u Sydneyju u rujnu 1972. trajale su značajno duže i ostavile su veće posljedice na Liberalnu stranku, a bile su i jedan od mnogih razloga koji su rezultirali porazom liberala na izborima.³¹ U navedenim je raspravama politički je profitirao i Cairns koji je u novoj laburističkoj vladi bio imenovan ministrom prekomorske trgovine i ministrom za sekundarnu industriju, a potom i državnim rizničarem i zamjenikom premijera.

Nakon izbora iz prosinca 1972. laburisti su imali sigurnu većinu u Zastupničkom domu gdje im je pripadalo 67 zastupničkih mjesta dok je Liberalno-nacionalna koalicija imala 58 mjesta. Međutim, u Senatu za koji su izbori održani 1970. laburisti su imali 26 zastupnika i bili su u manjini. Većinu je kontrolirala liberalno-nacionalna koalicija koja je uz 26 svojih zastupnika imala podršku 5 zastupnika Australijske demokratske laburističke stranke, a 3 su zastupnika bila nezavisna.³²

Upravo je preko Senata oporba na čelu s Billyjem Sneddenom, koji je u prosincu 1972. zamijenio McMahona na čelu liberala, vršila konstantan politički pritisak na laburističku vladu premijera Whitlama i navedeni je odnos snaga u parlamentu cijelo vrijeme trajanja laburističke vlade bio značajna otegotna okolnost u upravljanju državom.

Nova je laburistička vlada dolaskom na vlast značajno promijenila vanjsku politiku. Priznala je Kubu, Sjevernu Koreju i DR Njemačku, primila predstavnike Palestinske oslobodilačke organizacije (PLO), u Ujedinjenim narodima glasala protiv prijedloga SAD-a o izbacivanju Južne Afrike iz organizacije i prijedloga Portugala vezanog uz Angolu. Uspostavila je diplomatske odnose s komunističkom Kinom i prestala priznavati vladu Chiang Kai-Sheka na Tajvanu, a Whitlam je 1973. postao prvi australski premijer koji je posjetio Kinu.³³

Većina australskih vojnih snaga povučena je iz Vijetnama u doba prethodne liberalne vlade, a Whitlam je naredio i povratak ranije upućenog savjetničkog tima u Južni Vijetnam. Navedeno je povlačenje iz Vijetnama bilo praćeno mnogim protestima i javnim nastupima nove vlade protiv dotadašnjih postupanja SAD-a tijekom rata u Vijetnamu.

Osim neslaganja po pitanju Vijetnama i nuklearnih aktivnosti između SAD-a i Australije došlo je do nepovjerenja i u pitanju sigurnosno-obavještajne suradnje. Neslaganje je bilo

³¹ M. N. Tokić, n. dj., 148.

³² „History since European contact – 1901-1939“, *The Cambridge*, 127.

³³ James A. Nathan, „Dateline Australia: America's Foreign Watergate?“, *Foreign Policy*, No. 49. winter 1982.-1983., 171.

uzrokovano Whitlamovim dubokim nepovjerenjem u američku tajnu službu, ali i sumnjama CIA-e da je njihovo dijeljenje informacija s australskim sigurnosnim službama kompromitirano, kao i da će njezine aktivnosti, baze i agenti u Australiji uskoro biti otkriveni.³⁴

Osim suradnje obavještajnih agencija ubrzo se postavilo i pitanje vojne suradnje. Whitlam je već na novinskoj konferenciji 5. prosinca 1972., održanoj samo nekoliko sati nakon što je dobio povjerenje za sastavljanje vlade, upitan od novinara „New York Timesa“ o budućoj politici njegove vlade prema američkim vojnim bazama u Australiji. Kratko je odgovorio da po tom pitanju ne smije biti nikakvih tajnosti, a da nije dao naznake o budućim potezima njegove vlade.³⁵

Ipak, u svom obraćanju naciji 22. prosinca 1972. priznao je dugu tradiciju vojno-sigurnosnog ugovora Australije, Novoga Zelanda i SAD-a (ANZUS) i istaknuo nužnost učvršćivanja i poboljšanja međusobne suradnje. Iskoristio je tu priliku i za potvrdu svoga stava o ratu u Vijetnamu ocijenivši ulogu SAD-a „destruktivnom“, istovremeno izrazivši vjeru u novu „veličanstveno konstruktivnu ulogu“ SAD-a u regiji, uz istovremene pohvale američkom narodu – „najvelikodušnjem, najidealističnijem narodu u povijesti“.³⁶

Pozicioniranje hrvatskog iseljeničtva u političkom životu Australije bilo je uvjetovano australskim ideološkim pogledom na poslijeratne migrante u kontekstu Hladnoga rata pri čemu su „oni koji bježe od komunizma bili su podupirani od političke desnice, Katoličke crkve i antikomunističke inteligencije, dok su one koji su bježali od desničarskih režima podržavali politička ljevica, sindikalni pokret i lijeva inteligencija“.³⁷

U tom je kontekstu najveći dio hrvatske zajednice u političkom životu Australije podržavao Liberalnu stranku s kojom je dijelio zajednička antikomunistička uvjerenja. U novinama koje su tiskale hrvatske stranke i organizacije u Australiji uoči parlamentarnih izbora objavljivani su pozivi na glasanje za Liberalnu stranku, a njezini su predstavnici često bili prisutni prilikom značajnijih okupljanja hrvatske zajednice i prilikom obilježavanja važnih događaja hrvatske povijesti. Upravo je prisutnost njezinih predstavnika prilikom obilježavanja

³⁴ „History since European contact – 1901-1939“, *The Cambridge*, 168.-169.

³⁵ „Prime Minister's Press Conference, Parliament House, Canberra, Tuesday, 5 December 1972“, https://web.archive.org/web/20050719225016/http://www.whitlam.org/collection/1972/19721205_pm_press_conference/ (Pristup ostvaren 30. 6. 2022.)

³⁶ „Broadcast on Radio Australia by the PM, Press Statement No. 29., 22 December 1972“, https://web.archive.org/web/20050719213327/http://www.whitlam.org/collection/1972/19721222_radio_broadcast_press_Statement29/ (Pristup ostvaren 11. 7. 2022.)

³⁷ K. Kalfic, n. dj., 167. prema: R. Manne, 'The Road to Tampa' in Jayasuriya, Walker and Gothard, *Legacies of White Australia*, 167.

dana osnutka Nezavisne Države Hrvatske (NDH) 10. travnja bila predmet napada Laburističke stranke koja je otvoreno u brojnim nastupima u javnosti i u parlamentu optuživala hrvatsku zajednicu za ustaštvo i terorizam.

Često je pri tome, dijelom iz nepoznavanja hrvatske povijesti, a dijelom iz političkih interesa, napade svodila na pojednostavljeno povezivanje hrvatskog imena s Antom Pavelićem, ustaštvom i razdobljem NDH. Tako je u rujnu 1964. u Zastupničkom domu Gough Whitlam, tada zamjenik predsjednika Laburističke stranke i kasnije australski premijer (1972. – 1975.) izjavio: „izraz "Hrvat" je neologizam koji je nastao za vrijeme [Drugog svjetskog] rata. Korišten je tijekom rata od strane kvislinga i marionetske države uspostavljene od strane Italije i Njemačke [...] u ovom Domu i u ovoj državi ne bi smjelo biti simpatija za one koji sebe opisuju kao Hrvati“.³⁸ Na ovaj je način hrvatska zajednica u Australiji često bila etiketirana kao fašistička uz istovremeno negiranje hrvatskog identiteta i nametanje jugoslavenskog imena.

U isto vrijeme čelnici Laburističke stranke oglas s pozivima na izbore objavljivali su u „Jugoslavensko-australskom listu“ („Yugoslav-Australian Journal“) u uvjerenju da je „inzistirao na ravnoteži i objektivnosti“.³⁹

Jugoslavija je australske vlade u najvećoj mjeri procjenjivala iz perspektive njihova odnosa prema hrvatskom iseljeništvu i ideoloških pogleda prema komunizmu. S obzirom da su liberalne vlade pokazivale razumijevanje za stavove hrvatskog iseljništva o zasebnom hrvatskom nacionalnom identitetu i povijesti hrvatskog naroda te njegovim težnjama za vlastitom državnosti, kao i da su u ideološkom pogledu bile protiv komunizma, iz tog je razloga jugoslavenska vlast na liberalne vlade gledala s nepovjerenjem.

Najčešće optužbe prema liberalnim vladama odnosile su se na toleriranje hrvatskog terorizma, korištenje Australije kao baze za obuku terorista i nedovoljnu aktivnost u suzbijanju hrvatskog terorizma. Najčešća meta napada bili su glavni državni odvjetnik Ivor John Greenwood (1971. – 1972.) i premijer William McMahon (1971. – 1972.).⁴⁰ Dolaskom laburista na vlast došlo je do značajnog poboljšanja australsko-jugoslavenskih diplomatskih odnosa čija su posljedica bili brojni napadni na hrvatsku zajednicu u Australiji što je doprinosilo pogoršanju njezina položaja u australskom društvu.

³⁸ Australia, House of Representatives, Parliamentary Debates (dalje: House), No. 38., 17 September 1964, 1311.

³⁹ Australia, Senate, Parliamentary Debates (dalje: Senate), No. 38., 1972, Wednesday, 20 September 1972, 1089.

⁴⁰ „History since European contact – Australia since 1945“, *The Cambridge*, 122.-127.

II. POVIJEST HRVATSKOG ISELJENIŠTVA U AUSTRALIJI

2.1. Počeci doseljavanja Hrvata u Australiju

Hrvatska povijest snažno je obilježena procesom iseljavanja koji je u svome dugom trajanju obuhvatio gotovo sve hrvatske krajeve. Prvo je masovno iseljavanje započelo krajem 15. stoljeća s prodorom Turaka, a trajalo je sve do 18. stoljeća i postepenog slabljenja turske opasnosti. Hrvati su u ovom prvom valu iseljavanja utočište pronalazili u susjednim zemljama, prvenstveno u Italiji, Austriji, Mađarskoj, Slovačkoj i Rumunjskoj, a u njima i danas žive kao hrvatske nacionalne manjine. Procjenjuje se da je u navedenom razdoblju iselilo preko 400.000 Hrvata, najviše iz Dalmatinske zagore, Like, Korduna, Banovine i Slavonije te područja Bosne i Hercegovine.⁴¹

Problematiku istraživanja hrvatskog iseljeničtva predstavlja činjenica da su se hrvatske zemlje više stoljeća, pa tako i u 19. stoljeću, bile u državnoj zajednici s Austrijom i Ugarskom zbog čega su prvi Hrvati po dolasku u Australiju registrirani kao Austrijanci, Mađari, Talijani, i slično. Osim toga, podatci o nazivima mjesta rođenja upisivani su na talijanskom jeziku (Rijeka – Fiume, Dubrovnik – Ragusa, Brač – Brazza, Hvar – Lesina) pa je tako na primjer Joseph Catarinics upisan kao da je rođen u Trstu - Austria, ali u stvari je rođen u Malinskoj na Krku. Trst je upisan jer je bio prvi najbliži veći poznati grad u okruženju koji je udovoljavao kriterijima upisa.⁴²

Službeni australski zapisi također ponekad mogu biti potpuno netočni, bilo da govore o mjestu rođenja, nacionalnosti u zapisima vjenčanja ili smrti, kao i godini u kojoj je netko rođen, vjenčan ili umro. Tako službeni podaci govore da je Nicholas Jasprizza rođen u Donjoj Saskoj u Njemačkoj, ali u stvarnosti potječe iz Janjine na otoku Pelješcu.⁴³

Problem upisivanja Hrvata pod drugim nacionalnostima nije karakteristika samo u slučaju australskih statistika, istu praksu utvrdila je Katica Jurčević u svome istraživanju o Hrvatima u SAD-u objavljenom u knjizi „Stari kraj i novi svijet“.⁴⁴ Jurčević je istakla i problematiku nepostojanja jedinstvenog zakonodavstva za hrvatske zemlje s obzirom na

⁴¹ V. Holjevac, n. dj., 13.

⁴² I. D. Šutalo, n. dj., 5.

⁴³ Isto.

⁴⁴ Katica Jurčević, *Stari kraj i novi svijet: migracije hrvatskih iseljenika i akulturacija u SAD-u 1880.-1940.*, Dokumentacijsko informacijsko središte – DIS, Zagreb, 2010., 67.-71.

njihovu podijeljenost u okviru Austro-Ugarske, kao i nepostojanje zasebne institucije koja bi se bavila problematikom iseljavanja.

U prvoj Jugoslaviji uveden je podatak o narodnostima (Srbi, Hrvati, Slovenci) za 1922. i 1923. godinu, ali je već od 1924. sve do kraja njezina postojanja za podatak o narodnosti isključivo korišten termin Jugoslaven.⁴⁵ S obzirom na navedena i druga ograničenja u bilježenju podataka, i u državama iz kojih iseljavalo i u države u koje se useljavalo, problematika točnih podataka o broju iseljenika i dalje je prisutna u istraživanjima o povijesti hrvatskog iseljeničtva.

Manjkavosti prvih službenih zapisa pridonosili su i sami doseljenici koji su iznosili netočne podatke. Određeni broj Hrvata prilikom sklapanja brakova davao je netočne podatke o svojim godinama što je vidljivo iz zapisa države Viktorije gdje je čak 29 % Hrvata lagalo o svojim godinama tvrdeći da su rođeni četiri do osam godina ranije. Nacionalnost hrvatskih iseljenika pogrešno su navodile i australske novine. Tako su na primjer „The McIvor News“ i „The McIvor Times“ pisali o Hrvatima koji su radili u brodogradilištu u Redcastleu u Viktoriji kao o Austrijancima i Talijanima.⁴⁶

U stvari prvi hrvatski doseljenici nisu se niti družili s doseljenicima Austrijancima, nisu radili u zajedničkim rudarskim istraživanjima, niti su pohađali zajednička mjesta. Hrvati i Austrijanci u Australiji su imali potpuno drugačije navike i tradicije, a koncentrirali su se u posebnim izdvojenim područjima i stvarali vlastite zajednice i mreže poznanstava.⁴⁷

Najčešća zamjena prilikom upisivanja u službene knjige je promjena završetaka prezimena „ić“ u ch, ck ili itch. Tako je na primjer Božo Vušković u novinskim člancima upisivan kao Vuscovich, Vuscovitch, Wiskiwitch i Vascovitch. Često su pogrešno navođena i imena hrvatskih iseljenika, Ivan je na primjer bio preimenovan u John ili Giovanni. Poneki su Hrvati svoja imena samoinicijativno zamjenjivali anglosaksonskima uzimajući prezimena Golden, McNish, Melfford, Neil, Phillis, Vincent ili Abbot kako bi izbjegli diskriminaciju i lakše se uklopili u društvo.⁴⁸

Mali je broj prvih hrvatskih doseljenika bio pismen stoga je vrlo malo njihovih pisanih tragova ostalo u novoj državi. Među najvrjednije pisane zapise i svjedočenja svakako treba spomenuti Pavla Vidasa, rodom iz Hreljina, koji je u Australiji živio od 1889. do 1894. Njegov dnevnik donosi svjedočanstva o boravku u gotovo svim većima gradovima Australije –

⁴⁵ K. Jurčević, n. dj., 67.-71.

⁴⁶ I. D. Šutalo, n. dj., 5.-6.

⁴⁷ Isto, 6.

⁴⁸ Isto.

Adelaideu, Melbourneu, Sydneyju i Hobartu. U Sydneyju je odsjeo u hotelu Frederika Rossicha, Hrvata iz Premude kraj Zadra, s još dvadeset drugih Hrvata. Vidas je također živio u Argentini, Brazilu, Kanadi, SAD-u, Južnoj Africi i Panami održavajući bliske veze s Hrvatima koji su živjeli u tim krajevima.⁴⁹

Popisi stanovništva Australije svjedoče da su prvi Hrvati u Australiju stigli oko 1800. godine. S obzirom da se početkom sustavnog europskog naseljavanja Australije uzima osnivanje prvog naselja na mjestu današnjeg Sydneyja 1788. proizlazi da su Hrvati, uz Britance, među prvim stalnim europskim naseljenicima australskog kopna. Prve osobe za koje postoji mogućnost da su hrvatskog podrijetla su A. Cumbertich (Čumberlić ili Čanderlić), John Lepish (Ivan Lepić) i John Blacovitch (Ivan Blaković ili Blagović). A. Cumbertich upisan je na popisu stanovništva Novog Južnog Walesa od 1800. do 1802. godine, a navedeno je da je bio slobodni doseljenik i vlasnik zemlje u Toongabbieu nedaleko od Sydneyja.⁵⁰

John Lepish upisan je na popisu stanovništva u Novom Južnom Walesu od 1801. godine. Nije poznata točna godina njegova dolaska, ali je zapisano da je stigao brodom „Earl Cornwall“ kao slobodni doseljenik. Imao je 56 godina i bio je zaposlen kao pomoćnik kod Georgea Gambela u naselju Petershamu nedaleko od Sydneyja. John Blacovitch upisan je na popisu stanovništva u Novom Južnom Walesu 1814. godine. Navedeno je da je došao je brodom „General Hewitt“ kao slobodni doseljenik te da je radio kod Engleza imena Larkin u naselju Paramatta.⁵¹

Osim popisa stanovništava važan izvor za istraživanje su i dokumenti i dnevnici brodskih kompanija. Prve osobe za koje s određenom sigurnošću možemo potvrditi da su bili Hrvati su John Lovrich, Aleksandar Severin, Fran Segule, George Huslovich i John Unich. John Lovrovich upisan je kao član posade kitolovca „Ramblesa“ koji je doplovio u Australiju iz Londona u svrhu okupljanja posade za lov na kitove. Lovrovich je bio član posade okupljene u Sydneyju 19. kolovoza 1818., ali nam nije poznato kada je stigao u Australiju.⁵²

Aleksandar Severin u Australiju je doplovio krajem 1818. brodom „Claudine“ koji je iz luke Liverpool isplovio 19. kolovoza 1818. godine. Fran Segule (vjerojatno Frane Segula) 9. travnja 1821. postao je članom posade na brodu „Active“ koji je plovio na liniji između

⁴⁹ Pavle Vidas, *Iseljništvo Pavla Vidasa: životopis hrvatskog iseljenika iz 19. stoljeća*, Johannesburg, 1985., 15.-29.; I. D. Šutalo, n. dj., 6.-7.

⁵⁰ M. Tkalčević, n. dj., 13.

⁵¹ Isto.

⁵² M. Tkalčević, n. dj., 14. prema: Mary Stenning, *Zapisi o prvim Hrvatima u Australiji* (neobjavljeni rad), North Manly, New South Wales, 1989.

Sydneyja i Derwenta u Tasmaniji. George Huslovich je 4. siječnja 1823. upisan je kao član posade broda „Eliza“ koji je plovio na liniji između Sydneyja i Indije, a postao je i časnikom broda. John Unich bio je časnik broda „Queen Charlotte“ čija je posada okupljena 6. srpnja 1823. godine.⁵³

Tijekom 1850-ih Hrvati su u Australiju pristizali uglavnom radeći na brodovima koji su plovili pod austrijskom zastavom, najčešće pod zapovjedništvom kapetana hrvatskog porijekla. Brod „Splendido“, pod zapovjedništvom kapetana Ivana Visina, uplovio je u Melbourne između 1854. i 1858. četiri puta, prevozeći šećer, rižu i lan iz Azije. Tijekom navedenih dolazaka zabilježena su česta napuštanja broda od strane članova posade kako bi potražili sreću na novootkrivenim nalazištima zlata u Melbourneu i okolici. Brod „Lorenza“ pod zapovjedništvom kapetana Karla Pošića uplovio je u Melbourne 1859. prevozeći čaj i svilu iz Macaa, a sljedeće je godine doživio nesreću i potonuo u blizini Nove Gvineje. Oba su broda, „Splendido“ i „Lorenzo“, izgrađeni u luci Rijeka.⁵⁴

U 1880-im nekoliko je brodova s hrvatskim kapetanima i posadom uplovljavalo u luke duž australske obale, a lučki zapisi bilježe da je jedanaest hrvatskih brodova bilo na osmom mjestu po broju uplovljavanja u luku u Melbourneu. Većina ovih brodova izgrađena je u Rijeci i Malom Lošinju, a za putovanje iz Europe u Australiju trebalo im je četiri do pet mjeseci.⁵⁵

Dugo trajanje putovanja pratile su česte nesreće na moru. Možda je najpoznatija ona broda „Stefano“ 1875., potopljenog uz zapadnu obalu Australije. Brodolom je preživjelo deset od šesnaest članova posade, a tromjesečno čekanje pomoći u surovom australskom okruženju, samo uz pomoć Aboridžina, preživjela su tek dvojica Hrvata. Tisak u Australiji vrlo je živo prenio nasukavanje broda „Gange“ u lipnju 1887. kod Port Lonsdalea.⁵⁶

Novine „The Argus“ su organizirale poseban vlak kako bi fotografirale i prenijele priču, a brojni su zainteresirani došli pogledati nasukani brod nedaleko od obale. „The Argus“ je izvijestio da su članovi posade mirno čekali dolazak broda za spašavanje, bez panike se iskrcavši s broda, čime je svih 18 članova posade, kapetan i njegova žena bilo spašeno. Brod

⁵³ Isto.

⁵⁴ I. D. Šutalo, n. dj., 112.-113.

⁵⁵ Isto.

⁵⁶ Gustave Rathe, *Brodolom barka Stefano kod rta North West Cape u Australiji 1875. godine*, Durieux, Zagreb, 1992., 75.

„Gange“, izgrađen u Malom Lošinj, bio je prvi željezni trgovački brod duge plovidbe izgrađen u Hrvatskoj, a plovio je svega dva puta prije navedene nesreće.⁵⁷

Otkriće nalazišta zlata u Australiji sredinom 19. stoljeća označilo je početak prvog većeg vala doseljavanja Hrvata u Australiju. U razdoblju od 1853. do 1861. australska nalazišta zlata činila su 1/3 svjetske proizvodnje, a većina rudnika nalazila se u okolici Melbournea u saveznoj državi Viktoriji. Prva australska željeznička linija uspostavljena je 1857. upravo između dva „zlatna“ grada, Melbournea i Geelonga. Više od 130 Hrvata smjestilo se u Melbourneu i okolici između 1850. i 1890, a većina je tek kratko vrijeme radila u rudarskoj industriji, do uspostavljanja svojih privatnih poslova.⁵⁸

S obzirom na veliku koncentraciju doseljenika iz hrvatskih krajeva u gradu i okolici otvoreni su hrvatski restorani i manji objekti za smještaj, težeći tako poslovnoj samostalnosti i neovisnosti. Svoj hrvatski identitet doseljenici su izražavali registrirajući svoje tvrtke i poslove prema vlastitim imenima i prezimenima ili kraju iz kojeg su potekli.

Sjeverno od Melbournea osnovane su dvije tvrtke koje su se bavile poslovima rudarenja pri pronalasku zlata, a osnovali su ih Hrvati – „Dalmatia Gold Mining Company“ i „Maximilian Gold Mining Company“.⁵⁹ Danas na prisutnost Hrvata u ovom području podsjećaju nazivi „Dalmatia Court“ i „Dalmatia Way“. Nije samo zlato privuklo Hrvate u Australiju. Nakon otkrića ležišta srebra u Broken Hillu 1883. kreću značajnije hrvatske migracije i u tome smjeru tako da je uskoro u Broken Hillu živjelo i radilo oko 150 Hrvata.⁶⁰

Iako su u krugovima koji su se bavili eksploatacijom zlata Hrvati činili zatvorene grupe, ne družeći se odveć s Austrijancima i Talijanima, vrijedno je spomenuti slučaj zajedničke suradnje. Na vrhuncu „zlatne groznice“, uz postojanje tvrtki koje su činili isključivo Hrvati, osnovane su i tvrtke koje su se bavile poslovima rudarenja vezanima uz zlato gdje su Hrvati bili povezani s doseljenicima drugih nacionalnosti. „Austrians Amalgamated Gold Mining Company“ osnovana je 1864. godine od strane nekoliko dioničara, a upravo je Hrvat Paulo Arnerich, porijeklom s otoka Brača, bio najveći dioničar. „Hungarian Gold Mining Company“ osnovao je Francis Nicolich s još 18 dioničara.⁶¹

⁵⁷ Isto.

⁵⁸ I. D. Šutalo, n. dj., 93.-99.

⁵⁹ Isto, 99.

⁶⁰ M. Tkalčević, n. dj., 23.-33.

⁶¹ I. D. Šutalo, n. dj., 51.-52.

Većina doseljenih Hrvata u Melbourneu i okolici u počecima se orijentirala prema poslovima vezanima za zlato dok se većina Hrvata u Sydneyju bavila se poslovima vezanima uz more. More je osim izvora zarade bilo i mjesto opuštanja, pa su tako Hrvati, najčešće u blagdansko doba, sudjelovali u utrkama brodica i sportskom ribolovu, osvajajući pritom brojne nagrade i priznanja.⁶²

Posjedovanje vlastitog broda i težnja za samostalnošću imala je svoju cijenu. Život ribara, u dalekoj zemlji kao i u domovini, bio je težak i opasan, nerijetko i siromašan. Mnogi od njih, uostalom kao i kopači zlata, živjeli su u neprikladnim stanovima i kućama koje su često bile skućene, zagušljive i nedostatne za život dostojan čovjeka. Naši su ribari sudjelovali u brojnim akcijama za poboljšanje svoga položaja i uvjeta rada. Ostaju zabilježena negativna iskustava diskriminiranja tijekom Prvog svjetskog rata kada su od strane ribara drugih nacionalnosti neutemeljeno optuživani s ciljem uklanjanja konkurencije.⁶³

Hrvati doseljenici u Australiju do 1890. bili su gotovo u cijelosti muškarci. Svega je nekoliko žena migriralo u Australiju pa je tako i brak između Hrvata u Australiji u samim počecima bio rijetkost, jednako kao i povratak iseljenika u domovinu radi ženidbe. Prva zabilježena Hrvatica koja je doselila u Australiju bila je gospođa Antičić. Ona je u Sydney doplovila krajem 1846. iz Novog Zelanda sa troje djece, vjerojatno kako bi se pridružila svome mužu.⁶⁴

U 1890-im žene počinju samostalno stizati u većem broju. Često su to bile žene kapetana brodova ili članova posada tako da se broj hrvatskih brakova povećavao. Iako su hrvatske zajednice bile formalno organizirane tek nakon Prvog svjetskog rata Hrvati su u dalekoj zemlji nastojali živjeti povezano, voditi zajedničke poslove i držati veze s ostalim doseljenicima iz naše zemlje. Svakodnevna druženja, prisutnost na vjenčanjima i sprovodima, kumstva djeci i druge prigode održavale su duh zajedništva i sjećanje na daleku domovinu. Hrvati su se u društvo integrirali vrlo brzo, učeći i govoreći engleski jezik sa svojim ženama i djecom. Prilikom promjena mjesta prebivališta u potrazi za zlatom ili boljim poslovima u svakom se mjestu nastojao pronaći netko hrvatskih korijena, i radi poslovnih veza i radi druženja i razgovora na materinjem jeziku.⁶⁵

⁶² I. D. Šutalo, n. dj., 120.-121.

⁶³ Isto, 121.-126.

⁶⁴ M. Tkalčević, n. dj., 15.

⁶⁵ R. Mesarić Žabčić, n. dj., 143.-146.

Nastojalo se uspostavljati zajedničke poslove u rudnicima zlata, ulagati novac u brod za ribarenje ili zajednički voditi restoran ili hotel. Bilježe se i slučajevi gdje je i izvan domovine zadržan stari sustav zadruga u kojima je gospodarstvo i posjed vođeno kao jedna obitelj radije nego individualno, sa snažnom patrijarhalnom crtom i podjelom rada. Veza među članovima nije trebala biti samo krvna, dovoljno je bilo poznavanje iz istog mjesta u domovini ili šire. Zajedničkim življenjem brže se izdvajao novac za pokretanje vlastitog posla i daljnja ulaganja za koja su se prilike otvarale gotovo svakodnevno.⁶⁶

Posebna podrška bila je pružana kada bi član zajednice umro. Sprovodi su bili mjesta na kojima su prijatelji zamjenjivali rodbinu koja bi nesretnu vijest nerijetko saznala tjednima i mjesecima nakon što su prošli najteži dani tugovanja. Razgovaralo se tada o danima koji su prošli, događajima koji su proživljeni, ali i tuzi i još jednom neostvarenom povratku u zemlju. Tužno, ali upravo nam groblja u Australiji često donose jedini zapis o boravku Hrvata u dalekoj zemlji. Mnogobrojni su slučajevi gdje su zapisi na nadgrobnim pločama pisani hrvatskim, a ne engleskim jezikom.⁶⁷

2.2. Prvi veliki val doseljavanja 1890. – 1914. godine

Drugo značajnije razdoblje iseljavanja iz Hrvatske započelo je u drugoj polovici 19. stoljeća, obilježja iseljeničkog vala poprimilo je od 1890. godine i trajalo je do početka Prvog svjetskog rata. Većina Hrvata iseljavala je u navedenom razdoblju iz ekonomskih i političkih razloga, najvećim dijelom iz prostora Dalmacije, Istre i Dalmatinske zagore.

Glavni uzroci iseljavanja u drugoj polovici 19. stoljeća bili su kriza u vinogradarstvu i ribarstvu te propadanje jedrenjaštva.⁶⁸ Početkom osamdesetih godina 19. stoljeća u Hrvatskoj je započeo proces demografske tranzicije. Smanjenje stope smrtnosti uz zadržavanje visoke stope rodnosti rezultirali su visokim prirodnim prirastom što je dovelo do agrarne prenapučenost.⁶⁹

U Dalmaciji, za razliku od kontinentalne Hrvatske, nema velikih zemljišnih posjeda, a dijeljenje obiteljskih posjeda među naraštajima rezultiralo je smanjenjem veličine posjeda što

⁶⁶ R. Mesarić Žabčić, n. dj., 143.-146.

⁶⁷ Isto.

⁶⁸ Ivo Nejašmić, „Iseljavanje iz Hrvatske od 1900. do 2001.: demografske posljedice stoljetnog procesa“, *Migracijske i etničke teme*, Vol. 30, No. 3, 2014., 410. prema: Ivan Lajić, *Stanovništvo dalmatinskih otoka: povijesne i suvremene značajke depopulacije*, Consilium – Institut za migracije i narodnosti, Zagreb, 1992.

⁶⁹ Isto, 410.

je dovodilo do niskih prihoda. Manjak plodne zemlje uz obalu i na otocima te značajno povećanje broja stanovnika stavili su dodatan pritisak na ionako ograničene resurse. Nedostatak je u poljodjelstvu bila i slaba upotreba modernih sredstava za rad, poput željeznog pluga, sijačica i drugih poljoprivrednih strojeva, tako da je agrarna proizvodnja u Dalmaciji zaostajala u odnosu na druge krajeve Austro-Ugarske. Vladajući režim s druge strane nije učinio ništa da bi promovirao moderne agrikulturne metode kako bi povećao prinose seljačkih posjeda.⁷⁰

Austro-ugarska vlast pojedinim je odlukama dodatno pogoršavala ionako težak položaj dalmatinskih seljaka. Vinskom klauzulom iz 1891. Austro-Ugarska i Italija sklopile su trgovački sporazum kojim je Italiji omogućen izvoz vina na prostor Austro-Ugarske uz minimalne carine. Navedeni je ugovor dalmatinske vinare doveo u nepovoljan položaj, a stanje je dodatno pogoršala pojava peronospore (bolest vinove loze) 1894. što je dovelo do propasti dalmatinskog vinogradarstva. Izravna posljedica vinske klauzule i peronospore bilo je pojačano iseljavanjem u prekomorske zemlje.⁷¹

Sredinom 19. stoljeća dalmatinsko jedrenjaštvo proživljavalo je svoje zlatno doba, ali je postepenim uvođenjem parobroda dalmatinska brodogradnja upala u krizu. Nedostatak privatnog kapitala i ograničena sposobnosti udruživanja u dionička društva činili su teško mogućim prijelaz s proizvodnje jedrenjaka na proizvodnju parobroda, prijelaz koje se u ostalim dijelovima svijeta već dogodio, a rezultirali su propadanjem brojnih poduzetnika. Gospodarsko je propadanje tek djelomično bilo ublaženo formiranjem domaćih društava za parobrodarski promet.⁷²

Prometni problem Dalmacije bilo je i nedostatak moderne željezničke veze s ostatkom Hrvatske, a ostao je neriješen sve do raspada Austro-Ugarske 1918. godine.⁷³ Neispunjena su ostala i očekivanja o željezničkom povezivanju Dalmacije s Bosnom i Hercegovinom nakon njezina uključenja u sastav Austro-Ugarske 1878. čime je izostala i mogućnost razvoja ekonomske i trgovačke suradnje u smjeru unutrašnjosti.⁷⁴

Najvažniji cestovni i željeznički pravci iz unutrašnjosti vodili su do Rijeke, prvenstveno kao rezultat mađarskih interesa za uključivanjem vlastitih proizvoda u pomorsku trgovinu.

⁷⁰ Stijepo Obad, *Dalmatinsko selo u prošlosti: (od sredine osamnaestog stoljeća do prvog svjetskog rata)*, Logos, Split, 1990., 30.-34.; Branimir Banović, „Potisni i privlačni faktori u iseljavanju iz Hrvatske u Australiju od konca 19. stoljeća do recentnog vremena“, *Migracijske teme*, god. 6., br. 1., 9.

⁷¹ Stijepo Obad, *Dalmacija u novijoj hrvatskoj povijesti i kulturi*, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2014., 351.-352.

⁷² Igor Karaman, *Privreda i društvo Hrvatske u 19. stoljeću*, Školska knjiga, Zagreb, 1972., 228.

⁷³ Isto, 268.

⁷⁴ Isto, 137.

Zahvaljujući ulozi glavne izvozne luke Rijeka je u drugoj polovici 19. stoljeća doživjela industrijski i trgovački razvoj. Međutim, ukidanjem statusa slobodne luke 1891. njezin je razvoj zaustavljen te je doživjela dramatičan pad prometa i trgovine.⁷⁵

Branimir Banović je austro-ugarsku politiku „eksploatacije hrvatske privrede“ ocijenio kao namjerno i sustavno zanemarivanje hrvatskih krajeva s ciljem zaštite vlastitih ekonomskih interesa, optuživši čak da je njome „željela pospješiti i iseljavanje“.⁷⁶ Bez obzira je li navedeno stanje bilo dio šire politike Beča i Pešte nepovoljne ekonomske prilike i podređen politički položaj unutar Austro-Ugarske učinili su Dalmaciju, Istru i Dalmatinsku zagoru prostorom iseljavanja što je utjecalo na daljnje nepovoljne ekonomske i demografske procese čije su se posljedice osjećale i u narednim stoljećima.

Uz čimbenike koji su poticali na iseljavanje postojali su i čimbenici koji su privlačili hrvatsko stanovništvo na odlazak u Australiju, a ističu se „rijetka naseljenost, obilje slobodnih poljoprivrednih površina, relativno razvijeno stočarstvo (ovčarstvo), bogata rudna ležišta, posebno zlata i dragog kamenja (opal) i otvorena imigracijska politiku zemlje“.⁷⁷ Iz navedenog proizlazi da je sve ono čega je u Dalmaciji i Istri nedostajalo u Australiji bilo dostupno, a tek su velika udaljenost, veliki troškovi putovanja i snažan industrijski razvoj SAD-a učinili da Australija u ovom razdoblju nije bila i više naseljena Hrvatima.⁷⁸

Prema službenim podacima Kraljevskog zemaljskog statističkog ureda u Zagrebu u razdoblju od 1899. do 1913. iz Hrvatske i Slavonije iselilo je ukupno 194.682 osoba, od kojih se u istom razdoblju vratilo njih 41.720.⁷⁹ Službeni podaci o iseljavanju iz Dalmacije za razdoblje od 1880. do 1910. bilježe ukupno 58.175 iseljenika.⁸⁰ Bio je to vrhunac iseljavanja iz Hrvatske, a najviše se pri tome iseljavalo u SAD. Prema američkim statističkim podacima u razdoblju od 1899. do 1923. u SAD je uselilo više od 481.000 osoba iz Hrvatske i Slovenije, od kojih su prema procjenama dvije trećine bili Hrvati.⁸¹

U Australiju se u ovom razdoblju doseljavalo najviše iz Vrgorca i okolice (40% ukupnog broja iseljenika u Australiju), njemu susjednog kotara Makarska (30% ukupnog broja iseljenika u Australiju) i s otoka Korčule, Hvara, Visa i Prvića. U ukupnom iseljavanju iz Jugoslavije u

⁷⁵ I. Karaman, n. dj., 146.

⁷⁶ B. Banović, n. dj., 9.

⁷⁷ Isto, 10.

⁷⁸ Isto.

⁷⁹ K. Jurčević, n. dj., 54.

⁸⁰ Isto, 61. prema: Ivan Čizmić, *Doseljavanje, struktura i položaj naših iseljenika u prekomorskim zemljama*, u „Teme o iseljavištvu“, sv.5., Zagreb, 1976., 10.

⁸¹ K. Jurčević, n. dj., 49. prema: Jure Prpić, *Hrvati u Americi*, Zagreb, 1997., 111.

Australiju do Prvog svjetskog rata 90% iseljenika potjecalo je iz Dalmacije, a Hrvati su u navedenom razdoblju po veličini činili četvrtu etničku skupinu u Australiji nakon Talijana, Grka i Maltežana.⁸²

Nakon 1890. godine počeo je proces grupnog doseljavanja Hrvata u Australiju, najvećim dijelom u Zapadnu Australiju, Queensland, Novi Južni Wales i Viktoriju. Prva veća skupina Hrvata u Zapadnoj Australiji doselila je iz Račišća na otoku Korčuli. Oko 1890. naselili su se u području Boulder-Kalgoorliea u kojem su u to vrijeme pronađena bogata ležišta zlata. Ovoj skupini Hrvata pridružile su se u sljedećim godinama i veće skupine Hrvata s Hvara i Pelješca te iz Makarskog primorja. Ovim je doseljavanjima potkraj 19. stoljeća u Boulder-Kalgoorlieu stvorena „najveća koncentracija hrvatskih doseljenika u Australiji“.⁸³

Ova je skupina doseljenika 1912. osnovala prvu hrvatsku organizaciju u povijesti Zapadne Australije - „Hrvatsko-slavjansko društvo“. Ante Jukić, rodom iz Vrgorca, bio je prvi predsjednik društva, a Jure Stela, rodom s otoka Hvara, bio je tajnik društva. Društvo je ubrzo postalo središte kulturnih, društvenih i političkih zbivanja Hrvata Zapadne Australije. Prostorije društva izgrađene su na zemljištu u ulici Moran u Boulderu, kupljenom dobrovoljnim prilozima članova. U sklopu društva djelovao je tamburaški zbor „Velebit“, osnovan na inicijativu Tona Šantića, a osnovana je i športska grupa „Zrinski i Frankopan“.⁸⁴

U političkom djelovanju društvo se zalagalo hrvatske nacionalne interese, a uputilo je i brojna pisma australskim vlastima u kojima je nastajalo ukazati na zaseban nacionalni identitet i nepovoljan položaj Hrvatske unutar Austro-Ugarske.⁸⁵ Društvo je u vrijeme Prvog svjetskog rata organiziralo nekoliko stotina dobrovoljaca koji su se u australskoj vojsci borili na solunskom bojištu, a uspostavilo je i suradnju s Jugoslavenskim odborom u Londonu.⁸⁶

Većina Hrvata u Novom Južnom Walesu naselila se u Broken Hillu, Youngu, Dubbou i predgrađima Sydneyja. U Broken Hillu živjelo je 1890. oko 150 Hrvata, a njihov se broj do 1914. popeo na 200. O vjerskom životu Hrvata u Broken Hillu brinuo je svećenik P. E. Zundulović, porijeklom Poljak, koji je vrlo dobro vladao hrvatskim jezikom. Za razliku od područja Boulder-Kalgoorliea u kojem je većina Hrvata bila zaposlena u rudarstvu u Novom Južnom Walesu većina Hrvata bila je zaposlena u poljoprivredi. Početkom 20. stoljeća u

⁸² B. Banović, n. dj., 11. prema: Kartoteka Iseljeničkog komesarijata Kraljevine Jugoslavije, Arhiv Instituta za migracije i narodnosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.

⁸³ M. Tkalčević, n. dj., 32.

⁸⁴ Isto, 32. prema: Neven Smoje, *Early Croatian Settlement in Western Australia*, Sydney, 1989., 339.

⁸⁵ M. Tkalčević, n. dj., 32.

⁸⁶ V. Holjevac, n. dj., 218.

Youngu je živjela brojna hrvatska zajednica čiji su mnogi članovi radili na obrađivanju voćnjaka i okolnih poljoprivrednih imanja, a u Dubbou je velik broj Hrvata radio na sječi šuma.⁸⁷

U Sjevernom Queenslandu oko 1890. živjelo je više od 150 Hrvata, a većina ih je bila zaposlena na plantažama šećerne trske. Zapisano je i o doseljavanju obitelji Mate i Jele Drvenica i njihovo osmero djece koji su već prilikom upisivanja u službene dokumente inzistirali na hrvatskoj nacionalnosti i domovini porijekla. Službenici su im odgovorili da takva država ne postoji, a i ime im je pogrešno upisano kao Darveniza.⁸⁸

Upravo na primjeru uzgoja šećerne trske možemo promatrati odnos australskih vlasti prema strancima. S obzirom da je širenjem plantaža rasla važnost šećerne trske u industrijskoj proizvodnji i da je donosila velike zarade radnici su preko radničkih udruženja izvršili pritisak da se iz konkurencije izbací domorodačko stanovništvo. Kao rezultat navedenih pritisaka do 1906. doneseno više zakona prema kojima im je oduzeta mogućnost zaposlenja u šećernoj industriji. Navedena je odluka pružila velike mogućnosti za zaposlenje hrvatskim iseljenicima, a naročito je velik broj Hrvata naselio ovo područje nakon Prvog svjetskog rata. Pojedini od njih kupovali su zemlju i postepeno postali samostalni u uzgoju šećerne trske.⁸⁹

Međutim, u vrijeme Velike gospodarske krize (1929. – 1933.) potražnja za šećerom se smanjila što je uzrokovalo pad proizvodnje i smanjenu potrebu za radnicima, a ovoga su se puta u problemu našli europski doseljenici. Vlada je donijela zakon prema kojem je 70% radnih mjesta pripadalo rođenim Australcima zbog čega je velik broj Hrvata, bez obzira na stečena građanska prava, bio prisiljen napustiti svoje poslove i zaposlenje tražiti u drugim zanimanjima.⁹⁰

Većina Hrvata u Viktoriji naselila je područje oko Melbournea. Vrlo rano potomci prvih Hrvata doseljenika počeli su stjecati zapaženu ulogu i u australskom javnom životu. Matthew Beovich bio je nadbiskup i poglavar katoličke crkve za Južnu Australiju, Ivan Franić sudac u Melbourneu, Leonard Radić zamjenik glavnog urednika novina „The Age“, Raymond Gabelich nogometaš i Jack Trifunović glavni tajnik Australske radničke stranke u Viktoriji i član parlamenta.⁹¹

⁸⁷ M. Tkalčević, n. dj., 33.-34.; R. M. Žabčić, n.dj., 143.

⁸⁸ M. Tkalčević, n. dj., 36.

⁸⁹ V. Holjevac, n. dj., 216.

⁹⁰ Isto, 214.-216.

⁹¹ M. Tkalčević, n. dj., 34.

Hrvatski su iseljenici u Australiju prenijeli tradiciju i stoljećima prikupljena znanja iz područja vinogradarstva i vinarstva. Početkom 1870-ih u mjestu Mooropna u Viktoriji Trojan Drvenica (Darveniza) registrirao je vinariju „Excelsior Vineyard“. Organizirao je dolazak Henrya Fortina, poznatog vinara iz Bordeauxa, a do kraja stoljeća njegova je vinarija započela s izvozom preko oceana te je osvojila brojne nagrade i priznanja na svjetski poznatim izložbama vina diljem Europe. Darveniza je također odigrao značajnu ulogu u širenju vinogradarstva u ostale dijelove Australije, ali i sprečavanju širenja peronospore.⁹²

U 1880-im i 1890-im peronospora je pogodila i uništila australsko vinogradarstvo što se poklopilo s gospodarskom depresijom u 1890-ima te se ono teško oporavljalo. Darveniza je poticao sadnju vrsta otpornih na peronosporu, a na konferenciji uzgajivača vina u Melbourneu postao je savjetnik za sadnju otpornih vrsta u svim vinogradima u Australiji.⁹³ Njegova su vina tijekom 20 godina osvojila više od 300 zlatnih i srebrnih medalja na natjecanjima diljem svijeta, uspjeh je to koji nijedna vinarija nakon njega nije nadmašila.⁹⁴

Darveniza se nije oženio i ostavio potomke, a u Australiju je doveo dvojicu braće s njihovim obiteljima. Omogućio je i dolazak brojnim drugim Hrvatima, sada već i iz unutrašnjosti Hrvatske, najviše iz Međimurja. Ivan Rončević, koji je u Australiju došao zahvaljujući poznanstvu s obitelji Darveniza, ostavio je značajan trag u hrvatskoj zajednici u Miduri, između ostalog djelujući i kao predsjednik i tajnik kluba „Matija Gubec“.⁹⁵

Romeo Bragato, porijeklom s Lošinja, dao je također velik doprinos vinogradarstvu Australije. Školovao se u Italiji, a 1888. ušao je u suradnju s australskom enološkom i vinogradarskom školom s kojom je radio na projektu klasifikacije i odabira sorti vina te njihovom smještaju u odgovarajuća područja uzgoja. Sudjelovao je i u radovima vezanima uz tehnike i metode obrade i zaštite sorta vina, a o svom je radu održao brojna predavanja diljem zemlje. Imao je važnu ulogu u osnivanju „Rutherglen Viticultural College“, prvog vinogradarskog fakulteta u Australiji. Razočaran nedovoljnom potporom vlade pri suzbijanju peronospore otišao je na Novi Zeland i 1902. postao prvi ministar vinogradarstva na Novom Zelandu. U njegovu su čast 2003. godine novozelandski uzgajivači vina organizirali svečanu konferenciju, a i danas nagrada za postignuća na području vinogradarstva nosi njegovo ime.⁹⁶

⁹² M. Tkalčević, n. dj., 21.-22.

⁹³ M. Tence, n. dj., 276.

⁹⁴ M. Tkalčević, n. dj., 21.-22.

⁹⁵ I. D. Šutalo, n. dj., 150.-154.

⁹⁶ Isto, 156.-158.

Svojevrsna nagrada za doprinose vinarskoj industriji Australije bilo je širenje hrvatskog imena. Na izložbi u Sydneyju 1879. popis imena pića bio je ispisan i na hrvatskom jeziku pa su se tako Australci upoznali s našim tradicionalnim riječima – rakija, višnjevac, maraska i šljivovica.⁹⁷

U razdoblju do Prvog svjetskog rata pojedini su hrvatski iseljenici svojim poslovnim i društvenim djelovanjem ostavili značajan doprinos u razvoju Australije. Vjerojatno najpoznatiji Hrvat u saveznoj državi Viktoriji bio je Antun Radović (Antonio Radovick), rođen u Potomju na Pelješcu, koji je zbog svojih zasluga nazvan „Father of Korumburra“. Radović je u Viktoriju doselio 1862., a 1888. kupio je veliki komad zemlje u šumovitom dijelu države, zvanom Korumburra, poznatom po nalazištima ugljena. Nekoliko godina kasnije izgradio je moderno opremljen drveni hotel s 50 soba i raskošnim salonom, restoranom i sobom za biljar. U čast otvorenja hotela pripremljen je svečani bal, a u narednim godinama upravo je od njegovog hotela nastavljena gradnja ostalih objekata u gradu.⁹⁸

Radović je posjedovao i druge zgrade u gradu koje su australske vlasti unajmile za potrebe policije, pošte i novina. Brojne su humanitarne akcije i dobrotvorne priredbe organizirane u njegovom hotelu, a u njemu je održana i prva katolička misa u novonastalom mjestu. Radović je donirao zemlju za izgradnju škole, sudnice i strojarskog instituta, a politički se aktivirao kako bi zastupao prava industrije ugljena organizirajući pregovore i zastupajući ih pred ministrima željeznice i rudarstva.⁹⁹

Hrvati su u australskoj zlatnoj groznici osim u poslovima rudarenja sudjelovali i u otkrićima novih nalazišta. Sredinom 19. stoljeća hrvatski doseljenik A. Franatovich pronašao je nalazište zlata u saveznoj državi Viktoriji u mjestu Redcastleu,¹⁰⁰ a u gradu je 1860-ih godina bio registriran „Hotel svih nacija“ čiji je vlasnik bio A. Geronevitch.¹⁰¹ Nešto kasnije, 1872. godine, M. Lausich je u Viktoriji registrirao rudnik pod imenom „Nova Dalmacija“.¹⁰²

Unatoč tome što su u Australiju većinom doseljavali nepismeni, Hrvati su već do početka Prvog svjetskog rata pokrenuli izdavačku djelatnost. Bilten „Seljačka sloga“ bio je prva hrvatska publikacija u Australiji.¹⁰³ Još prije početka tiskanja „Seljačke sloge“ u Australiji

⁹⁷ Šutalo, n. dj., 156.-158.

⁹⁸ Isto, 135.-136.

⁹⁹ Isto, 136.-141.

¹⁰⁰ Isto, 94.

¹⁰¹ Isto, 141.

¹⁰² Isto, 102.

¹⁰³ M. Tkalčević, n. dj., 38.

su čitane novine „Zora“ koje su tiskane u Aucklandu na Novom Zelandu. Pokrenute su 1913., a na naslovnici su isticale da su „jedina hrvatska novina u cijeloj Australaziji“.¹⁰⁴ Novine su imale antiaustrijsku i jugoslavensku orijentaciju, a u vrijeme Prvog svjetskog rata pozivale su na prikupljanje pomoći za rad Jugoslavenskog odbora u Londonu.¹⁰⁵ Tijekom 1916. hrvatsko ime u podnaslovu zamijenilo je južnoslavenskim, a tiskanje novina od 1916. preuzelo je australski Jugoslavenski odbor.¹⁰⁶

2.3. Hrvati u Australiji u vrijeme Prvog svjetskog rata

Australija se u Prvom svjetskom ratu pridružila silama Antante. U ratnim zbivanjima u Europi sudjelovalo je 331.000 australskih vojnika, većinom na zapadnom bojištu. Život je izgubilo 63.000 australskih vojnika, a još ih je oko 152.000 bilo ranjeno.¹⁰⁷ U vrijeme Prvog svjetskog rata za Hrvate je veći problem od nepriznavanja hrvatskog nacionalnog identiteta i državnosti predstavljala činjenica da su od strane australskih vlasti nakon početka Prvog svjetskog rata smatrani državljanima porijeklom iz neprijateljske zemlje.

Navedeni je stav postojao unatoč činjenici da su mnogi Hrvati bili protivnici Austro-Ugarske te da nisu podržavali njezina ratna nastojanja od kojih im je važnije bilo stvaranje samostalne hrvatske države. Unatoč tome oni Hrvati koji nisu imali australsko državljanstvo bili su internirani u posebno osnovane logore za državljane neprijateljskih zemalja. Najpoznatiji logori bili su „Rottnest Island“ u Zapadnoj Australiji i „Holsworthy“ u Novom Južnom Walesu.¹⁰⁸

Anthony Splivalo u knjizi „The Home Fires“ prisjeća se da je interniran u dobi od 17 godina u logor „Rottnest Island“ nakon čega je u studenom 1917. prebačen u logor u „Holsworthy“. Logor se sastojao od 104 odijeljene barake od kojih je svaka mogla prihvatiti oko 50 zatvorenika. Dobro utvrđen bodljikavom žicom i rovovima logor je zatočenim držao, prema procjeni Splivala, tisuću doseljenika iz Austro-Ugarske od kojih su većina bila Hrvati.¹⁰⁹

Hrvati koji nisu bili internirani u logore bili su registrirani i obavezni na javljanje policiji na tjednoj bazi, a bilo im je zabranjeno seljenje bez posebne dozvole. Većina Hrvata smještenih

¹⁰⁴ *Zora*, god. 1. (1913.), br. 7., 1.

¹⁰⁵ „Braci Jugoslavenima u ovoj zemlji“, *Zora*, god. 3. (1915.), br. 27., 10. srpnja 1915., 2.

¹⁰⁶ „Published on behalf of The Yugoslav Committee“, *Zora*, god. 4. (1916.), br. 5., 28. listopada 1916., 1.

¹⁰⁷ „History since European contact – 1901-1939“, *The Cambridge*, 102.-103.

¹⁰⁸ M. Tkalčević, n. dj., 38.

¹⁰⁹ Anthony Splivalo, *The Home Fires*, Fremantle Arts Centre Press, Fremantle, 1982., 78.

u državi Viktoriji nije internirana jer su s vremenom bili naturalizirani ili su bili iznad granice godina za služenje vojne obaveze. Ipak, Hrvati koji nisu bili internirani pretrpjeli su snažnu diskriminaciju od strane Australaca koji su bili zagriženi patriotizmom i ljutnjom zbog sugrađana poginulih u Europi. Česte su bile optužbe, koje su se mogle predati anonimno i bez puno objašnjenja, za sumnjivo ponašanje, navodne prijetnje i ilegalno držanje oružja. Mnogi od Hrvata izgubili su svoje poslove, a bilo je i slučajeva gdje se peticijom od poslodavca zahtijevalo davanje otkaza Hrvatima. Australaska vlada davala je tek skromnu naknadu onim ženama i djeci Hrvata koji su se predali dobrovoljno.¹¹⁰

Diskriminacija je bila praćena i uništavanjem i pljačkom imovine, a čak je i nekolicina Hrvata koja se borila u australskoj vojsci po povratku našla zapaljene kuće i pokradenu imovinu. Zgrada Hrvatsko-slavjanskog društva, koje je sakupljalo novac za pomoć članicama Antante kroz posebno formiranu fondaciju, također je oštećena tijekom nemira.¹¹¹

Otvorena netrpeljivost prema Hrvatima iskazana je od strane australskih rudara koji su tijekom 1916. održali više štrajkova tražeći interniranje svih državljana Austro-Ugarske. Štrajk je uzrokovao zatvaranje nekoliko rudnika i zastoj gospodarskih aktivnosti, ali je zbog potrebe za stranim radnicima vlada odbila udovoljiti zahtjevima za zatvaranjem rudara porijeklom iz Austro-Ugarske. Ipak, određeni broj vlasnika rudnika odbio je primiti na posao hrvatske iseljenike što je uzrokovalo seljenje u druge dijelove Australije i traženje posla u drugim djelatnostima.¹¹²

Daljnje neprilike za Hrvate uzrokovao je rudarski sindikat koji je kao uvjet zaposlenja u rudnicima postavio poznavanje engleskog jezika. Unatoč navedenim događajima u Broken Hillu, poznatom i kao „Srebrni grad“, krajem 19. stoljeća okupila se brojna hrvatska zajednica, a ovo je područje postalo središte političkog i društvenog života Hrvata u ovom dijelu Australije.¹¹³

2.4. Hrvati u Australiji između dva svjetska rata

Prvi svjetski rat privremeno je zaustavio masovno iseljavanje iz Hrvatske. Međutim, ekonomski i politički uzroci iseljavanja iz razdoblja Austro-Ugarske preneseni su i u

¹¹⁰ M. Tkalčević, n. dj., 39.-40.

¹¹¹ Isto.

¹¹² V. Holjevac, n. dj., 212.

¹¹³ Isto, 213.

jugoslavensku državu u sastavu koje se Hrvatska nalazila od 1918. zbog čega je i razdoblje između dva svjetska rata bilo obilježeno novim iseljavanjem iz Hrvatske. Dotadašnje iseljavanje pretežno iz Dalmacije i Istre zahvatilo je i ostale hrvatske krajeve tako da u međuratnom razdoblju u Australiju dolaze i Hrvati iz Boke Kotorske, Međimurja, Like, Korduna, Banovine te Bosne i Hercegovine. Razlozi iseljavanja bili su političke prilike i nezadovoljstvo uspostavom Jugoslavije te nepovoljna gospodarska situacija.

Prema podacima Iseljeničkog komesarijata u Zagrebu u razdoblju od 1919. do 1934. ukupno je iz Jugoslavije iselilo između 10.000 i 12.000 osoba, od čega je oko 80% iseljenika bilo Hrvata, najviše iz Dalmacije i Međimurja. Oko 20% iseljenika bili su Srbi iz Hrvatske uz određeni broj Slovenaca, Makedonaca i nekoliko stotina Crnogoraca.¹¹⁴

Jednako kao i u razdoblju do Prvog svjetskog rata i u međuratnom je razdoblju najviše iseljenika u Australiju potjecalo iz Vrgorca i okolice (40 % iseljenika), zatim iz Makarskog primorja (30 %) te otoka Korčule (posebice mjesta Račišće i Blato) Hvara, Visa i poluotoka Pelješca. Iseljavanje iz Međimurja u Australiju činilo je ukupno 12% hrvatskog iseljništva iz kontinentalne Hrvatske, a najveći je broj iseljenika bio iz kotara Prelog.¹¹⁵

Prema australskom popisu iz 1933. nešto manje od 4.000 doseljenika bilo je porijeklom iz Jugoslavije. „Savez jugoslavenskih iseljenika“ koji je djelovao u Australiji procijenio je između 6.500 i 7.000 doseljenika iz Jugoslavije, uključujući i drugi naraštaj onih koji su rođeni izvan Jugoslavije. „Savez jugoslavenskih iseljenika“ je procijenio da je među doseljenima iz Jugoslavije najviše Dalmatinaca (62%), zatim Hrvata iz ostalih dijelova hrvatskih zemalja (15%) i tek u manjem postotku Srba (6%), Crnogoraca (5%), Makedonaca (5%), Slovenaca (4%) i doseljenika iz prostora Bosne i Hercegovine (3%).¹¹⁶ Prema australskim podacima na kraju Drugog svjetskog rata Hrvati su činili 68% iseljenika iz Jugoslavije, nakon čega su slijedili Makedonci (25%), Srbi (3%) i Slovenci (3%).¹¹⁷

Važnost lančanih doseljavanja bila je ključna nakon 1924. kada je australski parlament donio zakon prema kojem je uvjet za useljavanje bilo jamstvo od strane rodbine ili prijatelja ili vlastita svota novca. Australija je ovim zakonom ograničila i broj izdanih dozvola na 1200 godišnje,¹¹⁸ a mogućnost iseljavanja dodatno se pogoršala 1927. kada je kvota smanjena na

¹¹⁴ V. Holjevac, n. dj., 211.

¹¹⁵ B. Banović, n. dj., 14.

¹¹⁶ „The settlers: Croatians“, *The Australian people: an encyclopedia of the nation, its people and their origins* (dalje: *The Australian*), Cambridge University Press, Cambridge, 2001., 238.

¹¹⁷ B. Banović, n. dj., 16. prema Charles Price, *Southern Europeans in Australia*, Melbourne, 1964.

¹¹⁸ V. Holjevac, n. dj., 210.

600.¹¹⁹ Sustav kvota uveden je i u SAD-u 1924. čime je broj useljenika iz Jugoslavije ograničen na 671 osobu godišnje. Navedeno se ograničenje odnosilo na nove useljenika, ali ne i na one koji su se ranije iz SAD-a vratili u Jugoslaviju pa se time iseljavanje iz Hrvatske nastavilo.¹²⁰

Razvoj australskog gospodarstva i poboljšanje ekonomskih prilika stvorili su potrebu za većim brojem radnika tako da je 1936. došlo do popuštanja ograničenja pri useljenu, ali je zadržana garancija u novcu ili osiguranju smještaja.¹²¹

Za razliku od naglašenog hrvatskog identiteta prije Prvog svjetskog rata u međuratnom je razdoblju prevladala jugoslavenska orijentacija i osnivanje organizacija s jugoslavenskim imenom, uz izraženu socijalnu notu i borbu za radnička prava.¹²² U međuratnom razdoblju ukupno su osnovana 22 hrvatska kluba, i hrvatske i jugoslavenske orijentacije, a djelatnost im je bila na političkom, kulturnom i sportskom radu.¹²³ Većina Hrvata u Australiji u ovom je razdoblju podržavala ideju jugoslavenske države, ali se protivila monarhističkom režimu pri čemu nije pokazivala netrpeljivost prema Srbima i pripadnicima drugih nacionalnosti porijeklom iz Jugoslavije.¹²⁴

U lipnju 1928. u Broken Hillu na čelu s Jozom Alagićem osnovan je „Borbeni radnički pokret“, prva radnička organizacija hrvatskih iseljenika u Australiji. Pokret je imao ogranke diljem Australije, a organizirao je brojne prosvjede i prikupljanja novčane pomoći nakon proglašenja diktature u Jugoslaviji.¹²⁵ Velik dio Hrvata je smatrao da organizacija „Borbeni radnički pokret“, a naročito na njegov ogranak „Vidas“, ima političku svrhu i prokomunističku orijentaciju te se nisu uključili u njegov rad.¹²⁶

Uz ogranak „Vidas“ koji je dobio ime prema Boži Vidasu, uhićenom i ubijenom od strane jugoslavenske policije 1931., i drugi su ogranci dobivali imena istaknutih članova Komunističke partije Jugoslavije koji su zatvoreni u Jugoslaviji nakon uvođenja Šestosiječanjske diktature 1929. godine.¹²⁷ Organizacija je na prvom kontinentalnom sastanku

¹¹⁹ B. Banović, n. dj., 12.

¹²⁰ K. Jurčević, n. dj., 52. prema: Jure Prpić, *Hrvati u Americi*, Zagreb, 1997., 64.

¹²¹ V. Holjevac, n. dj., 210.

¹²² R. Mesarić Žabčić, n. dj., 146.-147.

¹²³ Isto, 152.

¹²⁴ „The settlers: Croatians“, *The Australian*, 237.

¹²⁵ I. Čizmić i ostali, n. dj., 335.; M. Tkalčević, n. dj., 42.

¹²⁶ R. Mesarić Žabčić, n. dj., 149.

¹²⁷ „The settlers: Croatians“, *The Australian*, 237.

svih ogranaka održanom u Sydneyju 1932. promijenila ime u „Napredni savez jugoslavenskih iseljenika“, kasnije poznatiji pod nazivom „Savez jugoslavenskih iseljenika“. ¹²⁸

Posljednji kontinentalni sastanak organizacija je održala u prosincu 1948. i siječnju 1949. godine. Naime, članovi organizacije, koja je za vrijeme rata podržavala partizane i rušenje NDH, odlučili su se nakon rata za povratak u komunističku Jugoslaviju. Nova je jugoslavenska vlast za potrebe povratka jugoslavenski orijentiranih iseljenika, uz veliku pompu i publicitet i u Jugoslaviji i u Australiji, organizirala njihov povratak brodovima „Partizanka“ i „Radnik“. ¹²⁹

Indijski i Atlantski ocean tih su godina bilo mjesto mimoilaženja iseljenika iz Hrvatske. Jedni su bježali iz Jugoslavije i tražili spas u iseljeništvu, a drugi su oduševljeno iščekivali povratak. Ipak, gotovo su se svi povratnici u Jugoslaviju nekoliko godina kasnije, razočarani životom u Jugoslaviji, vratili natrag u Australiju u kojoj su i dočekali njezin raspad. „Savez jugoslavenskih iseljenika“ nakon Rezolucije Informbiroa iz 1948. svrstao se uz internacionalni komunistički pokret na čelu sa SSSR-om, a dolazak sve većeg broja hrvatskih iseljenika antikomunističke orijentacije doveo je do slabljenja značenja organizacije te je ona u konačnici 1960. i raspuštena. ¹³⁰

Od 1931. „Borbeni radnički pokret“ izdavao je bilten „Borba“ koji je uređivao Ivan Viskich. Socijalistički karakter biltena smetao je australskim vlastima te je nakon zabrane nekoliko puta mijenjao imena („Plamen“, „Iskra“, „Oganj“, „Proleter“). Od 1936. izlazio je pod imenom „Napredak“, a od 1939. tiskan je kao tjedna novina i službeno glasilo „Saveza jugoslavenskih iseljenika“. Glavni urednik novina bio je Ivan Kosović. ¹³¹

U međuratnom razdoblju „Napredak“ se zalagao za jugoslavenstvo. U vrijeme Drugog svjetskog rata podržavao je partizane i komunistički pokret, a nakon razlaza Tita i Staljina svrstao se uz internacionalni komunistički pokret. „Napredak“ je prestao izlaziti 1958., a 1960. zamijenio ga je „Jugoslovensko-australski list“ („J.A.L.“) koji je također uređivao Kosović. Jugoslovensku orijentaciju list je zadržao i nakon što je promijenio ime u „Novo doba“, a izlazio je sve do 1993. kada su ga zamijenile novine „Novo vrijeme“. ¹³²

Nakon Prvog svjetskog rata nastavilo se doseljavanje Hrvata u područje oko Boulder-Kalgoorliea, a središte okupljanja iseljeničke zajednice bilo je „Hrvatsko-slavjansko društvo“.

¹²⁸ R. Mesarić Žabčić, n. dj., 147.; M. Tkalčević, n. dj., 45.

¹²⁹ M. Tkalčević, n. dj., 46.

¹³⁰ Isto.

¹³¹ I. Čizmić i ostali, n. dj., 222.-223.

¹³² I. Čizmić i ostali, n. dj., 214.; M. Tkalčević, n. dj., 67.-68., V. Holjevac, n. dj., 222.-223.

Nekadašnji tamburaški zbor „Velebit“ obnovljen je 1933., a osnovan je i „Hrvatski sportski klub Sparta“.¹³³

Nacionalne netrpeljivosti Anglosaksonaca isplivale su na površinu u vrijeme kada su se i u Australiji osjećale posljedice Velike gospodarske krize (1929. – 1933.). U jednom je incidentu došlo do sukoba nakon kojeg su anglosaksonski rudari od vlasti tražili protjerivanje europskih doseljenika te su, ne čekajući odgovor i poteze vlasti, započeli s paljenjem njihovih kuća i imovine, a u neredima je stradala i zgrada „Hrvatsko-slavjanskog društva“. Nakon ovog je incidenta došlo do preseljenja velikog broja Hrvata i Boulder-Kalgoorlie prestaje biti središte Hrvata u Zapadnoj Australiji.¹³⁴

U međuratnom je razdoblju u Boulder-Kalgoorlieu postojalo „Hrvatsko društvo Radić“, a organiziralo je velike komemoracije nakon ubojstva Stjepana Radića u beogradskoj skupštini 1928. godine.¹³⁵

U međuratnom su razdoblju u Zapadnoj Australiji Hrvati bili okupljeni u okolici Perth a i Fremantle a i u dolini rijeke Swan, a nakon 1934. pridružio im se i velik broj Hrvata izbjeglih iz Boulder-Kalgoorliea. U novim je mjestima doseljenja s ciljem održavanja kontakta i međusobnog pomaganja osnovano i nekoliko novih organizacija – „Jugoslavensko prosvjetno i potporno društvo“, „Oreški“, „Sokol“, „Kulturno-prosvjetna etnička čitaonica“ (kasnije pod imenom „Marganović“ i „Jedinstvo“), „Napredni“, „Sloga“ i „Nada“, a osnovan je i novi tamburaški sastav.¹³⁶

Klub „Jedinstvo“ s vremenom je postao jedan od najvećih etničkih klubova u Zapadnoj Australiji. Do raspada kluba došlo je nakon objave Rezolucije Informbiroa 1948. prilikom čega je veći dio članstva stao na Staljinovu stranu u njegovom sukobu s Titom. Klub nikada nije bio službeno raspušten, a nakon 1960. rad kluba ponovo je obnovljen i brojao je nekoliko stotina članova.¹³⁷

Za razliku od „Jedinstva“ klub „Prijatelji nove Jugoslavije“, osnovan 1951., stao je na strani Jugoslavije u njezinu sukobu sa Staljinom. Klub je izdavao bilten „Nova Jugoslavija“, a naknadno je došlo do njegova spajanja s klubom „Oreški“.¹³⁸

¹³³ R. Mesarić Žabčić, n. dj., 147. ; M. Tkalčević, n. dj., 46.

¹³⁴ R. Mesarić Žabčić, n. dj., 147.-148. ; M. Tkalčević, n. dj., 46.-48.

¹³⁵ M. Tkalčević, n. dj., 47.

¹³⁶ R. Mesarić Žabčić, n. dj., 147.-148. ; M. Tkalčević, n. dj., 46.-48.

¹³⁷ M. Tkalčević, n. dj., 49.

¹³⁸ Isto, 51.

U Queenslandu je u međuratnom razdoblju osnovano prvo društvo koje je nosilo hrvatsko ime – „Društvo Hrvatske republikanske seljačke stranke“. Osnovani su ga Josip Katavić i Mijo Jelkovic, a u sastavu društva djelovali su tamburaški zbor i sportska grupa. Dolaskom novih jugoslavenski orijentiranih iseljenika društvo je nakon nekoliko godina promijenilo ime u „Sloga“.¹³⁹ U Carinsu je nakon Prvog svjetsko rata djelovalo „Hrvatsko seljačko i dobrotvorno društvo“ na čelu s M. Tomašićem (predsjednik) i J. Radovanovićem (tajnik).¹⁴⁰

U Sydneyju je u razdoblju između dva svjetska rata živjelo oko tisuću Hrvata. Konzulat Kraljevine SHS osnovao je 1927. prvi hrvatski klub, a na inicijativu konzula Kraljevine Jugoslavije Rodda Mikulčića 1930. osnovan je „Jugoslavenski klub“. Uskoro su osnovani i prvi klubovi doseljenika hrvatske orijentacije. Prvi je samostalno osnovani klub hrvatskih doseljenika bio „Zora“. Osnovan je 1933., a u sklopu kluba djelovala je kazališna skupina. Klub „Zora“ je bio ljevičarske orijentacije i zalagao se za jugoslavenstvo, ali se protivio monarhistički i centralistički uređenoj Kraljevini Jugoslaviji. Jednakih je uvjerenja bio i klub „Naprijed“. Osnovan je 1933., a 1936. je promijenio ime u „Danica“.¹⁴¹

U Viktoriji je u međuratnom razdoblju najviše Hrvata živjelo u Melbourneu i Milduri. U Melbourneu je živjelo oko tristo Hrvata, a osnovali su „Jugoslavenski klub“ koji je djelovao do 1948. godine. U Milduri se nastanio velik broj Hrvata rodom iz Međimurja. Početak njihova doseljavanja dogodio se slučajno. Naime, John i Frank Vidović, Andy Matotek, Steve Siladi i George Soko, porijeklom iz Kotoribe, su se 1924. uputili prema Americi gdje su već živjeli njihovi sumještani, ali im je zbog Zakona o imigraciji onemogućen ulazak u SAD te su se uputili prema Australiji. Već je sljedeće godine, potaknuto vijestima o njihovu uspješnom smještaju i povoljnim prilikama, u Australiju počeo pristizati veći broj njihovih sumještana.¹⁴²

Uskoro je oko petstotinjak Međimuraca živjelo u području između Mildure i Barmere, a Mildura je u pisanim izvorima bila nazivana i „Malo Međimurje“.¹⁴³ Bavili su se vinogradarstvom i smatraju se začetnicima vinogradarstva u ovom dijelu Australije. U Milduri je 1936.¹⁴⁴ osnovan klub „Matija Gubec“, ali se njegovome radu zbog povezanosti sa „Savezom

¹³⁹ R. Mesarić Žabčić, n. dj., 148.-149.; M. Tkalčević, n. dj., 55.

¹⁴⁰ M. Tkalčević, n. dj., 55.

¹⁴¹ R. Mesarić Žabčić, n. dj., 149.-150.; M. Tkalčević, n. dj., 59.-60.

¹⁴² V. Holjevac, n. dj., 209.

¹⁴³ R. Mesarić Žabčić, n. dj., 144.

¹⁴⁴ Ilija Denis Šutalo u knjizi *Croatians in Australia* kao godinu osnutka navodi 1937.. I. D. Šutalo, n. dj., 150.-154.

jugoslavenskih iseljenika“ nije priključio veliki broj Hrvata. Klub je 1951. promijenio ime u „Jugoslavenski klub“, a suradnja sa „Savezom jugoslavenskih iseljenika“ bila je prekinuta.¹⁴⁵

2.5. Doseljavanja Hrvata u Australiju nakon Drugog svjetskog rata

Procjenjuje se da je s završetkom Drugog svjetskog rata u Europi u svibnju 1945. u 3 zapadne savezničke zone Njemačke ostalo oko 6 milijuna raseljenih osoba, a u sovjetskoj okupiranoj zoni njih još između 6 i 7 milijuna. U narednim se mjesecima u svoje domovine vratilo oko 7 milijuna osoba, ali je do rujna 1945. otprilike 1,2 milijuna osoba ostalo u zapadnoj Njemačkoj. Najviše je među njima bilo Poljaka, zatim Ukrajinaca, Bjelorusa, Litvijaca, Latvijaca, Estonaca, Židova i Hrvata. Istovremeno je u Austriji i Italiji u brojnim kampovima registrirano oko 280.000 raseljenih osoba.¹⁴⁶

Brigu je nad brojnim raseljenim osobama diljem Europe preuzela Međunarodna organizacija za izbjeglice (IRO), osnovana 1946. pod okriljem Ujedinjenih naroda (UN). Australija se, unatoč pozivima iz SAD-a i Velike Britanije, isprva nije uključila u rad organizacije, uz stav da, „gledano iz imigracijskog kuta, nema interes za IRO“.¹⁴⁷ Istovremeno je u prvim poslijeratnim godinama doživljavala ekonomski procvat s brojnim ulaganjima i velikom potražnjom za dobrima i uslugama. Rastuća je ekonomija u prvoj godini nakon rata potrebu za radnom snagom popunila velikim brojem razvojačenih sudionika Drugog svjetskog rata. Od oko 150.000 razvojačenih osoba tek oko 4.000 njih nije uspjelo odmah pronaći posao, a u istom je trenutku zabilježen je i rast civilne zaposlenosti od 11,2%.¹⁴⁸

Problem je nastupio već sljedeće godine kada je vlada suočena s informacijom da od očekivanih između 30.000 i 40.000 radnika iz Velike Britanije može računati na njih najviše 6.500. Pritisnuta nedostatkom radnika australska laburistička vlada (1945. – 1949.) je ispitivala mogućnost doseljavanja radnika iz drugih dijelova Europe, prvenstveno Zapadne i Sjeverne, svjesna da politika doseljavanja „britanskih Europljana“ više nije održiva. Suočena s nemogućnosti rješenja problema zbog manjka interesa za doseljavanjem njima poželjnih

¹⁴⁵ R. Mesarić Žabčić, n. dj., 150.-151. M. Tkalčević, n. dj., 65.-66.

¹⁴⁶ Gerald Daniel Cohen, „Between Relief and Politics: Refugee Humanitarianism in Occupied Germany“, *Journal of Contemporary History*, Vol. 43, No. 3, 2008., 440.-441.

¹⁴⁷ Andrew Markus, „Labour and Immigration 1946-9: The Displaced Persons Program“, *Labour History*, No. 47., 1984., 77.

¹⁴⁸ Isto, 73.

Eurolpljana Australija je morala prihvatiti da su i raseljene osobe u brojnim izbjegličkim kampovima prihvatljiva alternativa.¹⁴⁹

Nakon duge parlamentarne rasprave u prvoj polovici 1947. ministar za imigraciju Arthur Calwell u Londonu je u lipnju 1947. priznao da Australija „šalje dvojicu službenika u izbjegličke kampove u preliminarnu selekciju radnika koji mogu pomoći u nedostatku radne snage“.¹⁵⁰

IRO je bila zabrinuta zbog činjenice da je Australija primjenjivala kriterije koji su odgovarali njezinima interesima za mladom i neobrazovanom radnom snagom, bez obzira na njezine pritiske i naglasku na humanitarnom karakteru sudjelovanja u zbrinjavanju raseljenih osoba. S obzirom da za popunjavanje predviđenih australskih kvota nisu bili dovoljne izbjeglice iz baltičkih zemalja do kraja 1947. prihvatljivi su postali i Ukrajinci i Slovenci, a 1948. i Česi i Poljaci te izbjeglice iz Jugoslavije.¹⁵¹ Ukupno je u razdoblju od 1947. do 1952. u Australiju u sklopu programa IRO-a uselilo oko 170.000 raseljenih osoba.¹⁵²

Upravo je u razdoblju nakon Drugog svjetskog rata najviše Hrvata doselilo u Australiju. Ujedno je to i razdoblje najaktivnijeg i najznačajnijeg djelovanja hrvatskog iseljeničtva na ovom dalekom kontinentu. Od početaka doseljavanja oko 1800. do 1945. u Australiju je doselilo oko 5.000 Hrvata da bi u manje od pola stoljeća, od kraja Drugog svjetskog rata do stvaranja samostalne Hrvatske, njihov broj porastao na oko 200.000.¹⁵³

U razdoblju između 1961. i 1976. broj doseljenika iz Jugoslavije u Australiju porastao je s 49.776 na 143.591, ne uključujući pri tome osobe rođene u Australiji.¹⁵⁴ Prema podacima australskog Ministarstva za imigraciju u razdoblju od listopada 1945. do prosinca 1964. u Australiju je doselilo 49.425 migranata iz Jugoslavije¹⁵⁵, čime su nakon Britanaca bili drugi po broju godišnjih doseljenika.¹⁵⁶ Prema procjenama jugoslavenskih vlasti sredinom 1970-ih u Australiji je živjelo oko 250.000 do 300.000 iseljenika iz Jugoslavije, a od navedenog broja daleko je najviše bilo upravo Hrvata te zatim Srba i Makedonaca. Najviše je hrvatskih iseljenika

¹⁴⁹ Isto, 75.

¹⁵⁰ Isto, 79.

¹⁵¹ Isto, 73.-80.

¹⁵² Jayne Persian, „Displaced persons and the politics of international categorisation(s)“, *Australian Journal of Politics and History*, Vol. 58, No. 4, 2012., 481.

¹⁵³ M. Tkalčević, n. dj., 75.; R. Mesarić Žabčić, n. dj., 155.

¹⁵⁴ K. Kalfic, n. dj., 173., prema „The settlers: Croatsians“, *The Australian*, 243.

¹⁵⁵ Senate, Originals of tabled papers, No.10., 27 March 1973, Document A.7 – Report of the Crime Intelligence Bureau of the Commonwealth Police dated 6th March 1968 on the Croatian Revolutionary Brotherhood (HRB) (dalje: Senate, Document A.7), 1.

¹⁵⁶ „Secret report blasts Murphy“, *The Bulletin*, 4 May 1974, 14.

živjelo u Melbourneu i Sydneyju, po oko 100.000, a pretežno su bili zaposleni u tvornicama, rudnicima i na velikim gradilištima.¹⁵⁷

Prvo je razdoblje dolazaka Hrvata nakon Drugog svjetskog rata trajalo do 1954., a samo je u tom razdoblju u Australiju doselilo preko 10.500 Hrvata.¹⁵⁸ Bili su to većinom Hrvati koji su nakon rata spas pronašli u izbjegličkim logorima diljem Europe, najviše u Austriji, Italiji i Njemačkoj. Svrstavamo ih u skupinu političkih iseljenika koji se nisu slagali s opcijom komunističke Jugoslavije i protiv čije se uspostave dobar dio njih borio u vrijeme Drugog svjetskog rata. Nakon dolaska u Australiju odbacili su mogućnost sudjelovanja u radu ranije osnovanih iseljeničkih organizacija jugoslavenskog imena i orijentacije te osnivaju nove organizacije jasno izraženih hrvatskih osjećaja i težnji za ostvarenjem hrvatske državnosti. Upravo je tijekom 1950-ih stvorena jezgra hrvatskih političkih stranaka i organizacija iz koji se u kasnijim razdobljima razvila i širila njihova djelatnost.¹⁵⁹

Drugi je poslijeratni val doseljavanja trajao od 1954. do 1960. godine. Činilo ga je većim dijelom mlađi naraštaj iseljenika koji nisu sudjelovali u radu vlasti NDH i u ratnim zbivanjima, a nisu se slagali s komunističkim režimom uspostavljenim u Jugoslaviji nakon rata. Jugoslaviju su napuštali ilegalnim prelascima preko granice, svjesni mogućnosti osuda na višegodišnje zatvorske kazne u slučaju uhićenja, a nakon dolaska u Australiju uključivali su se u rad prvih hrvatskih poslijeratnih organizacija.¹⁶⁰

Dominantno političkim razlozima iseljavanja u prva dva vala, u trećem (1961. – 1971.) i četvrtom valu (1971. – 1980.) pridružuju se i ekonomski razlozi uzrokovani nepovoljnom gospodarskom situacijom u Jugoslaviji koja se očitovala u nedostatku radnih mjesta i padu životnog standarda što je za posljedicu imalo i otvaranje granica za tzv. privremeni rad u inozemstvu. U navedenim je razdobljima dio mlađeg naraštaja iseljenika sudjelovao u osnivanju novih stranaka i organizacija ili izdvajanju iz postojećih, a obilježilo ga je i svojevrsno traženje kompromisa u djelovanju između starijeg i mlađeg naraštaja iseljenika.¹⁶¹

U petom valu (1980.-1990.) javljaju se snažnije inicijative za ostvarenjem veza s domovinom, prije svega na sportskom i kulturnom području, a pokretane su i brojne inicijative

¹⁵⁷ HR-HDA-1561, 4.1/248, Monografija, 1.

¹⁵⁸ F. Lovoković, n. dj., 2010.

¹⁵⁹ R. Mesarić Žabčić, n. dj., 152.; M. Tkalčević, n. dj., 73.-74.

¹⁶⁰ M. Tkalčević, n. dj., 74.

¹⁶¹ Isto, 74.-75.

za okupljanje svih političkih stranaka i organizacija u iseljeništvu s ciljem zajedničkog nastupa pred australskom vladom i javnosti.¹⁶²

Dugo očekivano jedinstvo iseljene Hrvatske nastupilo je u najtežim trenutcima hrvatske povijesti za vrijeme uspostave demokracije u Hrvatskoj i Domovinskog rata pri čemu su veliki napori učinjeni po pitanju međunarodnog priznanja Hrvatske i organiziranja financijske i humanitarne pomoći. Brojni su iseljenici osjetili poziv domovine i uključili se u Domovinski rat u kojem je nažalost dio njih izgubio svoje živote dajući prinos ostvarenju iseljeničkog sna stvaranja samostalne i slobodne Hrvatske.

Tijekom dugog vremena doseljavanja mijenjala se i obrazovna i radna struktura hrvatskih iseljenika. U prvom razdoblju doseljavanja (1800. – 1890.) većina hrvatskih doseljenika bili su nekvalificirani radnici (89%), a njihov se visok postotak (79%) zadržao i u drugom razdoblju (1890. – 1918.). Poboljšanje obrazovne strukture nastavljeno je i u međuratnom razdoblju (1918. – 1945.) kada je 61% Hrvata u Australiji bilo radno nekvalificirano, a taj je broj u razdoblju nakon Drugog svjetskog rata pao ispod polovice (47%). Istovremeno je rastao i broj kvalificiranih i visoko kvalificiranih radnika, od svega 2% u prvom razdoblju do 21% u posljednjem razdoblju. Povoljnija obrazovna struktura povećala je sudjelovanje Hrvata u australskoj politici i javnosti što je omogućavalo veću vidljivost hrvatske zajednice i jasnije izražavanje stavova i vrijednosti koje je zastupala.¹⁶³

¹⁶² Isto.

¹⁶³ R. Mesarić Žabčić, n. dj., 155.

III. HRVATSKE POSLIJERATNE STRANKE I ORGANIZACIJE

3.1. Osnivanje prvih hrvatskih iseljeničkih stranaka u Australiji

Nakon što su u prvim godinama poslije doseljenja rješavali svoje egzistencijalne probleme poput pronalaska sigurnog posla i rješenja stambenog pitanja hrvatski su iseljenici vrlo brzo pristupili osnivanju prvih organizacija hrvatske orijentacije. Najveći je dio hrvatskih iseljeničkih stranaka i organizacija u Australiji osnovan kao ogranak stranaka čija se središnjica nalazila u Sjevernoj i Južnoj Americi i Europi. U svome su radu slijedile politiku središnjice i njihovih predsjednika, ali su tijekom svoga djelovanja nastupale i samostalno, u skladu s prilikama u australskom političkom životu i javnosti.

Zajedničko je obilježje najvećeg dijela hrvatskih poslijeratnih stranaka i organizacija bila težnja za stvaranjem samostalne Hrvatske izvan Jugoslavije. Svoje su ciljeve australskoj javnosti predstavljale obilježavanjem važnih datuma hrvatske povijesti, demonstracijama pred jugoslavenskim predstavništvima te apelima i rezolucijama upućivanima australskim vlastima. Isticali su zaseban hrvatski identitet i državnost suprotne od jugoslavenstva i Jugoslavije, naglašavali su nepovoljan položaj Hrvata u totalitarnoj Jugoslaviji i zahtijevali priznanje posebnosti hrvatskog naroda i hrvatske povijesti.

Tijekom gotovo pola stoljeća djelovanja hrvatsko iseljeništvo u Australiji osnovalo je brojne organizacije koje su svojim djelovanjem doprinijele borbi iseljeništva za promociju hrvatske kulture, tradicije i povijesti te su na taj način doprinosile ostvarenju cilja stvaranja samostalne i slobodne Hrvatske.

Jugoslavenska vlast na aktivnosti i djelovanje hrvatskog iseljeništva gledala je kao na neprijateljsku djelatnost. Prema njihovoj je ocjeni hrvatska iseljenička zajednica predstavljala „najopasniju nacionalnu grupaciju jugoslavenske emigracije u Australiji, s obzirom da je najbrojnija, organizaciono čvrsta i veoma aktivna“, a smatrana je i kao „glavni nosilac terorističko-diverzantske i političko-subverzivne aktivnosti protiv Jugoslavije“.¹⁶⁴

Jugoslavija je na razne načine pred australskim vlastima i javnosti hrvatsko iseljeništvo nastojala okarakterizirati kao ustaško i terorističko, a raznim je smišljenim akcijama i provokacijama, najčešće preko jugoslavenskih veleposlanstava i Udbe, unosila nemir i razdor među hrvatskim strankama i organizacijama. Prema procjeni jugoslavenske Službe državne

¹⁶⁴ HR-HDA-1561, 4.1/248, Monografija, 7.

sigurnosti (SDS) iz 1975. u Australiji je djelovalo 20 navodno ekstremnih organizacija čiji je rad bio usmjeren na rušenje Jugoslavije.¹⁶⁵

3.2. Hrvatska seljačka stranka

U političkom životu Hrvatske seljačke stranke (HSS) nakon Drugog svjetskog rata možemo izdvojiti dva razdoblja djelovanja, a obilježena su stavovima i aktivnostima njezinih predsjednika Vladka Mačeka (1945. – 1964.) i Jurja Krnjevića (1964. – 1988.). Vladko Maček je pred kraj Drugog svjetskog rata, na savjet i uz pomoć Pavelića i ustaškog vodstva, pobjegao iz Zagreba te se sklonio u Pariz u kojem je održavao kontakte i sastanke s brojnim stranim državicima i veleposlanicima. U isto su vrijeme u Sjevernoj Americi već postojali dobro organizirani ogranci HSS-a te se Maček, nakon što je 1946. sudjelovao na drugom Hrvatskom kongresu i nakon što je obišao ogranke HSS-a u SAD-u i Kanadi, 1947. odlučio za preseljenje u Washington.¹⁶⁶

Cijelo se vrijeme svoga djelovanja u iseljeništvu Maček zalagao za postizanje hrvatske posebnosti unutar jugoslavenske države, uz istovremene napade na njezin komunistički karakter i diktatorsku vladavinu Tita, što je iseljenički HSS činilo jedinom hrvatskom strankom u iseljeništvu koja je zagovarala očuvanje Jugoslavije. U uvjerenju da je HSS na temelju rezultata izbora iz 1938. jedini legitimni predstavnik hrvatskog naroda Maček je ostalim iseljeničkim strankama i organizacijama oduzimao pravo zastupanja pred stranim vladama te je napadima na ostale političke organizacije hrvatskog iseljništva dodatno produbljivao nesuglasja i razmirice čime je onemogućavao jedinstvo i zajednički nastup iseljene Hrvatske.¹⁶⁷

Izborom Krnjevića za Mačekova nasljednika 1964. HSS mijenja stranačku politiku i postepeno odustaje od stava očuvanja Jugoslavije, bez obzira na njezinu eventualnu demokratizaciju. Navedeni je stav po prvi put potvrđen na kongresu stranke u Torontu 1966. godine. Unatoč promjeni smjera djelovanja pod Krnjevićem je i dalje izostala suradnja s ostalim iseljeničkim strankama.¹⁶⁸ U stranci se 1977. dogodio rascjep prilikom kojeg je veći dio pristaša ostao vjeran Krnjeviću, dok je jedna manja struja podržala Mladena Zorkina. Krnjevića je na mjestu predsjednika HSS-a 1988. naslijedio Josip Torbar.¹⁶⁹

¹⁶⁵ Isto, 11.

¹⁶⁶ I. Čizmić i ostali, n. dj., 361.-363.

¹⁶⁷ Isto, 363.-365.

¹⁶⁸ Isto, 361.-366.

¹⁶⁹ Isto, 367.

Upravo je ogranak HSS-a, osnovan u Broken Hillu 1910., bio prva hrvatska politička stranka u Australiji, a kasnije su osnovani i ogranci stranke u Boulder Cityju i Sjevernom Queenslandu. Stranka je tiskala novine „Seljačke novosti“, prve hrvatske novine u Australiji. Nakon Drugog svjetskog rata prva organizacija koja je okupljala pristaše HSS-a u Australiji bilo je „Hrvatsko kulturno i dobrotvorno društvo Dr. Antun i Stjepan Radić“. Osnovano je u Sydneyju 1956. na inicijativu Josipa Martinovića.¹⁷⁰

Dvije godine kasnije u Melbourneu je osnovano „Hrvatsko prosvjetno i dobrotvorno društvo Dr. Vladko Maček“.¹⁷¹ Predsjednik društva bio je Marko Ećimović, a tajnik Martin Hajdinjak. Istaknute osobe HSS-a u Australiji, uz Ećimovića i Hajdinjaka, bili su i braća Ivan, Anton i Zvonko Kunek te Hrženjak Rudi, a organizacija je okupljala oko 200 članova.¹⁷²

U Perthu su pristaše HSS-a 1958. osnovale „Hrvatsko društvo Petar Zrinski“ koje je djelovalo do 1962., a kasnije je obnovljeno pod imenom „Krešimir Četvrti“.¹⁷³ Predratni članovi domovinskog HSS-a osnovali su ranih 1970-ih u Sydneyju, uz potporu predsjednika HSS-a Krnjevića, „Društvo Antun i Stjepan Radić“. Predsjednik društva bio je Stjepan Košutić, tajnik Josip Martinović, a potpredsjednik Slavko Orsag.¹⁷⁴

U Sydneyju je 1976. kao ogranak HSS-a osnovano i „Hrvatsko kulturno društvo Braća Radić“, a 1979. dio je njegovih članova u Rooty Hillsu, predgrađu Sydneyja, osnovao „Hrvatsko kulturno društvo Seljačka sloga“.¹⁷⁵

Glasilo HSS-a u Australiji bile su novine „Bilten“ (1961. – 1971.)¹⁷⁶, „Slobodni dom“ (1971. – 1977.) i „Hrvatska istina“ (1977. – 1984.)¹⁷⁷

Podjela unutar HSS-a na Krnjevićevu i Zorkinovu struju 1977. odrazila se i na ogranke na australskom kontinentu. Ogranak HSS-a u Melbourneu, u tom trenutku najveći, podijelio se, a tom je prilikom došlo i do prestanka tiskanja „Slobodnog doma“ koji je zamijenila „Hrvatska istina“.¹⁷⁸

¹⁷⁰ M. Tkalčević, n. dj., 145.

¹⁷¹ F. Lovoković, n. dj., 321.

¹⁷² HR-HDA-1561, 4.1/248, Monografija, 56.

¹⁷³ M. Tkalčević, n. dj., 168.

¹⁷⁴ F. Lovoković, n. dj., 321.-322.

¹⁷⁵ M. Tkalčević, n. dj., 153.

¹⁷⁶ F. Lovoković, n. dj., 606.; I. Čizmić i ostali, n. dj., 215.

¹⁷⁷ I. Čizmić i ostali, n. dj., 215.-216.

¹⁷⁸ M. Tkalčević, n. dj., 87.

Širenjem broja ogranaka javila se potreba za međusobnim usklađivanjem rada te je krajem 1977.¹⁷⁹ u Canberri održan sastanak svih društava HSS-a u Australiji na kojem je izabran Glavni odbor HSS-a za Australiju. Za predsjednika je izabran Stjepan Košutić, a za tajnika Zvonimir Kunek. Vladimir Vitez isticao se brojnim člancima i analizama objavljenima u „Slobodnom domu“, a tiskao je i brojne brošure i proglose na hrvatskom i engleskom jeziku.¹⁸⁰

Upravo je australski ogranak HSS-a igrao važnu ulogu u sazivanju stranačkog kongresa u Londonu 1980. na kojem je Krnjević jednoglasno izabran za predsjednika HSS-a. Antun (Ante) Babić iz Australije tom je prilikom postao članom Središnjeg odbora stranke.¹⁸¹ Već je sljedeće godine u Australiji osnovan i ogranak koji je nosio Krnjevićevo ime – „Hrvatsko društvo Dr. Juraj Krnjević“.¹⁸²

Nova se podjela unutar HSS-a u Australiji dogodila 1984. vezano za pitanje suradnje s drugim hrvatskim strankama u iseljeništvu. Veći dio članstva, okupljen oko Antuna (Ante) Babića i M. Polegubića, zagovarao je zajednički nastup i međusobnu suradnju svih stranaka u iseljeništvu, čak i s Pavelićevim HOP-om, te se odvojio od „Hrvatskog prosvjetnog i dobrotvornog društva Dr. Vladko Maček“ i osnovao „Hrvatsko društvo Dr. Antun Radić“. Društvo je u travnju 1985. pokrenuo tiskanje novina „Hrvatska sloboda“, s Babićem kao glavnim urednikom.¹⁸³

Iz sličnih se razloga iz „Hrvatskog prosvjetnog i dobrotvornog društva Dr. Vladko Maček“ izdvojio još jedan dio članstva i osnovao „Društvo hrvatske republikanske i seljačke stranke“. Društvo je od 1979. kratko izdavalo list „Hrvatska volja“, a uređivao ga je Martin Hajdinjak. „Hrvatsko društvo Dr. Antun Radić“ i „Društvo hrvatske republikanske i seljačke stranke“, nastali izdvajanjem iz „Hrvatskog prosvjetnog i dobrotvornog društva Dr. Vladko Maček“, s vremenom su započeli suradnju koja je rezultirala ujedinjavanjem dvaju društava iz kojih je 1986. proizašlo „Društvo hrvatske seljačke stranke“.¹⁸⁴

U skladu s navedenim stavom o potrebi suradnje svih iseljeničkih organizacija ovaj je dio članstva sudjelovao na skupu pod nazivom „Javne tribine“ u Canberri 1989. na kojem su se

¹⁷⁹ F. Lovoković, n. dj., 321.-324.

¹⁸⁰ Isto, 322.

¹⁸¹ I. Čizmić i ostali, n. dj., 367.-368.

¹⁸² M. Tkalčević, n. dj., 154.

¹⁸³ M. Tkalčević, n. dj., 99.

¹⁸⁴ Isto, 99.-100.

okupile sve hrvatske državotvorne stranke u Australiji i na kojem je pozvano na jedinstvo i zajedništvo s ciljem ostvarenja samostalne i slobodne Hrvatske.¹⁸⁵

Na inicijativu članova HSS-a iz Australije održan je u Calgaryju 1989. sastanak na kojem se nastojalo pomiriti tzv. Zorkinovu i Krnjevićevu struju, ali sastanak nije uspio dovesti do ponovne zajedničke suradnje.¹⁸⁶

3.3. Hrvatski oslobodilački pokret

Hrvatski oslobodilački pokret (HOP) osnovao je Ante Pavelić u Buenos Airesu 8. lipnja 1956. godine.¹⁸⁷ HOP se predstavljao kao nasljednik Hrvatskoga ustaškog pokreta, Hrvatskih oružanih snaga i Hrvatske stranke prava. U programu rada stranke navedeno je da okuplja i slijedi načela Stranke hrvatskog državnog prava (dr. Ante Starčević), odnosno Hrvatske državotvorne stranke, načela Hrvatske republikanske seljačke stranke (Stjepana Radića) i načela Hrvatskoga ustaškog pokreta (poglavnika dr. Ante Pavelića).¹⁸⁸

„Svrha je Pokreta polučenje podpune slobode cijelog hrvatskog naroda i ponovna uspostava Nezavisne Države Hrvatske na cijelom njegovom povijesnom i etničkom području između Mure, Drave, Dunava, Drine i Jadranskog mora“ zapisano je u Poslovniku HOP-a, temeljnom dokumentu stranke.¹⁸⁹ Službeno glasilo HOP-a bile su novine „Hrvatska“ koje su izlazile u Argentini, a stranačke stavove zastupale su i novine „Spremnost“ u Australiji, „Nezavisna Država Hrvatska“ u Kanadi i „Hrvatska Sloboda“ u Zapadnoj Njemačkoj.¹⁹⁰

U travnju 1957. Udba je organizirala neuspješan atentat na Pavelića. Nakon pokušaja ubojstva Pavelić napušta Argentinu i sklanja se u Španjolsku u kojoj je preminuo 28. prosinca 1959. godine.¹⁹¹ Sukladno Pavelićevoj oporuci naslijedio ga je Stjepan Hefer. Svojim je potezima Hefer pokazivao da podržava manje agresivnu politiku od svoga prethodnika, a

¹⁸⁵ *Leksikon hrvatskoga iseljništva i manjina* (dalje: *Leksikon*), urednici Vlado Šakić, Ljiljana Dobrovšak, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Hrvatska matica iseljenika, Zagreb, 2020., 416.

¹⁸⁶ I. Čizmić i ostali, n. dj., 367.-368.

¹⁸⁷ B. Vukušić, *Tajni rat UDBE*, 16.

¹⁸⁸ I. Čizmić i ostali, n. dj., 370.

¹⁸⁹ Isto.

¹⁹⁰ B. Vukušić, *Tajni rat UDBE*, 16.

¹⁹¹ Isto.

zastupao je i traženje rješenja stvaranja hrvatske države u okviru djelovanja organizacije Ujedinjenih naroda.¹⁹²

Nakon Heferove smrti 1973. za predsjednika HOP-a izabran je dr. Antun Bonifačić. Bonifačića je 1981. naslijedio Pavelićev zet Srećko Pšeničnik koji je nakon osamostaljenja Hrvatske sjedište stranke prenio u Zagreb.¹⁹³ Stranka je sudjelovala na demokratskim izborima u Hrvatskoj, ali nije ostvarila značajniji rezultat.¹⁹⁴

HOP je vrlo brzo nakon osnutka osnovao ogranke na svim kontinentima i proširio svoje članstvo te se predstavljao kao „krovna hrvatska politička organizacija koja zastupa hrvatske nacionalne interese u svijetu i domovini“.¹⁹⁵ Upravo je pravo zastupanja hrvatskog naroda bio predmet spora s HSS-om, drugom najbrojnijom hrvatskom strankom u iseljeništvu. Glavne su točke sukoba bile i međusobne optužbe za raspad NDH i uspostavu komunističke Jugoslavije, kao i pitanje krivnje za Bleiburg i Križni put. Rasprave koje su vođene među članstvom i tekstovi koji su objavljeni u stranačkim novinama doprinosili su širenju nesloge i narušavanju jedinstva hrvatskog iseljništva što je onemogućavalo ujedinjeni nastup i zajedništvo u borbi za ostvarenje hrvatskih nacionalnih interesa.¹⁹⁶

HOP je bio najbrojnija stranka u iseljeništvu, a sve ostale organizacije, izuzev HSS-a, nastale su od njegovih članova i simpatizera koji su tijekom vremena osnovali vlastite stranke i organizacije udaljavajući se od lika i djela Ante Pavelića, a pojedine od njih i u otklonu od nasljeđa ustaškog pokreta.¹⁹⁷

Nakon Pavelićeve smrti došlo je do podjela i unutar HOP-a. Dio vodstva stranke smatrao je da Hefer kao bivši HSS-ovac nema povijesni legitimitet vođenja stranke te se predvođen Vjekoslavom Vrančićem 1966. odvojio i osnovao Hrvatski oslobodilački pokret – Reorganizacija (HOP-R).¹⁹⁸

Australski ogranak HOP-a u navedenoj je podjeli stao na Heferovu stranu i cijelo mu je vrijeme izražavao i pružao punu podršku u radu.¹⁹⁹ Potvrdio je to i posjet tajnika Predsjedništva HOP-a dr. Zvonimira Putice Matića australskim ograncima HOP-a u travnju 1966. prilikom

¹⁹² Senate, Originals of tabled papers, No.10., 27 March 1973., Document A.6 – ASIO Position Paper of 1st October 1967, (dalje: Senate, Document A.6), Section I – Croatian Liberation Movement, 5.

¹⁹³ *Leksikon*, 348.

¹⁹⁴ I. Čizmić i ostali, n. dj., 375.

¹⁹⁵ Isto, 369.

¹⁹⁶ Isto, 371.

¹⁹⁷ HR-HDA-1561, 4.1/248, Monografija, 13.

¹⁹⁸ *Leksikon*, 348.

¹⁹⁹ „Središnji odbor izvještava“, *Spremnost*, god. 9., br. 81., travanj 1966.

kojega je pročitao Heferovu poruku u kojoj je pozvao na ustrajan i odlučan rad za „ostvarenje naših neotudjivih prava na slobodu i državnu nezavisnost“.²⁰⁰

Za vrijeme boravka u Australiji Putica Matić je posjetio australski parlament i razgovarao s ministrom za imigraciju Hubertom Ferdinandom Oppermanom kojemu je izrazio zahvalnost za primitak Hrvata u Australiju i objasnio njihovu borbu za hrvatsku državnost.²⁰¹ Razgovarao je i sa senatorom Demokratske radničke stranke (DLP) Francisom Patrickom McManusom koji je čvrsto stajao u obrani Hrvata u Australiji, naročito u vrijeme najvećih jugoslavenskih napada na tijekom 1972. i 1973. godine.²⁰²

„Reorganizirani“ HOP svoje je stavove javnosti predstavljao u stranačkom listu „Hrvatski narod“. Između „matičnog“ i „reorganiziranog“ HOP-a nisu postojale razlike u načelima i ciljevima djelovanja, ali su predstavnici „reorganiziranog“ HOP-a sudjelovali na osnivačkoj skupštini Hrvatskog narodnog vijeća (HNV) u Torontu u Kanadi 1974. godine. S druge strane „matični“ HOP cijelo je vrijeme ostao dosljedan u svome uvjerenju da je on jedini koji pred svjetskom javnosti može predstavljati hrvatski narod u iseljeništvu i domovini.²⁰³

HOP je sudjelovao na konferencijama Svjetske antikomunističke lige (WACL - World Anti-Communist League) i Antiboljševičkog bloka naroda (ABN - Anti-Bolshevik Block of Nations) na kojima je upozoravao na položaj Hrvatske i Hrvata u Jugoslaviji.²⁰⁴ Ivica Kokić, član australskog ogranka HOP-a, sudjelovao je na prvoj konferenciji WACL u Tajvanu 1967., a bio je i predsjednik ogranka ABN-a u Melbourneu.²⁰⁵ U listopadu 1989. zasjedanje WACL-a održano je u Brisbaneu, a hrvatsku delegaciju predstavljali su članovi HOP-a predvođeni Kokićem.²⁰⁶

Vrlo brzo nakon osnutka HOP-a u Argentini osnovan je i njegov ogranak u Australiji, u Sydneyju 3. veljače 1957. godine.²⁰⁷ Slično kao što su organizacije Hrvatskog domobrana, koje je od 1931. Branimir Jelić osnivao u Sjevernoj i Južnoj Americi, doprinijele brzom širenju HOP-a na američkom kontinentu tako je i brzo širenje HOP-a u Australiji omogućilo to što su

²⁰⁰ „Tajnik Predsjedništva Hrvatskog Oslobođilačkog Pokreta u Australiji“, *Spremnost*, god. 9., br. 82., svibanj 1966., 1-7.

²⁰¹ „Središnji odbor izvještava“, *Spremnost*, god. 9., br. 83., lipanj 1966., 6.

²⁰² „Dr. Matić u razgovoru sa senatorom“, *Spremnost*, god. 9., br. 84., srpanj 1966., 2.

²⁰³ B. Vukušić, *Tajni rat UDBE*, 21.

²⁰⁴ F. Lovoković, n. dj., 313.

²⁰⁵ Isto, 313.

²⁰⁶ Isto, 319.

²⁰⁷ Isto, 312.

mu pristupila brojna „Australско-hrvatska društva“ (AHD) koja su od 1951. osnovana diljem Australije.²⁰⁸

Prvo AHD osnovano je u Sydneyju 4. veljače 1951. godine. U upravni odbor društva izabrani su Rudolf Gabron (predsjednik), Srećko Rover (tajnik), Robert Neuman (predsjednik nadzornog odbora) i Fabijan Lovoković.²⁰⁹ U svrhu širenja članstva i obavještanja o događanjima društvo je tromjesečno tiskalo glasnik „Društveni viestnik“ (1951. – 1957.)²¹⁰, a na Roverovu inicijativu 1952. pokrenulo je i tiskanje biltena „Hrvat“. Rover je 1953. preselio u Melbourne gdje je nastavio s tiskanjem biltena „Hrvat“, a Lovoković je nekoliko godina kasnije pokrenuo tiskanje lista „Spremnost“ (1957. - 2007.) koji je postao službeno glasilo HOP-a u Australiji.²¹¹

Iste godine kad i AHD Sydney osnovan je i AHD Melbourne koji je imao svoje ogranke u Wodongi (od 1951.), Geelongu (od 1955.) i Morwellu (od 1971.). Društvo je od 1956. izdavalo novine „Hrvatska volja“, a uređivao ih je i vodio Ivica Kokić, dugogodišnji predsjednik AHD-a Melbourne.²¹² S obzirom da je u isto vrijeme u Sydneyju pokrenuto tiskanje novina „Spremnost“ i da su oba lista bila pod pokroviteljstvom HOP-a iz financijskih razloga dogovoren je prestanak tiskanja „Hrvatska volje“ koja je do tada doživjela četiri izdanja.²¹³ Tijekom vremena u okviru pojedinih AHD-ova osnovana su razna sportska, kulturna i dobrotvorna društva, a u svibnju 1975. ukupno je 18 društava i klubova djelovalo kao ogranak HOP-a.²¹⁴

Fabijan Lovoković, tajnik i rizničar AHD Sydney, bio je vodeća osoba HOP-a u Australiji. Sudjelovao je na osnivačkom sastanku HOP-ove organizacije Savez hrvatske

²⁰⁸ Uz AHD Sydney i AHD Melbourne osnovana su i sljedeća AHD: AHD Hobart 1952. u Glenorchyju, AHD „Kardinal Alojzije Stepinac“ 1955. u Geelongu, AHD Perth 1956. u Perthu, AHD „Džafer-beg Kulenović“ 1958. u Newcastleu, AHD O'Connor 1958. u Canberri, AHD „Božidar Kavran“ 1958. u Wollongongu, AHD „Ante Starčević“ 1959. u Woodongi, AHD „Kruno Devčić“ 1959. u Wyhalli, AHD „Stjepan Radić“ 1964. u Ballaratu, AHD „Eugen Kvaternik“ 1972. u Mount Gambieru, AHD Morwell 1974. u Morwellu, AHD Gold Coast 1974. u Gold Coastu, AHD „Mile Budak“ 1975. u Sydneyju. *Leksikon*, 44.-47. S obzirom da su diljem Australije osnovana brojna hrvatska društva na prijedlog AHD Sydney 1958. godine osnovan je Središnji odbor hrvatskih društava u Australiji (SOHDA). Na osnivačkoj skupštini Mato Marić iz AHD Sydney izabran je za prvog predsjednika, Ante Palenka iz Hrvatskog kluba Hobart za prvog tajnika, a Ivica Kokić, vijećnik HOP-a iz Melbournea, proglašen je počasnim predsjednikom. Cilj je Odbora bio usklađivanje aktivnosti hrvatskih društava i njihov zajednički nastup pred australskom javnosti. Odbor je organizirao brojne prosvjede, političke skupove i predavanja, sudjelovao je u kulturnim, obrazovnim i sportskim manifestacijama i tiskao prigodne letke, memorandume i rezolucije. F. Lovoković, n. dj., 293.-295.

²⁰⁹ M. Tkalčević, n. dj., 138.-139.

²¹⁰ F. Lovoković, n. dj., 602. M. Tkalčević, n. dj., 139.

²¹¹ F. Lovoković, n. dj., 602.

²¹² Isto, 445.-447.

²¹³ M. Tkalčević, n. dj., 77.

²¹⁴ HR-HDA-1561, 4.1/248, Monografija, 14.

ujedinjene mladeži svijeta (SHUMS) u Montevideu (Urugvaj) 1961. godine. Uskoro je na njegov prijedlog u suradnji AHD Sydney i HOP-a osnovan i australski ogranak organizacije. Središte australskog ogranka organizacije bilo je u Sydneyju, a osnovani su i ogranci u Melbourneu, Geelongu, Gippslandu, Brisbaneu, Canberri i Adelaideu. SHUMS bio je najveće društvo hrvatske mladeži u Australiji i svijetu, a izdavao je list „Hrvatski domobran“. Prvi kongres SHUMS-a u Australiji održan je 1977. u Melbourneu, a drugi (1979.) i treći (1981.) održani su u Geelongu.²¹⁵

HOP je bio jedna od najčešće napadanih hrvatskih organizacija, a u optužbama su se isticali predstavnici Australске laburističke stranke (ALP). Laburistički su zastupnici tijekom parlamentarnih rasprava, u situacijama kada je dolazilo do nemira unutar hrvatske i jugoslavenske zajednice u Australiji, izdvajali dijelove HOP-ovih objavljenih ciljeva i programa u kojima se spominjala baština ustaškog pokreta i Ante Pavelića te su ukazivali na povezanost s fašizmom i nacizmom uoči i u razdoblju Drugog svjetskog rata.

Najčešća su meta napada bili Fabijan Lovoković i Ivica Kokić. Laburističkim članovima bilo je sporno i Lovokovićevo članstvo u Savjetodavnom odboru za migrante Liberalne stranke (LPA) i Kokićeva pozicija službenika zaduženog za zapošljavanje u okružnom uredu Odjela radne i nacionalne službe u Melbourneu, a optužbe su išle na račun favoriziranja Hrvata na štetu drugih pripadnika iseljeničke zajednice koji su se deklarirali Jugoslavenima.²¹⁶

Lovoković je na navedene optužbe odgovorio 20. rujna 1972. u televizijskoj emisiji „This Day Tonight“. Odbacio je postojanje vojnog ureda HOP-a u Australiji koji se spominje u stranačkom programu izdanom u Buenos Airesu 14. prosinca 1967., kao i svaki oblik nasilja koji se povezuje s HOP-om. Sudjelovanje u Savjetodavnom odboru za migrante opisao je kao dobrovoljno, s ciljem uključivanja iseljenika u australsko društvo, a istakao je i da su u njemu sudjelovali i predstavnici migrantskih zajednica drugih europskih država.²¹⁷

Zastupnici Liberalne stranke Australije upozorili su da je dovođenje Lovokovića i Kokića u kontekst nasilja bez ikakvih dokaza rezultiralo narušavanjem njihova ugleda i položaja u društvu, uz opasku da je i „oblik nasilja nasilje riječima“.²¹⁸

²¹⁵ F. Lovoković, n. dj., 320.

²¹⁶ Senate, No. 42, 18 October 1972, 1695.

²¹⁷ Senate, No. 38, 20 September 1972, 1078.

²¹⁸ Isto, 1077.-1084.

3.4. Hrvatski narodni otpor

Već prilikom osnivanja prvih hrvatskih društava u Australiji javila su se razmišljanja o potrebi odmaka od povijesnog nasljeđa Ante Pavelića. Na jednom od prvih sastanaka prilikom osnivanja AHD Melbourne dio prisutnih napustio je sastanak upravo zbog neslaganja oko vezivanja društva s političkim djelovanjem Ante Pavelića.²¹⁹

U vrijeme dok je Lovoković bio tajnik AHD Sydney prvi predsjednik društva bio je Srećko Rover. Rover je 1953. preselio u Melbourne gdje je nastavio djelovati u radu AHD Melbourne.²²⁰

Rover je u početku podržavao Pavelića i slao mu novčanu pomoć, ali je u prosincu 1955. između njih dvojice došlo do sukoba. Nakon Roverove kritike Pavelića zbog načina trošenja novca koji mu je slan iz Australije Pavelić je od AHD-a zatražio isključenje Rovera iz svih aktivnosti. Lovoković se u navedenom sukobu svrstao uz Pavelića. Nakon što nije uspjela Pavelićeva inicijativa za Roverovom smjenom uslijedile su optužbe za Roverovu izdaju skupina koje su predvođene Božidarom Kavranom neposredno nakon kraja Drugog svjetskog rata prelazile u Jugoslaviju s ciljem nastavka borbe i rušenja novouspostavljene jugoslavenske vlasti.²²¹

Potaknuti vijestima o postojanju križarskih skupina u hrvatskim šumama koje su i nakon kraja Drugog svjetskog rata nastavile borbu protiv Jugoslavije članovi ustaškog pokreta u Austriji su 1947. osnovali Hrvatski državni odbor (HDO). Cilj HDO-a bio je organiziranje skupina Hrvata u iseljeništvu i njihovo prebacivanje u Jugoslaviju s ciljem organiziranja nastavka borbe i podizanja općeg ustanka protiv Jugoslavije. Na čelu HDO-a nalazili su se dr. Lovre Sušić, dr. Mate Frković i dr. Mehmed Mehičić, a za glavnog organizatora prelazaka skupina Hrvata u Jugoslaviju određen je Božidar Kavran.²²² Cjelokupna organizacija prelazaka skupina u Hrvatsku naziva se akcija „Deseti travanja“, a u jugoslavenskoj publicistici naziva se i „Operacija Gvardijan“.²²³

²¹⁹ M. Tkalčević, n. dj., 76.

²²⁰ *Leksikon*, 891.; I. Čizmić i ostali, n. dj., 214.-215.

²²¹ Senate, Document A.6, Section I – Croatian Liberation Movement, 4.-5.

²²² B. Vukušić, *Hrvatsko revolucionarno bratstvo*, 13.

²²³ Ante Delić, „Novi prilozi za istraživanje akcije "Deseti travnja": nepoznato pismo Ante Pavelića iz srpnja 1948. godine“, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, br. 60., 2018., 385. O djelovanju križarskih skupina u Jugoslaviji nakon završetka Drugog svjetskog rata vidi u: Zdenko Radelić, *Križari: gerila u Hrvatskoj 1945. - 1950.*, Hrvatski institut za povijest/Alfa, Zagreb, 2011.

Rover je nakon povlačenje iz Zagreba u svibnju 1945. spas pronašao u izbjegličkim logorima u Italiji. Krajem 1947. boravio je u logoru Fermo kada ga je kontaktirao Drago Jilek i obavijestio o kontaktu s Kavranom.²²⁴

Kavran, Jilek i Rover poznavali su se još iz dana kada su bili članovi organizacije Ustaša – Hrvatska revolucionarna organizacija (UHRO) u prvoj Jugoslaviji. Uhićeni su u zajedničkoj akciji jugoslavenske policije u lipnju 1939. zbog posjedovanja i širenja promidžbenog materijala ustaškog pokreta. Zatvoreni su u beogradskom zatvoru Ada Ciganlija, a pušteni su kao rezultat sporazuma Cvetković-Maček iz rujna 1939. u sklopu kojeg je dogovoreno pomilovanje za hrvatske političke zatvorenike u jugoslavenskim zatvorima.²²⁵

U prosincu 1947. Rover je napustio Italiju i uputio se vlakom u Austriju gdje se ubrzo susreo s Kavranom koji mu je u razgovoru priznao da je cijela operacija bila organizirana u dogovoru s Pavelićem. U siječnju 1948. Rover je poslan u Njemačku sa zadatkom pripreme promidžbenog materijala hrvatskih državotvornih organizacija i uspostavu kontakata s osobama u iseljeničkim logorima u Njemačkoj.²²⁶

Akcije odlazaka u domovinu započele su 23. svibnja 1946. prelaskom prve skupine koju su činili Ante Vrban, Luka Grgić i Ljubo Miloš, a ukupno je do 22. ožujka 1948. u domovinu prebačeno šest skupina s ukupno 48 Hrvata. Tome broju treba pridodati i članove skupine koju su činili Martin Nemeč, Drago Kutleša i Leon Zlatar koji su ubijeni u jednom od pokušaja prelaska granice.²²⁷

Roveru je u prevođenju skupina u Jugoslaviju bio povjeren zadatak vodiča, a dodijeljena su mu konspirativna imena „Vučko“ i „Bimbo“. S ciljem stvaranja privida redovnog boravka u Austriji Rover se prijavio za rad u šumarskom ured u Traifacshu pod imenom Vjekoslav Buschnia (Bušnja). S prvom skupinom od 5 Hrvata Rover je preko austrijske granice u smjeru Slovenije krenuo 22. ožujka 1948. u ulozi pomoćnog vodiča. Do svog prvog samostalnog prelaska u travnju 1948. Rover je u tri navrata granicu prelazio kao pomoćni vodič.²²⁸

Početak srpnja 1948. Rover je boravio u Njemačkoj, a po povratku u Austriju dobio je informaciju da je u domovinu prešao i sam Božidar Kavran, u pratnji Pavla Vučetića (konspirativno ime „Lojzek“). Nekoliko dana kasnije stigao je radio-brzopis s porukom od

²²⁴ Srećko Rover, *Svjedočanstva i sjećanja: memoari*, priredio Martin Planinić, Protektor, Zagreb, 1995., 185.

²²⁵ Isto, 19.-24., 167.

²²⁶ Isto, 19.-24., 193.-203.

²²⁷ Isto, 19.-24., 228.-229.

²²⁸ Isto, 19.-24., 221.-271.

Kavrana, potpisan njegovim konspirativnim imenom Gvardijan, o prelasku sljedeće skupine u kojoj je bio i Rover. Roverov je zadatak bio u pratnji Vučetića preko granice prevesti prof. Branka Vidalija, bojnika Dragu Kremu i Franju Meštrovića koji je trebao ponijeti radio stanicu. Naknadno je odlučeno se ide bez Meštrovića i radio stanice, a s obzirom da se Vučetić nije pojavio u dogovoreno vrijeme s prelaskom su nastavili Rover, Vidali i Krema.²²⁹

Međutim, prilikom prelaska granice 9. srpnja 1948. zateklo ih je kišno nevrijeme i skupina se u noći izgubila u šumi u Sloveniji. S obzirom da im se pokvario kompas o pravcu kretanja prilikom dolaska na jedno od raskrižja odlučili su bacanjem novčića. Nakon noćnog lutanja Rover je u zoru napokon prepoznao mjesto kojim je skupina već prošla, a koje se nalazilo pola sata od austrijsko-slovenske granice. U konačnici je odlučeno o povratku u Austriju i ponovnom prelasku granice nakon uspostavljanja kontakta s vezom u Sloveniji.²³⁰

Nekoliko dana kasnije u austrijskom novinama objavljeno je da su akcije prelazaka cijelo vrijeme bile pod nadzorom Udbe i da su svi koji su prešli uhvaćeni, uključujući i Božidara Kavrana. „Vjesnik“ je vijest o uhićenju objavio je 12. srpnja 1948. u članku u kojem su navedene sve skupine s imenima osoba koja su prelazile granicu u razdoblju od srpnja 1947. do srpnja 1948. godine. Na suđenju su 43 osobe od ukupno 55 uhićenih osuđene na smrt, a 12 ih je osuđeno na zatvorske kazne.²³¹

Rover je u jednom kasnijem razgovoru od osobe koja je upravljala radio stanicom u Klagenfurtu ispričao o noći u kojoj su zalutali prilikom prelaska granice. U jednoj od šifriranih poruka s „vezom u domovini“ najavljivan je skori dolazak Roverove skupine, da bi u konačnici nakon noći iščekivanja njihova dolaska koji se nije dogodio s druge strane primio poruku: „Mi smo vas zajebali...Stop – Svi ste u našem zatvoru...Stop – Ha... Ha...Ha...Ha...!“²³²

Naknadno je ustanovljeno da se Ozna (Odjeljenje za zaštitu naroda) u samom začetku infiltrirala u Kavranovu organizaciju što je dovelo do uhićenja svih članova skupina koje su od srpnja 1946. do srpnja 1948. prelazile u Jugoslaviju. Jedan od osumnjičenih za izdaju je Ljubo Miloš za kojeg se sumnja da je nakon uhićenja prilikom prelaska prve skupine u suradnji s Oznom lažnim pismima Kavranu namamio ostale skupine na prelazak.²³³

²²⁹ Isto, 19.-24., 303.-306.

²³⁰ Isto, 19.-24., 306.-311.

²³¹ Isto, 19.-24., 313.-325.

²³² Isto, 19.-24., 313.-319.

²³³ B. Vukušić, *Hrvatsko revolucionarno bratstvo*, 14.

Na izdaju se sumnja i vezano za djelovanje britanske obavještajne službe koja je prema arhivi HDO-a za komunikaciju i prelasku skupina osigurala radio stanicu. Pri tome je naročito sumnjivo djelovanje Harolda Adriana Russella Philbyja za kojeg se naknadno ispostavilo da je agent sovjetskog NKVD-a. Upravo se za Philbyja smatra da je izdao cjelokupnu organizaciju akcije „Deseti travnja“, a s djelovanjem američke i britanske obavještajne službe u vezu se dovode i propasti ostalih sličnih protukomunističkih akcija koje su vođene u istom razdoblju u Albaniji, Bugarskoj i Ukrajini.²³⁴

Iz svega proizlazi da je Rovera i njegovu skupinu od prelaska u Jugoslaviju spasilo nevrijeme, pokvaren kompas i novčić koji ih je odveo u smjeru sigurnosti, a ne izravno u ruke Ozne.

Rover se u rujnu 1948. iz Austrije vratio u Italiju gdje se oženio Vilmom Segmeister. Zajedno s Vilmom i ocem Josipom preko Međunarodne organizacije za izbjeglice (IRO) 1950. otišao je u Australiju gdje je nastavio rad u organiziranju hrvatskih političkih i društvenih organizacija.²³⁵

Rover je povodom javno izrečenih optužbi za izdaju akcije „Deseti travnja“ podigao tužbu za klevetu protiv Stanka Ivankovića. Sud savezne države Novi Južni Wales 1957. presudio je u Roverovu korist i Ivankoviću je određeno plaćanje 500 dolara odštete.²³⁶

U vrijeme razlaza Rovera i Pavelića dogodio se i razlaz Pavelića i Vjekoslava Luburića, dvojice bliskih suradnika u NDH. Luburić je u Španjolskoj osnovao Hrvatski narodni otpor (HNO) i pokrenuo nakladničku kuću „Drina Press“. U okviru nakladničke kuće tiskana je „Obrana“, službeno glasilo HNO-a, a izdala je i brojne knjige i publikacije povijesne i političke tematike.²³⁷ Upravo je Luburić stao u Roverovu zaštitu od optužbi za izdaju i propast akcije Kavranove skupine u kojoj je Rover bio jedan od vodiča.²³⁸

Luburić je Roveru pisao i prije razlaza s Pavelićem, a predložio mu je i osnivanje hrvatskih oružanih snaga u iseljeništvu. Rover je bio mišljenja da u novonastalim političkim okolnostima u Hrvatskoj i svijetu te životu Hrvata u prekomorskim zemljama navedeno ime nije primjereno. Predložio je osnivanje organizacije naziva Hrvatski narodni otpor s čime se i

²³⁴ Isto.

²³⁵ S. Rover, n. dj., 19.-24., 404.

²³⁶ NAA: A1209, 1964/6415 ATTACHMENT 2, „Activities of Yugoslav Nationalist groups in Australia - Special report [Investigations of Croat/Ustashi groups in Australia], Mr. Srećko Rover Advice, 1.

²³⁷ I. Čizmić i ostali, n. dj., 391.

²³⁸ Isto.

Luburić složio.²³⁹ S druge strane, Pavelić je nakon pada Peronova režima u Argentini i razlaza s Luburićem i Roverom s ciljem uključivanja u politički život u iseljeništvu osnovao HOP.²⁴⁰

Nakon isključenja iz AHD-a Rover je osnovao organizaciju Ujedinjeni Hrvati Australije. Uskoro je u suradnji s predstavnicima hrvatske socijalne službe Stjepanom Brbićem i Ladislavom Kovačem osnovao organizaciju Hrvatski nacionalni savjet u kojoj je bio predsjednik. Rover je s Luburićem održavao stalne kontakte, a sudjelovao je i na kongresu HNO-a u New Yorku 1962. godine. U prosincu iste godine u „Obrani“ je objavljeno da su Srećko Rover, Stjepan Brbić i Ladislav Kovač proglašeni voditeljima HNO-a za Australiju i Oceaniju.²⁴¹ U to je vrijeme Rover smatran za jednog od vjerojatnih nasljednika Luburića na čelu HNO-a. Međutim, Rover je od Luburića 1968. zatražio da ga razriješi dužnosti predsjednika australskog ogranka HNO-a nakon čega je na njegovo mjesto došao Brbić.²⁴²

Službeni glasnik HNO-a za Australiju bile su „Viesti Hrvatskog narodnog otpora (1964.-?).“²⁴³

U Australiji su djelovali ogranci HNO-a, „Ante Vrban“ u Melbourneu, „Vjekoslav vitez Luburić“ u Sydneyju i „Ljubo Miloš“ u Perthu. Organizacija je okupljala brojne pristaše s značajnim utjecajem na političko organiziranje hrvatskog iseljništva u Australiji.²⁴⁴

Luburić je prvi u političko djelovanje hrvatskog iseljništva uveo do tada nezamislivu ideju pomirbe i suradnje s hrvatskim komunistima. Pozvao ih je na zajedničko rušenje Jugoslavije, između ostalog i često citiranim riječima: “Naš stav je jasan, rušiti svaku Jugoslaviju. Rušiti je s Rusima i s Amerikancima, s komunistima i neokomunistima, rušiti je sa svakim koji ju ruši. Rušiti je dijalektikom riječi i dinamita, ali rušiti je bezuvjetno, jer ako jedna država nema pravo opstojati – onda je to samo i jedino Jugoslavija“.²⁴⁵

Luburić je 1964. u „Drini“ objavio „Poruku izmirenja Hrvatskog narodnog otpora hrvatskim partizanima“ („Poruka izmirenja ustaša i hrvatskih partizana“) u kojoj je pozvao na zajedničke napore u stvaranju samostalne Hrvatske. S ciljem moguće suradnje sa SSSR-om u

²³⁹ M. Tkalčević, n. dj., 224.

²⁴⁰ Senate, Document A.6, Section I – Croatian Liberation Movement, 4.-5.

²⁴¹ HR-HDA-1561, 4.1/248, Monografija, 17.

²⁴² Senate, Originals of tabled papers, No.10., 27 March 1973., Document A.13 – Background brief by ASIO dated 2nd April 1971 on Croatian National Resistance (HNO) (dalje: Senate, Document A.13), 2.

²⁴³ F. Lovoković, n. dj., 606.

²⁴⁴ HR-HDA-1561, 4.1/248, Monografija, 16.; M. Tkalčević, n. dj., 170.

²⁴⁵ I. Čizmić i ostali, n. dj., 394.

svrhu razbijanja Jugoslavije u Moskvu je poslao suradnika pod pseudonimom Kapetan Bukovački.²⁴⁶

Navedeni je stav u iseljeništvu izazvao brojne rasprave i polemike. HNO je odgovarao da se radi o političkom realizmu u kojem iseljeništvo samostalno nema snagu za rušenje Jugoslavije, dok su istovremeno hrvatski komunisti u domovini politička snaga koju treba uključiti u ostvarenje samostalne Hrvatske. HNO, za razliku od HOP-a i HSS-a, nije izbjegavao suradnju s drugim političkim strankama i organizacijama u iseljeništvu i aktivno je sudjelovao u osnivanju HNV-a.

Širenje HNO-a i jačanje njegova utjecaja u iseljeništvu jugoslavenska vlast vidjela je kao veliku prijetnju te je Udba organizirala Luburićevo ubojstvo. Luburića je u njegovom domu u Carcagenteu 20. travnja 1969. s nekoliko udaraca čekićem u glavu s leđa usmrtio Ilija Stanić koji mu je neko vrijeme uoči toga pomagao u radu u tiskari.²⁴⁷

Nakon Luburićeve smrti ubrzo je došlo do podjele unutar Otpora. Jedna je skupina bila okupljena oko Rudolfa Erića, izabranog za predsjednika HNO-a na kongresu stranke u Torontu u studenom 1969. godine. Druga je skupina bila okupljena oko mlađeg naraštaja iseljenika predvođenog Zvonkom Bušićem.²⁴⁸

Uskoro je došlo i do razlaza između Rovera i Brbića u Australiji. Unatoč tome što je Brbić u tom trenutku bio predsjednik HNO-a u Australiji i činjenici da je imao podršku Erića rukovodio je tek manjim dijelom organizacije i ogranakom „Vjekoslav vitez Luburić“. Najveći dio članstva okupio se oko Rovera koji je vodio ogranak „Ante Vrban“.²⁴⁹

Već devet dana nakon atentata na Luburića zastupnici različitih ogranaka HNO-a u Australiji održali su 29. travnja 1969. u Sydneyju sastanak na kojem se raspravljalo o budućnosti HNO-a i njegovog australskog ogranka.²⁵⁰

Sastanak je vodio Rover i njegovi su stavovi bili ključni u formiranju stavova. Odlučeno je da se pažljivo prouče svi izvještaji HNO-a iz inozemstva te je kao preventivna mjera s ciljem izbjegavanja mogućih unutarstranačkih sukobljavanja donesena odluka da se australski ogranak

²⁴⁶ B. Vukušić, *Hrvatsko revolucionarno bratstvo*, 95.-96.

²⁴⁷ B. Vukušić, *Tajni rat UDBE*, 169.-173.

²⁴⁸ I. Čizmić i ostali, n. dj., 397.-398.

²⁴⁹ HR-HDA-1561, 4.1/248, Monografija, 16.-17.

²⁵⁰ Senate, Document A.13, 3.

HNO-a do daljnjeg proglasi neovisnim. Na sastanku je Rover izabran za predsjednika australskog ogranka HNO-a.²⁵¹

Međutim, nedugo nakon sastanka australskog ogranka HNO-a Stjepan Crnički, koji je pomagao Vjekoslavu Luburiću u Španjolskoj, uputio je 5. svibnja 1969. pismo članovima australskog ogranka HNO-a u kojem ih je uputio da se za sva buduća pitanja obrate Stjepanu Brbiću. Upitno je da li je Crnički u to vrijeme bio svjestan da je Rover izabran za predsjednika australskog ogranka HNO-a, kao i bi li priznao navedeni izbor. Brbić je sudjelovao na sastanku australskog ogranka HNO-a u Sydneyju 29. travnja 1969. i složio se sa zaključcima sastanka, pa tako i s izborom Rovera.²⁵²

Međutim, prema navodima Rovera, Brbić se 23. svibnja 1969. iznenada predomislio i odbio dati potporu odlukama s navedenog sastanka. Brbić je 22. srpnja 1969. poslao pismo na više osoba unutar organizacije u kojem je izrazio stavove o smjeru koji bi HNO trebao slijediti u budućnosti. Poslao je pismo u Pavi Gagri iz sidnejskog ogranka organizacije u kojem je dao uputu da zanemari odluke koje je donio Rover.²⁵³

Gagro je bio Roverova osoba od povjerenja za cijelo vrijeme trajanja suradnje u organiziranju Otpora u Australiji. Nakon tragedije Bleiburga i Križnoga puta Gagro se vratio u hercegovački kraj iz kojeg je potjecao te se nastavio boriti u I. hercegovačkom križarskom zdruhu kojim je zapovijedao Božo Mandić. Hercegovački zdrug djelovao je u prostoru zapadne Hercegovine, a posjetio ga je u srpnju 1946. Ante Vrban koji je obilazio gerilske skupine u Jugoslaviji nakon prelaska iz Austrije u Jugoslaviju u lipnju 1946. godine.²⁵⁴

Prilikom putovanja na dogovoreni susret s Mandićem Vrban i njegova pratnja upali su u zasjedu na planini Čvrsnici i tom je prilikom Vrban ranjen. Prema Gagrinom svjedočanstvu unatoč strašnom teroru usmjerenom prema lokalnom stanovništvu jugoslavenska vlast nije uspjela otkriti tko je ranjenom Vrbanu pružio utočište. Nekoliko dana nakon ranjavanja pripadnici I. hercegovačkog zdruga prenijeli su ranjenog Vrbana na Vran planinu. Na sastanku s Mandićem Vrban ga je upoznao s prilikama u izbjeglištvu, a uručio mu je i zlatni dukat koji je Pavelić namijenio za pomoć gerilskim skupinama u domovini. Mandić je zlatnik odbio, uz zahtjev za pomoći u oružju, dobrim vojnicima i mudroj politici.²⁵⁵

²⁵¹ Isto, 4.

²⁵² Isto.

²⁵³ Isto.

²⁵⁴ S. Rover, n. dj., 362.

²⁵⁵ Isto, 362.-363.

Gagro je nakon četiri godine skrivanja po hercegovačkim šumama pred jesen 1949. zajedno s još nekoliko boraca prebjegao u Italiju prešavši granicu kod Gorice. Jednako kao i Rover utočište je pronašao u logoru Fermo odakle se uputio u Australiju. Gagro i Rover u Australiji su uspostavili suradnju u okviru HNO-a i cijelo su vrijeme političkog djelovanja bili vjerni suradnici u traženju rješenja hrvatskog pitanja.²⁵⁶

Rover je u vrijeme razlaza s Brbićem bio u kontaktu sa Stjepanom Fištrovićem iz Perua, još jednim istaknutim članom HNO-a u inozemstvu, s kojim se slagao u pogledu buduće politike koju bi HNO trebao slijediti. Neka od glavnih načela ove politike naknadno su revidirana na kongresu australskog ogranka HNO-a održanom 18. listopada 1969. u Sydneyju.²⁵⁷

U međuvremenu su održana su dva sastanka HNO-a na kojima je Rover uspio ojačati svoj utjecaj. Na sastanku 23. kolovoza 1969. u Sydneyju na kojem su sudjelovali predstavnici HNO-a iz Wollongonga i Sydneyja Rover je upozorio na opasnost od sloma HNO-a uslijed neslaganja koja su se pojavila između grupe okupljene oko njega i grupe oko Crničkog i Brbića te je ponudio povlačenje iz svih aktivnosti kako bi spriječio navedeni scenarij. Međutim, okupljeni na sastanku odbacili su navedeni prijedlog i ostali su pri stavu da ne bude odstupanja od zaključaka donesenih na prvom sastanku 29. travnja 1969. godine.²⁵⁸

Slijedom toga u Geelongu je 14. rujna 1969. održan drugi sastanak na kojem su sudjelovali predstavnici ogranaka iz Melbournea, Geelonga, Sydneyja, Wollongonga i Mareebe, a odlučeno je da se 13. listopada 1969. u Sydneyju održi kongres australskog ogranka HNO-a. Kongres je u konačnici održan 18. listopada 1969., sudjelovali su svi predstavnici australskih ogranaka HNO-a, ali ne i Stjepan Brbić. Na kongresu je zaključeno da HNO u budućnosti treba zauzeti revolucionarnije djelovanje, a u pogledu političkog djelovanja realističniji stav u smislu da je svaki neprijatelj Jugoslavije mogući saveznik Hrvatske. Na kongresu je odlučeno da Rover bude australski predstavnik na svjetskom kongresu HNO-a u Kanadi od 15. do 16. studenog 1969. godine.²⁵⁹

Međutim, istovremeno je na svjetskoj razini postojala podjela oko budućeg razvoja i smjera djelovanje HNO-a u kojoj Rudolf Erić nije podržao navedeni program djelovanja australskog ogranka Otpora i izbor Rovera za australskog predstavnika na svjetskom kongresu

²⁵⁶ Isto, 89.-90.

²⁵⁷ Senate, Document A.13, 4.

²⁵⁸ Isto.

²⁵⁹ Isto, 5.

HNO-a. U nekoliko je pisama Roveru u periodu od rujna do studenog 1969. obrazložio svoja razmišljanja i zauzeo stav da Brbić treba biti australski predstavnik na svjetskom kongresu HNO-a. Ova je odluka izazvala niz protestnih telegrama iz australskih podružnica koje su podržavale Rovera, ali su ogranci iz Zapadne Australije gdje je Brbić živio osigurali sredstva za njegovo putovanje i u konačnici je Brbić otputovao na kongres HNO-a, unatoč tome što je imao relativno malu podršku u Australiji.²⁶⁰

Na Kongresu je Rudolf Erić službeno izabran za svjetskog predstavnika HNO-a. Brbić je ostao službeni predstavnik HNO-a za Australiju, ali je u stvarnosti imao kontrolu tek nad manjim dijelom ogranaka u Zapadnoj Australiji. Utjecaj je pokušao proširiti preko službenog glasila HNO-a „Obrane“ koji se tiskao u Španjolskoj, a Brbić ga je distribuirao u Australiji. S druge strane, Rover je zadržao utjecaj nad većinom australskih ogranaka HNO-a i držao se izoliran od odluka HNO-a na svjetskoj razini. Razlaz Brbića i Rovera bio je dijelom uzrokovan i razlikama u njihovim osobnostima. Brbića se smatralo umjerenim i manje dinamičnim od Rovera kojeg se smatralo inteligentnim i energičnim.²⁶¹

Rover je u aktivnosti iseljništva bio uključen od samog kraja Drugog svjetskog rata i u mnogim je krugovima bio istaknuta i utjecajna osoba. Jugoslavenske vlasti ocijenile su Rovera ekstremnim i smatrale su ga prijetnjom Jugoslaviji, a u više su ga navrata isticale kao jednog od utemeljitelja Hrvatskog revolucionarnog bratstva (HRB).²⁶²

Naknadno je na sastanku HNO-a u Chicagu 20. rujna 1970., na kojem su uz Erića i Rovera sudjelovali i Ratko Gagro (Kanada), Ivan Džeba (Cleveland), Milan Markić (Chicago) i Stjepan Šego (Chicago), prihvaćeno da su zaključci i odluke australskog HNO-a održanog u Sydneyju 18. listopada 1969. jedini zakoniti zaključci i da vrijede za sve australske ogranke HNO-a.²⁶³

U studenom 1970. Rover je poduzeo putovanje u Južnu Ameriku, Sjevernu Ameriku i Europu, vjerojatno radi širenja svoga utjecaja i činjenice da je Erić mandat predsjednika HNO-a prihvatio samo za razdoblje od jedne godine. Za vrijeme boravka u Europi Rover je ostvario kontakt s Branimirom Jelićem koji se nalazio na čelu Hrvatskog narodnog odbora (HNO).

²⁶⁰ Isto.

²⁶¹ Isto, 6.

²⁶² Isto, 5.-6.

²⁶³ Isto, 6.

Zajedničko Roveru i Jeliću bio je stav da se u cilju ostvarenja hrvatske samostalnosti saveznike treba tražiti u svima onima koji su protiv Jugoslavije, pa i sa SSSR-om.²⁶⁴

Navedena orijentacija poklapala se s razmišljanjima kongresa australskog ogranka HNO-a od 18. listopada 1969. na kojem je iznesen zaključak da HNO treba zauzeti realistični stav u politici i da je svaki neprijatelj Jugoslavije mogući saveznik Hrvatske. U srpnju 1970. objavljeno je da je Jelić postigao sporazum sa SSSR-om koji bi za podršku uspostave slobodne Hrvatske zauzvrat dobio izlaz na Sredozemno more preko hrvatskih luka u Jadranskom moru.²⁶⁵

Navedeni sporazum nije bio potvrđen, a Jelić se zbog ove orijentacije morao suočiti s brojnim napadima iseljništva za izdaju i komunističku orijentaciju. Zajednički stavovi Rovera i Jelića sugerirali su mogućnost ostvarivanja zajedničke suradnje, a planiran je i Jelićev posjet Australiji. Navedeno povezivanja dvojice u iseljništvu utjecajnih osoba nagnalo je Jugoslaviju na djelovanje i Udba je u nekoliko navrata izvela atentate na Jelića.²⁶⁶

Rover je bio najistaknutija osoba Otpora u Australiji, a njegov je ogranak u radu bio samostalan u odnosu na pokret u ostalim dijelovima svijeta zbog čega je i njegov službeni naziv glasilo – Australski hrvatski narodni otpor (AHNO).²⁶⁷ Pokrenuo je tiskanje novina „Pregled“ (1971. – 1974.) u kojima je izlagao svoja razmišljanja o mogućim načinima djelovanja iseljništva.²⁶⁸ U svojim je nastupima pozvao na oprez u isključivom vezivanju rješenja hrvatskog pitanja uz SAD upozoravajući da američka politika nije u potpunosti u skladu s hrvatskim nacionalnim interesima s obzirom da stoji na pravcu održavanja cjelovitosti Jugoslavije.²⁶⁹

Ovo je američko stajalište vidljivo i u jednome od dokumenata koji je australski glavni državni odvjetnik Lionel Murphy predočio u Senatu u vrijeme rasprave o postojanju hrvatskog terorizma u Australiji u ožujku 1973. godine. U memorandumu koji je australsko veleposlanstvo u Washingtonu uputilo Ministarstvu vanjskih poslova SAD-a 31. srpnja 1972., nekoliko dana nakon što su ubijeni ili uhićeni svi članovi Bugojanske skupine, naveden je stav da „SAD ne bi dobio ništa, a mogao bi izgubiti mnogo da je Jugoslavija razbijena ili oslabljena

²⁶⁴ Isto, 6.-7.

²⁶⁵ Isto, 7.

²⁶⁶ Isto.

²⁶⁷ I. Čizmić i ostali, n. dj., 398.-399.

²⁶⁸ F. Lovoković, n. dj., 608.

²⁶⁹ M. Tkalčević, n. dj., 217.

unutrašnjim podjelama i separatizmom, naročito ako bi takav događaj bio ohrabren ili promoviran iz inozemstva“.²⁷⁰

Unatoč ovom američkom stavu Rover je podržavao politiku traženja potpore na Zapadu uz istovremene kontakte sa SSSR-om, a prvi je u Australiji pozvao na suradnju i pomirbu ustaša, partizana i komunista u cilju stvaranja slobodne Hrvatske. Zbog navedenih je stavova često bio izvrnut napadima za izdaju i komunističku orijentaciju, a njegove je stavove jugoslavenska tajna služba smišljenim provokacijama i podmetanjima iskorištavala za unošenje nemira u hrvatsko iseljništvo.²⁷¹

Na Rovera je 1966. izvršen neuspješan pokušaj ubojstva, a u travnju 1972. u vrijeme dok je sudjelovao na svjetskom kongresu HNO-a u Torontu australske vlasti oduzele su mu putovnicu nakon čega više nije mogao napuštati Australiju.²⁷² Na saboru HNO-a u Torontu Rover je izabran za Pobočnika za organizacijsku razradu i politički pravac čime je ujedno postao i jedan od četiri zamjenika glavnog pročelnika (predsjednika) za koga je izabran Ibrahim Pjanić.²⁷³

Na saboru u Torontu donesena je i odluka o pokretanju službenog glasila pod imenom „Otpor“. Prvi broj lista „Otpor“ tiskan je u ožujku 1975., sjedište mu je bilo u Kölnu u Njemačkoj, a uređivao ga je Stipe Bilandžić.²⁷⁴ Na saboru australskog ogranka Otpora u ožujku 1975. Rover je potvrđen za predsjednika ogranka. Ivan Jurić izabran je za zamjenika predsjednika i glavnog tajnika, a Pavo Gagro za blagajnika. Na saboru je donesena i odluka o prihvaćanju lista „Otpor“ kao glavnog glasila HNO-a, s namjerom njegova tiskanja i u Australiji.²⁷⁵

HNO i Rover bili su čest predmet napada jugoslavenskih predstavnika u Australiji i na temelju toga predmet interesa australske policije i sigurnosnih službi. Policija je 9. listopada 1972. upala na sastanak HNO-a u Sydneyju, ali nije pronašla nijedan dokaz o djelovanju u suprotnosti s australskim zakonima. Slučaj je privukao veliku pažnju australske javnosti s

²⁷⁰ „Attorney General attacks terrorists groups and former government leaders“, <https://file.wikileaks.org/oc/2472/285.pdf> (Pristup ostvaren 23. 4. 2022.)

²⁷¹ M. Tkalčević, n. dj., 217.

²⁷² *Leksikon*, 891.

²⁷³ „Sabor Hrvatskog Narodnog Otpora - Toronto“, *Pregled*, Kolovoz/August 1972., 13.

²⁷⁴ „Odluka o izlaženju lista „Otpor““, *Otpor*, god. 1., br. 1., 4.

²⁷⁵ „Novo vodstvo HNO Australije“, *Otpor*, god. 1., br. 3., 10.

obzirom da su cijeli događaj snimile televizijske kamere, vjerojatno prema prethodnoj jugoslavenskoj dojadi s ciljem organiziranja hajke na Hrvate u Australiji.²⁷⁶

Prema izvješću ASIO-a iz travnja 1971. HNO se općenito smatrao relativno umjerenom organizacijom, i u Australiji i u inozemstvu, s malom vjerojatnošću za organiziranje nasilja. Ubojstvo Luburića ASIO je ocijenio kao dokaz iznesenih tvrdnji jugoslavenske vlasti da je spremna djelovati i izvan granica Jugoslavije kako bi osvetila napade na Jugoslaviju.²⁷⁷

3.5. Hrvatski narodni odbor

Hrvatski narodni odbor (HNOdbor) osnovao je Branimir Jelić u Münchenu 1950., a službeno glasilo stranke bile su novine „Hrvatska Država“. Jelić je politički djelovao u iseljeništvu još u međuratnom razdoblju u Južnoj i Sjevernoj Americi gdje je osnovao ogranke Hrvatskog domobrana nastojeći podršku za rješavanje hrvatskog pitanja dobiti i u iseljeništvu i u međunarodnoj politici.²⁷⁸

Jelića je u listopadu 1939. na povratku u Europu u Gibraltar u zatočila Velika Britanija, bez ikakve zakonske osnove ili pokrenutog procesa, i držala ga u zatvoru sve do prosinca 1945. godine. Svjedočanstvo o navedenom događaju i zatvoreničke dane Jelić je opisao u seriji članaka objavljenih tijekom pet godina u „Hrvatskoj državi“, a nakon njegove smrti prikupio ih je i dopunjene s drugim izvorima o Jelićevom životu i političkom djelovanju objavio povjesničar Jere Jareb^{279, 280}.

Jelić je u Velikoj Britaniji boravio i nakon što je pušten na slobodu, sve do 1949., i u tom je razdoblju formirao okvir svoga političkog djelovanja u iseljeništvu, utjelovljen u organizaciji HNOdbor. Zagovarao je stav da je u političkom djelovanju iseljeništva nužan razlaz s povijesnim nasljeđem NDH i osobama koje su bile uključene u njezino funkcioniranje, kao i sa svima onima koji predstavljaju njezin kontinuitet.²⁸¹

Jelić je u počecima svoga političkog djelovanja u iseljeništvu isticao nužnost dokazivanja hrvatskog prava na vlastitu državu pred zapadnim čimbenicima. Međutim, u drugoj

²⁷⁶ F. Lovoković, n. dj., 325.-326.

²⁷⁷ Senate, Document A.13, 3.

²⁷⁸ I. Čizmić i ostali, n. dj., 384.

²⁷⁹ Jere Jareb, *Političke uspomene i rad dra Branimira Jelića*, Cleveland, M. Šamija, 1982.

²⁸⁰ Josip Jurčević, „Politička koncepcija i djelovanje Hrvatskoga narodnog odbora pod vodstvom Branimira Jelića“, *Hum: časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru*, No. 9, 2012., 171.

²⁸¹ Isto, 172.-175.

polovici 1960-ih Jelić je, slično kao i Luburić, u političkom djelovanju iseljništva počeo zagovarati ideju suradnje sa svima onima koji bi mogli pomoći nastanak samostalne i suverene Hrvatske, pa tako i sa SSSR-om. Razlika je bila u činjenici da Jelić uz svoje ime nije imao hipoteku događaja iz Drugog svjetskog rata. I danas ostaje otvoreno pitanje o dosezima Jelićevih kontakata s predstavnicima SSSR-a i s hrvatskim komunistima, o čemu je i sam u više nastupa javno govorio i pisao.²⁸²

Drugi je nositelj u ostvarenju hrvatskog cilja, prema Jeliću, trebala biti tzv. domovinska politika s osloncem na mlade političke snage u Hrvatskoj, „uključujući i dio strukture komunista u Hrvatskoj koji su bar donekle uviđali teškoće „hrvatskoga pitanja“ i njihovu nerješivost u jugoslavenskome okviru“.²⁸³ U skladu s razmišljanjem o traženju pomoći od svih zainteresiranih istakao je potrebu odmaka od čvrstog antikomunističkog uvjerenja, naglasivši da nije potrebno da budemo „papskiji od pape“.²⁸⁴

Jelić je 1949. preselio u Njemačku u kojoj je nastavio svoje djelovanje. Njegove je ideje i stavove prihvatio veliki broj novopridošlih Hrvata na tzv. privremeni rad u Njemačku nakon propasti jugoslavenskih gospodarskih reformi i otvaranja granica za odlazak u iseljništvo.²⁸⁵

Svojim je nastupima, porukama i deklaracijama pred njemačkim vlastima HNOdbor stekao sve veći utjecaj, ali i privukao pažnju jugoslavenske vlasti. Udba je najprije preko ubačenih suradnika nastojala unijeti razdor i uništiti stranku, a 1950. organizirala je i neuspješan pokušaj otmice Jelića. Nakon nekoliko neuspješnih Udbinih atentata tijekom 1970. i 1971. Jelić je preselio u Münchenu u kojem je preminuo 1972. godine. Na mjestu predsjednika HNOdbora naslijedio ga je brat Ivan koji je rad stranke uklopio u djelovanje Hrvatskog narodnog vijeća (HNV).²⁸⁶

Središnjica HNOdbora u Australiji bilo je „Hrvatsko društvo Jadran“ koje je 20. lipnja 1952. osnovao Ljubomir Vuina. Vuina je prethodno bio član AHD Sydney iz kojeg je istupio zbog neslaganja s pojedinim članovima.²⁸⁷ Vuini se priključio i Robert Neuman, jedan od osnivača i predsjednik Nadzornog odbora AHD Sydney. Neuman je uskoro izabran za

²⁸² Isto, 182.

²⁸³ Isto.

²⁸⁴ Isto, 183.

²⁸⁵ I. Čizmić i ostali, n. dj., 384.-390.

²⁸⁶ Isto, 389.-390.

²⁸⁷ F. Lovoković, n. dj., 354.

potpredsjednika (1955.) i za predsjednika (1956.) „Hrvatskog društva Jadran“, a 1957. izabran je i za predsjednika HNOdbora za Australiju.²⁸⁸

„Hrvatsko društvo Jadran“ izdavalo je novine „Jadran“ (1958. – 1959.) koje je su zapravo bile glasilo HNOdbora za Australiju i Novi Zeland. U četvrtom broju „Jadrana“ 1958. objavljena je suradnja „Saveza hrvatskih protukomunističkih boraca u Australiji“ i „Hrvatskog društva Jadran“ kao središnjice HNOdbora za Australiju.²⁸⁹ Društvo se bavilo i kulturnom i prosvjetnom djelatnošću, a u prvoj polovici 1960-ih prestalo je djelovati²⁹⁰ te se u konačnici uključilo u rad AHD Sydney.²⁹¹

Istaknute osobe u ogranku HNOdbora u Sydneyju bili su Vladimir Kuzman, Mate Pavela i Ivan Rupić. U radu je aktivno sudjelovao i Tomislav Lesić, član Hrvatskog revolucionarnog bratstva, koji je održavao vezu s Neumanom.²⁹²

3.6. Hrvatski demokratski odbor

Hrvatski demokratski odbor (HDO) nastao kao rezultat unutarnje krize koja je zahvatila Jelićev HNOdbor. Skupina okupljena oko Krunoslava Draganovića i Ante Cilige stala je na stranu Miroslava Varoša na koga se sumnjalo u financijske malverzacije u radu stranke. Na skupštini HNOdbora 1960. potvrđena je ranija odluka o isključenju skupine oko Draganovića iz stranke. Isključeni su članovi iste godine osnovali novu organizaciju – Hrvatski demokratski odbor.²⁹³

Međutim, nemiri iz kojih je HDO nastao rezultirali su i njegovim rascjepom. Već godinu dana nakon osnutka Ciliga je Varoša optužio da je agent jugoslavenske tajne službe.²⁹⁴ Varoš je još u vrijeme članstva u HNOdboru od strane Veljka Mašine optužen za izdaju ilegalne organizacije HNOdbora koja je djelovala u domovini, a tom je prilikom bio uhićen i Mašinin brat Ivo. Vjekoslav Balin i Ivo Mašina osuđeni su dugogodišnje zatvorske kazne, ali su obojica 1961. likvidirani u zatvoru u Staroj Gradišci.²⁹⁵

²⁸⁸ *Leksikon*, 782.

²⁸⁹ F. Lovoković, n. dj., 354.

²⁹⁰ *Leksikon*, 519., M. Tkalčević, n. dj., 145.

²⁹¹ F. Lovoković, n. dj., 354.

²⁹² HR-HDA-1561, 4.1/248, Monografija, 49.

²⁹³ J. Jurčević, „Politička koncepcija...“, 180.

²⁹⁴ Isto.

²⁹⁵ B. Vukušić, *Tajni rat UDBE*, 244.

Ciliga je Varoša optužio za sudjelovanje u otmici Geze Paštija 1965., jednog od utemeljitelja Hrvatskog revolucionarnog bratstva, ali i za spletke oko Krunoslava Draganovića koji je 1967. otet u Italiji. Varoš je doista i bio suradnik Udbe. U iseljeništvu je djelovao pod pseudonimom Zdenko, surađivao je s više stranih obavještajnih službi, a početkom 1970. prebjegao je u Jugoslaviju gdje je i umro 1975., navodno od srčane kapi.²⁹⁶

HDO se zalagao za uspostavu slobodne Hrvatske revolucionarnim putem, ali je prema izvješću ASIO-a iz 1967. bio stava da u tom trenutku u Jugoslaviji još uvijek ne postoje potrebni preduvjeti za njezino pokretanje. HDO je bio povezan s organizacijom istog imena u Zapadnoj Njemačkoj koju je vodio Branko Orlović i koja je bila više revolucionarno usmjerena.²⁹⁷ Članovi ogranka HDO-a u Italiji bili su i braća Adlof i Ambroz Andrić koji su 1960. napustili Jugoslaviju. Obojica su se po dolasku u Australiju 1962. učlanila u Hrvatsko revolucionarno bratstvo.²⁹⁸ Istaknuti članovi HDO-a u Australiji bili su Šimun Franjić i Petar Čutuk, ali je organizacija bila u mogućnosti pružiti tek moralnu i ograničenu financijsku pomoć središnjici u Europi.²⁹⁹

3.7. Hrvatska republikanska stranka

Hrvatsku republikansku stranku (HRS) osnovali su u Buenos Airesu 1951. braća Ivan i Ante Oršanić zajedno s krugom bliskih suradnika. Program i načela stranke oblikovao je Ivan Oršanić,³⁰⁰ predsjednik stranke od 1951. do 1968., a njegove su političke ideje i razmatranja bile prihvaćene ne samo u krugu stranke već i u iseljeništvu općenito. U stranačkom glasilu „Republika Hrvatska“ i drugim iseljeničkim novinama i publikacijama objavio je brojne članke, eseje i analize u kojima je zagovarao ideju integralne slobode države i pojedinaca. Zalagao se za samostalnu i slobodnu hrvatsku državu u kojoj bi svaki pojedinac, bez obzira na etničku, rasnu i vjersku pripadnost, imao pravo na potpunu slobodu.³⁰¹

²⁹⁶ Isto, 24., 234., 244.

²⁹⁷ Senate, Originals of tabled papers, No.10., 27 March 1973, Document A.5 – ASIO Position Paper of 1st May 1967 (dalje: Senate, Document A.5), 3.

²⁹⁸ *Leksikon*, 26.

²⁹⁹ Senate, Originals of tabled papers, No.11., 28 March 1973, Memorandum by the Department of Immigration to the Attorney General's Department enclosing a Special Reports Branch preliminary assessment of Croatian extremism activities dated August 1972 (dalje: Senate, Originals of tabled papers, No.11., 28 March 1973, Memorandum).

³⁰⁰ O stavovima i idejama političkog djelovanja Ivana Oršanića vidi u: Ivan Oršanić, *Oslobodjenje i sloboda*, Buenos Aires, 1973.; Ivan Oršanić, *Vizija slobode*, priredio Kazimir Katalinić, Buenos Aires, 1979.; Ivan Oršanić, *Voda i pokret*, Zagreb, Croatiaprojekt, 1999.

³⁰¹ I. Čizmić i ostali, n. dj., 378.-379.

HRS nije imao brojno članstvo i ogranke poput na primjer HOP-a i HSS-a, ali je bio utjecajan u političkom djelovanju u iseljeništvu. Oršanić je u radu HRS-a zagovarao idejnu izgrađenost i stabilnost stranke sa snažnim principima i djelatnim sudjelovanjem svih njezinih članova. Oršanića je na čelu stranke naslijedio Ivo Korsky (1969. – 1991.),³⁰² jedan od njegovih najbližih suradnika, a važnu ulogu u stranci imao je i Kazimir Katalinić,³⁰³ glavni tajnik stranke.³⁰⁴

Unatoč neslaganjima i polemikama s drugim strankama u iseljeništvu Oršanić i HRS snažno su zagovarali potrebu zajedništva u cilju ostvarenja osnovnog cilja stvaranja samostalne i slobodne hrvatske države. Upravo je HRS zajedno sa HNOtporom, HOP(R) i Hrvatskim domobranom 1970. sudjelovao u stvaranju Vijeća Hrvata Južne Amerike za uspostavu hrvatske države koje je poslalo jedan od temelja za osnivanje HNV-a u Torontu 1974. godine.³⁰⁵

Prvi ogranak HRS-a u Australiji bilo je „Hrvatsko republikansko društvo Rakovica“, osnovano u Sydneyju 1969. godine. Ubrzo su osnovani u drugi ogranci: „Hrvatsko republikansko društvo Eugen Kvaternik“ u Melbourneu 1970., „Hrvatsko republikansko društvo Zemun“ u Canberri 1971. i „Hrvatsko republikansko društvo Mirko Vlasnović“ u Adelaideu 1972. godine.³⁰⁶ Ogranak HRS-a u Canberri vodili su Ivica Kovačić i Mijo Barišić, a pripadali su mu i Zlatko Ećimović i svećenik Bonić.³⁰⁷

„Hrvatska borba“, glasilo Hrvatske republikanske mladeži koje je u SAD-u uređivao Rudolf Arapović imalo je i svoje australsko izdanje, a tiskano je od 1973. – 1976. godine.³⁰⁸

³⁰² Ivo Korsky objavio je više članaka i djela o hrvatskoj politici u iseljeništvu, a dio njih izdan je i nakon njegove smrti u samostalnoj i slobodnoj Hrvatskoj: Ivo Korsky, *Uredna izmjena generacija*, Buenos Aires, 1972.; Ivo Korsky, *Jugoslavija u krizi*, Buenos Aires, 1976.; Ivo Korsky, *Tri generacije na hrvatskoj ljevici: (Supek - Tudjman - Veselica)*, Buenos Aires, 1981.; Ivo Korsky, *Hrvatski nacionalizam*, Buenos Aires, 1983.; Ivo Korsky, *Pet razgovora o Hrvatskoj*, Hrvatska republikanska zajednica, Zagreb, 1992.; Ivo Korsky, *Iz ideala u stvarnost*, Hrvatska republikanska zajednica, Zagreb, 2005.

³⁰³ O stavovima i idejama političkog djelovanja Kazimira Katalinića vidi u: Kazimir Katalinić, *Organizacijski priručnik Hrvatske republikanske stranke*, Buenos Aires, 1974.; Kazimir Katalinić, *Hrvati i Srbi: neprijatelji ili dobri susjedi?*, Buenos Aires, 1982.; Kazimir Katalinić, *Argumenti: NDH, BiH, Bleiburg i genocid*, Časopis Republika Hrvatska, Zagreb, 1994.; Kazimir Katalinić, *Od poraza do pobjede: povijest hrvatske političke emigracije: 1945.-1990.*, Naklada Trpimir, Zagreb, 2017.

³⁰⁴ I. Čizmić i ostali, n. dj., 380.-383.

³⁰⁵ Isto, 424.

³⁰⁶ F. Lovoković, n. dj., 325.

³⁰⁷ HR-HDA-1561, 4.1/248, Monografija, 48.

³⁰⁸ Isto, 79.

3.8. Hrvatsko narodno vijeće

Najvažnije hrvatske iseljeničke političke stranke osnovane su tijekom 1950-ih diljem svijeta i u tom su razdoblju proširile svoje članstvo i ogranke, a u javnosti su putem glasila, skupova i objavljenih deklaracija artikulirale svoje stavove i programe. S vremenom se javilo shvaćanje da stoje na istoj političkoj liniji koja je, izuzev Mačekovog HSS-a, zahtijevala stvaranje samostalne i suverene Hrvatske izvan Jugoslavije, na njezinim etničkim i povijesnim granicama. Na toj se osnovi 1960-ih u Americi javila ideja o stvaranju zajedničkog tijela koje bi rad brojnih stranaka, organizacija i društava uskladilo u svrhu ostvarenja hrvatske državnosti.³⁰⁹

S navedenim je ciljem u Chicagu 1961. održan sastanak na kojem je stvoren privremeni odbor Hrvatskog narodnog vijeća, a dogovoreno je i održavanje općehrvatskog Kongresa na kojem bi se okupile sve hrvatske političke stranke i organizacije u iseljentištvu. Kongres je održan u New Yorku 1962., sudjelovale su sve iseljeničke stranke osim HSS-a i HOP-a, a na njemu je donesen pravilnik organizacije nazvane Hrvatsko narodno vijeće (HNV). Australški predstavnik na kongresu bio je Srećko Rover.³¹⁰

Sudionici kongresa predviđjeli su održavanje drugog kongresa u roku od dvije godine, ali do novog susreta nije došlo, između ostalog i zbog izostanka suradnje dviju najvećih iseljeničkih stranaka – HSS-a i HOP-a. Na taj je način propao prvi pokušaj stvaranja HNV-a. Političke prilike u domovini i iseljentištvu početkom 1970-ih ponovo su aktualizirale ideju o ponovnom pokušaju osnivanja HNV-a. Slom Hrvatskog proljeća, priljev novog iseljeničkog vala ekonomskih i političkih migranata i političko osvješćivanje iseljentištva o nužnosti međusobne suradnje rezultirali su ponovnim pokretanjem razgovora i sastanaka predstavnika iseljeničkih stranaka. Dogovoreno je bilo stvaranje kontinentalnih vijeća koja bi koordinirala rad i organizirala održavanje novog kongresa. Kontinentalnom vijeću za Australiju podršku su pružile organizacije HNOtpor, HNObor, Hrvatska mladež, Ujedinjeni Hrvati i hrvatska društva „Bosna“ i „Sydney“.³¹¹

Osnivački sabor HNV-a održan je od 1. do 3. veljače 1974. u Torontu, a sudjelovali su predstavnici svih političkih stranaka i društava osim HOP-a i HSS-a. Za predsjednika HNV-a izabran je Ante Došen.³¹² Iseljeničke stranke i organizacije koje su pristupile pod okrilje HNV-

³⁰⁹ I. Čizmić i ostali, n. dj., 423.-424.

³¹⁰ Isto, 424.

³¹¹ Isto.

³¹² Isto, 423.-426.

a zadržale su svoje članstvo, organizacijsku strukturu i programe djelovanja, a uloga HNV-a bila je da okuplja i zbližava rad hrvatskih stranaka u iseljeništvu s ciljem zajedničkog djelovanja i nastupa pred vladama i predsjednicima država u svijetu.³¹³

Na osnivačkom sastanku u Torontu sudjelovao je Ragib Avdić koji je po povratku u Australiju pristupio osnivanju australskog ogranaka HNV-a. U travnju 1974. održan je javni sastanak na koji su se odazvale gotovo sve hrvatske organizacije i na kojem je izabran odbor zadužen za pripremu osnivačke skupštine australskog ogranka HNV-a. Za prvog predsjednika HNV-a u Australiji izabran je Srećko Rover, a istaknute osobe u radu bili su i Ragib Avdić i Tomislav Bošnjak. HNV je ubrzo postao najveća hrvatska organizacija u Australiji, a ogranci Vijeća osnovani su diljem Australije.³¹⁴

Entuzijazam oko uspjeha HNV-a naročito se osjetio nakon što su na drugom saboru HNV-a, održanom u Bruxellesu od 6. do 10. listopada 1977., na važne dužnosti u tijela Vijeća izabrani i sudionici Hrvatskog proljeća koji su morali pobjeći iz Jugoslavije. Franjo Mikulić izabran je za predsjednika Sabora, a Bruno Bušića za pročelnika ureda za promidžbu.³¹⁵

Drugi sabor HNV-a shvaćen je na taj način kao stvaranje suradnje između starijeg naraštaja iseljenika koji su Hrvatsku napustili odmah ili nedugo nakon Drugog svjetskog rata i mlađeg naraštaja iseljenika koji su iselili šezdesetih i sedamdesetih godina kao ekonomski i politički iseljenici. Primanje u članstvo bivših komunističkih dužnosnika shvaćeno je pri tome kao ideološko zbližavanje ljevice i desnice. Međutim, umjesto da je raznovrsnost unutar Vijeća doprinosila međusobnom nadopunjavanju i usklađivanju stavova i ideja s vremenom su brojna različita gledišta doprinosila stvaranju nesuglasja, a stanje je dodatno pogoršalo Udbino ubojstvo Brune Bušića u Parizu 16. listopada 1978. godine.³¹⁶

Nepremostive razlike u razmišljanjima oko uloge iseljništva u stvaranju samostalne Hrvatske u konačnici su dovele do izdavanja dijela neistomišljenika iz HNV-a koji su u siječnju

³¹³ M. Tkalčević, n. dj., 233.

³¹⁴ Rad HNV-a bio je organiziran preko mjesnih odbora, a u Australiji su osnovani: MO Ante Starčević, MO Andrija Hebrang, MO Bruno Bušić, MO Hrvatsko Ognjište, MO Kraljica Jelena, MO Rafael Boban, MO Rakovica, MO Za Boga i Hrvatsku, MO Branko Jelić u Viktoriji; MO Hrvatica, MO Rakovica, MO Nikola Miličević, MO Sve za Hrvatsku, MO Nelson Bay, MO Newcastle u Novom Južnom Walesu; MO Zagreb, MO Neretva, MO Nova Hrvatska u Queenslandu; MO Rakovica, MO Canberra, MO Kraljica Jelena u Teritoriju australskog glavnog grada (Australian Capital Territory); MO Bruno Bušić i MO Whyalla u Južnoj Australiji i MO Hrvatska u Zapadnoj Australiji. M. Tkalčević, n. dj., 232.-234.

³¹⁵ I. Čizmić i ostali, n. dj., 427.

³¹⁶ I. Čizmić i ostali, n. dj., 428.-429. O životu i radu Brune Bušića vidi u: Josip Jurčević, *Bruno Bušić: branitelj hrvatskog identiteta*, Hrvatska uzdanica, Zagreb, 2001.; Bruno Bušić, *Jedino Hrvatska!: sabrani spisi*, priredio Anđelko Mijatović, Fram-Ziral, Zagreb, 2005.

1981. na sastanku u New Yorku donijeli odluku o osnivanju Hrvatskog državotvornog pokreta (HDP). Jezgru ove skupine činili su članovi HNOtpora okupljeni oko Stipe Bilandžića i članovi HNV-a okupljeni oko „Hrvatskog lista“ koji je u kolovozu 1978. pokrenuo Bruno Bušić.³¹⁷

3.9. Hrvatski državotvorni pokret

Na prvom saboru HDP-a održanom u Malmö (Švedska) od 5. do 7. lipnja 1981. za predsjednika HDP-a izabran je Nikola Štedul. Štedul je i na pripremnom sastanku u New Yorku bio izabran za predsjednika, a tu je dužnost obnašao sve do raspuštanja stranke u samostalnoj Republici Hrvatskoj. Na prvom su saboru za članove povjerenstva izabrani Mladen Schwartz, Dinko Dedić, Ante Šuto, Marin Sopta, Milan Buškain, Janko Mijatović i Franjo Janković.³¹⁸

HDP je stranačke ideje promicao u „Hrvatskom listu“, australskom „Hrvatskom tjedniku“ i stranačkom glasilu „Pokret“, a objavljivao je i tekstove o Vladi Gotovcu, Dobroslavu Paragi i Franji Tuđmanu. Istakao se u kampanji kojom se od švedskih vlasti zahtijevalo odbijanje jugoslavenskog zahtjeva za izručenje Mire Barešića koji je u švedskom zatvoru u znak protesta štrajkao glađu.³¹⁹

U listopadu 1988. agent Udbe Vinko Sindičić (pod pseudonimom Pitagora) izvršio je atentat na predsjednika HDP-a Nikolu Štedula. Na temelju izvjava Štedulovih susjeda koji su zapazili sumnjivi auto u njihovu susjedstvu i zahvaljujući brznoj reakciji škotske policije zaustavljen je avion koji je trebao poletjeti iz Edinburgha prema Londonu. Sindičić je uhićen i u svibnju 1989. osuđen na 15 godina zatvora.³²⁰

Ivan Lasić, načelnik Druge uprave Saveznog sekretarijata unutrašnjih poslova (SSUP), umirovljen godinu dana prije atentata na Štedula, izjavio je da je Sindičić bio u kontaktu s tadašnjim šefom hrvatske Udbe Josipom Perkovićem koji je morao biti upoznat s organizacijom atentata. Perković je kontakte s Sindičićem nastavio održavati i nakon presude, preko Sindičićeve nevjenčane supruge Lovorke Marušić-Vilenice koja ga je posjećivala u zatvoru u Škotskoj.³²¹

³¹⁷ B. Vukušić, *Tajni rat UDBE*, 81.

³¹⁸ I. Čizmić i ostali, n. dj., 429.-430.

³¹⁹ I. Čizmić i ostali, n. dj., 430.; B. Vukušić, *Tajni rat UDBE*, 81.

³²⁰ B. Vukušić, *Tajni rat UDBE*, 399.-402.

³²¹ Isto, 402.-404.

Unatoč tome što je pogođen s više metaka i teško ranjen Štedul je atentat preživio. Uspostavom samostalne Hrvatske vratio se u domovinu i uključio u Domovinski rat. U Hrvatsku je prenio i rad HDP-a koji je djelovao sve do 1996. godine.³²²

Vrlo brzo nakon inicijalnog sastanka u New Yorku osnovani su i ogranci HDP-a u Australiji. Ogranak u Melbourneu osnovan je u travnju 1981., a upravu su činili Ante Šuto (predsjednik), Pero Čulo (potpredsjednik) i Milan Radoš (tajnik). Ogranak u Sydneyju osnovan je u svibnju 1981., a upravu su činili Franjo Vranjković (predsjednik), Stipe Šuto (potpredsjednik) i Marko Pernar (tajnik). Službeno glasilo HDP-a u Australiji bio je „Hrvatski tjednik“ koji je uređivao Dinko Dedić, najistaknutija osoba HDP-a u Australiji.³²³

U političkom djelovanju HDP je, slično kao i Luburić i Rover ranije, upozoravao na opasnost od jednostranog ideološkog vezivanja uz Zapad i desničarske pokrete istovremeno ističući da je za ostvarenje hrvatskog cilja potrebna suradnja i s komunistima i s Istokom. Naročito se u pisanjima u „Hrvatskom tjedniku“ isticao Vladimir Vitez, između ostalog i serijom članaka i analiza o povijesti socijalističkog pokreta u Hrvatskoj. Navedeni stavovi i ostvarena suradnja s nekoliko australskih ljevičarskih organizacija bili su dovoljni da HDP-u bude nametnuta etiketa prokomunističke stranke koja radi protivno hrvatskim interesima, pa čak i u službi jugoslavenske vlasti.³²⁴

3.10. Zajednički nastupi hrvatskih stranaka i organizacija u Australiji

Postojanje brojnih hrvatskih stranaka i organizacija diljem Australije dugo je vrijeme nametalo pitanje o načinu ostvarivanja međusobne suradnje. U tu je svrhu 1971. na inicijativu AHD Melbourne osnovan Hrvatski međudruštveni odbor koji je okupio velik broj hrvatskih društava i organizacija. Odbor je radio na koordiniranju i usklađivanju djelovanja iseljeničtva na brojnim područjima života. Imao je zapaženu ulogu u organiziranju protujugoslavenskih demonstracija povodom gušenja Hrvatskog proljeća, najmasovnijih do tada organiziranih, prilikom čega je više od 15.000 Hrvata nastupilo pred australskom javnosti.³²⁵

Gušenje Hrvatskog proljeća i u Australiji je nametnulo shvaćanje o nužnosti zajedničkog nastupa svih političkih stranaka i organizacija te je na inicijativu Srećka Rovera 2.

³²² I. Čizmić i ostali, n. dj., 431.

³²³ M. Tkalčević, n. dj., 235.

³²⁴ Isto, 218.-219.

³²⁵ Isto, 109.

ožujka 1972. osnovan Koordinacijski odbor hrvatskih društava u Australiji (KOHDA) kojem su pristupile sve političke stranke osim HSS-a. Za predsjednika KOHDA-a izabran je Srećko Rover, a za tajnika Josip Ćuk.³²⁶

Istaknute su hrvatske demonstracije održane u Canberri 25. lipnja 1972. prilikom čega se okupilo više od 2.000 demonstranata iz svih dijelova Australije, a sudjelovali su i pripadnici drugih naroda iz Jugoslavije.³²⁷

Jedan od organizatora demonstracija bio je Les Shaw, Australac irskog porijekla. Shaw je napisao jedan od letaka koji su bili podijeljeni tijekom demonstracija, a u održanom govoru pročitao je i pismo upućeno australskom premijeru i vladi. Pismo s više od 1.500 potpisa predano je tadašnjem ministru unutarnjih poslova Ivoru Greenwoodu, a objavljeno je i kao plaćeni oglas u „Canberra Timesu“. ³²⁸ Shaw je u govoru održanom na engleskom jeziku izjavio da je Australac, a okupljene je upitao je jesu li oni fašisti na što je okupljeno mnoštvo uzvicima odgovorilo da nisu.³²⁹ Navedenim je dijelom govora, jednako kao i drugi govornici na skupu, Shaw nastojao opovrgnuti fašistički karakter hrvatske zajednice koji su im u svojim nastupima pripisivala jugoslavenska veleposlanstva u Australiji.

Jugoslavenske novine pogrešno su prenijele da je Shaw Irac, a zlonamjerno su ga opisale kao „bivšeg irskog teroristu koji sada živi u Australiji i koji se priključio ustašama“. ³³⁰ Iz navedene je tvrdnje izveden i zaključak o suradnji navodnih hrvatskih terorista s IRA-om koja je navodno obučavala Hrvate za borbe u Jugoslaviji.³³¹

Shaw se nakon navedenih demonstracija prometnuo u jednog od istaknutih predstavnika hrvatske zajednice u Australiji, a u godinama koje su uslijedile brojnim je tekstovima i nastupima zastupao hrvatske interese što ga je dovodilo do neugodnih situacija i neistinitih optužbi od strane jugoslavenskih medija i predstavnika.

Shaw se naročito angažirao u raskrinkavanju članka „Nedjelja, krvava (hrvatska) nedjelja“, objavljenog u australskim novinama „Review“, u kojem su Hrvati prikazani u krajnje monstruoznom i okrutnom svijetlu. Shaw je detaljnom analizom utvrdio da je članak napisan

³²⁶ HR-HDA-1561, 4.1/248, Monografija, 52.

³²⁷ „Protestni sastanak“, *Spremnost*, god.15., br. 156., srpanj 1972., 1.; HR-HDA-1561, 4.1/248, Monografija, 9.-10.

³²⁸ Les Shaw, *Hrvatima se sudi klevetom: pozadina stvaranja Nezavisne Države Hrvatske i udbaško-medijski progon Hrvata u Australiji*, Naklada Benedikta, Zagreb, 2011., 192.-193.

³²⁹ „Hrvati apeliraju na cijeli svijet“, *Pregled*, Kolovoz/August 1972., 7.

³³⁰ L. Shaw, n. dj., 192.-193.

³³¹ Isto, 192.

na temelju navodnog američkog memoranduma koji u stvarnosti nikad nije objavljen i zapisnika australskog parlamenta iz kojeg je pogrešno prenesena izjava dr. Jima Cairnsa, a sve u cilju klevetničke propagande protiv Hrvata organizirane na način i metodama kojih se „ni Goebbels [...] ne bi postidio“.³³²

Rad KOHDA-e narušile su međusobne nesuglasice koje su 1979. dovele do istupanja predstavnika HNV-a, HNOtpora, HRS-a i HM-a. Navedene su organizacije osnovale novu organizaciju koje su nazvali Hrvatski koordinativni odbor. Ovo je tijelo organiziralo druge najveće demonstracije Hrvata u Australiji, održane povodom obilježavanja ubojstva Brune Bušića, na kojima se okupilo oko 12.000 Hrvata.³³³

Hrvatski međudruštveni odbor i Hrvatski koordinativni odbor prestali su djelovati 1982. godine. Međutim, upornim radom i inicijativama Srećka Rovera koji je obilazio istaknute pojedince obaju odbora došlo je do obnove Hrvatskog međudruštvenog odbora u čijem je radu sudjelovao velik broj hrvatskih organizacija. Obnovljeni Odbor sudjelovao je u organiziranju brojnih javnih nastupa i demonstracija te u promoviranju hrvatskog jezika i hrvatskih škola.³³⁴

Dugo očekivano jedinstvo hrvatskog iseljeničtva u Australiji ostvareno je neposredno uoči raspada Jugoslavije i stvaranja samostalne i suverene Hrvatske. U veljači 1989. u Canberri su održani Kontinentalni sastanak i Javna tribina hrvatskih političkih organizacija u Australiji. Prisutno je bilo više od 40 predstavnika svih političkih stranaka i organizacija, a konačno je dogovoreno i sudjelovanje HOP-a i HSS-a. Bio je to jedan od najvećih sastanaka hrvatskih političkih organizacija u Australiji nakon Drugog svjetskog rata, a zadovoljstvo vođenom raspravom koja je bila tolerantna i nadahnjujuća izrazili su i sami sudionici sastanka.³³⁵

Na sastanku je dogovoreno osnivanje radnog odbora u koji su ušla po dva predstavnika političkih stranaka. Odlučeno je da Odbor nema uobičajena tijela i dužnosnike poput uprave, predsjednika i tajnika te da se neće miješati u rad bilo koje pojedine organizacije. Izbjegnuto je na taj način utjecaj jedne organizacije i stvaranje uskih političkih interesa što je doprinijelo kvaliteti rada i zajedništvu. Potvrdio je to svojim riječima i Tomislav Beram, predsjednik Hrvatskog međudruštvenog odbora za Novi Južni Wales, riječima da „nikada u životu nije bio

³³² Isto, 198.-204.

³³³ M. Tkalčević, n. dj., 109.

³³⁴ Isto.

³³⁵ „Povijesni sastanak Hrvata u glavnom gradu Australije“, *Hrvatska sloboda*, god. 5., br. 2., ožujak 1989., 1.

na hrvatskom sastanku na kojem se u svega četiri sata raspravljalo i bez nadglasavanja riješilo 16 točaka dnevnog reda“.³³⁶

Na sastanku su razrađene i prihvaćene smjernice za izradu Poruke hrvatskom narodu i Rezolucije, a odlučeno je i da se pripremi memorandum za australsko Ministarstvo vanjskih poslova i veleposlanstva stranih država te oglas za australske novine. Uskoro su slične Javne tribine održane su i u drugim australskim gradovima. Na njima je istaknuta potreba općehrvatskog nastupa i suradnje domovine i iseljeničtva, a poruke sa sastanka prenesene su vodećim osobama političkih stranaka u iseljeničtvu. U organizaciji javnih tribina važnu ulogu imali su Antun (Ante) Babić, Josip Ćuk i Dinko Dedić.³³⁷

Jedinstvo hrvatskog iseljeničtva potvrđeno je velikim naporima poduzetima uoči i tijekom održavanja prvih izbora u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, tijekom procesa međunarodnog priznanja Hrvatske i u Domovinskom ratu kada je doprinos hrvatskog iseljeničtva imao važnu ulogu u ostvarenju cilja stvaranja samostane i slobodne Hrvatske.

³³⁶ Isto.

³³⁷ M. Tkalčević, n. dj., 238.

IV. HRVATSKO REVOLUCIONARNO BRATSTVO

4.1. Osnutak, struktura i širenje članstva Hrvatskog revolucionarnog bratstva

Ideja o osnivanju Hrvatskog revolucionarnog bratstva (HRB) nastala je 9. lipnja 1961. u Sydneyju na sastanku na kojem su sudjelovali Jure Marić, Josip Oblak, Ilija Tolić i Geza Pašti, članovi HOP-a koji su smatrali da je stranka izgubila iz vida cilj stvaranja slobodne Hrvatske i da je infiltrirana od strane agenata Udbe. Odlučili su osnovati tajnu revolucionarnu organizaciju kojoj bi pristupili odabrani odlučni i predani članovi koji bi se posvetili ostvarenju samostalne Hrvatske. Marić, Tolić i Oblak u to su vrijeme bili članovi AHD-a „Vitez Jure Francetić“ iz Wollongonga, u radu usko povezanog s HOP-om, a u kojem je Marić bio tajnik. Pašti je od ranije poznao Tolića i Oblaka, a Marića je prvi put upoznao u noći sastanka 9. lipnja 1961. godine.³³⁸

Ova mala skupina tajno se sastajala svakih dva tjedana, a uskoro je u skupinu pridružen i Veseljko Vrdoljak. Geza Pašti je napisao osnovne dokumente o ustroju i djelovanju HRB-a koji su prihvaćeni od ostalih članova skupine.³³⁹ Osnovnim dokumentima HRB-a smatraju se Program, Postrojbeni pravilnik, Stegovni pravilnik, Prisega i drugi.³⁴⁰

Pašti je 1945. za vrijeme dok je bio na fakultetu u Osijeku od strane Rusa izabran za studij u omladinskoj školi Crvene armije u Moskvi. U vrijeme razlaza Tita i Staljina 1948. nalazio se u Moskvi iz koje se vraća 1949. godine.³⁴¹ Nastavio je studij u Jugoslaviji sve do 1953. kada je, progonjen od strane vlasti, tajno napustio Jugoslaviju. Prebjegao je u Austriju iz koje je 1954. došao u Australiju. Vjeruje se da je od ostalih članova HRB-a skrivao prošlu povezanost s Rusima zbog mogućnosti stigmatizacije i odbacivanja iz organizacije.³⁴²

Adolf Andrić je za HRB pripremio materijal o upotrebi kemikalija u gerilskom ratovanju. Andrić je 1960. diplomirao kemiju na zagrebačkom Sveučilištu nakon čega je pobjegao u Italiju iz koje je 24. siječnja 1961. došao u Australiju.³⁴³

HRB je polazio od shvaćanja da se od postanka svijeta događalo da su pojedine zajednice i narodi bili osvajani i zarobljeni što je dovodilo do njihove borbe za slobodu u obliku pasivnog otpora ili oružane borbe. Razlikovao je nacionalne i socijalne revolucije, a u hrvatskoj

³³⁸ Senate, Document A.7, 3.

³³⁹ Isto.

³⁴⁰ B. Vukušić, *Hrvatsko revolucionarno bratstvo*, 29.

³⁴¹ Senate, Document A.7, 3.

³⁴² Isto, 12.

³⁴³ Isto.

borbi tražio je uzimanje u obzir oba navedena elemenata. Uzimao je u obzir da etničke manjine u Hrvatskoj, koja bi uključivala u Bosnu i Hercegovinu, nisu sklone ideji nezavisne hrvatske države, a naročito je prema Srbima nastojao izbjeći sukobe s ciljem njihove pasivizacije i smanjivanja neprijateljstva. U socijalnoj komponenti HRB je zagovarao povratak privatnog vlasništva i pravedan socijalni poredak uz slobodu tiska, religije i kulturnog života.³⁴⁴

Na čelu organizacije nalazio se Glavni (revolucionarni) stan, zvan i Povjerenstvo br. 4., a vodili su ga glavni tajnik i postrojbeni tajnik. Geza Pašti bio je glavni tajnik sve do nestanka 1965., a Jure Marić bio je postrojbeni tajnik do 1972. godine.³⁴⁵

Tajno konspirativno ime glavnog tajnika HRB-a bilo je Leonard Barčić, bez obzira na osobu koja je navedenu dužnost obavljala. Isti je princip vrijedio i za tajno ime postrojbenog tajnika, a glasilo je Ivan Kršan. Uz dužnosničke pseudonime Pašti i Marić imali su i osobne pseudonime (Alija Hasanović i Marijan Kršan). Pseudonimi Tolića i Oblaka bili su Franjo Zelenko i Silvio Lipnić.³⁴⁶

Članovi HRB-a bili su okupljeni u stožere na čelu kojih se nalazio zapovjednik stožera, zadužen za širenje članstva i njihovu obuku te prikupljanje članarine. Zapovjednik stožera bio je odgovoran glavnom zapovjedniku.³⁴⁷ Stožer 1. pokrivao je područje Sydneyja, stožer 2. područje Wollongonga, stožer 3. područje Melbournea i Tasmanije, a stožer 4. područje Geelonga.³⁴⁸ Do 1965. osnovani su i stožeri u Adelaideu, Perthu, Brisbaneu, Coomi, Hobartu, Newcastleu i Balartu te u Wellingtonu za područje Novog Zelanda.³⁴⁹

Stožeri su se sastojali od nekoliko grupa, a grupe su činile trojke koje su vodili zapovjednici trojki.³⁵⁰ Trojka je bila uspostavljena kao osnovna borbena jedinica HRB-a, a činili su je zapovjednik trojke, član zadužen za eksplozive i izviđač. Svaki član trojke imao je strogo određene zadatke tijekom borbenog djelovanja, a morao je biti upoznat i s zadacima druga dva člana u slučaju da situacija zahtjeva da ih zamijeni. Članovi trojki morali su poznavati osnovne principe gerilskog ratovanja, tehniku korištenja eksploziva i snalaženja u prostoru, a morali su biti i ideološki i politički osviješteni.³⁵¹

³⁴⁴ Senate, Document A.5, Apendix 'F', 1.

³⁴⁵ Senate, Document A.7, 3.

³⁴⁶ B. Vukušić, *Hrvatsko revolucionarno bratstvo*, 29.

³⁴⁷ Senate, Document A.7, 3.

³⁴⁸ Isto, 9.-10.

³⁴⁹ Isto.

³⁵⁰ HR-HDA-1561, 4.1/248, Monografija, 20.

³⁵¹ Senate, Document A.7, 10.-11.

Zadatak trojki bio je ilegalan ulazak u Jugoslaviju, izvršavanje diverzantske akcije i povratak u inozemstvo. Izvođenje ovakvih akcija predviđeno je do trenutka kada u Jugoslaviji nastane povoljna situacija za pokretanje revolucionarne borbe za čije je pokretanje bila predviđena gerilska postrojba. Gerilska postrojba brojala je najviše 20 članova, a karakterizirala ju je velika pokretljivost i velika borbena snaga.³⁵²

U dokumentima HRB-a detaljno su razrađena obilježja gerilskog rata koja su na tajnim sastancima bila tumačena članstvu s ciljem njihove pripreme za upad u Jugoslaviju. Naglasak je pri tome bio na pokretljivosti i manjim skupinama boraca, organiziranju zasjeda i noćnoj borbi, izbjegavanju otvorenih sukoba i manjim učestalim napadima, skrivanju na nepristupačnom i teško dostupnom terenu te stjecanju povjerenja i suradnje lokalnog stanovništva.³⁵³

U kasnijoj fazi borbe predviđeno je bilo širenje revolucionarnih ideja i organiziranje posebnih vojnih jedinica u oslobođenim područjima, uspostava političke i vojne vlasti te obračun sa špijunima i suradnicima režima. U završnoj fazi gerilskog ratovanja, u trenutku kada revolucija poprimi oblik općeg narodnog ustanka, bilo je predviđeno formiranje većih jedinica i otvorene borba sa državnim vojnim snagama, pri čemu je bilo dopušteno pregovarati s neprijateljem u cilju prikupljanja informacija i poziva na predaju.³⁵⁴

Poseban naglasak u organiziranju gerilskog rata stavljen je na obavještajnu službu koja je morala prikupiti informacije o tome gdje se nalazi neprijatelj i koja mu je namjera, kolika je njegova snaga i naoružanje te njegov morala i disciplina. Gerilac HRB-a trebao je biti osoba visokog morala i samokontrole te fizički i mentalno spreman. Postojale su i posebne upute o načinu ophođenja prema lokalnom stanovništvu uzimajući u obzir regiju Hrvatske u kojoj se nalaze i posao kojim zarađuju za život, s naglaskom na seljaka i radnika. Ranjenom neprijatelju gerilac je bio dužan pružiti medicinsku pomoć jednako kao i svome suborcu, a ranjenog suborca morao je braniti čak i po cijenu smrti. Zarobljavanje gerilaca nije bilo dopušteno.³⁵⁵

HRB je tijekom cijelog vremena svoga postojanja od strane jugoslavenske i australske vlasti bio označen kao teroristička organizacija, unatoč tome što je u dokumentima HRB-a detaljno razrađen upravo gerilski način ratovanja kao osnovni princip revolucionarne borbe.³⁵⁶

³⁵² Isto.

³⁵³ Senate, Document A.5, Apendix 'F', 2.-7.

³⁵⁴ Isto.

³⁵⁵ Isto.

³⁵⁶ Isto.

U dokumentima HRB-a jasno je naglašeno da su „teroristički akti protiv običnih ljudi nepoželjni i samo mogu izazvati nezadovoljstvo stanovništva i neprijateljstvo“, kao i da njihovo korištenje „nije opravdano“.³⁵⁷

Upravo je zbog postojanja i djelovanja HRB-a jugoslavenska SDS Australiju ocijenila kao „jedno od glavnih žarišta terorističke aktivnosti neprijateljskog dela emigracije, iz kojih su preduzete diverzije protiv naših DK (op.a. diplomatsko-konzularnih) i drugih misija u Australiji i iz kojih se pripremaju, organizuju i pomažu diverzantsko-terorističke akcije protiv naših predstavništava u Evropi, kao i protiv objekata i građana u Jugoslaviji“.³⁵⁸

Nekoliko mjeseci nakon osnivačkog sastanaka i nakon što su postavljani temelji organizacije i službeno je započelo primanje novih članova i širenje organizacije.³⁵⁹ Temeljna načela HRB-a zahtijevala su da svaki član prilikom pristupanja Bratstvu položi prisegu. Pristupanje u članstvo obično se izvršavalo na ceremoniji ispred stola prekrivenog crnom tkaninom na kojem se nalazila puška i bodež u prekrštenom položaju te raspelo i dvije svijeće.³⁶⁰

Novi je član tom prilikom izgovarao prisegu: „Prisežem svemogućim Bogom i najdražim svetinjama, da ću se do kraja svog života boriti za slobodu i državnu neovisnost hrvatskog naroda. Svojim dobrovoljnim pristupom u redove Hrvatskog revolucionarnog bratstva obvezujem se slušati naredeno, bez pogovora izvršavati dane zapovijedi i naloge te vjerno slijediti revolucionarna načela Bratstva. Svaku povjerenu mi tajnu obvezujem se čuvati i ne odavati ništa što bi moglo štetiti probitcima Bratstva i hrvatskog naroda. Ako prekršim ovu prisegu i ogriješim se o revolucionarna načela Bratstva, ima me po zakonima organizacije steći kazna smrti. Tako mi Bog pomogao!“³⁶¹

HRB je bio organiziran na revolucionarnom principu, s kodnim imenima članova, a za svakog novog člana morala su jamčiti dva postojeća člana.³⁶² Zbog stvaranja privida sudjelovanja u političkom djelovanju iseljništva i s ciljem potrage za novim članovima

³⁵⁷ Isto, 15.

³⁵⁸ HR-HDA-1561, 4.1/248, Monografija, 3.

³⁵⁹ Senate, Originals of tabled papers, No.10., 27 March 1973., Document A.11 – ASIO comments on the two preceding Ministerial letters (dalje: Senate, Document A.11), 1.-2.

³⁶⁰ Senate, Document A.7, 7.

³⁶¹ Isto, 8.

³⁶² HR-HDA-1561, 4.1/248, Monografija, 19.-20.

pripadnici HRB-a su istovremeno bili i članovi drugih hrvatskih političkih i društvenih organizacija, ponekad i više njih u isto vrijeme.³⁶³

Prema dokumentima CP-a do kraja 1961. u HRB je primljen približno 21 član, otprilike oko 82 člana tijekom 1962. i oko 18 tijekom 1963. godine.³⁶⁴ CP-a je tijekom 1967. i 1968. sastavila popis na kojem se nalazilo 140 članova HRB-a, od kojih je 66 imalo australsko državljanstvo dok je za 24 člana HRB-a bio odbijen zahtjev za priznavanjem australskog državljanstva.³⁶⁵

Procjene broja članova HRB-a vršila je jugoslavenska SDS. Prema njezinoj je procjeni pred kraj 1961. HRB imao 21. člana, a pred kraj 1962. oko 150 članova. SDS procjenjuje da je u vrijeme prve organizirane akcije upada u Jugoslaviju iz 1963. (Skupina Tolić-Oblak) HRB imao oko 200 članova, ali i da je zbog neuspjeha akcije uslijedilo opadanje članstva. Kasnija je procjena glasila da je pred kraj 1964. HRB ponovo imao oko 200 članova. SDS u svojim procjenama priznaje da je stvarni broj članova HRB-a bilo je teško odrediti jer su pojedinci njezino djelovanje pomagali organizacijski i financijski bez formalnog pristupanja članstvu.³⁶⁶

Sličnu procjenu članstva HRB-a imao je i ASIO u svojim izvještajima iz 1967. godine.³⁶⁷ Prema raznim izvještajima broj članova kretao se u rasponu od 100 do 600, ali je

³⁶³ Isto, 20.

³⁶⁴ Senate, Document A.7, 7.-8.

³⁶⁵ Senate, Originals of tabled papers, No.10., 27 March 1973., Document A.11 – ASIO comments on the two preceding Ministerial letters (dalje: Senate, Document A.11), 1.-2.

³⁶⁶ HR-HDA-1561, 4.1/248, Monografija, 28.-29.

³⁶⁷ Policija Commonwealtha je sastavila u veljači 1967. popis 135 u tom trenutku poznatih članova HRB-a s njihovim kodnim imenima i datumima rođenja na kojem su se nalazile sljedeće osobe (u engleskom izvorniku): Antolovic Stjepan, Andric Adolf, Andric Ambrozije, Andric Nikola, Bidic Rozika, Bratusa Drago, Batinic Mate, Baresic Nikola, Bebek Jerko, Bilos Luka, Bilonjic (Bilonoc) Luka, Bogut Josip, Blazinic Josip, Benic Zivko, Brekalo Filip, Bagaric Marko, Bekes Nikola, Brajkovic Petar, Bubalo Mirko, Buljat Branko, Cuka Sime, Culjak Ferdo, Crnjac Pavo, Colak Blago, Celar Ante, Cacalj Stipe, Culo Mate, Custic Franjo, Citarovic Mijo, Cutuk Petar, Crnjac Srecko, Dukaric (Speliman) Milan, Dugandzic Zarko, Franjic Mila, Fumic Ivan, Fumic Milica, Franjic Radoslav, Fumic Nikola, Grgacevic Ivan, Grizelj Ivan, Grbavac Slobodan, Gojevic Jure, Gojevic Miro, Gojevic Boze, Hecimovic Josip Heres Nevenko, Jurinic Kazimir, Jugovac Cezar, Jurkovic Marijan, Jurinic Dragutin, Kurtovic Vlado, Kasalo Ivan, Krsticevic Stipe, Kordic Mladen, Krmpotic Anton, Kvestic Stanko, Kovacic Ivan, Kolic Frane, Kevkic Vijisil (Keškić Vejsil), Kurtovic Vlado, Kuzuk Mirko, Loborec Zdravko, Lelas Tomislav, Leko Vlado, Lekic Jozo, Maric Jure, Medvidovic Adam, Matic Stjepan, Mihalic Dragutin, Maric Ilija, Milicevic Stanko, Mazuranin Nikola, Mercep Božo, Matkovic Ivan, Miocic Ante, Matosic Ivan, Mrauk Josip, Matic Stjepan, Nisevic Ante, Oblak Josip, Obratov Stipe, Orec Josip, Pasti Geza, Puljic (Pujic/Puic) Marko, Prvimic Josip, Pujic Ivo, Poric Hasim, Pehar Ivan, Petricevic Gabro, Piletic Ratko, Perkovic Krešimir, Podrug Branko, Peric Costimir, Podreha Claudio, Raguz Tomislav, Rajnovic Slavko, Razov Franjo, Rajnovic Slavko, Razov Franjo, Ravnjak Jerko, Razpudic Ivan, Sapalic Blaz, Senic Josip, Stojic Rade, Smolcic Ivan, Saric Petar, Spehar Pero, Smoljko Mate, Stivic Djuka, Smolkovic Jelena, Samardzic Josip, Saravanja Drago, Stivic Mato, Stojic Pavo, Tolic Ilija, Tapsanji Dragan, Turkalj Ilija, Turcinov Milan, Turcinov Eva, Tomic Fabijan, Tomic Ivan, Turk Franjo, Turk Berta, Vrdoljak Veseljko, Vuletic Stipe, Visevic Stipe, Vujic Dujo, Vurusic Franjo, Validzic Mate, Vujinovic Bozo, Vukic Ilija, Zdilar Tomislav, Zdilar Mate, Zivkovic Ivan, Zivkovic Nikola, Zdrilic Stanko, Zubrinic Jerko. Senate, Document A.7, Appendix IV, Croatian Revolutionary Brotherhood – Known membership in Australia as at February, 1967, 1.-4.

procjena bila da je članstvo moglo okupljati najviše 300 članova. Slično kao i SDS, ASIO je procijenio oko 200 članova 1962./63. godine kada je broj počeo opadati nakon neuspješnog upada Skupine Tolić-Oblak u Jugoslaviju 1963. godine. Prema procjeni ASIO-a većina članova živjela je u Geelongu i Melbourneu u Viktoriji te Sydneyju i Wollongongu u Novom Južnom Walesu.³⁶⁸

U svrhu širenja članstva HRB-a na sastanku u Sydneyju 1961. dogovoreno je osnivanje legalne organizacije Hrvatska mladež koja bi okupljala mlađi naraštaj novopridošlih iseljenika.³⁶⁹ Na osnivačkom sastanku sudjelovali su Geza Pašti, Josip Oblak i Srećko Rover. Od prvog sastanka prošlo je nekoliko godina dok su se stvorili povoljni uvjeti te je u konačnici u Sydneyju 28. ožujka 1965. osnovana organizacija Hrvatska mladež (HM).³⁷⁰

Najvećim su joj dijelom pristupili nezadovoljni članovi HOP-a koji su smatrali da je stranka utonula u pasivnost i koji su zahtijevali odlučnije akcije s ciljem rušenja Jugoslavije.³⁷¹ Dio članstva predvođen Rudolfom Jankovićem, glavnim administratorom HOP-a za Australiju, kritizirao je financijsko poslovanje stranke i metode djelovanja te se izdvojio i pristupio inicijativi za osnivanjem HM-a.³⁷²

Cijelo vrijeme svoga postojanja HM-a je bila usko povezana s HRB-om. Na osnivačkom sastanku od 65 sudionika njih 40 bilo je na neki način povezano s HRB-om, a 9 od 16 izabраниh odbornika bili su ili potvrđeni ili vjerojatni članovi HRB-a.³⁷³

Predsjednik organizacije bio je Dragutin Bratuša, jedan od vodećih članova HRB-a³⁷⁴, a u upravnom odboru bili su i Ante Kovač (predsjednik), Mate Katalinić (potpredsjednik), Ivica Butković (tajnik), Mate Goreta (zamjenik tajnika) i Ante Raguž (rizničar).³⁷⁵ Kasnije je na čelo HM-a došao Josip Senić, također jedan od vođa HRB-a. Jure Marić, vodeća osoba HRB-a, pokrenuo je i vodio tiskanje lista „Uzdanica“, službenog lista HM-a, a zapravo glasila HRB-a.³⁷⁶ HM-a je kratko izdavala list „Hrvatski telegram“ (1973.-?), a uređivao ga je Ante Šarić.³⁷⁷

³⁶⁸ Senate, Document A.5, 8.

³⁶⁹ M. Tkalčević, n. dj., 230.

³⁷⁰ Senate, Document A.5, Appendix 'D', Australian Security Organisation, Croatian Liberation Movement, 8.-10.

³⁷¹ Isto.

³⁷² Isto.

³⁷³ Isto.

³⁷⁴ HR-HDA-1561, 4.1/248, Monografija, 31.-32.

³⁷⁵ M. Tkalčević, n. dj., 230.

³⁷⁶ HR-HDA-1561, 4.1/248, Monografija, 31.-32.

³⁷⁷ F. Lovoković, n. dj., 610.

Janković je zbog kritiziranja vodstva HOP-a i organiziranja neuspješnog pokušaja smjene Lovokovića na izborima izbačen iz stranke. U rješavanje sukoba HM-a je uključila predsjednika HOP-a Hefera od kojeg je u pismu zatražila priznanje HM-a kao organizacije mladeži HOP-a, istovremeno optuživši Lovokovića za izazivanje nemira u hrvatskoj zajednici u Australiji. Drugi sastanak HM-a održan je 13. lipnja 1965., a sudjelovalo je između 80 i 100 sudionika, većinom bivših članova HOP-a i s njim povezanih klubova i organizacija.³⁷⁸

Na sastanku je osnovan Glavni stožer HOP-a koji se predstavljao kao organizacija koja zastupa sve Hrvate u Australiji i koji je u sukobu sa matičnim HOP-om i Lovokovićem trebao poslužiti kao sredstvo za priznanje od strane središnjice HOP-a u Argentini. Međutim, Hefer je u navedenom sukobu ostao uz matični HOP i Lovokovića, a oni su mu pružili podršku u podjeli koja se istovremeno događala u središnjici HOP-a u Argentini od kojeg se odvojio Vjekoslav Vrančić i osnovao Hrvatski oslobodilački pokret – Reorganizacija (HOP-R).³⁷⁹

U podjeli HOP-a u Australiji kao i u središnjici u Argentini razlozi razlaza su bili isti – dio vodstva stranke smatrao je da HOP vodi umjerenu politiku koja nije dovoljno aktivna i revolucionarna da bi dovela do rušenja Jugoslavije i stvaranja samostalne Hrvatske. Većina članova koja je napustila australski matični HOP pristupila je Glavnom stožeru HOP-a i Hrvatskoj mladeži, ali je dio njih ostao aktivan u matičnom HOP-u s ciljem prikupljanja informacija o njegovom političkom djelovanju i planiranim akcijama.³⁸⁰

HRB je preko HM-a svoje djelovanje vrlo uspješno uklopio u rad legalnih društava i organizacija i na taj je način prikupljao financijska sredstva i članstvo za svoje djelovanje u Australiji i inozemstvu. HM-a je vodeću ulogu imala u „Hrvatskom klubu“ u Canberri, „Hrvatskom društvu“ u Sydneyju, „Hrvatskom društvu“ u Adelaideu te nogometnim klubovima „Croatia“ u Sydneyju i Melbourneu.³⁸¹

Anto Mamić, tajnik „Hrvatskog društva“ u Sydneyju i jedna od istaknutih osoba u Mladeži, istovremeno je bio i član organizacije „Liga za borbu protiv raka“. Sudjelovao je na skupu organizacije u Zagrebu u ožujku 1971., a s obzirom da je bio jedan od čelnika nogometnog kluba „Croatia“ sastao se tom prilikom i s predstavnicima nogometnog saveza Hrvatske. SDS je kasnije sumnjala da je Mamić navedene kontakte iskoristio za povezivanje s

³⁷⁸ Senate, Document A.5, Apendix 'D', Australian Security Organisation, Croatian Liberation Movement, 11.

³⁷⁹ Isto, 12.

³⁸⁰ Isto, 10.-13.

³⁸¹ HR-HDA-1561, 4.1/248, Monografija, 33.

pojedincima iz Jugoslavije. Ovakve i slične aktivnosti HM-a je koristila za tvrdnje o vezama i suradnicima u domovini u svrhu širenja utjecaja i propagandne.³⁸²

U organizaciji upada u Jugoslaviju HRB je usko surađivao i s organizacijom Ujedinjeni Hrvati Njemačke (UHNj), osnovanom u Münchenu 1950. od strane dr. Stjepana Kukulje. Nakon osnutka HOP-a bila je jedan od njezinih ogranaka, ali se kasnije odvojila i djelovala samostalno. Pod njezinim su okriljem početkom 1960-ih osnovane tri ilegalne revolucionarne organizacije – Tajne revolucionarne ustaške postrojbe (TRUP), Tajne ustaške postrojbe (TUP) i Hrvatsko križarsko bratstvo (HKB). Zbog neslaganja unutar UHNj Kukulja se 1963. izdvojio i s dijelom članova osnovao zasebnu organizaciju – Hrvatski domobran (HD).³⁸³

Nakon Udbinog atentata na predsjednika UHNj Milu Rukavinu i njegove bliske suradnike Krešimira Tolja i Vida Maričića 26. listopada 1968. u Münchenu na mjesto predsjednika došao je dotadašnji glavni tajnik organizacije Ante Vukić.³⁸⁴

UHNj su osnovali dva ogranka organizacije u Australiji. Ogranak „Mile Rukavina“ je osnovan u Sydneyju 1971., a vodili su ga Jakov Šuljak (predsjednik) i Ante Bilić (tajnik). Ogranak „Velebit“ je osnovan u Adelaideu 1973., na čelu ogranka se nalazio Vladimir Markotić, a tajnik bio Blago Perič. U osnivanju ogranka UHNj u Australiji sudjelovali su članovi HM-a i HRB-a, a sve tri organizacije međusobno su usko surađivale u radu.³⁸⁵

U listopadu 1974. završeno je suđenje članovima UHNj u Australiji. Jakov Šuljak i Ante Lasić osuđeni su na tri godine zatvora, uz obavezu protjerivanja u Njemačku nakon izdržavanja kazne, a Tomo Juričić i Slavko Barić na dvije godine i šest mjeseci zatvora.³⁸⁶ CP-a je nakon osuđujuće presude predložila Ministarstvu za rad i useljenja deportaciju Šuljka, Juričića i Lasića, ali australske vlasti o tome nisu donijele odluku.³⁸⁷

Nedugo nakon osnutka HRB se odlučio za planiranje prvog upada u Jugoslaviju. Zbog lakše organizacije akcije i blizine Jugoslaviji donesena je odluka o uspostavljanju europskog ogranka HRB-a. Prvi kontakt uspostavljen je s Nadom Gladićem i Brankom Orlovićem, članovima HDO-a u Zapadnoj Njemačkoj i suradnicima lista „Mlada Hrvatska“. Vodstvo nad

³⁸² Isto.

³⁸³ Isto, 44.

³⁸⁴ Senate, Originals of tabled papers, No.11., 28 March 1973, Minute from Commonwealth Police to Attorney General's Department dated 30 May 1972 relating to the United Croats of West Germany (dalje: United Croats of West Germany), 3

³⁸⁵ HR-HDA-1561, 4.1/248, Monografija, 45.-46.

³⁸⁶ Isto, 47.

³⁸⁷ Isto, 128.

akcijom preuzeo je Ilija Tolić, jedan od osnivača HRB-a. Tolić je 20. listopada 1962. iz Australije otputovao u Zapadnu Njemačku sa zadatkom da uspostavi kontakt s Gladićem i Orlovićem i organizira dolazak ostalih australskih članova HRB-a.³⁸⁸

Međutim, Tolić je po dolasku u Zapadnu Njemačku ustanovio da Gladić i Orlović u periodu od prvog kontakta nisu ispunili predviđene zadatke te im je odbio predati novac iz Australija namijenjen za organiziranje ogranka HRB-a. Tolić je nakon toga uspostavio kontakt s Marijanom Šimundićem i Nikolom Kovačićem s kojima je organizirao tajni kamp u okolini Stuttgarta. Nakon dolaska preostalih članova HRB-a formirana je skupina od devet članova koji su činili grupu poznatu kao Skupina Tolić-Oblak. Članovi skupine u kampu su prošli obuku i trening, a Šimundić i Kovačić nabavili su im oružje i eksploziv. Članovi skupine odvojeno su napustili kamp nakon čega su se ponovo okupili u hotelu „Victoria“ u Milanu, neposredno pred njihov upad u Jugoslaviju.³⁸⁹

4.2. Akcija Skupine Tolić-Oblak 1963. godine

Skupinu Tolić-Oblak činilo je devet članova HRB-a (Dražen Tapšanji, Mirko Fumić, Krešimir Perković, Rade Stojić, Stanko Zdrilić, Branko Podrug i Vlado Leko), a predvodili su ih Ilija Tolić i Josip Oblak.³⁹⁰ Prema dokumentima HRB-a operacija je nosila naziv „Kenguru“.³⁹¹

Skupina je u noći sa 6. na 7. srpnja 1963. prešla talijansko-slovensku granicu pokraj slovenskoga grada Kozina i uputila se prema Lici. Nakon podjele skupine u trojke i prvog kontakta s neprijateljima uhićena je trojka Perković – Fumić – Zdrilić, a nedugo nakon izvršene diverzije na željezničkoj pruzi pokraj Delnica uhićena je i trojka u sastavu Tapšanji – Podrug – Leko. Glavna trojka u sastavu Tolić – Oblak – Stojić uhićena je 22. srpnja u blizini Karlovca. Svi članovi skupine osuđeni su na višegodišnje zatvorske kazne, a neuspjeh akcije predstavljao je značajan udarac za HRB, između ostalog i jer su se u iseljeništvu pojavile optužbe za izdaju.³⁹²

³⁸⁸ Senate, Document A.7, 12.

³⁸⁹ Isto.

³⁹⁰ B. Vukušić, *Hrvatsko revolucionarno bratstvo*, 39.

³⁹¹ Senate, Originals of tabled papers, No.10., 27 March 1973., Document B.18 – The Jure Maric papers of May, 1967. (dalje: Senate, Document B.18), Strogo povjerljivo: Hrvatsko revolucionarno bratstvo, Povjereništvo Br. 4., 9.12.1965., 1.

³⁹² B. Vukušić, *Hrvatsko revolucionarno bratstvo*, 42.

Mogućnost da je jugoslavenska vlada iz Australije dobila informaciju o pripremama skupine za upad navedena je i u jednom od izvješća ASIO-a iz 1967. godine.³⁹³ Vodstvo HRB-a u pismu upućenom stožerima u Australiji 15. srpnja 1964. odbacilo je mogućnost da je Udba znala za organizaciju upada s obzirom da su pripreme čuvane u najstrožoj tajnosti i da za njih nije znao nitko od operativnog osoblja koje nije bilo uključeno u samu organizaciju.³⁹⁴

Tehnički dio priprema i organizacije bio je vođen od strane Tolića koji je vodio akciju i koji je bio osoba od iznimnog povjerenja, a i sam je sudjelovao u osnivanju i organiziranju HRB-a. Ipak, vodstvo HRB-a predbacilo je članovima skupine što su dopustili da budu uhvaćeni, uz objašnjenje da principi revolucionarne borbe ne dopuštaju zarobljavanje i ispitivanje koje s potencijalnim priznanjima, često iznuđenima mučenjem, može dovesti do ugrožavanja funkcioniranja cjelokupne organizacije.³⁹⁵

Ipak, Josip Senić u pismu upućenom stožeru HRB-a 2. rujna 1965. piše da je općepoznato da je netko iz „Hrvatskog doma“ u Sydneyju izdao Skupinu Tolić-Oblak. Senić se o navedenom pitanju izjasnio povodom tadašnjeg razlaza Pavelića i Rovera, u vrijeme kada je Rover bio optužen za izdaju Kavranove skupine. Senić je odbio stožerima u Europi proslijediti pismo upućeno stožerima HRB-a u Australiji u kojem se napada Rovera, odbacivši takav pristup za koji je smatrao da je štetan za hrvatsku borbu, pogotovo s obzirom da nije bilo nikakvih dokaza kojima bi se potvrdila navedena optužba. Savjetovao je tek da se, ako je potrebno, Rovera drži po strani dok se navedene sumnje ne razjasne.³⁹⁶

Jugoslavija je povodom akcije Skupine Tolić-Oblak Australiji uputila diplomatsku notu u kojoj je optužila da su njezine vlasti „upoznate s organiziranom aktivnosti hrvatskih fašističkih emigranata i da su, u najmanju ruku, tolerantni prema njima“.³⁹⁷ Australско Ministarstvo vanjskih poslova odbacilo je navedene jugoslavenske tvrdnje i preporučilo glavnom državnom odvjetniku da ASIO poduzme nadzor nad migrantskim skupinama.³⁹⁸

Istragom su odbačene i jugoslavenske optužbe da su uhićeni članovi Skupine Tolić-Oblak imali trening područje u Queenslandu. Nekoliko članova HRB-a potvrdilo je da su u knjižnici „Hrvatskoga katoličkoga centra“ u Sydneyju sudjelovali na sastancima tijekom kojih

³⁹³ Senate, Document A.5, 11.

³⁹⁴ Senate, Document A.5, Appendix 'D', 3.-4.

³⁹⁵ Isto, 3.

³⁹⁶ Senate, Document B.18, 5/12, 1.

³⁹⁷ Senate, Originals of tabled papers, No.10., 27 March 1973., Document A.3 – Letter by Sir Garfield Barwick as Minister for External Affairs to the Attorney-General of 6th January 1964. (dalje: Senate, Document A.3), 1.

³⁹⁸ Isto.

ih je Josip Senić podučavao komunikaciji radio stanicom, a učili su i o čitanju karata i sabotazi.³⁹⁹ Knjižnica „Hrvatskog katoličkog centra“ uspostavljena je 15. rujna 1962., a Senić koji je bio zaposlen kao knjižničar iskoristio je njezine prostorije za održavanje tajnih sastanaka i poduku članova HRB-a.⁴⁰⁰

4.3. Širenje europskog ogranka HRB-a

S ciljem daljnjeg širenja organizacije u Europu se uputio i Geza Pašti, još jedan od osnivača HRB-a. U Europu je stigao 29. srpnja 1963., u trenutku u kojem je HRB imao informaciju da je Skupina Tolić-Oblak ušla u Jugoslaviju, ali ne i informaciju da je cijela skupina bila zarobljena. Pašti je imao zadatak organizirati regrutiranje značajnije skupine hrvatskih iseljenika iz Europe, a njihovu je okupljanju trebala pridonijeti i vijest o uspješnoj akciji Skupine Tolić-Oblak. Međutim, neuspjeh akcije i zarobljavanje njezinih članova doveo je i do problema s pristupanjem novog članstva HRB-u.⁴⁰¹

Daljnje poteškoće u širenju organizacije nastale su kada je zapadnonjemačka policija u Stuttgartu 3. listopada 1963. uhitila Paštiju. Zajedno s Šimundićem i Kovačićem, Pašti je optužen za osnivanje tajne organizacije te nabavu i ilegalno posjedovanje oružja. Pašti je 29. svibnja 1964. osuđen na sedam mjeseci zatvora uz obavezu napuštanja Njemačke. Nakon puštanja na slobodu aktivnosti u širenju HRB-a Pašti je nastavio u Francuskoj, Italiji, Švicarskoj i Švedskoj, a nastavili su mu pomagati i Šimundić i Kovačić. U širenje HRB-a u Francuskoj uključio se i Petar Andrić, brat Adolfa i Ambroza Andrića, a Marić im je iz Australije osiguravao novčanu pomoć za nabavu oružja i opreme potrebne sa pripremu novog upada u Jugoslaviju.⁴⁰²

Pašti je u ovoj fazi planirao više akcija usmjerenih protiv Jugoslavije. U „Operaciji Galeb“ planirao je oteti jugoslavenski brod i uvesti ga u španjolske teritorijalne vode. Osim atentata na Tita planirao je i atentat na Peku Dapčevića, poznatog partizanskog zapovjednika iz Drugog svjetskog rata, koji je u tom trenutku bio veleposlanik u Grčkoj. Planirao je i organiziranje tiskare u Italiji iz koje bi se prebacivao revolucionarni materijal za propagandnu borbu u Jugoslaviji.⁴⁰³

³⁹⁹ Senate, Document A.5, 13.-14.

⁴⁰⁰ Senate, Document A.7, 11.

⁴⁰¹ Isto, 12.

⁴⁰² Isto, 13.

⁴⁰³ Isto, 12.-15.

U lipnju 1965. Pašti i Šimundić su u Španjolskoj razgovarali s Vjekoslavom Luburićem o mogućnost suradnje HRB-a i HNOtpora, ali Luburić za navedenu suradnju nije bio zainteresiran. Nedugo nakon toga u Italiji su o mogućnosti suradnje razgovarali su i s Branimirom Jelićem.⁴⁰⁴

Ukupno je pod vodstvom Geze Paštija do 1965. u Europi u više grupa bilo organizirano oko 40 do 50 članova HRB-a. Na sastanku organizacije u Schaffhausenu (Švicarska) od 22. do 23. srpnja 1965. odlučeno je da se sjedište HRB-a prenese u Europu, kao i da se po uzoru na Australiju osnuju stožeri u europskim gradovima i državama u kojima već postoje okupljeni članovi. Geza Pašti bio je vođa europskog dijela organizacije, a Jure Marić i dalje je ostao povjerenik za Australiju.⁴⁰⁵

S ciljem unapređenja europskog ogranka HRB-a odlučeno je da se u Europu iz Australije uputi i Josip Senić. Međutim, australske su vlasti, prema preporuci CP-a, Seniću odbile izdati dozvolu za putovanje. Unatoč tome Senić je 19. ožujka 1965. zrakoplovom doputovao iz Sydneyja u Brisbane i ukrcao se na brod "Fair Sea" koji je plovio do Napulja. Na isti su se brod ukrkali i Franjo Turk i njegova supruga Berta, članovi HRB-a. Prilikom pregleda dokumenata otkriveno je da Senić nema važeću dozvolu za putovanje, a pregledom njegove prtljage otkriveno je da posjeduje dokumente revolucionarnog karaktera.⁴⁰⁶

Nakon ispitivanja Senić se zrakoplovom vratio u Sydney, a Franjo i Berta Turk nastavili su put do Europe gdje su stupili u kontakt s članovima HRB-a. Njihova kodna imena bila su Ljubo Plavi i Marija Slavić.⁴⁰⁷ Franjo Turk je bio uspješan poslovni čovjek koji je za potrebe organiziranja Bratstva uoči odlaska u Europu donirao iznos od 1.000 dolara, a s novčanom pomoći nastavio je i za vrijeme boravka u Europi. Procjenjuje se da je u Australiji prikupljeno najmanje 4.000 dolara koji su poslani u Europu za potrebe širenja organizacije.⁴⁰⁸

Senić je u konačnici Australiju napustio 9. lipnja 1965. tajno se ukrcavši na brod „Marconi“. Ubrzo nakon dolaska Senića u Europi je nestao Geza Pašti. O okolnostima Paštijeve nestanka s vremenom su se javljale brojne verzije događaja. CP-a navodi tri verzije Paštijeve nestanka – prema prvoj od njih Pašti je otet i ubijen od strane Udbe, a njegovo je tijelo pronađeno u ulici u Parizu. Prema drugoj Pašti se sklonio u Madrid kod Vjekoslava Luburića

⁴⁰⁴ B. Vukušić, *Hrvatsko revolucionarno bratstvo*, 46., 95.

⁴⁰⁵ HR-HDA-1561, 4.1/248, Monografija, 25.-27.

⁴⁰⁶ Senate, Document A.7, 13.

⁴⁰⁷ Navodi se i da je pseudonim Franje Turka bio Joža Katanac. B. Vukušić, *Hrvatsko revolucionarno bratstvo*, 56.

⁴⁰⁸ Senate, Document A.7, 12.-15.

kojem je pomagao u njegovoj izdavačkoj kući „Drina“, dok je prema trećoj verziji prebjegao u Jugoslaviju i surađivao s Udbom.⁴⁰⁹

Paštija je posljednji vidio Petar Andrić kada je 28. srpnja 1965. Pašti došao u Andrićev stan u Nici, pokupio pisma i žurno otišao rekavši da ima važan sastanak. Pritom nije naveo s kim se sastaje i o kakvom se sastanku radi, a tek je kratko rekao da će doći sljedeći dan.⁴¹⁰

Senić je bio uvjeren da je Paštija otela Udba te da ga je nakon nekoliko mjeseci ispitivanja i mučenja u prostorijama jugoslavenskog veleposlanstva u Parizu usmrtila i tijelo ostavila na ulici u Parizu. U pismu Mariću od 9. siječnja 1966. Senić je izrazio uvjerenje da je neupitno da Udba ima mnogo informacija o djelovanju HRB-a i da je tek pitanje koliko je Pašti u svome priznanju uspio lažnim informacijama Udbu navesti na krivi trag. U istom je pismu Senić izrazio sumnju da je Pašti uhvaćen na prevaru i da se radilo o izdaji, ali u tom trenutku nije sumnjao u neku određenu osobu.⁴¹¹

Prema izjavama visoko pozicioniranog dužnosnika Udbe Pašti je otet i prebačen u Jugoslaviju. Nakon što je odbio suradnju i povratak u iseljništvo odveden je na imanje SSUP-a na Fruškoj Gori gdje je nakon ispitivanja i mučenja ubijen.⁴¹²

Postoje dokazi da su se Senić i Pašti posvađali oko procesa organiziranja HRB-a u Europi. Senić je u pismu izvijestio Marića da je stanje oko organiziranja HRB-a u Europi loše, i financijski i s članstvom, optuživši Paštija i skupinu okupljenu oko njega za trošenje novca na zabave diljem Europe.⁴¹³

Nakon nestanka Paštija vodstvo HRB-a odredilo je Senića za zapovjednika europskog ogranka organizacije (Povjerenstvo br.2). Područje najznačajnijeg rada Senić je koncentrirao u Zapadnoj Njemačkoj, Švedskoj i Francuskoj. Naročito se u radu oslanjao na francuski stožer, a posebice na skupinu u Nici koju je vodio Petar Andrić. Petar Andrić je u članstvo HRB-a pristupio 1964. u vrijeme vodstva Geze Paštija i tom mu je prilikom dodijeljen pseudonim Gregor, a u vrijeme vodstva ogranka od strane Senića imenovan je stožernikom u Nici.⁴¹⁴

⁴⁰⁹ Isto.

⁴¹⁰ B. Vukušić, *Hrvatsko revolucionarno bratstvo*, 45.

⁴¹¹ Senate, Originals of tabled papers, No.10., 27 March 1973., Document B.17 – The papers of Adolf Andric (dalje: Senate, Document B.17), Nice, 9.1.1966., 1.-2.

⁴¹² B. Vukušić, *Tajni rat UDBE*, 235.

⁴¹³ Senate, Document A.7, 14.

⁴¹⁴ B. Vukušić, *Hrvatsko revolucionarno bratstvo*, 47.-50.

Senić je u vođenje europskog ogranka HRB-a uložio znatne napore u cilju širenje članstva i organizacije priprema za novi upad u Jugoslaviju. Međutim, Senić i još trojica članova HRB-a sudjelovali su 7. lipnja 1966. u prometnoj nesreći u blizini Verone. Policija je tijekom uviđaja kod njih pronašla tri revolvera, jedan pištolj i određenu količinu streljiva te propagandnog materijala za revolucionarnu borbu. Nesreća se dogodila dok su putovali na sastanak s četiri osobe iz Jugoslavije kojima su trebali predati propagandni materijal i oružje. Protiv Senića nije bila podignuta optužnica te je dopraćen do granice sa Švicarskom odakle se uputio u Njemačku.⁴¹⁵

Senić je razmišljao o otmici visokopozicioniranog jugoslavenskog dužnosnika s ciljem njegove razmjene za devetoricu uhićenih članova Skupine Tolić-Oblak, ali ga je početkom kolovoza 1966. privela njemačka policija i obavijestila da ga traže tri osobe s ciljem da ga ubiju. Sukladno njihovoj uputi napustio je Njemačku i smjestio se kod sestre u Švedskoj.⁴¹⁶

U organizaciju atentata na Senića bio je uključen jugoslavenski konzul Sava Milovanović. Milovanović je za atentat pokušao angažirati Franju Goretu, ali nije znao da je i sam Goreta u tom trenutku bio član HRB-a.⁴¹⁷

Senić i Goreta su se poznavali još u Jugoslaviji. Senić se mladosti u Jugoslaviji amaterski bavio boksom i trenirao skupine mlađih dječaka među kojima se nalazio i Goreta. Kasnije u iseljeništvu Goreta se kod Senićevog brata raspitivao o njemu, govoreći o njemu vrlo pohvalno i želeći ga ponovo sresti. Goreta je Senića pronašao u Karlsruheu gdje su proveli večer u razgovoru u kafiću motela u kojem je Goreta odsjeo, a s obzirom da se razgovor odužio Senić je u konačnici u hotelu i prespavao. Milovanović je vjerojatno od nekoga iz mnoštva okupljenog u kafiću hotela saznao sa njihov susret i odlučio se za kontakt s Goretom.⁴¹⁸

Goreta i Milovanović su se sastali 30. kolovoza 1966. u restoranu u Stuttgartu. Milovanović je za Goretu pripremio pištolj, putovnicu za bijeg u Jugoslaviju i popis na kojem su se nalazila imena Josipa Senića, Berte Turk i Franje Turka. Međutim, Goreta je tijekom sastanka uzeo pištolj i ubio Milovanovića.⁴¹⁹ Dokumentacija njemačkog državnog arhiva

⁴¹⁵ Senate, Document A.7, 14.

⁴¹⁶ Isto, 12.-15.

⁴¹⁷ M. N. Tokić, n. dj., 103.

⁴¹⁸ Senate, Document A.7, Interview with Josip Senic, 5th Januar 1967, 18.-19.

⁴¹⁹ B. Vukušić, *Tajni rat UDBE*, 358.-359.

navodi da su na Milovanovićevom popisu bila imena Josipa Senića, Mirka Ćurića i Franje Turka, a za čije je ubojstvo Goreta trebao dobiti 20.000 DM.⁴²⁰

Osim pokušaja organizacije atentata Udba je s ciljem unošenja pomutnje u rad HRB-a i iseljeničkih organizacija tiskala letak s fotografijama Senića, Paštija, Turka i Šimundića na kojem ih se optužuje kao izdajice Hrvatske i suradnike Udbe. Senić je objasnio da je njegova fotografija s letka nastala u Jugoslaviji 1956., da je oduzeta njegovim roditeljima i vraćena nakon pet dana s obrazloženjem da im više nije potrebna.⁴²¹

Senić je bio vrlo oprezan oko fotografiranja i na okupljanjima hrvatske zajednice u Australiji izbjegavao je fotografiranje, a obitelji u Jugoslaviju nikada nije poslao svoju fotografiju. Fotografija Turka s Udbinog letka nastala je 1952. u Australiji, a Turk ju je poslao obitelji u Jugoslaviju. Pogrešno je na letku bio naveden i Senićevo datum rođenja. Senić je rođen 18. ožujka 1936., a na letku je navedeno da je rođen 17. ožujka 1936. kako je i bilo zavedeno u jugoslavenskim dokumentima. S tvrdnjom da je letak je tiskan u Jugoslaviji bila je upoznata i australska policija.⁴²²

U prosincu 1966. švedske su vlasti odbile Seniću izdati dozvolu za ostanak i naložile su njegovu deportaciju u Australiju. U Sydney je stigao 5. siječnja 1967. prilikom čega je intervjuiran od strane CP-a.⁴²³

Iz zapisnika razgovora jasno je vidljivo da je CP-a imala sve podatke o Senićevo kretanju u razdoblju od lipnja 1965. kada je napustio Australiju do povratka u siječnju 1967. godine. Senić je priznao da se u Francuskoj našao s Paštijem koji mu je rekao da je u Španjolskoj posjetio Vjekoslava Luburića i Branka Marića, bliskog suradnika Stjepana Hefera. Senić je tom prilikom ocijenio da je Pašti mentalno nestabilan.⁴²⁴

CP-a je bila upoznata s nesrećom u Italiji, ali je Senić odbio navesti imena osoba koje su se s njim nalazile u automobilu za vrijeme nesreće, uputivši ih na talijanske, njemačke, švedske i jugoslavenske novine koje su objavile vijest o nesreći. Priznao je da su navedene osobe bile članovi HRB-a, ali je zanijekao svoje članstvo u organizaciji. Međutim, pripadnici CP-a suočili su ga s dokumentom na kojem se nalazio njegov potpis s njegovim kodnim

⁴²⁰ M. N. Tokić, n. dj., 103.

⁴²¹ Isto, 19.

⁴²² Isto, 19.-20.

⁴²³ Senate, Document A.7, 12.-15.

⁴²⁴ Senate, Document A.7, Interview with Josip Senic, 5th Januar 1967, 3.-4.

imenom Mirko Slavonac. Senić je priznao da je bio član organizacije, ali je odbio odati tko je glavna osoba u HRB-u.⁴²⁵

CP-a je bila upoznata i sa Senićevim boravkom u Njemačkoj. Imala je i fotografije koje je Seniću prilikom uhićenja pokazala njemačka policija, a na kojima su se nalazili on, Pašti, Turk i Šimundić.⁴²⁶ Udba je nakon informacije suradnika Miroslava Varoša o imenovanju Šimundića glavnim organizatorom HRB-a u Europi započela s intenzivnom obradom i Šimundić je ubijen u rujnu 1967. u okolici Stuttgarta.⁴²⁷

Osim Senićevih boravaka u europskim državama CP-a je bila upoznata i s djelovanjem australskog ogranka do te mjere da je znala da je Senić čuvao ključ knjižnice „Hrvatskog katoličkog centra“ u kojem su održavani tajni sastanci HRB-a, a znala je i za ormarić na zidu u kojem se čuvala oprema koja se upotrebljavala kod pristupa novih članova Bratstvu. Senić je odbio navode policije da su u knjižnici vršene prisega i pristupanje članstvu, ali je opisao čin polaganja zakletve kojem je prisustvovao u Njemačkoj. Njemačka policija Seniću je prilikom uhićenja pokazala i popis imena članova HRB-a.⁴²⁸

CP-a je bila upoznata s podjelom HRB-a na zapovjedna područja, ali Senić je odbio odati lokaciju Povjerenstva broj 4. rekavši tek da se nalazi posvuda i da nije vezana za neko određeno mjesto. Priznao je da je od Turka primio 500 dolara za potrebe organiziranja Bratstva, odbacivši pri tome tvrdnju da su Franjo i Berta Turk članovi HRB-a. Priznao je da je novac poslao u Europu odbivši pri tome navesti kome.⁴²⁹

Senić je odbio reći i tko mu je dao dokumente HRB-a koji su pronađeni kod njega u trenutku kada je u ožujku 1965. pokušao tajno napustiti Australiju. Branio se da su aktivnosti HRB-a prestale u trenutku kada je ono privuklo previše pažnje, a posebice nakon uhićenja Skupine Tolić-Oblak. Izjavio je da u Australiji više ne postoje hrvatske tajne organizacije, kao i da je u Europi tada bilo oko „300.000 Hrvata i boljih nacionalista od ijednog u Australiji“.⁴³⁰

Senić je između ostalog izrazio i mišljenje da HRB nema dovoljno snage, kapitala i vodstva za oslobađanje Hrvatske od Jugoslavije. Izrazio je stav da više nije Hrvat i da se uklopio u demokratsko društvo u kojem živi normalan život, pri čemu je navodno prihvatio stav da

⁴²⁵ Isto, 5.-8.

⁴²⁶ Isto, 1.-9.

⁴²⁷ B. Vukušić, *Hrvatsko revolucionarno bratstvo*, 115.-116.

⁴²⁸ Senate, Document A.7, Interview with Josip Senic, 5th Januar 1967, 11.

⁴²⁹ Isto, 13.

⁴³⁰ Isto, 9.-15.

nitko ne smije drugome oduzeti život i da svatko ima pravo izraziti svoja uvjerenja. Odgovornost za oslobođenje Hrvatske prebacio je na Hrvate u domovini za koje je smatrao da su veći nacionalisti i za koje je smatrao da su spremni za to dati život, za razliku od mnogih u koji to u iseljeništvu javno govore, a na to nisu spremni. U Hrvatima u domovini je vidio priliku za oslobođenje Hrvatske, a ulogu iseljništva vidio je u osiguranju sredstava za njihov borbu.⁴³¹

Ostaje pitanje je li Senić navedenu izjavu dao razočaran u propale aktivnosti oko organizacije HRB-a ili s ciljem da CP-a pokuša uvjeriti u prestanak djelovanja HRB-a u Australiji.

Senić je na kraju razgovora australskoj policiji rekao da se namjerava vratiti u Europu čim skupi novac i dobije potrebne dokumente od australskih vlasti te da želi započeti miran život, osnovati obitelj i izgraditi dom. Priznao je da je umoran od putovanja od države do države, bez stalnog mjesta za život, ali i da na svaki mogući način i dalje namjerava pomoći Hrvatskoj u oslobođenju od Jugoslavije.⁴³²

Nakon upada Skupine Tolić-Oblak australski glavni državni odvjetnik Greenwood zapovjedio je CP-a da na nacionalnoj razini provede istragu o aktivnostima hrvatskih skupina. Kao rezultat istrage sastavljen je popis članova s dosjeima istaknutih članova hrvatske zajednice. Uključeni su u povremeni policijski nadzor u pogledu njihova boravišta i trenutnih aktivnosti, kao i u slučaju njihovih prekomorskih putovanja koja su podlijegala nadzoru ili njihovu sprječavaju odbijanjem putovnica ili dozvola za ponovni ulazak. Pod posebnu pažnju CP-a stavljene su i prijave za državljanstvo.⁴³³

U razdoblju od 1. siječnja 1968. do 30. studenoga 1969. na zahtjev Ministarstva za imigraciju obrađeno je ukupno 66 prijava od kojih je u 16 slučajeva preporučeno odbijanje zahtjeva za odobravanjem australskog državljanstva. Kao rezultat nadzora Kriminalističko-obavještajni odjel CP-a i Specijalni odjel policije Novog Južnog Walesa u ožujku 1967. izvršili su pretres kuća Marića, Franjića i Kupera za koje su vjerovali da su vodeće osobe HRB-a u Australiji prilikom čega je zaplijenjena znatna količina dokumenata.⁴³⁴

⁴³¹ Isto, 21.

⁴³² Isto, 27.-28.

⁴³³ Senate, Originals of tabled papers, No.10., 27 March 1973, Document A.10 – Commonwealth Police comments upon the two preceding Ministerial letters, (dalje: Senate, Document A.10), 2.

⁴³⁴ Isto.

U lipnju 1968. obavljen je razgovor s Jurom Marićem za koga se vjerovalo da je vodeća osoba HRB-a.⁴³⁵ S obzirom da je prilikom pretresa njegova stana pronađen dnevnik koji je vodio za razdoblje od 1962. do 1963. godine te da je bio suočen s dokazima Marić je priznao aktivnosti HRB-a koje su se odnosile na njegovu komunikaciju u razdoblju kada su Pašti i nakon njega Senić radili na ustrojavanju HRB-a u Europi. U završetku razgovora Marić je obrazložio da su aktivnosti HRB-a u Australiji postepeno smanjivane nakon prebacivanja aktivnosti na europski kontinent te da je Australija sve više služila isključivo kao izvor financiranja. Izjavio je da u tom trenutku u australskom ogranku djeluje svega 5 do 6 simpatizera koji su spremni novčano poduprijeti HRB te da je organizacija u Australiji ugašena.⁴³⁶

Unatoč tome što je prilikom ispitivanja od strane CP-a Senić izjavio da se povlači iz aktivnosti HRB-a u dogovoru s vodstvom organizacije donesena je odluka o njegovom povratku u Europu. U tom su trenutku već započele pripreme za operaciju „Planinske lisice“ koju su organizirali članovi ogranka HRB-a iz Viktorije – braća Ambroz i Adolf Andrić i Pavo Vegar. Cijela je operacija kasnije postala poznata kao „Bugojanska akcija“ ili „Akcija Fenix 72“.⁴³⁷

Vijest o Senićevu povratku u Europu došla je i do Udbe koja je započela s operacijom njegove likvidacije. Početkom 1972. u Senićev krug suradnika neoprezno je uključen i Vinko Sindičić, u tom trenutku agent Udbe (kodnog imena Mišo) i suradnik njemačke obavještajne službe BfV. Na temelju Sindičićevih informacija o sjedištu HRB-a u gostionici u Wieslochu pokraj Heidelberga Senić je u noći s 9. na 10. ožujka 1972. godine likvidiran. Dva dana kasnije u akciji njemačke policije uhićeni su Senićevi bliski suradnici Jozo Oreč, Marijan Rogić, Vidak Korač i Jozo Miloš. Njemačka je policija uhitila i Sindičića, ali je intervencijom njemačke tajne službe pušten na slobodu.⁴³⁸

Vijest o Senićevom ubojstvu u Australiji su objavile novine HNOtpora „Pregled“. Ubojstvo je pripisano agentima Udbe, a navedeno je i o njegovom članstvu u HRB-u te prijateljstvu i uskoj suradnji s osnivačem HRB-a pokojnim Gezom Paštijem.⁴³⁹

⁴³⁵ Isto.

⁴³⁶ Senate, Originals of tabled papers, No.10., 27 March 1973, Document B.19 – Record of interview by Sgt. George of the Commonwealth Police with Jure Maric of 5th June, 1968 (dalje: Senate, Document B.19), 6.-7.

⁴³⁷ B. Vukušić, *Hrvatsko revolucionarno bratstvo*, 137.

⁴³⁸ Isto, 138.-141.

⁴³⁹ „Umoren Josip Senić“, *Pregled*, Ožujak/March 1972., 25.

4.4. Akcija Bugojanske skupine 1972. godine

Bugojanska akcija iz lipnja i srpnja 1972. u javnosti je poznata i kao „Bugojanska skupina“ i „Akcija Fenix 72“, a u dokumentima jugoslavenske tajne službe vođena pod nazivom „Akcija Raduša“. Skupinu je činilo devetnaest pripadnika HRB-a – Ambroz Andrić, Adolf Andrić, Pavo Vegar, Ilija Glavaš, Đuro Horvat, Vejsil Keškić, Viktor Kancijanić, Petar Bakula, Ludvig Pavlović, Mirko Vlasnović, Ilija Lovrić, Filip Bešlić, Stipe Ljubas, Vlado Miletić, Vinko Knez, Ivan Prlić, Nikola Antunac, Vilim Eršek i Vidak Buntić.⁴⁴⁰

U kampu blizu austrijsko-jugoslavenske granice u kojem su se članovi skupine pripremali za upad u Jugoslaviju neko su vrijeme boravili i Frane Peričić, Stipe Crnogorac, Marko Mudronja i Marko Logarušić. Peričića, Glavaša i Crnogorca uhitila je policija tijekom putovanja u Strasbourg na sastanak s Ambrozom Andrićem zbog čega je odlučeno da se ne uključuju ponovo u nastavak akcije. Crnogorac je određen za ostanak u Salzburgu i doček ostalih članova skupine koji su se trebali pridružiti akciji, a Mudronji je, zbog starosti i lošeg zdravstvenog stanja, dodijeljen zadatak obuke članova u rukovanju eksplozivom. Razlozi zbog kojih se Logarušić nije pridružio skupini ostali su nerazjašnjeni.⁴⁴¹

Skupini su se iz Australije trebali pridružiti i Ante Miličević, Šimun Šarić, Zdenko Marinčić, Ante Šuto i Blaž Kraljević. Miličević i Šarić su doputovali u Njemačku, ali nisu uspjeli uspostaviti kontakt s vođama skupine. Miličević je oputovao Jugoslaviju gdje je uhićen, mučen i likvidiran bez suđenja, a Šarić se, prema dogovorenoj proceduri, vratio u Australiju. Šuto je bez konkretnog obrazloženja nekoliko tjedana prije planiranog roka odustao od odlaska u Njemačku, a Kraljević je pod nerazjašnjenim okolnostima uhićen u svom lokalu zbog ilegalnog točenja alkohola.⁴⁴²

Marinčić je oputovao u Njemačku, ali je po dolasku zadržan u zračnoj luci prilikom čega je u njegovoj prtljazi pronađena puška s dva prigušivača. Nakon razmjene informacija s Jugoslavijom i Australijom Marinčić je negativno ocijenjen te je deportiran u Australiju.⁴⁴³

U konačnici je odlučeno o upućivanju u Jugoslaviju okupljenih devetnaest članova skupine. Nakon kratkih priprema i vježbi u kampu u Austriji 20. lipnja 1972. ušli su u Jugoslaviju s ciljem da u graničnom području na tromeđi Hrvatske, Hercegovine i Bosne podignu pobunu i izazovu nestabilnost u zemlji. Nakon prelaska granice kod Dravograda u

⁴⁴⁰ HR-HDA-1561, 10.07/2.: Prilozi analitičkom materijalu broj 68, Beograd, 20. siječnja 1973., 8.

⁴⁴¹ B. Vukušić, *Hrvatsko revolucionarno bratstvo*, 160.-162.

⁴⁴² Isto, 167.-168.

⁴⁴³ Isto, 169.-170.

Sloveniji članovi grupe zarobljenim su se kamionom prevezli do planine Raduše u Bosni i Hercegovini gdje su se smjestili i obnovili zalihe hrane kod rodbine i lokalnog stanovništva.⁴⁴⁴ Sukladno uputama o gerilskom ratovanju u ovoj je fazi priprema trebalo ocijeniti moral i spremnost lokalnog stanovništva za uključanje u revolucionarna borbu te provjeriti i utvrditi stanje o položaju, naoružanju i broju neprijateljskih jedinica vojske i policije.⁴⁴⁵

Do prvog je sukoba s organima vlasti došlo 26. lipnja u blizini sela Raduša Kam, a nakon kraće pucnjave došlo je do povlačenja jedinica vojne policije. U ovom je sukobu ubijen Adolf Andrić, jedan od vođa skupine, dok su trojica članova (Prlić, Knez i Antunac) prilikom sukoba izgubila kontakt sa skupinom od koje su se odvojili te su ubrzo likvidirani. U sukobu su poginula dva pripadnika JNA, a zarobljen je vodič vojne policije.⁴⁴⁶

Već sljedećeg dana (27. lipnja) došlo je do novog sukoba u blizini sela Rumboci i Varvara. Odmah na početku sukoba smrtno je stradao Eršek, a u poslijepodnevnim satima snage JNA uspjele su opkoliti preostale članove skupine. Tijekom tri sukoba članovi skupine uspješno su odbili sve napade, a s dolaskom noći uspješno su se probili iz obruča bez žrtava. Snage JNA u ovom su sukobu pretrpjele najveće gubitke tijekom cijelog trajanja akcije – 7 ubijenih i 9 ranjenih pripadnika. Iz skupine su se tijekom ovih sukoba izdvojili Keškić (uhićen 29. lipnja u blizini Prozora), Horvat (uhićen 2. srpnja kod Jablaničkog jezera) i Kancijanić (ubijen 2. srpnja na području planine Raduše).⁴⁴⁷

U noći s 27. na 28. lipnja skupina se odlučila na povlačenje iz zemlje preko Dalmacije te se podijelila u dvije grupe. Jedna skupina bila je pod vodstvom Ambroza Andrića, a druga pod vodstvom Ilije Glavaša.⁴⁴⁸ Prvu su grupu činili Ambroz Andrić, Lovrić, Vlasnović, Vegar i Buntić. Iz ove se grupe naknadno izdvojio Lovrić koji je 1. srpnja ubijen na području svoga rodnog mjesta Varvare. Drugu grupu činili su Glavaš, Bešlić, Bakula, Ljubas, Miletić i Pavlović.⁴⁴⁹

Andrićeva se skupina nakon izvlačenja iz obruča kod sela Rumboci (općina Prozor-Rama) kretala preko planina Ljubuše i Vran te Blidinjskog jezera sve do sela Ograđenik (općina Čitluk) gdje se uz pomoć lokalnog stanovništva uspješno sakrivala od organa vlasti. Glavaševa se skupina nakon prelaska Ljubuše kretala u pravcu Rakitna (općina Posušje) odakle se nakon

⁴⁴⁴ HR-HDA-1561, 10.07/7.: Akcija „Raduša“, Beograd, 4. svibnja 1973., 45.

⁴⁴⁵ Senate, Document A.5, Apendix 'F', 2.-7.

⁴⁴⁶ HR-HDA-1561, 10.07/7.: Akcija „Raduša“, Beograd, 4. svibnja 1973., 56.-57.

⁴⁴⁷ Isto, 57.-58.

⁴⁴⁸ Isto, 57.

⁴⁴⁹ Isto, 59.

nekoliko dana uputila u pravcu Dalmatinske zagore. Iz grupe su se izdvojili Miletić i Pavlović koji su 13. srpnja dočekani u zasjedi u okolici Livna prilikom čega je Miletić ubijen, a Pavlović uhićen.⁴⁵⁰

Za potrebe hvatanja preostalih članova skupine angažirane su jedinice teritorijalne obrane, pripadnici policije Bosne i Hercegovine i Hrvatske i specijalnih postrojbi. Ukupno je u potrazi za preostalim članovima skupine na području BiH bilo angažirano oko 8.000 ljudi.⁴⁵¹ U akcijama na području BiH poginulo je 10 pripadnika jedinice teritorijalne obrane te po jedan oficir, vojnik i policajac. Ranjeno je 9 pripadnika jedinice teritorijalne obrane, 2 vojnika i 2 policajca.⁴⁵²

Na području Hrvatske za vrijeme potrage za preostalim članovima skupine angažirano je ukupno oko 1.900 osoba – 1.022 pripadnika teritorijalne obrane, 230 pripadnika policije, 335 pripadnika rezervnog sastava policije i 320 pripadnika JNA.⁴⁵³ Ipak, glavnu ulogu u potrazi i konačnom hvatanju članova skupina, po priznanju SDS-a, imala je široko razgranata obavještajna i doušnička mreža, više nego brojno ljudstvo i njihovo naoružanje.⁴⁵⁴

Informacija o tome da je Glavaševa skupina uočena u Hrvatskoj na području planine Kamešnice prvi je put zaprimljena 10. srpnja, a potvrđena je 14. srpnja. Usprkos dobrom predviđanju o mogućem kretanju preko planine Dinare ili rijeke Cetine skupina je uspješno, unatoč postavljenoj zasjedi, 15. srpnja prešla Cetinu preko brane Peruča i nastavila u pravcu Svilaje. Skupina se uspješno kretala Svilajom sve do 24. srpnja kada je u zaseoku Leskuri, selo Gornje Ogorje (općina Muć), nakon dojave s terena, došlo do sukoba u kojem su svi preostali članovi skupine (Glavaš, Ljubas, Bešlić, Bakula) ubijeni.⁴⁵⁵

Andrićeva se skupina nakon uspješnog skrivanja u okolici Čitluka nastavila kretati prema moru. Dana 21. srpnja uočeni su u selu Trbnusi kod Blata na Cetini (općina Omiš) gdje je došlo do sukoba u kojem su ubijeni Vegar i Ambroz Andrić dok su Vlasnović i Buntić uspješno pobjegli. Procijenjeno je da će se njih dvojica nastaviti kretati prema svojim rodnim mjestima i u tom su pravcu organizirane zasjede. Buntić je ubijen u zasjedi kod sela Grabovac

⁴⁵⁰ Isto, 59.-60.

⁴⁵¹ Isto, 61.-62.

⁴⁵² Isto, 62.-63.

⁴⁵³ Isto, 65.

⁴⁵⁴ Isto, 70.

⁴⁵⁵ Isto, 69.-70.

(općina Šestanovac), a Vlasnović je uhićen na putu prema Gornjem Zemuniku (Zadar) 28. srpnja.⁴⁵⁶

Od ukupno devetnaest članova skupine na području BiH ubijeno ih je osam, a uhićeno troje. U Hrvatskoj je ubijeno sedam članova skupine, a jedan je uhićen. Vojni sud u Sarajevu u prosincu 1972. uhićenima (Horvat, Keškić, Vlasnović, Pavlović) je izrekao smrtne kazne. Nakon što su im odbijene žalbe u travnju 1973. izvršene su smrtne kazne nad Horvatom, Keškićem i Vlasnovićem dok je maloljetnom Pavloviću smrtna kazna zamijenjena zatvorskom u trajanju od 20 godina.⁴⁵⁷ Pavlović je početak raspada Jugoslavije dočekao u zatvoru u Lipovici odakle je pušten u ožujku 1991. godine. Početkom rujna iste godine priključio se dobrovoljačkim jedinicama u Hercegovini gdje je već 18. rujna ubijen u sukobu nedaleko od Posušja.⁴⁵⁸

Ludvig Pavlović, Miro Barešić i Blaž Kraljević dio su niza istaknutih hrvatskih iseljenika koji su se vratili u Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu i sudjelovali u obrani od velikosrpske agresije, a čija su se ubojstva dogodila u sumnjivim okolnostima koje u potpunosti nisu razjašnjene sve do danas.⁴⁵⁹

Još je za trajanja Bugojanske akcije jugoslavenska vlast u više navrata lažnim vijestima obmanjivala javnost o događajima na terenu. Pogrešno je izvještavano o pogibiji članova skupine te mjestu i datumu stradavanja, a prešućivana i brojna uhićenja i mućenja, kao i naknadne likvidacije. Naknadno je unošenju sumnje u cjelokupnu organizaciju akcije i hrvatsko iseljništvo općenito trebala je poslužiti knjiga Đorđa Ličine „Dvadeseti čovjek“ o navodnom pripadniku HRB-a koji je izdao planove Bugojanske skupine.⁴⁶⁰

Nažalost, širenju neprovjerenih i neistinitih informacija doprinijeli su i pojedini politički predstavnici hrvatskih stranaka u iseljništvu.⁴⁶¹ Navedena su pisanja u iseljničkim novinama imala negativne posljedice na cjelokupno hrvatsko iseljništvo u vidu stvaranja novih podjela koje su dodatno pojačavale ionako brojne postojeće animozitete i stvarale prepreke u prijeko potrebnom zajedničkom nastupu u ostvarenju istoga cilja slobodne i suverene Hrvatske.

⁴⁵⁶ Isto, 70.

⁴⁵⁷ Isto, 71.

⁴⁵⁸ Josip Jurčević, *Slučaj Perković: spašavanje zločinačke budućnosti* (dalje: *Slučaj Perković*), Dokumentacijsko informacijsko središte, Zagreb, 2013., 257.-258.

⁴⁵⁹ O ubojstvima hrvatskih iseljenika Ludviga Pavlovića, Mire Barešića i Blaža Kraljevića, kao i o ubojstvu Ante Paradžika, vidi u: Josip Jurčević, *Slučaj Perković*, 250.-265.; B. Vukušić, *Hrvatsko revolucionarno bratstvo*, 519.-549.

⁴⁶⁰ B. Vukušić, *Hrvatsko revolucionarno bratstvo*, 395.-397.

⁴⁶¹ Isto, 381.-382.

Sumnju međunarodne zajednice oko Bugojanske akcije pobudila je izjava talijanskog veleposlanika u Beogradu o izvoru u jugoslavenskoj vladi koji mu je navodno priznao da su uhićeni članovi Bugojanske skupine priznali da su akciju organizirali uz sovjetsku pomoć. Navedenu tvrdnju kao mogućnost potvrdili su, ali bez konkretnih dokaza, dvojica istaknutih zapadnih vojnih dužnosnika, austrijski ministar obrane Karl Lütgendorf i češki general Jan Šenja, prema kojima je Bugojanska akcija bila dio sovjetskog vojnog plana "Polarka" (Polarna zvijezda) koji je predviđao sovjetski upad u Jugoslaviju.⁴⁶²

Prema Šenji, koji je 1968. iz Čehoslovačke prebjegao u SAD, plan je uključivao istovremeni upad Čehoslovačke i Mađarske u Austriju s ciljem kasnijeg uvjetovanja povlačenja u zamjenu sa zapadno priznanje novog „moskovskog“ režima u Beogradu.⁴⁶³

Unatoč svemu, ostaje činjenica da su članovi skupine proveli više od mjesec dana na teritoriju Jugoslavije, s ograničenim naoružanjem i pješice, skrivajući se od organa vlasti. Iako nije ostvarena ideja šireg ustanka i izazivanje nesigurnosti u zemlji cijela je akcija ostala duboko urezana u sjećanje iseljenika diljem svijeta kao najozbiljniji pothvat iseljništva u domovini.

Nakon vijesti o upadu Bugojanske skupine u Jugoslaviju glavni državni odvjetnik Greenwood razgovarao je 19. srpnja 1972. s jugoslavenskim generalnim konzulom u Melbourneu Stanišom Cvetkovićem. Obećao je punu istragu o jugoslavenskim navodima o treniranju članova skupine u Australiji, a zatražio je i imena osoba za koje je smatrano da su uključene u navedene aktivnosti.⁴⁶⁴ Greenwood je razgovarao i s jugoslavenskim konzulom Adamom Stambolijom i jugoslavenskim veleposlanikom Urošem Vidovićem koji mu je pročitao unaprijed pripremljenu jugoslavensku izjavu, ali mu isti dokument na kraju razgovora nije uručio.⁴⁶⁵

Vidović je izjavio da postoje određeni dokazi da je deset osoba koje su sudjelovale u akciji došlo iz Australije i da je jedan od njih bio australski državljanin. Naveo je da su navedene osobe bile pripremljene u Australiji te da su preko Austrije ušle u Jugoslaviju. Izrazio je želju Jugoslavije da održi dobre i prijateljske odnose s Australijom, ali je i optužio australsku vladu da nije poduzela sve što je u njezinoj moći kako bi spriječila navedene osobe da u Australiji

⁴⁶² M. N. Tokić, n. dj., 137.

⁴⁶³ Isto.

⁴⁶⁴ Senate, Originals of tabled papers, No.10., 27 March 1973, Document A.16 – Press Statement by Senator Greenwood, when Attorney-General, dated 20th July 1972 (dalje: Senate, Document A.16), 1.

⁴⁶⁵ Senate, Originals of tabled papers, No.10., 27 March 1973., Document A.15 – Record of interview prepared by Senator Greenwood when Attorney-General, of his interview with the Yugoslav Ambassador on 19th July 1972 (dalje: Senate, Document A.15), 1.

budu pripremljeni za izvođenje terorističkih aktivnosti u Jugoslaviji. Sudionike akcije okarakterizirao je kao ustaške teroriste i fašiste koji u stvarnosti nisu usmjereni prema stvaranju neovisne Hrvatske već im je jedini cilj rušenje jugoslavenske vlade.⁴⁶⁶

Greenwood je odgovorio da i Australija želi zadržati srdačne i prijateljske odnose s Jugoslavijom. Zatražio je imena osoba koje su navodno boravile u Australiji kako bi istražili i pokušali utvrditi njihove suradnike i aktivnosti u vrijeme njihova boravka u Australiji, kao i da se utvrdi jesu li u Australiji postojale skupine koje su trenirale i provodile terorističke aktivnosti. Odbacio je optužbe da australska vlada tolerira vojnu ili terorističku obuku u Australiji, istakao je da se Australija ne smije koristiti kao baza u kojoj ljudi mogu trenirati da postanu teroristi i ponovio da su učinili sve kako da bi takve aktivnosti spriječili. Istakao je demokratsko opredjeljenje i slobodu govora u Australiji, ali ne i aktivnosti koje bi bile organizirane u smjeru rušenja vlada drugih država. Obavijestio je Vidovića da CP-a i policije saveznih država i teritorija sustavno istražuju sve iznesene optužbe o nezakonitim aktivnostima.⁴⁶⁷

Vidović je zatražio informaciju o optužbama za posjedovanje eksploziva protiv određenih osoba u Melbourneu, ali je Greenwood odbio komentirati s obzirom da je u tom trenutku stvar bila na sudu. Vidovića je obavijestio da CP-a nakon provedene istrage na temelju novinskih navoda o kampu za obuku u blizini Geelonga nije pronašla dokaze o obuci i postojanju kampova za teroriste u Australiji. Istakao je i da su osobe za koje se sumnja da bi mogle provoditi takve aktivnosti pod nadzorom policije. Objasnio je poteškoću u utvrđivanju stvarnih razloga pojedinaca za napuštanje Australije i objasnio da australska vlada čini sve kako bi spriječila odlaske koji nisu u skladu sa zakonom, pri čemu je kao primjer naveo otkazivanje putovnice Srećku Roveru u travnju 1972. godine.⁴⁶⁸

Glavni državni odvjetnik Greenwood u izjavi za medije 20. srpnja 1972. povodom medijskih natpisa o ustaškom pokretu, tajnim kampovima za obuku i organiziranim terorističkim skupinama u Australiji odbacio je njihovo postojanje. Odbacio je pri tome i optužbe da australska vlada i policija odobravaju navedene skupine i aktivnosti. Naglasio je stav australske vlade da neće tolerirati takve i slične aktivnosti, uz obećanje da će sve tvrdnje i navode o takvim aktivnostima istražiti. Potvrdio je činjenicu o postojanju bombaških napada i

⁴⁶⁶ Isto.

⁴⁶⁷ Isto, 1.-2.

⁴⁶⁸ Isto

drugih nasilnih incidenata u prošlosti, ali i da osobe odgovorne za takve napade nisu identificirane.⁴⁶⁹

Utvrдио je da se, nažalost, u nedostatku dokaza i osoba s kojima bi se povezali navedeni događaji javila tendencija pripisivanja istih hrvatskoj zajednici što je dovelo do njihove stigmatizacije u društvu i napada na Hrvate i hrvatske ustanove. Izjavio je da od migranata koji dolaze iz Jugoslavije očekuje da ostave svoja neprijateljstva iz prošlosti izvan Australije te da očekuje da budu poslušni građani Australije za koju neće dopustiti da postane teren na kojem će se provoditi navedeni obračuni.⁴⁷⁰

Predbacio je pri tome jugoslavenskom generalnom konzulu Staniši Cvetkoviću da ne čini ništa kako bi umirio navedene sukobe. Potvrдио je da dotadašnje istrage CP-a nisu otkrile niti jedan vjerodostojan dokaz da u Australiji postoji ijedna hrvatska teroristička organizacija, ali i da vlada ne može u potpunosti odbaciti uključenost pojedinaca ili grupa u terorističke aktivnosti s ciljem ostvarenja hrvatske samostalnosti. Izvijestio je o nalazima ranije provedene istrage CP-a u području You Yangsa u blizini Geelonga na temelju optužbi o postojanju hrvatskog nacionalističkog kampa za obuku terorista. Nakon provedene istrage nisu pronađeni dokazi koji bi potkrijepili medijske natpise o okupljanju skupine od više od 30 osoba koji su navodno spavali i sastajali se u zgradi trgovine i vježbali pucanje.⁴⁷¹

Istragom je utvrđeno da se pucnjava može objasniti činjenicom da navedeno područje za vježbanje koriste članovi Australskog saveza sportskih strijelaca kao i da nema pritužbi lokalne policije o okupljanju naoružanih migranata. Jedan od izvora za navedene optužbe bio je Marjan Jurjević. Unatoč brojnim optužbama protiv Hrvata i tvrdnjama da ima informacije i dokaze o postojanju hrvatskog terorizma u Australiji CP-a je iz više razgovora s Jurjevićem zaključila je da je u svakom od njih propustio predložiti dokaz za navedene tvrdnje.⁴⁷²

Povodom upada Bugojanska skupine jugoslavenski veleposlanik uručio je 16. kolovoza 1972. australskom ministru vanjskih poslova diplomatsku notu koja je sadržavala optužbe o terorističkoj djelatnosti hrvatskih organizacija u Australiji i popis imena osoba koje su sudjelovale u navedenim aktivnostima.⁴⁷³

⁴⁶⁹ Senate, Document A.16, 1.

⁴⁷⁰ Isto, 1.-2.

⁴⁷¹ Isto, 3.

⁴⁷² Isto, 4.-5.

⁴⁷³ Senate, No. 34, 23 August 1972, 304.-305.

CP-a je ocijenila da je jugoslavenska vlast navedene optužbe mogla sastaviti na temelju dva izvora informacija – od strane jugoslavenskih agenata koji su prodrijeli u iseljeničke zajednice u Australiji ili ispitivanjima zarobljenih članova Bugojanske skupine.⁴⁷⁴

Australska vlada na temelju jugoslavenske diplomatske note od 16. kolovoza izvršila je 22. kolovoza pretres više hrvatskih domova u Viktoriji i Novom Južnom Walesu u potrazi za dokumentima i eksplozivom.⁴⁷⁵ Glavni državni odvjetnik Greenwood je u rujnu u Senatu izvijestio da u pretresima nisu pronađeni oružje i eksploziv. Izjavio je tom prilikom i da ne može potvrditi optužbe o terorizmu i s njim povezanim osobama, a koje su iznesene u jugoslavenskoj diplomatskoj noti.⁴⁷⁶

Istrage provedene prema jugoslavenskim navodima nisu pronašle dokaze o kampovima za obuku i terorističkim aktivnostima Hrvata u Australiji i ocijenjene su neosnovanima. Glavni državni odvjetnik Greenwood izrazio je razumijevanje za zabrinutost i osjećaj frustracije koji se javlja kod hrvatske zajednice zbog brojnih neosnovanih optužbi medija, jugoslavenske zajednice i veleposlanstava te zbog stvaranja poveznice između nasilja i terorizma s hrvatskom zajednicom.⁴⁷⁷

Priznao je postojanje dokaza o prisutnosti agenata provokatora i osoba koje stvaraju probleme, kao i osoba koje se identificiraju kao pripadnici hrvatske zajednice ciljem izazivanja problema unutar iste te zajednice. Izrazio je pritom i zabrinutost zbog često ponavljanih i nepotkrijepljenih optužbi jugoslavenske vlade, kao i zbog nedavnih informacija o uhićenjima australskih državljana u Jugoslaviji i smrti jednog od njih pod nerazjašnjenim okolnostima, o čemu je očekivao odgovore od jugoslavenske vlade.⁴⁷⁸

⁴⁷⁴ Senate, Originals of tabled papers, No.11, 28 March 1973, Report by Commonwealth Police to Attorney General's Department dated 17 August 1972 with comments on the Aide Memoire (dalje: Commonwealth Police, 17 August 1972), 2.

⁴⁷⁵ Senate, No. 34, 23 August 1972, 304.-305.

⁴⁷⁶ Senate, No. 38, 19 September 1972, 899.-900.

⁴⁷⁷ Senate, No. 34, 14 September 1972, 819.-820.

⁴⁷⁸ Isto, 820.

V. EKSPLOZIJE BOMBI U SYDNEYJU 16. RUJNA 1972. GODINE

5.1. Bombaški napad u Sydneyju i parlamentarne rasprave o terorizmu

Rasprave oko Hrvata u Australiji i australsko-jugoslavenskih odnosa povodom Bugojanske akcije dodatno su proširene nakon što su 16. rujna 1972. u Sydneyju u dvjema jugoslavenskim ustanovama eksplodirale bombe prilikom čega je 15 osoba ozlijeđeno, od kojih dvije teže.⁴⁷⁹ Premijer McMahon odmah je posjetio mjesto događaja i ranjene osobe u bolnici, a zatražio je i hitno pokretanje istrage.⁴⁸⁰

Odmah nakon eksplozija krenula je medijska hajka i optužbe na račun hrvatske zajednice. Prednjačio je član Laburističke stranke James (Jim) F. Cairns izjavom da su za eksplozije „bez sumnje krivi hrvatski teroristi“.⁴⁸¹ U javnost je izašao s dokumentom za koji je tvrdio da je poslovnik HOP-a, a kao vodeće osobe istakao je Fabijana Lovokovića i Ivicu Kokića.⁴⁸² Optužio je tom prilikom: „Vlada štiti ustaše zato što su oni protiv komunista!“.⁴⁸³

Glavni državni odvjetnik Greenwood upozorio je da su istrage u tijeku te je apelirao na zastupnike da se suzdrže od označavanja počinitelja do okončanja istraga.⁴⁸⁴ Povjerenik policije Novog Južnog Walesa podnio je u saveznom parlamentu izvješće o radu policije za 1972. godinu u kojem je potvrdio da počinitelj navedenih eksplozija nije otkriven, „iako se vjeruje da su bombaški napadi djelo ekstremista s političkom motivacijom“, a da nije pritom ijednom riječju spomenuo Hrvate.⁴⁸⁵

Nemir u hrvatsku zajednicu unijelo je laburističko propitkivanje mogućnosti deportacije optuženih Hrvata. Najdalje je u svojim izjavama otišao nezavisni senator Reginald John David Turnbull stavom da bi deportirao sve osumnjičene Hrvate s jugoslavenskog popisa iz diplomatske note uručene povodom Bugojanske akcije, izrazivši da je spreman biti i diktator ako je to potrebno.⁴⁸⁶

⁴⁷⁹ Parliament of New South Wales, No. 6, 1973, Report of the Police Department for 1972, Sydney, 30th April, 1973, 7.; Senate, No. 38, 20 September 1972, 1082.

⁴⁸⁰ House, No. 38, 19 September 1972, 1575.

⁴⁸¹ Senate, No. 38, 19 September 1972, 898.

⁴⁸² Senate, Originals of tabled papers, No.10., 27 March 1973., Document B.6 (a) – Copy of a record of A.B.C. television interview with Tomislav Lesic on 19th September, 1972. (dalje: Senate, Document B.6 (a)), 1.-2.

⁴⁸³ L. Shaw, n. dj., 12.

⁴⁸⁴ Senate, No. 38, 19 September 1972, 898.

⁴⁸⁵ Parliament of New South Wales, No. 6, 1973, Report of the Police Department for 1972, Sydney, 30th April, 1973, 7.

⁴⁸⁶ Senate, No. 38, 19 September 1972, 943.

Antihrvatsku kampanju pojačala je vijest iz Švedske u kojoj su 15. rujna, dan prije eksplozija u Sydneyju, trojica Hrvata (Tomislav Rebrina, Nikola Lisac i Rudolf Prskalo) oteli avion nakon čega su švedsku vladu prisilili na puštanje na slobodu skupine Hrvata (Miro Barešić, Anđelko Brajković, Ante Stojanov, Marinko Lemo i Stanislav Miličević) osuđene zbog ubojstva jugoslavenskog veleposlanika Rolovića u Göteborgu 1971. godine. Švedske su vlasti pod dojmom žrtava tijekom otmice organizacije Crni rujan na Olimpijskim igrama u Münchenu odlučile udovoljit zahtjevu otmičara i zatočeni su Hrvati bili pušteni.⁴⁸⁷

Jugoslavenski veleposlanik Uroš Vidović povodom eksplozija u Sydneyju predao je 19. rujna 1972. australskom ministru vanjskih poslova Bowenu diplomatsku notu prilikom čega je u razgovoru optužio australsku vladu da nije poduzela učinkovite mjere za sprječavanje terorizma. Bowen se suprotstavio navedenom stavu i istakao da su na temelju dostavljenog materijala nakon Bugojanske akcije provedene istrage te da su uložena značajna sredstva za zaštitu jugoslavenskih veleposlanstava i konzulata.⁴⁸⁸

Vidović je istoga dana na novinskoj konferenciji kritizirao australsku vladu zbog bombaških napada u Sydneyju. Prozvao je glavnog državnog odvjetnika Greenwooda zbog izjave da nema dokaza o ustaškoj organizaciji u Australiji, uz navode da je vladi istog jutra prezentirao dokumente s dokazima o postojanju terorističke skupine u Australiji. Prigovorio je da u Australiji postoje snage koje utječu na policiju da počinitelji nasilja ne budu uhvaćeni, ali nije naveo o kojim se snagama radi. Najavio je prekid diplomatskih odnosa između Australije i Jugoslavije u slučaju da terorizam ne bude zaustavljen.⁴⁸⁹

S obzirom da su se eksplozije dogodile nekoliko mjeseci uoči parlamentarnih izbora „stvar je bila odvučena ravno u političku arenu“.⁴⁹⁰ Cairns je optužio vladu da štiti Hrvate „zato što su fašisti, a fašisti glasaju za Demokratsku liberalnu stranku pa vlada ne može sebi priuštiti ništa što bi uznemirilo tu stranku“.⁴⁹¹ Vođa oporbe u Senatu i senator Laburističke stranke Lionel Murphy još je 15. kolovoza u Senatu povodom Bugojanske akcije od Stalnog odbora za vanjske poslove i obranu zatražio hitnu raspravu i izvješće o:

„(1) Prigovoru predsjednika Vlade Jugoslavije da se u Australiji nalaze baze, poligoni za treniranje, skladišta za oružje i diverzantski materijal za kriminalne aktivnosti protiv

⁴⁸⁷ M. N. Tokić, 138.-139.; J. Jurčević, *Slučaj Perković*, 253.

⁴⁸⁸ House, No. 38, 19 September 1972, 1576.

⁴⁸⁹ Senate, No. 38, 19 September 1972, 938.

⁴⁹⁰ Isto, 972.-973.

⁴⁹¹ L. Shaw, n. dj., 12.

Jugoslavije, da je australska vlada tolerirala migrante uključene u terorističke aktivnosti protiv Jugoslavije i da Australija nije poštovala međunarodno pravo u pogledu na terorističku aktivnost.

(2) Jesu li postojali i da li još uvijek u Australiji postoje ekstremistički ili teroristički elementi uključeni u nasilje ili drugu nezakonitu aktivnost usmjerenu protiv predstavnika ili imovine jugoslavenske vlade u Australiji.

(3) Jesu li osobe u Australiji uključene u obuku ili pripreme, ili na neki drugi način, za terorističke ili u pokušaje terorističkih aktivnosti u Jugoslaviji.

(4) Jesu li australske vlasti poduzele dovoljno koraka da obeshrabre, spriječe, istraže i procesuiraju prijestupe u vezi s takvim aktivnostima.

(5) Je li Australija, ne samo u odnosu na Jugoslaviju, ispunila zahtjeve međunarodnog prava i obaveza između država u odnosu na terorističke aktivnosti“.⁴⁹²

Nakon što je izašao s navedenim točkama rasprave Murphy je pojedinačno elaborirao o svakoj od navedenih, a zaključci koje je izvodio stajali su na tragu jugoslavenskih optužbi koje su optuživale Hrvate i hrvatsku zajednicu za ekstremističke i terorističke aktivnosti. Liberalnu vladu optužio je za toleriranje hrvatskog terorizma, nedostatak inicijative za njegovo uklanjanje i sprečavanje te za nepoštivanje međunarodnog prava i obaveza. Posebno je optužio glavnog državnog odvjetnika Greenwooda da ne želi istražiti i procesuirati teroriste. Zatražio je tom prilikom osnivanje posebnog parlamentarnog povjerenstva koje bi istražilo istinitost tvrdnji prema gore navedenim točkama.⁴⁹³

Murphy se u govoru pozvao na izjavu jugoslavenskog premijera Džemala Bijedića od 4. kolovoza 1972. u kojoj je spomenuo „fašističke terorističke bande koje nisu zaustavljene od strane australskih dužnosnika i čiji zločini nisu bili kažnjeni“.⁴⁹⁴ Optužbama se pridružio i sam Tito koji je 10. rujna 1972. izjavio: „Teroristi su obučeni i pripremljeni u Australiji. Oni ih šalju u našu zemlju. U ovim zemljama“ – nije se to odnosilo samo na Australiju — „nisu poduzete energične akcije za zabranu ovog terorizma i uskraćivanje gostoprimstva takvim elementima“.⁴⁹⁵

⁴⁹² Senate, No. 33, 15 August 1972, 8.

⁴⁹³ Senate, No. 38, 19 September 1972, 918.-921.

⁴⁹⁴ Isto, 918.

⁴⁹⁵ Isto, 919.

Murphy je obrazložio da su navedene izjave nastale kao rezultat akcije u Jugoslaviji i izvješća da su osobe koje su ubijene, uhićene i kojima je suđeno tijekom istrage priznale njihove aktivnosti u Jugoslaviji, a jedno su vrijeme živjele u Australiji.⁴⁹⁶ Hrvata se dotakao u dijelu u kojem je govorio o „dugoj povijest optužbi za terorizmu povezano s hrvatskom zajednicom“, uz istovremenu potrebu naglasiti da je Laburistička stranka „duboko zabrinuta za ljude koji su došli ovamo iz Jugoslavije i od kojih se najveći dio njih uklopio u našu zajednicu i pristojni su migranti“, a koji su šokirani terorizmom koji je povezan s nekim pripadnicima hrvatske zajednice.⁴⁹⁷

Optužio je glavnog državnog odvjetnika Greenwooda da se igra riječima u odgovorima na pitanja o tome postoji li teroristička grupa, organizacija ili su to pojedinci, uz jasno iznesen stav kako smatra da u Australiji postoje osobe s terorističkim ili ekstremističkim djelovanjem povezane s hrvatskim pokretom koji je provodio terorističke aktivnosti usmjerene na jugoslavensku imovinu i predstavnike. Svoju je tvrdnju temeljio na godišnjem izvješću Odjela za vanjske poslove zaključno sa 30. lipnja 1969. u kojem, referirajući se na napad na jugoslavenski generalni konzulat u Sydneyju, stoji da je „bilo nekih demonstracija protiv jugoslavenskih ureda u Australiji, uglavnom inspiriranih ili izvedenih od ekstremističkih ili terorističkih elemenata iz nekadašnje Hrvatske ili iz drugih dijelova Jugoslavije“.⁴⁹⁸

Podsjetio je pri tome na Greenwoodovu izjavu u Senatu od 23. kolovoza 1972., nakon optužbi jugoslavenskog premijera Bijedića, da nakon provedenih racija „nema vjerodostojnih dokaza o tome da u Australiji postoje hrvatske terorističke skupine“.⁴⁹⁹ O ovoj i ostalim točkama Murphy je zahtijevao raspravu i donošenje zaključaka s obzirom da se prema njegovom mišljenju radilo o „ozbiljnim optužbama od strane izvršne vlast Australiji prijateljske države“.⁵⁰⁰

Osim odgovornosti za održavanje prijateljskih odnosa s Jugoslavijom više je puta pri tome isticao obavezu sprečavanja terorističkih aktivnosti, pitanje poštivanja međunarodnog prava i odgovornosti australske vlade prema zločinima u vlastitoj zemlji.⁵⁰¹ Sljedećeg je dana u raspravi u Senatu, u trenutcima u kojima je rasprava poprimila oštar ton i oduljila se do u

⁴⁹⁶ Isto.

⁴⁹⁷ Isto.

⁴⁹⁸ Isto, 920.

⁴⁹⁹ Isto.

⁵⁰⁰ Isto, 918.

⁵⁰¹ Isto,

jedan sat iza ponoći, oporba od Greenwooda zahtijevala ostavku, a ukoliko to ne učini od premijera je očekivala da ga smijeni.⁵⁰²

Greenwood se usprotivio zahtjevu Lionela Murphyja za osnivanje posebnog parlamentarnog povjerenstva s argumentom da su u tijeku istrage CP-a i saveznih policija o pitanjima o kojima bi se raspravljalo, kao i da parlamentarna istraga nije pravo mjesto s obzirom da je to u nadležnosti policije.⁵⁰³ Neodgovornim je ocijenio Murphyjev upit o mogućem raspisivanju novčane nagrade za počinitelje izrazivši puno povjerenje u policiju koja je zadužena za provođenje istraga, kao i da nije potrebno da se u njih uključuje netko tko se na informacijama želi obogatiti i bez „političara koji traže politički kapital i naslovnice“.⁵⁰⁴

Greenwood je izjavio da je upoznat s izjavama jugoslavenskog premijera i predsjednika, ali i s brojnim „huškački netočnim izjavama“ u jugoslavenskim novinama, kao i da je Jugoslavija povodom upada Bugojanske skupine Australiji uputila diplomatsku notu prema kojoj CP-a provodi istragu.⁵⁰⁵ Jedan od razloga protivljenja parlamentarnoj raspravi vidio je u činjenici da su upravo Murphy i članovi Laburističke stranke u parlamentarnoj raspravi i prije rezultata nalaza policijske istrage prejudicirali odgovornost Hrvata za eksplozije u Sydneyju. Podsjetio je pri tome na izjavu laburističkog zastupnika Cairnsa u Zastupničkom domu da su eksplozije nedvojbeno „djelo hrvatskih terorista“.⁵⁰⁶

Osim što je izrazio zabrinutost za stigmatizaciju osoba čije bi se imena nužno javila u dokumentima tijekom parlamentarne istrage obrazložio je da bi ona značila pozivanje djelatnika policije pred povjerenstvo i ispitivanje o stvarima koje su predmet trenutne istrage, a dovelo bi i do pozivanja osoba koje su izvor informacija što bi moglo ugroziti i druge policijske istrage. Pozvao je na suzdržanost u iznošenju zaključaka do okončanja istraga koje su u tijeku i želju za pronalaskom počinitelja, spomenuvši pri tome i smrtnu kaznu kao dokaz svoje odlučnosti u rješavanju cjelokupnog problema.⁵⁰⁷

Izrazio je pri tome „zgroženost načinom na koji Senator Murphy preferira mišljenja premijera, predsjednika i vlade Jugoslavije nasuprot mišljenju vlade njegove vlastite države“,

⁵⁰² Senate, No. 38, 20&21 September 1972, 1098.

⁵⁰³ Senate, No. 38, 19 September 1972, 922.

⁵⁰⁴ Senate, No. 38, 20 September 1972, 997.-998.

⁵⁰⁵ Senate, No. 38, 19 September 1972, 923.

⁵⁰⁶ Isto.

⁵⁰⁷ Isto, 926.

uz primjedbu da „Australija nije jedina država koja je primila niz tvrdnji i optužbi takvog karaktera od strane pojedinih uglednika u Jugoslavije“. ⁵⁰⁸

Ponovio je pri tome da je još početkom srpnja 1972. godine povodom medijskih natpisa o upadu Bugojanske skupine na brojne novinarske upite ponavljao da se svi navodi istražuju i da ne može podnijeti činjenicu da bi Australija bila korištena kao baza za terorističke aktivnosti, kao i da neće tolerirati da se Australija koristi u tom smislu. ⁵⁰⁹

Podsjetio je da je 20. srpnja 1972. nakon do tada provedenih istraga podnio izvješće u kojem je stoji: „Činjenica je da je bilo bombaških napada i nasilnih incidenata. Istrage o slučajevima nasilja stvar su države. Osobe odgovorne za ove napade i incidente općenito nisu mogle biti identificirane; ova poteškoća nije jedinstvena za Australiju. U nedostatku takve identifikacije došlo je do sklonosti pripisivanja odgovornosti ekstremnim hrvatskim nacionalistima. Ova tendencija zanemaruje činjenicu da su Hrvati i barem jedna hrvatska zgrada bili predmet napada. Obrazac događaja širom svijeta otkriva da postoje ekstremni hrvatski nacionalisti koji pribjegavaju teror, nasilju i ubojstvima. Postoje i dokazi da su hrvatski nacionalisti također su ubijeni od strane onih kojima su se protivili. Svaka objektivna procjena otkrit će povijesnu pozadinu duge borbe za hrvatsku neovisnost, uključujući i međusobno neprijateljstvo između Srba i Hrvata. S obzirom na sadašnji položaj u Jugoslaviji ovo će, s hrvatske strane, biti izraženo u ogorčenju protiv sadašnje konstituirane države Jugoslavije. Ove osvete nisu poželjne kao dio australske scene. Očekujemo od migranata koji dolaze iz Jugoslavije u Australiju da ostave ova neprijateljstva iza sebe. Ne želimo da se nasilje iz prošlosti ponovno vodi u Australiji, niti ćemo dopustiti da Australija bude poligon za vođenje ovih bitaka u drugim mjestima“. ⁵¹⁰

Naglasio je potom još jednom da je pritom izjavio i da „istrage policije Commonwealtha dosada nisu otkrile ikakav vjerodostojan dokaz da bilo koja hrvatska revolucionarna teroristička organizacija postoji u Australiji“, ali i da „Vlada ne može odbaciti tvrdnje da pojedinci ili skupine pojedinaca možda sudjeluje u terorističkim aktivnostima usmjerenim na neki put do hrvatske neovisnosti“ te da su optužbe o takvim aktivnostima i drugim pitanjima „predmet kontinuirane istrage“. ⁵¹¹ Ovim i sličnim izjavama Greenwood je nastojao dati do znanja da je

⁵⁰⁸ Isto, 923.

⁵⁰⁹ Isto, 926.

⁵¹⁰ Isto, 926.-927.

⁵¹¹ Isto, 927.

svjestan nacionalnih problema Jugoslavije i da on, njegova vlada i policija aktivno rade na otkrivanju počinitelja i sprečavanju nasilnih djela i terorizma u Australiji.

Spremnost za suradnju u istragama i otkrivanju počinitelja izrazili su i predstavnici hrvatskih organizacija koji su 14. rujna 1972. razgovarali s glavnim državnim odvjetnikom Greenwoodom prilikom čega su izrazili žaljenje zbog nasilnih događaja i izrazili uvjerenje da počinitelji nisu povezani s hrvatskim organizacijama.⁵¹²

Usljedila je duga parlamentarna rasprava u kojoj su obje strane iznosile argumente koji su joj išli u prilog ili su se protivili tezi o potrebi osnivanja posebnog parlamentarnog povjerenstva koje bi istražilo pitanja o kojima je Murphy dao na raspravu i glasanje. Kao najvažniji argument za osnivanje povjerenstva oporba je navela dugu povijest nasilnih incidenata povezanih s napadima na Jugoslavene i jugoslavenska veleposlanstva i ustanove, a koje je redovito pripisivala hrvatskoj zajednici.

Stvaranju podloge za raspravu o hrvatskom terorizmu doprinijeli su i australski mediji. Televizijska postaja iz Melbournea objavila je fotografije Hrvata na tenku australske vojske tijekom održavanja kampa mladeži HOP-a u Wodongi iz 1963. iz čega je izvedena optužba o treniranju „ustaških terorista“ od strane australske vojske. Optužba je išla toliko daleko da je navodno SAD zatražio od australske vlade da pomogne u treniranju terorista. Upravo su održavanje navedenog kampa dugi niz godina jugoslavenske vlasti i oporbeni australski krugovi koristili za optužbe o organiziranju terorističkih aktivnosti Hrvata u Australiji.⁵¹³

U slučaju navodnog terorističkog kampa u stvarnosti se radilo o logorovanju koje je za mlade organizirao HOP. Prvo logorovanje mladeži HOP-a nedaleko Wodonge organizirano je u travnju 1962., a okupilo je mlade iz Melbournea, Sydneyja, Canberre, Tasmanije, Wollongonga i Perth. Već sljedeće godine na istoj je lokaciji održano je i drugo logorovanje mladeži HOP-a.⁵¹⁴

Problematika logorovanja mladeži HOP-a sastojala se u činjenici da su mjesto na kojem se ono održavalo posjetili pripadnici australske vojske i tom je prilikom nastala fotografija Hrvata ispred tenka australske vojske. Navedena se fotografija godinama kasnije pojavljivala u javnosti nakon svakog incidenta unutar jugoslavenske zajednice nakon čega bi uslijedile optužbe hrvatske zajednice za organiziranje terorističkih aktivnosti.⁵¹⁵ Problem je bio i u

⁵¹² Isto, 928.

⁵¹³ Isto, 906.

⁵¹⁴ F. Lovoković, n. dj., 88.

⁵¹⁵ Senate, No. 38, 19 September 1972, 904.-905.

činjenici da je jedan od dužnosnika logorovanja bio Ilija Tolić, jedan od osnivača HRB-a i jedan od vođa akcije Skupine Tolić-Oblak koja je 1963. upala u Jugoslaviju.⁵¹⁶

U prilog tvrdnji da se slučaju navodnog terorističkog kampa u stvarnosti radilo o druženju mladih jedne od hrvatskih političkih organizacija u Australiji svjedoči i činjenica da je o njegovom održavanju objavljen članak na naslovnici novina organizacije koja je logorovanje i organizirala. Na naslovnici „Spremnosti“ izdanja za siječanj i veljaču 1963. objavljen je članak naslova „Danas na riei Murray – Sjutra na Drini“ u kojem je napisan opsežan tekst o druženju mladih i aktivnostima koje su provodili, a objavljena je i sporna fotografija mladih na tenku australske vojske.⁵¹⁷

Nevjerojatno je da bi organizacija koja je i sama nebrojeno puta bila napadana od strane jugoslavenskih predstavnika vijest o održavanju terorističkog kampa objavila na naslovnici novina. Pogotovo s obzirom da su iste te novine bile pomno proučavane od strane jugoslavenskih predstavnika s ciljem pronalaženja i najmanje sitnice na temelju koje bi organizirala svoju kampanju napada na Hrvate u Australiji.

U optužbama povodom logorovanja u Wodongi naročito se istakao laburistički zastupnik Jim Cairns. Na temelju njegovih govora u Zastupničkom domu iz 1963. i 1964. tiskan je propagandni pamflet naslova „Ustashi Terrorists in Australija“. Objavljen je u australskom listu „Rock“, izrazito antikatolički nastrojenom časopisu koji je izdavala protestantska izdavačka kuća, a koji je još od 1949. započeo s objavljivanjem serije članaka u kojima se Hrvate prikazivalo teroristima i fašistima. Na temelju Cairnsovih govora Marjan Jurjević u istim je novinama objavio pamflet pod naslovom „Beware of Genocide“.⁵¹⁸

Glavni državni odvjetnik Greenwood je i u rujnu 1972. morao u Senatu ponavljati više puta potvrđeno da se u slučaju organiziranja kampa u Wodongi radilo o održavanju kampa za mlade bez vojne obuke.⁵¹⁹ Slične optužbe o održavanju terorističkog kampa u Mackayu u Queenslandu istraživala je CP-a, a istragom je utvrđeno da niti on nikada nije održan.⁵²⁰

Osim optužbi za održavanje terorističkih kampova laburistički su zastupnici u parlamentarnim raspravama u kontekst s hrvatskom zajednicom dovodili i eksplozije u

⁵¹⁶ F. Lovoković, n. dj., 88.

⁵¹⁷ „Kraj rieke Murray – pod šatorima hopovci logoruju: Danas na riei Murray – Sjutra na Drini“, *Spremnost*, god. 6., br. 42.-43., 1.

⁵¹⁸ L. Shaw, n. dj., 209.-220.

⁵¹⁹ Senate, No. 38, 19 September 1972, 904.-905.

⁵²⁰ Isto, 906.

jugoslavenskim veleposlanstvima i ustanovama. Najviše su se pri tome pozivali na slučaj od 7. svibnja 1964. kada je u eksploziji bombe ozlijeđen Tomislav Lesić, član HRB-a. Istragom je odbačena Lesićeva tvrdnja da su mu bombu u smeđoj papirnoj torbi iz auta predala dvojica agenata Udbe za vrijeme dok je šetao ulicom, kao i mogućnost da je bomba bačena na njega iz automobila u vožnji. Kao najvjerojatnija teorija prihvaćeno je mišljenje da je Lesić bombu nosio za određenu namjenu HRB-a.⁵²¹

Ranije uoči događaja Lesić je optužen za navodne prijetnje upućene jugoslavenskom konzulu u slučaju da zarobljeni članovi Skupine Tolić-Oblak u Jugoslaviji ne budu osuđeni na kratke zatvorske kazne i vraćeni u Australiju. U vrijeme navedenih navodnih prijetnji već je javno bilo poznato da su članovi skupine Tolić-Oblak bili osuđeni na višegodišnje zatvorske kazne. Lesiću su kao posljedica eksplozije bombe amputirane obje noge, a izgubio je i većinu vida. Nakon što se djelomično oporavio Lesić je nastavio sudjelovati u radu HRB-a, ali samo kao počasni član.⁵²²

Laburistički senator Mulvihill, koji je „kasnih šezdesetih iz ruku Cairnsa preuzeo plašt ideološkog križara protiv hrvatskog aktivizma“,⁵²³ izravno je Lesiću pripisivao uključenost i u eksplozije iz rujna 1972. s obzirom da je uočen na mjestu zločina.⁵²⁴ Oporbeni zastupnici su podsjetili i da je 2. siječnja 1970. policija Teritorija australskog glavnog grada Canberre uhitila dvojicu Hrvata, Terzića i Dragoju, kod kojih su pronašli eksploziv, a koji su priznali da im je namjera bila raznijeti kip Draže Mihailovića u srpskoj pravoslavnoj crkvi u Canberri, zbog čega su obojica osuđena na devet mjeseci zatvora.⁵²⁵ Greenwood je u Senatu doista i potvrdio kako ne sumnja da su „neki od incidenata bombardiranja djelo hrvatskih ekstremista“, ali je odbacio hrvatsku odgovornost za događaje od 16. rujna 1972.⁵²⁶

HRB i HOP bili su najčešća meta napada i optužbi za nasilje i terorizam. Laburistički zastupnici pozivali su se na navodnu izjavu koja se pripisuje policijskom zapovjedniku u Queenslandu da bi bombaški napadi u Sydneyju mogli biti djelo HRB-a. Glavni državni odvjetnik Greenwood potvrdio je postojanje HRB-a u prošlosti, ali i naveo da su njegove

⁵²¹ Senate, Document A.5, 12.

⁵²² Isto.

⁵²³ K. Kalfic, n. dj., 202.

⁵²⁴ Senate, No. 38, 19 September 1972, 906.

⁵²⁵ Isto, 902.

⁵²⁶ Isto, 968.

aktivnosti u tom trenutku bile minimalne. Potvrdio je i postojanje HOP-a u trenutku rasprave, ali i isključio da bi ga samo njegovo postojanje činilo terorističkom organizacijom.⁵²⁷

Novine „Spremnost“ bile su česta meta napada laburističkih zastupnika koji su propitkivali njezine tekstove i stavove, a pozivali su se i na odredbe australskog zakona prema kojima je zagovaranje i poticanje na svrgavanje strane vlade izazivanjem nasilja ili vojnim snagama kazneno djelo. Unatoč navedenim napadima izlaženje „Spremnosti“ niti jednom nije bilo dovedeno u pitanje.⁵²⁸

Jugoslavija je i kod vlade SAD-a protestirala na sličan način protiv hrvatskih iseljeničkih novina zbog tekstova koje su donosile. Greenwood je odgovorio primjedbom da u Australiji „postoji sloboda govora za koju znamo da ne postoji u Jugoslaviji“, kao i da CP-a periodično prati tekstove hrvatskog iseljništva.⁵²⁹

U sličnom kontekstu napada na „Spremnost“ laburistički zastupnici propitkivali su i stav glavnog državnog odvjetnika Greenwooda o raspadu Jugoslavije i stvaranju nezavisne Hrvatske. Greenwood je u svome odgovoru odbio svrstati se uz ijednu stranu, uz inzistiranje na činjenicama i dokazima u zauzimanju stajališta o navedenim pitanjima.⁵³⁰ Svojevrсни odgovor na oporbenu propitkivanje stava senatora Greenwooda vezano uz zbacivanje jugoslavenske vlade dao je zastupnik Demokratske radničke stranke Francis Patrick McManus koji je skrenuo pažnju na činjenicu da je „krajem tridesetih maršal Tito bio voditelj jugoslavenske sekcije Komunističke interancionalne smještene u Moskvi i da su se njegove dužnosti sastojale u organiziranju sunarodnjaka za nasilno svrgavanje tadašnje vlade Jugoslavije“.⁵³¹

Laburistički zastupnici u pitanje su dovodili i aktivnosti urednika „Spremnosti“ Fabijana Lovokovića. Bilo im je sporno što se nalazio na čelu HOP-a dok je istovremeno bio član Savjetodavnog vijeća za migrante Liberalne stranke u Novom Južnom Walesu. Osim na Lovokovića pažnju su skrenuli i na Ivicu Kokića, uz optužbu da je kao dužnosnik u Odjelu za rad i nacionalnu službu za zapošljavanje u Melbourneu pri zapošljavanju favorizirao Hrvate, a da je osobe koje su se izjašnjavale kao Jugoslaveni stavljao u nepovoljan položaj.⁵³²

⁵²⁷ Isto, 908.

⁵²⁸ Senate, No. 39, 26 September 1972, 1142.-1144.

⁵²⁹ Senate, No. 41, 10 October 1972, 1373.

⁵³⁰ Senate, No. 39, 26 September 1972, 1142.-1144.

⁵³¹ Isto, 1147.

⁵³² Senate, No. 38, 19 September 1972, 894.

Iako je ministar rada i nacionalne službe Lync odbacio optužbu da je Kokić bio u poziciji utjecati na zapošljavanje, laburistički su ga zastupnici unatoč tome zlonamjerno dovodili u kontekst s Tomislavom Lesićem koji je, navodno, na jednak način napadao osobe koje su se izjašnjavale kao Jugoslaveni. Kokićevo putovanje u Sjevernu Ameriku dovodili su u vezu s ukidanjem putovnice Srećku Roveru, nastojeći mu pripisati suradnju s „Ustaškim ili Hrvatsko Revolucionarno Bratstvo tipom organizacija“.⁵³³

Hrvatski koordinacijski odbor iz Viktorije uputio je 25. svibnja 1972. pismo premijeru McMahonu protiv ukidanja putovnice Roveru, a potpisali su ga tajnik Josip Ćuk i blagajnik Josip Pavlović, uz druge članove odbora. Istaknuli su da Rover nije počinio nikakvo djelo suprotno australskim zakonima te je zatražena istraga i obrazloženje prema kojoj je osnovi Roveru oduzeta putovnica. Izražena je sumnja u postojanje pritiska jugoslavenske vlade na australsku vladu pri donošenju ovakve odluke, a iznesene su i optužbe o prisutnosti i aktivnostima Udbe u Australiju, uz upozorenje da su na veleposlanička mjesta postavljene osobe koje su služile kao visokopozicionirani djelatnici Udbe. Istaknuto je da je upravo djelovanje Udbe usmjereno na organiziranje terorističkih aktivnosti u Australiji s ciljem optužbe Hrvata za njihovo organiziranje te s ciljem stigmatizacije i pripisivanja terorističkog karaktera hrvatskoj zajednici u Australiji.⁵³⁴

Osim na australsko društvo ovim je djelovanjem Jugoslavija nastojala utjecati i na hrvatsku zajednicu u cjelini pri čemu je korištenjem politike podijeli pa vladaj pripisivanjem ekstremnih obilježja manjem dijelu iseljeničtva nastojala dovesti do pasiviziranja većeg dijela zajednice stvaranjem odbojnosti prema uključivanju u djelovanje iseljeničkih organizacija, čak i onih koje su imale umjerene stavove.⁵³⁵

Odgovornost za djela nasilja i terorizam laburistički su zastupnici predbacivali, osim hrvatskoj zajednici, i australskoj vladi i australskim sigurnosno-obavještajnim službama. Propitkivanju sposobnosti sigurnosno-obavještajne službe i policijskih snaga pridružio se i senator McClelland istaknuvši „oko 14 bombaških napada na Jugoslaveni u Australiji, a da nitko za njih još nije uhićen“.⁵³⁶

⁵³³ Senate, No. 38, 20 September 1972, 1087.

⁵³⁴ Senate, Originals of tabled papers, No.10, 27 March 1973, Document B.4 – Copy of a letter to Prime Minister McMahon by the Croatian Co-ordinative Committee of Victoria dated 25th May 1972 complaining about the cancellation of Srećko Rover's passport March 1968 on the Croatian Revolutionary Brotherhood (HRB) (dalje: Senate, Document B.4), 3.

⁵³⁵ M. N. Tokić, n. dj., 115.

⁵³⁶ Senate, No. 38, 19 September 1972, 900.

Najdalje je u optužbama otišao laburistički zastupnik Cairns. Uz istaknutu potrebu za boljom sigurnosno-obavještajnom i policijskom službom odgovornost za događaje prebacio je na australsku vladu koja je prema njegovom mišljenju trebala spriječiti uvoz i djelovanje terorističkih organizacija u Australiji. Osim optužbi na račun liberalne vlade Cairns je eksplozije nastojao iskoristiti i za napad na Demokratsku radničku stranku. U televizijskom prijenosu u emisiji „This Day Tonight“ optužio je Demokratsku radničku stranku za „simpatije prema počiniteljima bombaških napada u Sydneyju“.⁵³⁷

Navedeni je napad bio dio političkog sukoba uoči kampanje za izbore iz prosinca 1972. u kojem su obje stranke bile pozicionirane na lijevom dijelu političkog spektra iz kojeg su nastojale privući glasače na svoju stranu. Odgovorio mu je zastupnik Demokratske radničke stranke Francis Patrick McManus naglasivši da se njegova stranka jasno protivi svakom obliku terorizma i nasilja bez obzira na mjesto na kojem se ono događa. Predbacio je pritom Cairnsu da se poziva na zakone države na čije je kršenje i sam pozivao tijekom demonstracija protiv rata u Vijetnamu koje je osobno predvodio, a koje su rezultirale nasiljem i napadima na policiju.⁵³⁸

Jedan od razloga laburističkog propitkivanja djelovanja australske sigurnosno-obavještajne i policijske službe je i činjenica da je Greenwood tijekom rasprava u parlamentu povodom upada Bugojanske skupine i eksplozija u Sydneyju u rujnu 1972. izjavio da „policija Commonwealtha nije izravno uključena u istrage“⁵³⁹ već da ih istražuju policije saveznih država. Glavni državni odvjetnik Greenwood stao je u obranu CP-a odbacivši navode o nesposobnosti, osvrnuvši se i na zakonska ograničenja u provođenju istraga i prikupljanju informacija koje bi dovele do prikupljanja dokaza dovoljnih za podizanja optužnica. Opovrgnuo je i nedostatak suradnje CP-a i policija saveznih država teritorija objasnivši da međusobno surađuju u razmjeni informacija i nalaza istraga.⁵⁴⁰

Na često ponavljano tvrdnju oporbe da se ne radi samo o incidentima iz 1972. već da se radi o 10 godina incidenata unutar jugoslavenske zajednice zastupnik Carrik predbacio je primjedbom o više od 20 godina nasilja i nerazjašnjenih otmica i ubojstava povezanog s sindikatima i komunizmom u Australiju pri čemu laburistički zastupnici nisu niti blizu u ustrajanju i napadima na nužnosti njegova iskorjenjivanja i uklanjanja kao što sada nastupaju u

⁵³⁷ Isto, 897.

⁵³⁸ Isto, 928.

⁵³⁹ Isto, 898.

⁵⁴⁰ Isto, 901.

slučaju jugoslavenskog nasilja. Podsjetio je tom prilikom da su dva Kraljevska povjerenstva otkrila postojanje trening kampova Komunističke partije, a da ih je Laburistička stranka nastojala zaniijekati.⁵⁴¹

Carrick je podsjetio da je upravo Cairns je u intervjuu 11. rujna u emisiji „AM“, upitan od strane voditelja zašto nitko ne priča o ekstremizmu na ljevici, odgovorio da „ima vrlo malo dokaza o ekstremizmu na ljevici“, svodeći navedene događaje na „nekoliko povremenih sukoba“ koji su dio „australske tradicije“.⁵⁴² U istoj je emisiji Cairns na primjeru Palestinaca izjavio „da su ciljevi nekih ekstremista sasvim legitimni ciljevi“ dok je istovremeno izjavio da „nema ničeg legitimnog kod Hrvata koji žele neovisnost“, uz obrazloženje da se identificiraju „s fašističkom vladom“ do koje bi dovela neovisnost Hrvatske.⁵⁴³

Nezavisni senator Negus osvrnuo na činjenicu da su u Australiji postojali bombaški napadi koji nisu bili povezani s etničkim netrpeljivostima. Podsjetio je da su u Melbourneu uhićena dvojica australskih mladića jer su navodno podmetnuli bombu u uredu Odjela za rad i nacionalnu službu u Perthu u uvjerenju da se njihovi problemi mogu riješiti jedino nasiljem i terorističkim putem. Unatoč razlikama u stavovima koje su zastupali svi su senatori bili složni da svaki oblik nasilja i terorizma, dolazio on s ljevice, desnice ili od nekud drugdje, treba iskorijeniti i spriječiti.⁵⁴⁴

Liberalni zastupnici nastojali su upozoriti na nevjerođostojnost jugoslavenskih navoda o hrvatskom terorizmu pri čemu su upozorili na tretman australskih državljana od strane jugoslavenskih vlasti prilikom odlaska u posjet Jugoslaviji. Izrazili su zabrinutost zbog uhićenja, uskraćivanja informacija o položaju uhićenih i nemogućnosti zaštite od strane australskih vlasti, a o svemu su zahtijevali istragu.⁵⁴⁵

Eksplozije bombi u Sydneyju 16. rujna 1972. otvorile su i raspravu o prisutnosti agenata jugoslavenske tajne službe u Australiji. Hrvatska zajednica bila je uvjerenjena da su eksplozije bombi od 16. rujna 1972., a i onih ranije, djelo jugoslavenskih agenata provokatora čija je zadaća bila unositi nemir i izazivati nasilje s ciljem pripisivanja navedenih djela Hrvatima.⁵⁴⁶ Upravo je radikalizacija hrvatske oslobodilačke borbe bio jedan od ciljeva jugoslavenskih

⁵⁴¹ Isto, 947.

⁵⁴² Isto, 948.

⁵⁴³ Isto, 952.

⁵⁴⁴ Isto, 962.

⁵⁴⁵ Isto, 897.

⁵⁴⁶ Isto, 932.

agenata provokatora prilikom infiltriranje u hrvatske političke organizacije, uz uobičajeno prikupljanje informacija i stjecanja uvida u njihove planirane aktivnosti.⁵⁴⁷

Hrvatska zajednica često je isticala da su jugoslavenska veleposlanstva i konzulati djelovali kao ispostave jugoslavenske tajne službe. Upozoravali su da su kao sjedišta Udbe bili pogodna lokacija za organiziranje namještenih eksplozija. Povoljna su lokacija bili i iz razloga što su upravo ispred njih Hrvati redovito održavali demonstracije protiv Jugoslavije pa su napadi na njih lako pripisivani Hrvatima u svrhu etiketiranja i stigmatiziranja te povezivanja s nasiljem i terorizmom.⁵⁴⁸

Analiza eksplozija bombi od 16. rujna 1972. u Sydneyju iz hrvatskog kuta gledanja predstavljena je u članku „Lov na vještice“ u novinama „Uzdanica“. U članku su analizirani svi mogući izvršitelji eksplozija – hrvatski ekstremisti, individualni ekstremisti, osobni obračuni pojedinaca, iznuđivači, mentalno i psihički nestabilne osobe, mafija i u konačnici Udba. Naglasak je pri tome stavljen na mogućnost da je su eksploziju organizirali Hrvati ili Udba. S obzirom da svaka organizacija u inozemstvu nastoji pridobiti podršku domaćeg stanovništva za svoju borbu autor smatra da nema logike da u njihovim aktivnostima dolazi do stradanja domaćeg stanovništva jer to rezultira odbojnim stavom i mržnjom, pa tako i eventualno prema Hrvatima u Australiji.⁵⁴⁹

Objašnjeno je i da je vlasnik poslovnice „Adrije“ u kojoj se eksplozija dogodila Makedonac i da su u njoj mnogi Hrvati kupovali novine te da stoga nema razloga za napad na osobu narodnosti koja je Hrvatskoj prijateljska i sklona. Prema istoj logici istaknuto je mišljenje da nije razumno da eksploziju organizira član ijedne hrvatske organizacije jer samim time i njoj i Hrvatima nanosi štetu, kao i da je samim time podložan isključenju iz organizacije zbog narušavanja ugleda i časti organizacije.⁵⁵⁰

Vezano za mogućnost da je Udba organizirala eksplozije u članku je istaknuta sumnja da je Jugoslavija organizirala cijeli događaj s obzirom da u pretresima i uhićenjima nakon diplomatske note povodom Bugojanske akcije nije potkrijepljena optužba jugoslavenske vlade o organiziranju terorističkih aktivnosti u Australiji. Izveden je zaključak da nema nikakve svrhe u hrvatskom organiziranju eksplozije u kojoj stradaju nedužni civili jer se time stvara podloga

⁵⁴⁷ M. N. Tokić, n. dj., 9.

⁵⁴⁸ Senate, No. 38, 19 September 1972, 953.

⁵⁴⁹ Senate, Originals of tabled papers, No.10, 27 March 1973, Document C.4 – Publication entitled 'Uzdanica' (dalje: Senate, Document C.4), 6.

⁵⁵⁰ Isto.

za hajku na Hrvate. Upravo suprotno, navedeno je mogao biti motiv Jugoslaviji da djelovanjem Udbe pokrene negativnu kampanju protiv Hrvata, ali i australske liberalne vlade uoči predstojećih izbora.⁵⁵¹

Jugoslavensko korištenje ustaškog imena i s njim povezanih konotacija u svrhu ocrnjivanju hrvatskog iseljništva kao zločinačkog, nasilnog i terorističkog nije princip koji su prigrlili samo pojedini australski političari i dio australske javnosti već je bio „svojevrsni „joker” u političkim odnosima Beograda [i] sa [drugim] zemljama Zapada“.⁵⁵²

Prema izvješću ASIO-a iz 1967. jedan od bivših agenata Udbe komentirajući eksploziju bombe u Sydneyju iz 1967., ali i onih u SAD-u i Kanadi, izrazio je čvrsto uvjerenje da su sve navedene eksplozije djela Udbe. Istakao je nezadovoljstvo jugoslavenske vlade prema djelovanju hrvatskih organizacija i u drugim državama u inozemstvu u kojima su mogle slobodno razvijati svoju neprijateljsku djelatnost prema Jugoslaviji. Izrazio je jugoslavensko mišljenje da će insceniranim napadima privući pozornost stranih vlada na djelovanje Hrvata u inozemstvu i navesti ih na poduzimanje mjera u cilju njihova uklanjanja. Izvor je priznao da su navedeni napadi trebali uzrokovati materijalnu štetu bez ljudskih žrtava, a navedeno se uklapa u obrazac incidenata u jugoslavenskim veleposlanstvima i ustanovama u Australiji.⁵⁵³

Općenito se u zapadnim obavještajnim službama podrazumijevalo da su upravo veleposlanstva i konzulati ustanove u koje je Jugoslavija smještala barem po jednog agenta Udbe s ciljem provođenja vlastitih obavještajnih aktivnosti.⁵⁵⁴

Greenwood je raspravama o djelovanju Udbe u Australiji pristupio jednako kao i u slučaju optužbi za hrvatski terorizam i terorističke kampove. Odbacio je medijske špekulacije, inzistirao je na istragama i dokazima te zaključio da neće dopustiti prisutnost agenata strane države i korištenje Australije kao baze za špijunažu.⁵⁵⁵ Izrazio je razumijevanje za izražene strahove Hrvata zbog navoda o djelovanju agenata jugoslavenske tajne službe i zatražio, jednako kao i u slučaju jugoslavenskih optužbi o hrvatskom terorizmu, za puno povjerenje u sigurnost i policijsku zaštitu svih koji o tome mogu podijeliti informacije koje bi potkrijepile navedene optužbe.⁵⁵⁶

⁵⁵¹ Isto.

⁵⁵² M. N. Tokić, n. dj., 114.

⁵⁵³ Senate, Document A.5, 16.

⁵⁵⁴ M. N. Tokić, n. dj., 115.

⁵⁵⁵ Senate, No. 38, 20 September 1972, 989.

⁵⁵⁶ Isto, 998.

U vrijeme navedenih parlamentarnih rasprava novine „Sunday Observer“ na naslovnici su objavile članak o djelovanju ruske tajne službe u Australiji koja je navodno bila uključena u terorističke aktivnosti protiv Jugoslavije i jugoslavenske tajne policije. Greenwood je priznao težinu navedenih optužbi, ali je jednako tako zatražio povjerenje u službene vlasti i nužnost tajnosti podataka s obzirom da se radi o važnim sigurnosnim pitanjima.⁵⁵⁷

U završnim raspravama u Senatu vezano za Murphyjev zahtjev za osnivanjem posebnog parlamentarnog povjerenstva istaknut je problem u činjenici da bi rezultati njegova rada bili vidljivi tek za nekoliko mjeseci dok bi rezultati policijske istrage mogli dati brže rezultate. Istaknuto je i da bi u slučaju osnivanja povjerenstva svejedno bila potrebna pomoć policije koja bi trebala pomoći u prikupljanju dokumenata, dosadašnjih nalaza istraga, obavještavanju svjedoka i davanju vlastitog mišljenja dok je istovremeno sve navedene resurse mogla iskoristiti za otkrivanje počinitelja zločina.⁵⁵⁸

Bilo je to stajalište političara koji se nisu slagali s Murphyjevim prijedlogom o osnivanju parlamentarnog povjerenstva. Istovremeno su predložili da ukoliko istrage CP-a ne otkriju počinitelje cijela stvar bude podignuta na višu razinu od parlamentarnog povjerenstva i da se osnuje Kraljevsko povjerenstvo koje bi razmatralo sve dostupne materijale i činjenice i na temelju njih donijelo svoje zaključke pred parlament.⁵⁵⁹

Većina zastupnika nakon rasprave u Senatu složila se s potrebom sprečavanja nasilnih djela i terorizma. Podržali stav glavnog državnog odvjetnika Greenwooda da u istrage budu u nadležnosti CP-a i policija saveznih država tako da je Murphyjev prijedlog o pokretanju povjerenstva odbačen s 24 glasa protiv i 19 glasova za.⁵⁶⁰

Čak je i oporbeni senator McClelland u zaključku rasprave priznao da su sigurnosne organizacije i policija najprikladnija tijela za provođenje istrage, ali i da su nezadovoljni načinom na koji vlada vodi navedena tijela zbog čega alternativu traže u parlamentarnom povjerenstvu. Priznao je pri tome da bi najbolje rješenje bilo osnivanje Kraljevskog povjerenstva, ali i da se u nedostatku jamstava vlade za njegovim osnivanju mogu zadovoljiti i sa istragom u okviru odbora Senata.⁵⁶¹

⁵⁵⁷ Senate, No. 39, 26 September 1972, 1140.

⁵⁵⁸ Senate, No. 38, 19 September 1972, 967.

⁵⁵⁹ Isto.

⁵⁶⁰ Isto, 976.

⁵⁶¹ Isto, 973.

Premijer McMahon izjavio je da se neće protiviti prijedlogu za uspostavljanje Kraljevskog povjerenstva koje bi istražilo terorističke aktivnosti u Australiji dok je glavni državni odvjetnik Greenwood bio stava da treba pričekati rezultate policijskih istraga koje su bile u tijeku nakon čega je bio spreman raspravljati i o tome.⁵⁶²

Istoga dana kad i u Senatu oporba je i u Zastupničkom domu potakla raspravu o cijelom slučaju. Vođa oporbe i zastupnik Laburističke stranke Whitlam zatražio je suspenziju predviđenog dnevnog reda i otvaranje rasprave o nedavnim eksplozijama u Sydneyju. U središte rasprave o odgovornosti za eksplozije stavio je pitanje učinkovitosti australske sigurnosno-obavještajne i policijske službe i zatražio glasanje o pitanju: „Treba li vlada uspostaviti obavještajnu i policijsku organizaciju sa stručnim znanjem o aktivnosti prekomorskih terorističkih pokreta sa sredstvima za sprječavanje proširenja tih aktivnosti u Australiji“.⁵⁶³

Temelj za osnivanje navedene organizacije potkrijepio je nabrojivši incidente koji su povezani s jugoslavenskom zajednicom i ustanovama od 1964. godine nadalje, posebno naglasivši incidente iz 1972. godine, uz ocjenu da je glavni državni odvjetnik Greenwood „previše labav“ u svojim nastupima u odnosim prema jugoslavenskim aktivnostima u Australiji.⁵⁶⁴ U Zastupničkom domu iznio je mišljenje da Australija „ne ulaže dovoljno resursa i da kod policijskih snaga i obavještajne organizacije nema dovoljno stručnog znanja“, uz pretpostavku da je nakon otmice aviona u Švedskoj „bilo vjerojatno da će doći do incidenta u Australiji“.⁵⁶⁵

Eksplozije u Sydneyju rezultirale su odstupanjem od predviđenog dnevnog rasporeda rasprava u parlamentu. U više se navrata događala situacija iz koje se moglo iščitati da rasprava prelazi u politička nadmetanje povezano s nadolazećim izborima, pri čemu su neki željeli „postići političke bodove“.⁵⁶⁶ Prema kraju rasprave i sami su zastupnici isticali da je navedenu situaciju nužno „isključiti iz predizborne teme u kojoj si neki uzimaju za pravo odlučivati je li jedna ili druga strana jugoslavenske zajednice u pravu“, uz upozorenje da će „cijelo pitanje ostati i nakon izbora i da je ono daleko važnije za Australiju nego za dobivanje glasova na temelju njega“.⁵⁶⁷ Liberalni senator George Conrad Hannan naglasio je da je potpuno nebitno

⁵⁶² Isto, 908.

⁵⁶³ House, No. 38, 19 September 1972, 1572.

⁵⁶⁴ Isto, 1573.

⁵⁶⁵ Isto.

⁵⁶⁶ Senate, No. 38, 19 September 1972, 934.

⁵⁶⁷ Isto.

dolazi li nasilje s desna, lijeva ili iz centra te da je cijela stvar prilično ozbiljna i da je ispravno propisno o svemu ozbiljno raspraviti.⁵⁶⁸

Hannan je u više navrata tijekom rasprave dio problema hrvatske i jugoslavenske zajednice nastojao zastupnicima u Senatu približiti pregledom hrvatske povijesti od doseljenja do tadašnje situacije u Jugoslaviji. Objasnio je posebnosti hrvatskog naroda, kulture i tradicije u odnosu na srpski narod i istakao težak položaj Hrvata u obje Jugoslavije. Upozorio je na zločine, nasilja i ubojstva u Titovoj komunističkoj i totalitarnoj Jugoslaviji i naglasio težnje Hrvata za ostvarenjem samostalne i suverene hrvatske države.⁵⁶⁹

5.2. Marjan Jurjević – „najnepouzdaniji svjedok“

Tijekom rasprave u Senatu i oporbeni i vladajući zastupnici u više su se navrata dotakli Marjana Jurjevića, jedne od najkontroverznijih osoba jugoslavenske zajednice i autora brojnih napada na hrvatsku zajednicu u Australiji. Jurjević je bio predsjednik „Udruženja jugoslavenskih doseljenika“ i predsjedavajući „Odbora za zaštitu australskih građana jugoslavenskog podrijetla“. Bio je članom upravnog odbora organizacije „Odbor za demokraciju u Australiji“, osnovane s ciljem razotkrivanja „bivših nacista i nacističko-fašističkih aktivnosti u Australiji“.⁵⁷⁰

U obrani hrvatske zajednice tijekom parlamentarnih rasprava naročito se istakao liberalni zastupnik Hannan. Optužio je Jurjevića da je „agent provokator povezan s jugoslavenskim veleposlanstvom“ te da vrbuje osobe u Australiji da prate svoje sunarodnjake s ciljem prikupljanja informacija za jugoslavensko veleposlanstvo.⁵⁷¹

Upozorio je da su s Jurjevićem povezana čak tri bombaška napada. U prvom od njih eksplodirala je bomba u poštanskom uredu u paketu koji je bio adresiran na njegovo ime. U drugom slučaju bomba je eksplodirala u nalivperu koje je Jurjević dobio. Posljednja eksplozija dogodila se u njegovom stanu u Charltonu u travnju 1972. kada je eksplodirao paket za koji je i sam priznao da mu je bio sumnjiv, ali je ipak stajao u njegovom stanu nekoliko minuta prije nego što je odlučio reagirati. Sumnjivo mu je bilo i to što je Jurjević, umjesto da kontaktira policiju, telefonirao laburističkom zastupniku Cairnsu, uz ironičnu primjedbu da je „tada prvi

⁵⁶⁸ Isto, 938.

⁵⁶⁹ Isto, 938.-940.

⁵⁷⁰ L. Shaw, n. dj., 269.

⁵⁷¹ Senate, No. 38, 19 September 1972, 941.-942.

put saznao da je dr. Cairns stručnjak za uklanjanje bombi“.⁵⁷² U svim ovim eksplozijama Jurjević nijednom nije bio ozlijeđen.

Istoga dana kada se dogodila eksplozija u Jurjevićevom stanu eksplodirala je i bomba u prostorijama Australsko-novozelandske banke u kojoj je bila postavljena jugoslavenska izložba. Obje eksplozije dogodile su se samo nekoliko dana uoči najavljenog Jurjevićevog i Cairnsovog obraćanja vezano za optužbe na račun hrvatske zajednice, a nakon eksplozija ono je dobilo značajan medijski publicitet. Hannan je tom prilikom predbacio Cairnsu podržavanje Nacionalnog oslobodilačkog fronta u Vijetnamu protiv kojeg su se borili i australski vojnici dok se istovremeno protivili hrvatskoj oslobodilačkoj borbi.⁵⁷³

Duga povijest suradnje Jurjevića i Cairnsa u prozivanju i diskreditiranju hrvatske zajednice postojala je još od ranih 1960-ih. Antihrvatska kampanja bila je organizirana preko „Udruženja jugoslavenskih doseljenika“, „organizacije koja je blisko surađivala s Australskom Laburističkom strankom“, čiji je tajnik bio Lewis Kent, a predsjednik Marjan Jurjević, obojica članovi Cairnsove Laburističke stranke.

„Udruženje jugoslavenskih doseljenika“ organiziralo je 6. ožujka 1964. konferenciju „za raspravu i izradu plana za jedinstvenu akciju protiv ustaša“, a u pozivu na sudjelovanje kao jedan od pokrovitelja naveden je upravo Cairns koji je u jednom od okružnih pisama naveden kao „pokrovitelj organizacije“.⁵⁷⁴

Organizacija je izdala i pamflet naslova "Ratni zločinci u Australiji" u kojem je upozorila na postojanje fašističke ustaške organizacije pri čemu je optužila da je „Menziesova vlada i njezin saveznik, Demokratska radnička stranka, ustašama dala otvorenu ili tajnu podršku“.⁵⁷⁵

Menzies je u svome govoru u Zastupničkom domu odgovorio da je svjestan da su u parlamentu i javnosti postojale optužbe na račun djelovanja pojedinih jugoslavenskih iseljeničkih organizacija i da uvijek postoji mogućnost da su u nekom trenutku aktivnosti određene iseljeničke organizacije ili aktivnosti pojedinaca unutar te organizacije u suprotnosti sa zakonom, ali i da vlada s negodovanjem gleda prema takvim aktivnostima. Istakao je da se prema potrebi provode istrage i da će se u slučaju nezakonitih aktivnosti pojedinaca ili

⁵⁷² Isto.

⁵⁷³ Isto.

⁵⁷⁴ House, No. 21, 20 May 1964, 2216.-2217.

⁵⁷⁵ Isto, 2116.

organizacija poduzeti potrebni koraci za svaki pojedini slučaj, pri čemu je podsjetio na praksu o tajnosti podataka zbog sigurnosti istraga.⁵⁷⁶

Naglasio je da CP-a i državne vlasti nastavljaju s istragama i podsjetio da je vršitelj dužnosti premijera Viktorije podnio izvješće o rezultatima policijskih istraga u toj državi prema kojem je potvrdio da su postojali izolirani slučajevi nasilja, ali „bez ikakvih dokaza koji bi poduprli optužbe o ustaškom nasilju nad pojedincima jugoslavenske nacionalnosti“.⁵⁷⁷ Izjavio je da je do sličnih zaključaka nakon istraga došla i policija u Queenslandu i zaključio da nakon provedenih istraga nema dovoljno dokaza koji bi doveli do pokretanja sudske procedure.⁵⁷⁸

Upravo su navedenu Menziesovu izjavu koristiti i laburisti i liberali u raspravama tijekom 1972. i 1973. godine. Za laburiste je ona bila dokaz desetogodišnje nesposobnosti dokazivanja postojanja ustaškog nasilja i terorizma, a za liberale dokaz da nije postojalo dovoljno čvrstih dokaza za pokretanje sudske procedure.

Tijekom svoga djelovanja u Australiji Jurjević je brojnim lažnim optužbama nastojao diskreditirati vodeće osobe hrvatske zajednice, a najčešće su se optužbe odnosile na navodno ustaško, fašističko, nacističko, ekstremističko i terorističko djelovanje. S obzirom na neutemeljenost Jurjevićevih optužbi za koje službenim vlastima redovito nije prilagao nikakve vjerodostojne dokaze glavni državni odvjetnik Greenwood u jednoj od rasprava Jurjevića je okarakterizirao kao „najnepouzdanijeg svjedoka“.⁵⁷⁹

Jurjević je u svojim napadima na hrvatsku zajednicu posebno bio usredotočen na hrvatske predstavnike Katoličke Crkve u Australiji.⁵⁸⁰ Prvi je u nizu Jurjevićevih napada bio usmjeren na fra Roka Romca kojega je optužio za promjenu identiteta i ratni zločin u vrijeme Drugog svjetskog rata. Fra Romac je doista u jednom trenutku života promijenio identitet, ali iz opravdanih razloga zbog smrtnih prijetnji od strane partizana i jugoslavenskog komunističkog režima, a ne iz razloga prikrivanja ratnog zločina jer isti nikada nije niti počinio.

Pravo ime fra Romca bilo je Stjepan Tot. Rođen je 3. prosinca 1905. u Petrijanecu kraj Varaždina. Svećenički odgoj i obrazovanje započeo je u franjevačkom sjemeništu u Varaždinu.

⁵⁷⁶ Senate, Originals of tabled papers, No.10, 27 March 1973, Document A.1 – The Menzies Statement of 27th August 1964 (dalje: Senate, Document A.1), 2.

⁵⁷⁷ Isto.

⁵⁷⁸ Isto.

⁵⁷⁹ Senate, No. 38, 19 September 1972, 941.

⁵⁸⁰ O Udbinim progonima Katoličke Crkve vidi u: Josip Jurčević, *Komunistički teror i mučeništvo Crkve: djelovanje Udbe protiv Crkve u Hrvatskoj 1945.-1991.*, Dokumentacijsko informacijsko središte, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Hrvatsko društvo političkih zatvorenika, Zagreb, 2020.

Diplomirao je na Franjevačkom sveučilištu u Paderbornu u Njemačkoj 1930., a iste je godine i zaređen za svećenika. Prilikom stupanja u franjevački red uzeo je ime Osvald, a slovo *h* pogreškom je od strane Vatikanskog vijeća dodano prezimenu Tot.⁵⁸¹

Fra Toth se nakon desetljeća rada kao nastavnik u više škola i gimnazija u Hrvatskoj javio na poziv nadbiskupa Alojzija Stepinca za popunjavanje upražnjenih svećenih mjesta te je 1941. raspoređen u Gvozdansko. U novoj je župi djelovao u prostoru u kojem je „hrvatska katolička populacija od oko 300 stanovnika bila znatno manja od brojnije pravoslavne, najvećim dijelom srpske etničke zajednice“.⁵⁸²

Već u prosincu 1941. fra Toth se našao u nemilosti partizana koji su, unatoč uvjerenju lokalnog pravoslavnog stanovništva da nije suradnik ustaškog režima, dan nakon Božića razrušili katoličku crkvu i oskvrnuli sakralne predmete. Sljedeću večer partizani su ga u dva navrata pokušali ubiti nakon čega napušta Gvozdansko. Fra Toth se u Gvozdansko vratio u travnju 1942., ali se nakon informacije od lokalnog stanovništva da je od strane partizana osuđen na smrt, u strahu za vlastiti život, ubrzo sklonio kod rođaka u Zagreb.⁵⁸³

Stepinac je fra Totha krajem 1942. uputio u Njemačku gdje je vodio brigu o Hrvatima na prisilnom radu, prvo u Hannoveru, a potom u Koblenzu na Rajni. Od završetka Drugog svjetskog rata do 1947. boravio je u izbjegličkim kampovima Modena, Bagnoli i Rimini u Italiji. S obzirom da se nalazio na jugoslavenskom popisu osumnjičenika za ratni zločin, prema kojem je jugoslavenska vlast vršila potrage u izbjegličkim kampovima, fra Toth je na savjet fra Petra Čapkuna i fra Ivana Juriča prihvatio neiskorištenu vizu pripremljenu za fra Roka Romca, franjevca provincije Presvetoga Otkupitelja u Dalmaciji, te je u prosincu 1947. otplovio u Argentinu. Od tog se trenutka sve do smrti fra Osvald Toth služio imenom fra Roko Romac.⁵⁸⁴

Nakon godina služenja među hrvatskim iseljenicima u Argentini, Venezueli i Boliviji fra Romac je u svibnju 1955. došao u Australiju zbog potreba sve brojnije hrvatske zajednice. Kratko je boravio u Adelaideu iz kojeg je posjećivao hrvatske zajednice u Perthu i Milduri, a 1957. nastanio se u Sydneyju u kojem je boravio sve do kraja života.⁵⁸⁵

⁵⁸¹ Ante Kožul, „Fra Roko Romac, dušobrižnik Hrvata u Australiji 1955.–1970.“, *Obnovljeni Život: časopis za filozofiju i religijske znanosti*, vol. 75, br. 3., 2020., 350.

⁵⁸² Isto.

⁵⁸³ Isto, 351.

⁵⁸⁴ Isto, 351.-352.

⁵⁸⁵ Isto, 352.

Uz redovite svećeničke dužnosti koje je brižno i neumorno izvršavao na uzor cijeloj zajednici Fra Romac će svakako ostati upamćen i po brojnim projektima koje je pokrenuo. Obnovio je „Hrvatsko dobrotvorno društvo“, jedno od prvih hrvatskih društava u Australiji nakon Drugog svjetskog rata. Organizirao ga je po uzoru na Caritas Zagrebačke nadbiskupije pri čemu je uzor imao u kardinalu Alojziju Stepincu. S ciljem očuvanja hrvatskog jezika i hrvatske kulturne baštine pokrenuo je osnivanje „Hrvatske škole“, kasnijim naraštajima poznate kao „Rokova škola”.⁵⁸⁶

Od australskih franjevaca fra Romac je posudio novac za kupnju dugo priželjkivane hrvatske crkve, a vlasništvo je upisao na ime franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda u Zagrebu. Crkva je posvećena svetom Antunu Padovanskom, a u sklopu crkve otvoren je i „Hrvatski katolički centar Summer Hill“ koji djeluje još i danas.⁵⁸⁷

Fra Romac je pokrenuo tiskanje novina „Dom“, s podnaslovom „Mjesečnik za vjersko–kulturni život Hrvata u Australiji i Oceaniji“, prvih hrvatskih vjerskih novina u Australiji. Započeo je projekt izgradnje crkve i doma za mlade u mjestu Tumbi Umbi posvećenih Majci Božjoj, ali je njegovom preranom smrću 1970., u 65. godini života, i sam projekt u konačnici ostao neostvaren.⁵⁸⁸

U slučaju optužbi protiv fra Romca radilo se o dobro uigranoj suradnji Jurjevića i Cairnsa koji su provodili zajedničku akciju napada na hrvatsku zajednicu u Australiji. Jurjević je svibnju 1964. u melbournskim novinama „Truth“ u članku „Ratni zločinac u Australiji“ optužio fra Romca da je u Australiju ušao pod lažnim imenom i da je u vrijeme Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji počinio ratni zločin.⁵⁸⁹

Jurjević je u razgovoru s policijom 25. svibnja 1964. u prostorijama „Jugoslavenske iseljeničke organizacije“ ispričao zamršenu priču u kojoj je pomiješao životne sudbine trojice hrvatskih svećenika – fra Stjepana Totha, „pravog“ fra Roka Romca i fra Rafaela Romca. Tom je prilikom netočno naveo da je „pravi“ fra Roko Romac ubijen 1941. u Sinju od strane partizana, a da je fra Stjepan Toth zapravo uzeo identitet fra Rafaela Romca.⁵⁹⁰

⁵⁸⁶ Isto, 353.

⁵⁸⁷ „Prvi hrvatski katolički centar u Sydneyu“, <https://hkc.com.au/hkc-summer-hill/> (Pristup ostvaren 16. 3. 2023.)

⁵⁸⁸ A. Kožul, n. dj., 354.-355.

⁵⁸⁹ Isto, 355.

⁵⁹⁰ Isto, 355.-356.

Istina je zapravo da je „pravi“ fra Roko Romac svećeničku dužnost obnašao u Metkoviću od 1940. do 1944., odakle je, u strahu od partizana, otišao u Zagreb, iz kojeg pred kraj Drugog svjetskog rata preko Austrije i Italije 1947. odlazi u SAD. Fra Rafael Romac u stvarnosti je porijeklom iz Sinja, a svećeničku je dužnost obnašao u više župa u Dalmaciji i Dalmatinskoj zagori. Jednako kao „pravi“ fra Roko Romac i fra Rafael Romac je, u strahu od partizana koji su ga progonili, spas pronašao u Zagrebu, odakle je preko Austrije i Italije 1948. otplovio u Argentinu.⁵⁹¹

Jurjević je dakle sudbine trojice fratara povezo u zapetljanu priču u kojoj je fra Stjepan Toth u liku „pravog“ fra Roka Romca proglašen ratnim zločincem. U stvarnosti su sva trojica imali sličnu životnu priču – „u ratnim zbivanjima u Jugoslaviji neosnovano su od strane partizana optuženi za ratni zločin, na njih je pokušao atentat te su u strahu za vlastiti život preko Italije svoje svećeničko djelovanje nastavili u hrvatskim zajednicama u iseljeništvu, svaki na „svojem“ kontinentu daleko od rodne zemlje“.⁵⁹²

Jedina je istina u Jurjevićevom svjedočenju bila ona o zamjeni identiteta, a učinjena je jedino iz razloga Tothove sigurnosti u strahu od jugoslavenskog režima koji je odmah nakon rata započeo s osvetničkim progonima svih koje je smatrao mogućom preprekom u uspostavljanju totalitarne komunističke vlasti.

S navedenom promjenom identiteta bili su upoznati australski crkveni velikodostojnici vlč. Eris Tierney, voditelj Katoličkoga ureda za emigraciju, i fra Ambrose Ryan, provincijal franjevačkoga reda savezne države Novi Južni Wales. Fra Ryanu je tijekom putovanja u Europi fra Damjan Damjanović potvrdio fra Romčev pravi identitet i objasnio razloge za njegovu promjenu.⁵⁹³

Propast optužbe fra Romca za ratni zločin u domovini Jurjević je pokušao nadomjestiti optužbama za sudjelovanje u organiziranju i djelovanju HRB-a. Iskoristio je činjenicu da je nekoliko uhićenih članova Skupine Tolić-Oblak potvrdilo da su sastanke i poduku održavali u knjižnici „Hrvatskog katoličkog centra“ koji je vodio upravo fra Romac.⁵⁹⁴

Fra Romac je u razgovoru s policijom, održanom u prisutnosti vlč. Erisa Tierneya, rekao da postoji mogućnost da su sastanci HRB-a održani u knjižnici „Hrvatskog katoličkog centra“,

⁵⁹¹ Isto, 356.

⁵⁹² Isto.

⁵⁹³ Isto, 357.

⁵⁹⁴ Senate, Document A.5, 13.-14.

ali i da ne može potvrditi njihovo održavanje s obzirom da stanuje na drugoj adresi i da u Centru ne boravi cijeli dan.⁵⁹⁵

Fra Romčeve je navode potvrdilo i izvješće ASIO-a iz lipnja 1964. u kojem je navedeno da nije imao informaciju o pripremama Skupine Tolić-Oblak za upad u Jugoslaviju. Dapače, navedeno je i mišljenje da bi ih spriječio u pokušaju odlaska, „pa makar to značilo i da ih prijavi policiji“.⁵⁹⁶

U prilog navedenim tvrdnjama svjedoči i pisana korespondencija članova HRB-a u kojima se fra Romac navodi punim imenom i prezimenom ili skraćeno inicijalima, dok su članovi HRB-a u međusobnoj komunikaciji koristili kodna imena ili broj. Tako je na primjer u jednom od pisama navedeno da je za knjižnicu bio zadužen član HRB-a pod rednim brojem 161 koji je imao ključeve knjižnice i u njoj je držao poduku. U drugom je pismu navedeno i da je prostor knjižnice neadekvatan i da je potrebno pronaći novi prostor za poduku.⁵⁹⁷

Iz dokumenata CP-a proizlazi da je redni broj člana HRB-a 161 pripadao Josipu Seniću koji je bio zaposlen kao knjižničar u knjižnici „Hrvatskog katoličkog centra“, kao i da je Senić je svoj položaj iskoristio za održavanje tajnih sastanaka i poduku članova HRB-a.⁵⁹⁸

U obranu fra Romca stali su vlč. Eris Tierney i fra Ambrose Ryan koji su odbacili mogućnost njegova sudjelovanja u političkim i terorističkim aktivnostima i organizacijama, uz istaknutu predanost svećeničkom pozivu i zahvalnost sidnejske biskupije za njegovu prisutnost u crkvenom životu njezinih vjernika.⁵⁹⁹

Nakon cijelog slučaja protiv fra Romca nije podnesena nijedna optužnica niti je nad njime vođena daljnja istraga od strane ASIO-a ili CP-a, a njegovo ime u kasnijim sličnim situacijama nije spominjano kao osoba koja bi bila povezana s nezakonitim radnjama i aktivnostima.

Istovremeno s napadom na fra Romca Jurjević je u istom kontekstu optužio i fra Josipa Kasića, svećenika hrvatske župe u Clifton Hillu u Melbourneu. Jurjević je u emisiji na radiju „ABC“ 13. svibnja 1964. fra Kasića okarakterizirao kao terorista, ratnog zločinca i osobu uključenu u fašistički pokret. Optužbe za ratni zločin temeljio je na činjenici da je fra Kasić u Nišu 22. svibnja 1954. osuđen na šest godina zatvora na temelju brojnih lažnih optužbi, između

⁵⁹⁵ A. Kožul, n. dj., 358.

⁵⁹⁶ Isto.

⁵⁹⁷ Isto.

⁵⁹⁸ Senate, Document A.7, 11.

⁵⁹⁹ Isto.

ostalog i zbog šala izrečenih na račun Tita i njegova sukoba sa Staljinom, kao i zbog činjenice da se nije odrekao kardinala Alojzija Stepinca.⁶⁰⁰

Fra Kasićev pravni zastupnik u tužbi za klevetu bio je liberalni senator Hannan. Tužba je završila na Vrhovnom sudu i na Visokom sud da bi se u konačnici „ABC“ povukao iz sudskog spora isplativši fra Kasiću naknadu uz objavu pisanog demantija. Hannan je tom prilikom Jurjevića opisao kao osobu blisku Laburističkoj stranci i njezinu članu Jimu Cairnsu koji je i sam u brojnim nastupima nastojao etiketirati cjelokupnu hrvatsku zajednicu kao fašističku i terorističku. Opovrgnuo je Jurjevićeve tvrdnje da je za vrijeme Drugog svjetskog rata služio u britanskoj mornarici, tvrdeći, upravo suprotno, da je Jurjević surađivao s Nijemcima služeći u njihovoj vojsci i u Njemačkoj i u NDH.⁶⁰¹

Hannan je pri tome upozorio na brojne optužbe na Jurjevićev račun za prijetnje unutar jugoslavenske zajednice svima onima koji su se protivili njegovom djelovanju, uz prijetnje deportacijama u Jugoslaviju nakon što Laburistička stranka dođe na vlast. Istakao je pritom na široko rasprostranjeno uvjerenje da je upravo on postavio bombu koja je eksplodirala u njegovom stanu u Charltonu.⁶⁰²

Kao primjer stigmatizacije hrvatske zajednice kao fašističke Hannan je naveo novine „Review“ koje su u izdanju za 8. – 14. travnja 1972. u nepotpisanom članku, „punom laži, poluistina i iskrivljene propagande“, pod naslovom „Sunday Bloody Sunday“ donijele prikaz hrvatskog iseljništva i njihovih organizacija u Australiji.⁶⁰³ Hannan je tom prilikom posebno skrenuo pažnju upravo na slučaj fra Josipa Kasića koji je u članku ocijenjen kao „glasnogovornik katoličkog fašizma u Australiji“.⁶⁰⁴

Jurjević je krajem 1972. sudskim putem preko Vrhovnog suda Viktorije neuspješno pokušao ishoditi zabranu tiskanja članka Marka Magarića, urednika novina „Osvit“, koji je Jurjevića opisao kao „lažljivca, varalicu, bigamista i prevaranta“. Magariću je pritom prijavio prijetnje smrću, a prijetnje su upućene i oglašivačima u „Osvitu“, ukoliko ne povuku svoje reklame iz njegovih novina, pri čemu je jedan od oglašivača izrazio sumnju da mu je prijetio jedan od agenata Udbe.⁶⁰⁵ U „Osvitu“ je objavljen i niz članka Lesa Shawa u kojima je

⁶⁰⁰ Senate, No. 15, 12 April 1972, 1055.

⁶⁰¹ Isto.

⁶⁰² Isto.

⁶⁰³ Isto, 1054.

⁶⁰⁴ Isto.

⁶⁰⁵ Senate, No. 41, 12 October 1972, 1496.-1497.

raskrinkano antihrvatskoj djelovanje Marjana Jurjevića utemeljeno na neistinama i namjernim lažnim konstrukcijama.⁶⁰⁶

Hannan je skrenu pažnju i na čino ve nasilja prema članovima i prostorijama hrvatske zajednice u Australiji. Upozorio je na pokušaja ubojstva Srećka Rovera tijekom 1966. i kiselinom uništen kip u katoličkoj crkvi u Clifton Hillu.⁶⁰⁷ Zbog svog neumornog zastupanja hrvatskih interesa Cairns je za novine „The Herald“ iz Melbournea, u članku koji u konačnici nije objavljen, izjavio da je Hannan „odvjetnik za hrvatske teroriste sa simpatijama za njihove ciljeve“.⁶⁰⁸

Cairns je i sam jednom prilikom izjavio da „zna za događaje prije nego se dogode“, između ostalog i da je „znao da će doći do eksplozija prije nego što su se dogodile“, ali nijednom nije pojasnio tko je izvor njegovih informacija i zašto o njima nije obavijestio policiju i odgovorene osobe.⁶⁰⁹

⁶⁰⁶ L. Shaw, n.dj., 270.

⁶⁰⁷ Senate, No. 38, 19 September 1972, 942.

⁶⁰⁸ Isto, 940.

⁶⁰⁹ Isto, 946.

VI. AUSTRALSKA SIGURNOSNO-OBAVJEŠTAJNA ORGANIZACIJA (ASIO)

Važnu ulogu u događajima koji su obuhvaćeni radom imala je i Australско sigurnosno-obavještajna organizacija (ASIO). ASIO je nastao u početnim godinama Hladnog rata na poticaj Sjedinjenih Američkih Država i Ujedinjenog Kraljevstva koji su predvodili zapadne države čiji je cilj bio sprečavanje širenja komunizma i utjecaja SSSR-a u svijetu. Zahvaljujući projektu „Venona“, pokrenutom s ciljem dešifriranja poruka između Moskve i sovjetskih diplomatskih predstavništva, američka i britanska tajna služba otkrili su postojanje sovjetske obavještajne službe u Australiji koja je putem diplomatskih telegrafskih veza prenosila povjerljive podatke u SSSR. Zabrinuti za sigurnost povjerljivih podataka koje su dijelili sa savezničkim državama SAD i Ujedinjeno Kraljevstvo su pozvali australsku vladu na uspostavljanje sigurnosno-obavještajne službe po uzoru na britanski MI5.⁶¹⁰

U ožujku 1949. laburistički premijer Ben Chifley dodijelio je sucu Geoffreyju Reedu, sucu Vrhovnog suda iz Južne Australije, zadatak da uspostavi australsku sigurnosno-obavještajnu službu. Već u srpnju 1949. prvi su agenti ASIO-a nakon pretresa prostorija Komunističke partije Australije u Sydneyju započeli s istragom osumnjičenih za špijuniranje u korist SSSR-a.⁶¹¹

Prisutnost sovjetske tajne službe u Australiji potvrdila je „Afera Petrov“ iz 1954. godine. Petrov je bio zaposlenik veleposlanstva SSSR-a u Canberri, ali je stvarno djelovao kao agent KGB-a. Prebjegao je i predao se australskim vlastima, a kao posljedica slučaja osnovano je Kraljevsko povjerenstvo za špijunažu koje je istražilo prisutnost sovjetske tajne službe u Australiji. Komisija je utvrdila prisutnost sovjetskih agenata u Australiji od 1943. koji su do otkrivanja afere Petrov uspješno angažirali više australskih državljana za prikupljanje tajnih informacije za SSSR i njihove agente.

Utvrđeno je da je veleposlanstvo SSSR-a u Canberri korišteno kao sjedište organizirane špijunaže u Australiji, a kao posljedica slučaja ono je u konačnici bilo zatvoreno. Veleposlanstvo SSSR-a u Canberri, na čelu s I. F. Skripovim, ponovo je otvoreno 1959. godine. Međutim, u veljači 1963. Skripov je u Australiji proglašen „persona non grata“ jer je utvrđena i njegova sovjetska obavještajna djelatnost.

⁶¹⁰ „The establishment of ASIO“, <https://www.asio.gov.au/establishment-asio> (Pristup ostvaren 6. 5. 2021.).

⁶¹¹ Isto.

Protjerivanje Skirpova bilo je povezano s otkrivanjem sovjetskih aktivnosti na Novom Zelandu iz kojeg su 1962. protjerana dva sovjetska diplomata zbog sumnji u špijunažu. Unatoč svemu obavještajna djelatnost sovjetske službe u veleposlanstvu u Wellingtonu nastavljena je i dalje, a procijenjeno je da su oko polovice zaposlenika veleposlanstvo činili agenti sovjetske tajne službe.⁶¹²

ASIO je osnovan u vrijeme vlade Laburističke stranke, ali je nakon izbora iz prosinca 1949. sve do prosinca 1972. djelovao je pod vladama Liberalne stranke. U navedenom je razdoblju ASIO bio usredotočen na otkrivanje i sprečavanje sovjetske špijunaže. Istovremeno se Liberalna stranka zalagala za zabranu Komunističke partije i sprečavanje njezina zbližavanja s Laburističkom strankom što je dovelo do njihovog zajedničkog antikomunističkog stava. Laburistička stranka predbacivala je i optuživala ASIO da je otvoreno zauzeo stranački stav te da dijeljenjem obavještajnih podataka o antikomunističkim pojedincima i političkim protivnicima pomaže Liberalnu stranku.⁶¹³

Na kongresu Laburističke stranke 1971. prijedlog o raspuštanju ASIO-a nije izglasan zahvaljujući odlučujućem glasu predsjedavajućeg⁶¹⁴, a na posljednjoj konferenciji Laburističke stranke prije izbora iz prosinca 1972. najveći kritičari ASIO-a gotovo su uspjeli u naumu da se ukidanje ASIO-a usvoji kao službena stranačka politika. Tek je tijesnom većinom nakon rasprave navedeni stav zamijenjen obećanjem o osnivanju povjerenstva koje bi istražilo strukturu, funkciju i djelovanje obavještajnih službi.⁶¹⁵

Odnos između nove laburističke vlade i ASIO-a bio je predmet interesa medija već u prvim tjednima nakon laburističkog preuzimanja vlasti u prosincu 1972. godine. Premijer Whitlam na konferenciji za medije 19. prosinca 1972. kratko je odgovorio da nema novosti i novih dogovora između nove vlade i ASIO-a.⁶¹⁶

Nakon što su laburisti došli na vlast laburistički zastupnik Lionel Murphy uvjerio je premijera Whitlama da ASIO bude odgovoran njemu kao novom glavnom državnom

⁶¹² AU-NAA-A8908, 4A, Royal Commission on Intelligence and Security Fourth Report [re Australian Security Intelligence Organization] Volume 1 (dalje: AU-NAA-A8908, 4A, Royal Commission), 21.-27.

⁶¹³ „The establishment of ASIO“, <https://www.asio.gov.au/establishment-asio> (Pristup ostvaren 6. 5. 2021.).

⁶¹⁴ AU-NAA: 12389, A95, ASIO document: Visits by Attorney-General to ASIO Offices at Canberra and Melbourne on 16 and 22 March 1973 (dalje: AU-NAA: 12389, A95), Introduction, 2.

⁶¹⁵ „Prime ministers, spies and the law: how Bob Hawke saved Labor and his government“, <https://www.aspistrategist.org.au/prime-ministers-spies-and-the-law-how-bob-hawke-saved-labor-and-his-government/> (Pristup ostvaren 12. 5. 2021.).

⁶¹⁶ „Prime Minister's Press Conference, Parliament House, Canberra, Tuesday, 19 December 1972“, https://web.archive.org/web/20050719225343/http://www.whitlam.org/collection/1972/19721219_press_conferece/ (Pristup ostvaren 15. 5. 2021.).

odvjetniku, iako je sve do tada oduvijek bio odgovoran izravno primjeru.⁶¹⁷ Raspodjelom ministarstava, odjela i statutarnih tijela te drugih državnih tijela ASIO je doista dodijeljen u nadležnost glavnog državnog odvjetnika za koga je u konačnici i imenovan senator Lionel Murphy.⁶¹⁸ Na dužnost je prisegnuo 19. prosinca 1972., a istovremeno je obnašao i funkciju ministra carina i trošarina. Odmah prilikom preuzimanja dužnosti Murphy je ustvrdio da će poduzeti korake u povećanju napora za uklanjanje terorizma iz Australije, posebno hrvatskog.⁶¹⁹ Upravo je Murphy u ožujku 1973. organizirao raciju u sjedištu ASIO-a, događaj koji je i ASIO i hrvatsku zajednicu doveo u središte javne pozornosti i političkog života u Australiji.

Već tri dana nakon preuzimanja dužnosti Lionel Murphy je održao sastanak s generalnim direktorom ASIO-a Peterom Barbourom. Murphy je tom prilikom izrazio zabrinutost da se sigurnosne službe nisu dovoljno angažirale po pitanju prisutnosti „ustaških terorista u Australiji“, dajući do znanja Barbouru da su „dani autonomije, izostanaka bilo kakvog smislenog parlamentarnog nadzora i njegov blizak i nepoznat odnos sa stranim obavještajnim službama završeni“.⁶²⁰

Važnu ulogu u događajima iz ožujka 1973. imala je i australska policija. U reorganizaciji koju je provela nova laburistička vlada ona je izdvojena iz Ministarstva unutarnjih poslova u čijem je sastavu bila u vrijeme prethodnih liberalnih vlada i dodijeljena je u nadležnost glavnog državnog odvjetnika. Na taj je način u svojim rukama glavni državni odvjetnik ujedinio široke zakonodavne, policijske i obavještajne ovlasti.⁶²¹ Murphy je pod svoju kontrolu stavio i policijske snage Teritorija australskog glavnog grada izuzevši ih iz nadležnosti Ureda teritorija glavnog grada. Navedena je reorganizacija naišla na žestoku kritiku oporbe. Murphy je svoje postupke branio potrebom uklanjanja rascjepkanosti policijskih snaga na federalnoj razini i bolje suradnje u provođenju zakona.⁶²²

Australska policija bila je podijeljena na policiju Commonwealtha (CP) i policije saveznih država i teritorija. Na čelu CP-a nalazio se povjerenik J. M. Davis koji je imao dva

⁶¹⁷ B. Caroll, n. dj., 102.

⁶¹⁸ Glavni državni odvjetnik Australije je glavni pravni zastupnik u Australiji i ministar pravosuđa. Obično je član savezne vlade i u praksi je stranački političar te je njegov mandat određen političkim čimbenicima. Osim za pravne poslove države nadležan je i za nacionalnu i javnu sigurnost što uključuje i odgovornost nad australskim sigurnosno-obavještajnim službama.

⁶¹⁹ AU-NAA: 12389, A95, Introduction, 2.

⁶²⁰ Jenny Hocking, *Lionel Murphy: A Political Biography*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000., 154.

⁶²¹ Parliament of the Commonwealth of Australia, No. 323, 1973, Australian Capital Territory Police, Annual report for year 1972-1973, Canberra, 1.

⁶²² Senate, No. 11, 14 March 1973, 412.-413.

zamjenika - J. D. Daviesa i L. S. Harpera. U sastavu CP-a nalazio se i Centralni kriminalistički obavještajni biro (Central Crime Intelligence Bureau; dalje CCBI) koji je vodio Walter N. Williams, u rangu ispod narednika i njegove dvojice zamjenika. Upravo je CCBI operativno pokrивao pitanja iseljništva, pa tako i onog hrvatskog i jugoslavenskog.⁶²³

⁶²³ HR-HDA-1561, 4.1/248, Monografija, 130.-131.

VII. POSJETI GLAVNOG DRŽAVNOG ODVJETNIKA LIONELA MURPHYJA REGIONALNIM UREDIMA ASIO-A I RACIJA U SJEDIŠTU ASIO-A 16. OŽUJKA 1973. GODINE

7.1. Rasprave oko konteksta odlazaka glavnog državnog odvjetnika Lionela Murphyja u ured ASIO-a

U događaje oko odlazaka glavnog državnog odvjetnika Lionela Murphyja u ured ASIO-a 16. ožujka 1973. bili su uključeni regionalni ured ASIO-a u Canberri, regionalni ured ASIO-a u Sydneyju i sjedište ASIO-a u Melbourneu. Glavni državni odvjetnik navedene je dolaske najavio regionalnim direktorima i preko njih generalnom direktoru ASIO-a, ali s obzirom na način na koji su izvedeni i posljedice koje su izazvali događaji su u javnosti i historiografiji poznatiji kao „Murphyjeva racija“. Naime, posjet regionalnom uredu ASIO-a u Canberri organiziran je kasno navečer oko ponoći dok je posjet sjedištu ASIO-a u Melbourneu organiziran i najavljen u ranu zoru, ali bez najave dolaska policije koja je zapečatila urede i preuzela kontrolu nad zgradom.

Murphy je raciju u sjedištu ASIO proveo bez suglasnosti premijera Whitlama i vlade i bez sudskog naloga, u uvjerenju da je ASIO od njega prikrivao informacije o terorizmu i odnosu prethodne liberalne vlade prema navodnim terorističkim aktivnostima Hrvata u Australiji. U raspravama u parlamentu i javnosti koje su uslijedile nakon cjelokupnog događaja glavni državni odvjetnik Murphy i laburistička vlada branili su stav da se radilo o posjetima dok su prethodni glavni državni odvjetnik Greenwood i oporba tvrdili da se radilo o raciji.

U fondovima australskog državnog arhiva dokumenti koji opisuju navedene događaje nose naziv „posjeti“ („visits“) dok John Blaxland u knjizi „The Protest Years“, u drugom od ukupno tri sveska „The Official of ASIO-a“, događaj u sjedištu ASIO-a naziva „racijom“.⁶²⁴ Događaj u sjedištu ASIO-a u američkim dokumentima također je okarakteriziran kao racija.⁶²⁵

SDS je izvještaju u priznala da je Murphy „sa grupom pripadnika Federalne policije nasilno upao u prostorije ASIO, izvršio pretres i zaplenu dela dokumentacije centara ASIO u Kanberi i Melburnu“, a nešto kasnije u istom izvješću događaj je okarakterizirala kao „prepad“.⁶²⁶

⁶²⁴ AU-NAA-A8908, 4A, Royal Commission, 178.

⁶²⁵ „Attorney General attacks terrorists groups and former government leaders“, <https://file.wikileaks.org/oc/2472/285.pdf>, (Pristup ostvaren 23. 4. 2022.)

⁶²⁶ HR-HDA-1561, 4.1/248, Monografija, 115., 120.

Kraljevsko povjerenstvo za obavještajne i sigurnosne poslove koje je uspostavljeno 1974. s ciljem da provede sveobuhvatnu istragu australskih agencija za nacionalnu sigurnost, uključujući i ASIO-a, u svome izvješću cijeli događaj naziva „takozvana 'racija' glavnog državnog odvjetnika 1973“.⁶²⁷

Murphyjevo postupanje u slučaju razgovora s regionalnim direktorima ASIO-a u Canberri (16. ožujka) i Sydneyju (22. ožujka) doista možemo nazvati posjetima, ali radnje izvedene u sjedištu ASIO-a uoči dolaska glavnog državnog odvjetnika Murphyja doista su imale sve elemente racije – nenajavljeno preuzimanje kontrole nad objektom od strane policije, sprečavanje upotrebe svih sastavnica objekta, pretraga objekta u prisutnosti korisnika. Događaj u sjedištu ASIO-a stoga s pravom možemo nazvati racijom, bez obzira što je ASIO bio pod Murphyjevom ministarskom nadležnosti.

7.2. Posjet regionalnom uredu ASIO-a u Canberri

Zasjedanje australskog parlamenta 15. ožujka 1973. završilo je pola sata prije ponoći nakon čega je uslijedila gotovo dvotjedna parlamentarna stanka. Petnaest minuta kasnije glavni državni odvjetnik Lionel Murphy naložio je svojoj tajnici Maureen Barron da odmah dogovori sastanak s Colinom Humphreyem Brownom, regionalnim direktorom ASIO-a u Canberri. O navedenom pozivu Brown je pokušao kontaktirati Petera Barboura, generalnog direktora ASIO-a, nakon čega je pozvao službenika zaduženoga za dokumentaciju da se odmah javi u prostorije regionalnog ureda.⁶²⁸

Nedugo nakon ponoći Brown je stigao u zgradu ASIO-a gdje ga je već čekao glavni državni odvjetnik Lionel Murphy u pratnji savjetnika Kerrya Miltea i tajnice Barron. Kerry Milte bio je zaposlenik CP-a u Canberri od 1967. do 1970. nakon čega je postao samostalni odvjetnik u Melbourneu. ASIO je u jednom od izvještaja Miltea ocijenio kao simpatizera Laburističke stranke i ambicioznu osobu uz pretpostavku da je tijekom službe u CP-a razvio plan stvaranja australske tajne službe po uzoru na američki FBI.⁶²⁹

Proširenje ovlasti CP-a bila je i jedna od tema tijekom izborne kampanje iz 1972. godine. Premijer Whitlam je tijekom izborne kampanje u svom govoru 13. studenog 1972., osim obećanja o boljim uvjetima rada i povećanjima plaća, kao odgovor na „rastuću prijatnju

⁶²⁷ AU-NAA-A8908, 4A, Royal Commission, 178.

⁶²⁸ AU-NAA: 12389, A95, Events in the ACT Office 15/16 March 1973, 1.

⁶²⁹ AU-NAA: 12389, A95, Kerry Milte and his part in the proceedings, 1.-2.

političkog terorizma i organiziranog kriminala“ najavio da će uloga CP-a biti „proširena na ulogu američkog FBI-a“ te da će postati „ključna poveznica između australskih agencija za provođenje zakona i Interpola“. ⁶³⁰

Za provedbu navedene reforme već je tada bio predviđen glavni državni odvjetnik „čiji će službenici istraživati kršenja svih zakona Commonwealtha i pokretati kaznene progone“. ⁶³¹ S obzirom na navedeni Whitlamov govor i postupanja Lionela Murphyja, imenovanog za glavnog državnog odvjetnika, otvoreno je pitanje je li racija u sjedištu ASIO-a bila motivirana težnjom za pronalaskom kompromitirajućih dokumenata koji bi poslužili za reorganizaciju ili ukidanje ASIO-a.

Naknadno je ustanovljeno da je upravo Milte, „bivši policijski službenik policije Commonwealtha s dubokim nepovjerenjem u ASIO djelovao kao Murphyjev savjetnik koji je i pogoršao i iskrivio [...] rivalstvo“ ⁶³² ASIO-a i CP-a, i imao značajan utjecaj na glavnog državnog odvjetnika Murphyja pri donošenju odluke o pokretanju posjeta uredima ASIO-a na način kako je to izvedeno. ⁶³³ Milte je bio taj koji je prvi sugerirao Murphyju da ASIO uskraćuje informacije o hrvatskom terorizmu u Australiji. ⁶³⁴

Na sastanku Murphyja s regionalnim direktorom ASIO-a u Canberri dominirale su dvije teme: dokumentacija o hrvatskom terorizmu u Australiji i skori posjet jugoslavenskog premijera Džemala Bijedića Australiji koji je bio planiran za 20. do 22. ožujka 1973. godine. U prvom dijelu sastanka Murphy je zatražio dokumente o hrvatskim organizacijama i pojedincima koji su mogli biti povezani s terorističkim aktivnostima. U prisutnosti glavnog državnog odvjetnika Brown je nazvao službenika zaduženoga za dokumentaciju i zatražio dokumente o određenim organizacijama te osobne dosjee pojedinih Hrvata. Murphy je tom prilikom pregledao sljedeće dokumente:

- K/1/140 Ante KOVAČ (Pt. II)
- B/1/229 Tomislav BABIĆ
- B/1/227 Drago BRATUŠA
- 3/2/225 Croatian Activities, Canberra

⁶³⁰ „It's time for leadership, Australian Labor Party, Policy Speech, Gough Whitlam, 13th November, 1972“, https://web.archive.org/web/20050214024355/http://www.whitlam.org/collection/1972/1972_alp_policy_speech/ (Pristup ostvaren 28. 6. 2022.)

⁶³¹ Isto.

⁶³² K. Kalfic, n. dj., 216.

⁶³³ AU-NAA: 12389, A95, Events in the ACT Office 15/16 March 1973, 1.

⁶³⁴ J. Hocking, n.dj., 162.

- 53/1/5 Yugoslav Activities – Movements of Croatians Overseas
- 3/2/264 Croatian Revolutionary Brotherhood – HRB
- 3/2/247 Croatian Club
- 59/6/1 Yugoslav Extremist Activities in Australia
- J/1/43 Adolf Janković (2 Vos.) (prezentirano, ali ih glavni državni odvjetnik Murphy nije pregledao)
- 3/2/332 Croatia – Deakin Soccer Club. (prezentirano, ali ih glavni državni odvjetnik Murphy nije pregledao)
- 53/1/4 Yugoslav Terrorist Organizations – Activities Aboard⁶³⁵

Određene od ovih dokumenata pregledao je i Milte te je na neke od njih uputio Murphyja koji je naročito bio zainteresiran za određena „Q“ izvješća (izvješće napisano od strane agenta kao rezultat ispitivanja osumnjičenih) o terorističkim aktivnostima. Murphy je upitao Browna o informaciji o pripremanju bombe od strane neidentificiranog Hrvata, a zanimalo ga je i koje su aktivnosti poduzete vezano za optužbe o navodnom hrvatskom terorističkom trening kampu održanom 1963. u Wodongi u saveznoj državi Viktoriji.⁶³⁶

Murphy se tijekom sastanka često referirao na izjave Ivora Johna Greenwooda, njegova prethodnika na dužnosti glavnog državnog odvjetnika, koji je tijekom svoga mandata u više nastupa tvrdio da ne postoje dovoljno čvrsti dokazu o postojanju hrvatskog terorizma u Australiji. Više je puta ponovio čvrstu namjeru iznošenja tvrdnji suprotnih Greenwoodovima komentirajući da iz više izvora postoji dovoljno dokaza o prisutnosti „ustaša“ u Australiji. Murphy je pri tome ostavljao dojam da navedena tvrdnja treba biti iznesena u Senatu uoči Bijedićevog dolaska, nakon čega je ustvrdio kako je to političko pitanje koje se ne tiče ASIO-a.⁶³⁷

U drugom dijelu sastanka Murphy je Brownu postavio brojna pitanja od kojih su se mnoga odnosila na odgovornosti ASIO-a u vezi s Bijedićevim posjetom. Zanimalo ga je koje su aktivnosti poduzete u cilju provjere zaposlenika australskog parlamenta i hotela „Lakeside“ u kojem je planiran smještaj Bijedića i njegove pratnje, a zahtijevao je i da tijekom posjeta u parlamentu i hotelu ne budu zaposlene osobe jugoslavenske nacionalnosti. Zatražio je i informacije o aktivnostima poduzetima za sigurnost premijera Whitlama i osoba poput dr. Jima Cairnsa koji su određeni kao potencijalna meta terorističkoga napada. Brown je izvijestio

⁶³⁵ AU-NAA: 12389, A95, Events in the ACT Office 15/16 March 1973, 1.-2.

⁶³⁶ Isto, 2.

⁶³⁷ Isto, 3.

glavnog državnog odvjetnika Murphyja o poduzetim aktivnostima i koordinaciji s CP-om te je potvrdio angažiranje prevoditelja koji je već preslušavao do tada snimljene materijale.⁶³⁸

Murphy je jasno naglasio da sva prikupljena saznanja trebaju odmah biti podijeljena, uz upozorenje kako bi bilo katastrofalno da postoje informacije snimljene na vrpcama, a koje nisu dostavljene na vrijeme. Naknadno se na Brownov prijedlog sastanku priključio i njegov pomoćnik R. D. Hunt, član Odbora za terorizam i političko nasilje u Australiji, koji je bio upućen u mjere i organizaciju sigurnosti i zaštite tijekom Bijedićevog posjeta.⁶³⁹

Hunt je Murphyja izvijestio da je provedena provjera zgrade hotela „Lakeside“, da je CP-a savjetovana o svim sumnjivim nalazima vezano za osoblje hotela i da su u tijeku daljnje provjere zaposlenika. Odgovorio je da postoji namjera predstaviti uvjerenje o ulasku premijera u parlament na glavni ulaz dok je ustvari planirano da bude proveden kroz drugu stranu zgrade gdje je raspoređena policija s zadatkom da premijera drži daleko od javnosti.⁶⁴⁰

U daljnjem dijelu sastanka Murphyja je zanimao način čuvanja dokumenata, njihovo indeksiranje i stupanj digitalizacije. Tijekom pregleda prostorija u kojima se čuvaju dokumenti provjerio je indeks s osobnim dosjeima, navodno uz komentar: „Bog vam pomogao ako je moje ime u ovome!“.⁶⁴¹ Brown je negirao postojanje njegova dosjea, ali je Murphy unatoč tome pomno pogledao sva imena uz prezime „Murphy“.⁶⁴²

Murphyjeva potraga za vlastitim dosjeom u uredima ASIO-a ubrzo je rezultirala sumnjom da je agent KGB-a. Naime, nedugo nakon racije u sjedištu ASIO-a visoki dužnosnik ASIO-a u razgovoru s Doughom Anthonyjem, vođom Nacionalne (Seljačke) stranke, požalio se na raciju i povjerio mu se da je Murphy u ASIO otišao po svoj dosje. Dodatnu sumnju u navedene tvrdnje podupro je Murphyjev nenajavljeni posjet uredu ASIO-a u Adelaideu kasnije iste godine prilikom čega je također pregledavao kartoteku dosjea u potrazi za dokumentima o njemu osobno.⁶⁴³

Iz navedenih potraga izveden je zaključak o Murphyjevoj intenzivnoj potrazi za vlastitim dosjeom u uredima ASIO-a nakon čega se postavljalo pitanje zašto je zbog takve mogućnosti Murphy zabrinut i što bi navedeni eventualni dosje mogao sadržavati. Sumnja u

⁶³⁸ Isto, 2.

⁶³⁹ Isto.

⁶⁴⁰ AU-NAA: 12389, A95, Events in the ACT Office 15/16 March 1973, 2.

⁶⁴¹ J. A. Nathan, n. dj., 172.

⁶⁴² AU-NAA: 12389, A95, Events in the ACT Office 15/16 March 1973, 3.

⁶⁴³ „Is Murphy a KGB agent?“, <https://www.davidmcknight.com.au/archives/2006/07/murphy-kgb-agent> (Pristup ostvaren 18. 2. 2023.)

Murphyja kao agenta KGB-a temeljila se na njegovoj povezanosti s braćom Arthurom i Rayom Gietzelt, članovima Komunističke partije Australije, kojima je pomagao u stjecanju kontrole nad sindikatima nakon čega su mu oni svojim glasovima omogućili mjesto u Senatu.⁶⁴⁴

Izražena je pritom čak i sumnja da Murphy nije pravo prezime Lionela Murphyja. Sumnju je pobudila i činjenica da je ASIO otkrio da pravo ime Murphyjeve druge žene Ingrid Gee, s kojom je do 1973. bio u braku tri i pol godine, nije Gee već Grzonkowski i da je rođena u Poljskoj. Drugi je problem predstavljala činjenica da je Murphy prilikom predaje osobnih podataka prilikom zauzimanja mjesta u Senatu prešutio podatke o prvoj ženi za koju se istragom uspostavilo da je rođena u gradu Chiti na dalekom sibirskom istoku SSSR-a. Nina Murphy za Lionela se udala 1950., a u braku su bili 15 godina. Murphyjevi brakovi sa ženama iz SSSR-a i iz područja njihova utjecaja pobudili sumnju u njegovu povezanost sa sovjetskom tajnom službom.⁶⁴⁵

Navedena saznanja ASIO-a o Murphyju potvrda su da je ASIO provodio istragu o njemu i s njim povezanim osobama za koje je sumnjao da su povezani s komunističkim pokretom u Australiji i potencijalno agentima sovjetske tajne službe. Barbour je negirao da je upoznat s navedenim dokumentima, ali je njegov zamjenik Jack Behm potvrdio da je upoznat s navedenim istragama, a da pritom nije odgovorio jesu li navedene istrage potvrdile da je Murphy agent KGB-a ili da je s njima povezan.⁶⁴⁶

O sovjetskoj infiltraciji u visoke australske političke krugove u vrijeme Whitlamove laburističke vlade posvjedočio je Oleg Gordijevski, pukovnik KGB-a koji je 1985. prebjegao na Zapad nakon jedanaest godina suradnje s britanskom tajnom službom.⁶⁴⁷

Murphy je na odlasku iz regionalnog ureda ASIO-a u Canberri zatražio kopiju dosjea o hrvatskim aktivnostima u inozemstvu, kopiju izvješća koje je pripremano kao dio odgovora na jugoslavensku diplomatsku notu povodom upada Bugojanske skupine u Jugoslaviju 1972. i primjerak transkripata tajnih razgovora snimanih tog dana, uz uputu da mu budu dostavljeni ujutro, prije njegova odlaska iz Canberre.⁶⁴⁸

Murphy i njegova pratnja napustili su ured ASIO-a oko 1:30 i u tom je trenutku bilo jasno da će glavni državni odvjetnik kasnije istoga dana otputovati u Melbourne s namjerom da

⁶⁴⁴ Isto.

⁶⁴⁵ Isto.

⁶⁴⁶ Isto.

⁶⁴⁷ B. Vukušić, *Hrvatsko revolucionarno bratstvo*, 375.

⁶⁴⁸ AU-NAA: 12389, A95, Events in the ACT Office 15/16 March 1973, 4.

razgovara s generalnim direktorom ASIO-a. Brown je nazvao generalnog direktora ASIO-a Barboura i izvijestio ga o proteklim događajima nakon čega je organizirano kopiranje dokumenata koje je Murphy zatražio. Dogovoreno je da se izrade dvije kopije traženih dokumenata, jedna za Murphyja i jedna za Barboura u svrhu njegove pripreme za sastanak.⁶⁴⁹

7.3. Afera Hunt

Tijekom pregledavanja dokumenata za vrijeme boravka u regionalnom uredu ASIO-a u Canberri Murphy je od Hunta zatražio kopiju jednog od izvješća u kojem je u više navrata spomenuto njegovo ime. Navedeno je izvješće, u dokumentima naknadno nazvano Memorandum 526,⁶⁵⁰ kod glavnog državnog odvjetnika Murphyja izazvalo sumnju da su zaposlenici ASIO-a, Ureda glavnog državnog odvjetnika, Ministarstva vanjskih poslova i Ministarstva za imigraciju na jednom od sastanaka Odbora za terorizam i političko nasilje u Australiji organizirali urotu s ciljem da mu uskrate informacije o postojanju hrvatskog terorizma u Australiji. Upravo je Hunt autor navedenog izvješća čiju je kopiju zatražio Murphy i za koje će se naknadno ispostaviti da ga je motiviralo na pokretanje racije u sjedištu ASIO-a u Melbourneu.⁶⁵¹

Memorandum 526 nastao je kao rezultat međuresornog sastanka Odbora za terorizam i političko nasilje u Australiji. Odbor je uspostavljen u studenom 1972. na prijedlog prethodnog glavnog državnog odvjetnika Greenwooda s ciljem koordinirane suradnje Ureda glavnog državnog odvjetnika, ASIO-a i CP-a na području političkog nasilja i terorističkih aktivnosti te u svrhu informiranja vlade o događajima na terenu. Predsjednikom Odbora imenovan je David Edwards, službenik Ureda glavnog državnog odvjetnika,⁶⁵² a Hunt iz ASIO-a i narednik Robert J. Parsons iz CP-a imenovani su u Odbor kao predstavnici njihovih organizacija.⁶⁵³

Odbor se prvi puta sastao 28. studenog 1972. pri čemu je donesen zaključak o potrebi postizanja dogovora oko načina rada Odbora i zadataka koje je trebao ostvariti. Razgovori su vođeni od 28. do 30. studenog, a nastavljeni su 5. prosinca 1972. godine. Rezultat razgovora

⁶⁴⁹ Isto.

⁶⁵⁰ AU-NAA: 12389, A95, The Hunt Affair, RD, ACT 526 – 5 March 1973, 1.

⁶⁵¹ AU-NAA-12389, A95, The Hunt Affair, Mr. Hunt's statement of June 1973, 1.-4.

⁶⁵² Isto, 1.

⁶⁵³ AU-NAA-12389, A95, The Hunt Affair, RD, ACT 2956 – 7 December 1972, 1.

bio je nacrt sporazuma spreman za upućivanje odgovornima u Ured glavnog državnog odvjetnika, ASIO i CP-a na pregled i potpis.⁶⁵⁴

Dogovoreno je da su administrativne stvari u odgovornosti Ureda glavnog državnog odvjetnika koji je osigurao smještaj, osoblje i ostale uvjete potrebne za djelovanje Odbora. Predviđeno je da Odbor vodi svoju vlastitu arhivu, da mu bude omogućena sigurna telefonska linija te da osim predsjednika i dvojice koordinatora na raspolaganju ima tajnicu i pomoćnog administrativnog službenika do ožujka kada je predviđena uspostava stalnog ureda.⁶⁵⁵

Rad Odbora nastavljen je i nakon promjene vlade početkom prosinca 1972. godine. Novi sastanak Odbora održan je 12. prosinca 1972. u Uredu glavnog državnog odvjetnika u Canberri. Sudjelovali su Lindsay Curtis, David Edwards i G. Halliday iz Ureda glavnog državnog odvjetnika, Walter Williams i Roger Cavanagh iz CP-a i Hunt iz ASIO-a. Curtis je na navedenom sastanku objasnio da je senator Lionel Murphy, budući glavni državni odvjetnik, zahtijevao uvid u dokumente Ureda glavnog državnog odvjetnika o ustašama. Curtis mu je objasnio da nema takovog dosjea, ali da postoje mnogi dokumenti koji pokrivaju razne aspekte hrvatskih nacionalističkih aktivnosti te da je poduzeo aktivnosti kako bi osigurao izvješće o stanju po navedenom pitanju.⁶⁵⁶

Na sastanku je donesen zaključak da sveobuhvatan zajednički izvještaj ASIO-a, CP-a i Ureda glavnog državnog odvjetnika na temu hrvatskih aktivnosti nije moguće osigurati u kratkom periodu te je Curtis predložio Edwardsa, s obzirom da je predsjednik Odbora, kao najprikladniju osobu da sastavi kratak izvještaj za trenutno informiranje glavnog državnog odvjetnika Murphyja. S obzirom na njegov manjak iskustva u području hrvatskog nacionalizma zatražena je pomoć ASIO-a i CP-a koji su trebali pružiti stručno mišljenje u tom području.⁶⁵⁷

Williams iz CP-a pritom je komentirao nemogućnost značajnije pomoći CP-a jer su u velikoj mjeri bili angažirani u sastavljanju izvješća za premijera Whitlama o eksplozijama bombi u Sydneyju od 16. rujna 1972. godine. Hunt iz ASIO-a izrazio je spremnost pomoći Edwardsu u sastavljanju uvodnog dijela izvješća, uz naglasak da je bilo teško za očekivati značajan doprinos u zaključnom dijelu izvješća s obzirom da ono ovisilo o nalazima trenutnih istraga CP-a o čijim rezultatima i sam ASIO nije bio u potpunosti obaviješten.⁶⁵⁸

⁶⁵⁴ Isto.

⁶⁵⁵ Isto.

⁶⁵⁶ AU-NAA-12389, A95, The Hunt Affair, Note for File – 19 December 1972, 1.

⁶⁵⁷ Isto.

⁶⁵⁸ Isto.

Dogovoreno je da će Edwards do 15. prosinca sastaviti okvirni tekst izvješća koji će biti poslan ASIO-u i CP-a te da će na temelju njega i njihovih komentara završna verzija izvješća biti poslana na potpis generalnom direktoru ASIO-a i zapovjedniku policijskih snaga CP-a prije slanja glavnom državnom odvjetniku Murphyju.⁶⁵⁹

Zaključeno je da izvješće sadrži povijesni pregled hrvatskih organizacija s komentarima o trenutnom položaju i aktivnostima dok bi u zaključnom dijelu bio naveden popis recentnih događaja i rezultati policijskih istraga o njima. Edwards je već sljedećeg dana u suradnji s Huntom započeo sa sastavljanjem izvješća prilikom čega je u nekoliko navrata izrazio sumnje oko buduće uloge Odbora s obzirom na promjenu vlade. Komentirao je nezainteresiranost CP-a za sudjelovanje u sastavljanju navedenog izvješća, pravdajući se pritom manjkom zaposlenika i ostalim zaduženjima, ali i njihov opći stav i suzdržanosti u suradnji s Uredom glavnog državnog odvjetnika.⁶⁶⁰

Istaknuo je da je suzdržanost CP-a uočena i od strane ostalih službenika Ureda glavnog državnog odvjetnika te da je Curtis, njegov nadređeni, sličnoga stava. Potvrdu svojih razmišljanja vidio je i u činjenici da je CP-a u Odbor predložila niže rangiranog zaposlenika (narednika) koji je ujedno imao i manjak iskustva u području u kojem se očekivao njihov doprinos.⁶⁶¹

Nedostatak zainteresiranosti za djelovanje Odbora od strane CP-a Edwards je vidio i u njihovim očekivanjima da će pod novom vladom dobiti ovlasti u razini onih kakve ima FBI u SAD-u te da će sukladno tome i prestati potreba za postojanjem Odbora. Vezano za navedeno Edwards je izrazio uvjerenje da bi, ukoliko bi navedena organizacija i bila stvorena, njezini najviše rangirani članovi bili popunjeni iz redova Ureda glavnog državnog odvjetnika, prije nego od strane zaposlenika CP-a.⁶⁶²

Edwards je pritom komentirao i da CP-a očito nije svjesna da je ideja o postojanju navedenog Odbora dobro prihvaćena od strane budućeg glavnog državnog odvjetnika Murphyja, unatoč tome što ga je uspostavio njegov prethodnik Greenwood. Edwards je i sam iskazao priličan entuzijazam za koncept djelovanja Odbora i bio je viđenja da bi nacrt ugovora

⁶⁵⁹ Isto.

⁶⁶⁰ Isto, 2.

⁶⁶¹ Isto.

⁶⁶² Isto.

o sudjelovanju koji je poslan ASIO-u i CP-u, ukoliko bude prihvaćen, Odboru dao značaju važnost u prikupljanju informacija od obiju organizacija i njihovoj međusobnoj dostupnosti.⁶⁶³

Edwards je izvješće naslova „Croatian National Separatist Activities in Australia“⁶⁶⁴ namijenjeno Uredu glavnog državnog odvjetnika sastavio u drugom tjednu ožujka 1973. godine. U uvodnom dijelu izvješća stoji da je tijekom 1950-ih uslijed priljeva hrvatskih imigranata u većim gradovima Australije utemeljeno više hrvatskih organizacija. Tijekom 1950-ih i u ranim 1960-im lokalnim policijama prijavljeno je više kriminalnih događaja u koje su bili uključeni Hrvati i koji su imali političko značenje, ali su oni ocijenjeni kao uobičajeni nemiri unutar migrantske zajednice.⁶⁶⁵

Najzanimljiviji dio Edwardsov izvješća odnosi se na razdoblje nakon upada Skupine Tolić-Oblak u Jugoslaviju u srpnju 1963. kada su prema njemu australske vlasti po prvi put postale svjesne nacionalnog zanosa unutar hrvatske zajednice i spremnosti jednog njezinog dijela za primjenu nasilnih metoda u svrhu ostvarenja cilja stvaranja samostalne i slobodne Hrvatske. Kao rezultat navedenog incidenta CP-a i policije saveznih država istraživale su aktivnosti jugoslavenskih skupina, uključujući i hrvatske organizacije.⁶⁶⁶

Prema Edwardsovom izvješću istraga je otkrila da su devetorica uhićenih Hrvata bili članovi HRB-a te da su regrutirani i trenirani u Australiji. Istragom je otkriveno da je HRB osnovan u Sydneyju u lipnju 1961. s ciljem nasilnog zbacivanja jugoslavenske vlade i uspostave neovisne vlade u Hrvatskoj. Utvrđeno je i da je 1963. u Stuttgartu u Zapadnoj Njemačkoj osnovana europska podružnica HRB-a koja je uskoro postala i središnjica pokreta, a koju je osnovao Geza Pašti, jedan od osnivača pokreta u Sydneyju.⁶⁶⁷

Istrage su utvrdile da HRB ima široku bazu potpore u hrvatskoj zajednici u Australiji i oko 70 identificiranih članova koji su gotovo svi bili članovi jedne ili više hrvatskih organizacija. Kasnije informacije sugerirale su da je tijekom 1962. i 1963. HRB imao maksimalno između 200 i 300 članova. Izvješće navodi kako se čini da su kao rezultat intenzivnih policijskih istraga tijekom 1964. i 1965. mnoge vodeće osobe HRB-a napustile

⁶⁶³ Isto.

⁶⁶⁴ AU-NAA-12389, A95, The Hunt Affair, Paper prepared by Mr. D. C. Edwards of the Attorney General's Department (March 1973), „Croatian National Separatist Activities in Australia“, 1.

⁶⁶⁵ Isto.

⁶⁶⁶ Isto.

⁶⁶⁷ Isto, 1.-2.

Australiju kako bi nastavile svoje aktivnosti u Europi dok su ostali, prividno se odričući svojih ekstremnih uvjerenja, sudjelovali u aktivnostima umjerenih organizacija.⁶⁶⁸

Prema Edwardsovom izvješću jedna od takvih organizacija bila je i Hrvatska mladež u kojoj je oko polovice identificiranih članova pripadalo i HRB-u. Policija je u razdoblju od 1965. do 1967. nastavila s praćenjem aktivnosti hrvatskih organizacija prilikom čega je iz prikupljenih informacija došla do zaključka da je sredinom 1967., zbog nagomilane nesloge unutar HRB-a, došlo do prestanka njegova djelovanja.⁶⁶⁹

U Edwardsovom izvješću stoji da je krajem 1971. CP-a bila upozorena ili na mogućnost oživljavanja HRB-a ili na formiranje nove tajne organizacije terorističke organizacije u Australiji. Jedno od razmišljanja koje je dovelo do ovog zaključaka bio je povećani nemir unutar hrvatske zajednice i nastojanja nekolicine istaknutih hrvatskih aktivista u stvaranju ujedinjene i ekstremne grupe. Navedena nastojanja uključivala su stvaranje Koordinacijskog odbora hrvatskih društava Australije (KOHDA) koji je u veljači 1972. organizirao Srećko Rover. U izvješću je navedeno da je Rover bio vođa Hrvatskog narodnog otpora, ekstremne hrvatske organizacije poznate diljem svijeta.⁶⁷⁰

Prema Edwardsovom izvješću izvidi CP-a su intenzivirani nakon upada Bugojanske skupine u Jugoslaviju u ljeto 1972. godine. Izvješće podsjeća da su šestorica od devetnaest članova skupine koja je upala u Jugoslaviju australski državljani, a da ih je još troje jedno vrijeme živjelo u Australiji.⁶⁷¹

Na temelju istrage koja je uključivala i značajan broj dokumenata zaplijenjenih u pretragama poduzetima u kolovozu 1972. CP-a je ustanovila sljedeće: „u Australiji postoje članovi tajne hrvatske terorističke organizacije s ciljem zbacivanja trenutne jugoslavenske vlade svim sredstvima, uključujući i silu, i uspostavu slobodne Hrvatske; poznato je da ovi članovi djeluju zajedno u Australiji radi postizanja očiglednih ciljeva ove organizacije; članstvo u organizaciji uključuje osobe koje su u prošlosti bile članovi HRB-a; članovi ove organizacije bili su aktivni i u logističkom planiranju i u regrutiranju osoba u Australiji za upad u Jugoslaviju iz ljeta 1972.; osobe za koje se sumnja da su članovi ove organizacije prikupljali su novčana

⁶⁶⁸ Isto, 2.

⁶⁶⁹ Isto, 2.-3.

⁶⁷⁰ Isto, 3.-4.

⁶⁷¹ Isto, 4.-5.

sredstva u Australiji za potrebe upada u Jugoslaviju; članovi organizacije distribuirali su u hrvatskoj zajednici brošure u kojima se podupire aktivnost hrvatskih terorista u Europi“.⁶⁷²

S obzirom da su u razdoblju od 1963. do 1972. postojale brojne optužbe o postojanju tajnog hrvatskog terorističkog kampa za treniranje CP-a je detaljno istražila optužbe o postojanju navedenih kampova na više lokacija. U izvješću CP-a navedeno je da na nijednoj razini nije pronađen ijedan dokaz koji bi potkrijepio navedene optužbe, ali i da one ne mogu biti u potpunosti otklonjene uzimajući u obzir topografske karakteristike područja u kojima su istrage provedene. Istaknuto je i da određeni dio treniranja može proći nezamijećen na brojnim lokacijama, poput na primjer privatnih kuća.⁶⁷³

CP-a je istražila i aktivnosti drugih hrvatskih organizacija ekstremnih stavova, uključujući organizaciju UHNj koja je imala najmanje jedan aktivan ogranak u Australiji. Izvješće navodi da su tijekom proteklih osamnaest mjeseci članovi ove organizacije bili uključeni u brojne nasilne incidente koji su doveli do kaznenih procesa. Brojni su izvještaji CP-a o optužbama na račun UHNj za „politiku čvrste ruke“ pri prikupljanju donacija od strane Hrvata u Australiji.⁶⁷⁴

Pod istragom je bila i organizacija SHUMS čije je članstvo prema izvješću uključivalo i nekolicinu osoba koje su osumnjicene za uključenost u ekstremističke aktivnosti u Australiji i izvan nje. Članovi SHUMS-a imali su važnu ulogu u formiranju i djelovanju KOHDA-e. Istrage su provedene i o aktivnostima distribucije antijugoslavenskih novina u Australiji iz ostatka svijeta.⁶⁷⁵

Upravo je izvješće koje je sastavio Edwards bilo važan izvor informacija za stavove koje je iznosio glavni državni odvjetnik Murphy krajem ožujka i početkom travnja 1973. u Senatu tijekom parlamentarnih rasprava o postojanju hrvatskog terorizma u Australiji.

Novi sastanak Odbora za terorizam i političko nasilje u Australiji održan je 2. ožujka 1973. i upravo je nakon njega nastao Memorandum 526. Bio je to prošireni sastanak na kojem su sudjelovali Lindsay Curtis, novi predsjednik Odbora i viši pravni službenik iz Ureda glavnog državnog odvjetnika, David Edwards, viši pravni službenik iz Ureda glavnog državnog odvjetnika, Len Harper, zamjenik zapovjednika CP-a, narednik Bob Parsons iz CP-a, viši narednik Walter Williams iz CP-a, Bob Birch, šef protokola Ministarstva vanjskih poslova,

⁶⁷² Isto, 5.-6.

⁶⁷³ Isto, 6.

⁶⁷⁴ Isto.

⁶⁷⁵ Isto, 6.-7.

Ricky Mooney, George Hingston i Des Lyons iz Ministarstva za imigraciju i Hunt iz ASIO-a.⁶⁷⁶

Dvije su osnovne točke o kojima se raspravljalo na sastanku:

- 1) Izvješće o mogućem novom hrvatskom upadu u Jugoslaviju tijekom ljeta 1973. godine
- 2) Izvješće glavnog državnog odvjetnika Lionela Murphyja u Senatu o hrvatskom terorizmu.

U prvom dijelu Hunt je izvijestio prisutne o informaciji koju je ASIO dobio od prekomorskih savezničkih izvora prema kojoj su u Europi postojale glasine o planiranju novog upada u Jugoslaviju tijekom ljeta 1973. godine. Predstavnik CP-a izvijestio je da iz dotad provedenih rezultata istrage nakon Bugojanske akcije ne proizlazi mnogo novih informacija te da CP-a provodi daljnje istrage u suradnji s Specijalnim obavještajnim ogrankom Odjela za imigraciju.⁶⁷⁷

CP-a ja intervjuirala osobu jugoslavenske nacionalnosti koja je izjavila da uskoro putuje u rodbini u Jugoslaviju prije nego što započnu nevolje, ne navodeći pri tome koju vrstu nevolja očekuje, iz čega je izveden zaključak o mogućnosti da se navedena nevolja očekuje prije ili oko početka lipnja 1973. godine.⁶⁷⁸

Osim toga, predstavnik CP-a izvijestio je prisutne da su slijedeći informaciju jednog od njihovih izvora proveli istragu s ciljem identificiranja osoba koje su povezane s mogućim upadom u Jugoslaviju prilikom čega su došli do saznanja da je deset Hrvata iz područja Melbournea tijekom Božića i Nove godine napustilo Australiju i otputovalo u Španjolsku u kojoj su navodno planirali trenirati i pripremati se za predviđeni upad u Jugoslaviju.⁶⁷⁹

Hunt je izrazio je spremnost pomoći CP-u u identifikaciji oko 400 osoba koje su bili potpisnici peticije iz prosinca 1972. kojom se tražilo uvođenje jeftinijih letova iz Australije, što je prema CP-u bilo motivirano nastojanjem za pristupačnijim, ali i neprimjetnim prebacivanjem u Europu osoba uključenih u pripremu upada u Jugoslaviju u ljeto 1973. godine. Identifikacijom potpisnika nastojala se utvrditi njihova povezanost s deseticom koja je napustila Australiju.⁶⁸⁰

⁶⁷⁶ AU-NAA-12389, A95, The Hunt Affair, Notes of Interview 6/7 June 1973, 1.

⁶⁷⁷ Isto, 2.

⁶⁷⁸ AU-NAA-12389, A95, The Hunt Affair, RD, ACT 293 – 5 February 1973, 1.

⁶⁷⁹ Isto.

⁶⁸⁰ Isto.

Daljnja je informacija bila da je, za potrebe pripremanja navedenog upada, u Footscrayu, predgrađu Melbournea, prikupljeno 1800 australskih dolara koji su prosljeđeni organizaciji Crna legija u Španjolskoj koja je izravno bila uključena u organiziranje upada. Osim toga, s terena je prikupljena informacija da je u periodu oko vikenda 26. siječnja 1973. u Melbourneu održan sastanak SHUMS-a, HRB-a i HM-a na kojem je dogovorena njihova zajednička suradnja. Iz prikupljenih informacija nije bilo moguće definirati zašto je došlo do povezivanja navedenih organizacija, ali je izveden zaključak da je trenutak navedene promjene indikativan i sugerira da se fokusiraju u smjeru zajedničkog cilja.⁶⁸¹

Iz istog izvora prikupljena je informacija da je osoba prezimena Brbić predala papire za putovanje izvan države, ali i da nije bilo moguće potvrditi je li njegovo odredište Španjolska kako tvrdi izvor. Izvor je naveo i da je Josip Kovač namjeravao napustiti Australiju te da je u zahtjevu za izdavanjem dozvole za putovanje naveo da namjerava posjetiti Kanadu, Švedsku, Španjolsku, Italiju, Njemačku i Hrvatsku. Kovač je navodno bio suradnik s određenim Bujanovićem koji je na revolucionarnoj i prijateljskoj liniji bio povezan s Brbićem. Bujanović je navodno bio mozak pokreta, zajedno s još tri ili četiri osobe koje nisu identificirane.⁶⁸²

Daljnje informacije govore su o tome da je Srećko Rover u Španjolskoj ili da je nedavno bio. Međutim, informacija o Roveru očito je bila netočna jer je ustanovljeno da je Rover u tom trenutku bio bolnici u Viktoriji. Hunt je izvijestio nazočne o razilaženju između Rovera i Brbića oko vodstva u hrvatskoj zajednici i mogućnosti da je upad Bugojanske skupine iz 1972. potaknuo onaj dio hrvatske zajednice koji u njemu nije sudjelovao da mora učiniti nešto spektakularno kako bi zadržao svoju poziciju unutar hrvatske zajednice.⁶⁸³

Isti izvor navodi da je u organizaciju upada 1973. vrlo vjerojatno bio uključen Jure Marić iz Wollongonga. Iz svega navedenog na sastanku je zaključeno da informacija o mogućem novom upadu u Jugoslaviju treba biti shvaćena ozbiljno te da su potrebne daljnje aktivnosti u otkrivanju i istrazi navedenog pitanja.⁶⁸⁴

S obzirom na sve navedeno na sastanku je odlučeno da predstavnici ASIO-a u Europi i SAD-u budu obaviješteni o mogućem upadu, jednako kao i predstavnici ASIO-a i australskog Ministarstva vanjskih poslova u Beogradu.⁶⁸⁵ Predstavnici Ministarstva vanjskih poslova dali

⁶⁸¹ Isto.

⁶⁸² Isto, 2.

⁶⁸³ Isto.

⁶⁸⁴ Isto.

⁶⁸⁵ Isto, 3.

su na raspravu pitanje treba li obavijestiti jugoslavensku vladu o mogućnosti novog upada. S obzirom na to da informacija o upadu još nije bila potvrđena i da su u toj fazi još uvijek prikupljane informacije odlučeno je protiv davanja informacije te je zaključeno da će informiranje jugoslavenskih vlasti biti poduzeto kada budu prikupljene detaljnije informacije.⁶⁸⁶

Pri donošenju odluke uzeta je u obzir mogućnost da bi jugoslavenska vlada mogla doći u iskušenje da upotrijebi neželjene metode protiv australskih državljana koji posjećuju Jugoslaviju s ciljem da dođe do informacija o predviđenom upadu ako im australska obavijest ne da dovoljno informacija za djelovanje.⁶⁸⁷ Predstavnik ASIO-a iz sličnih je razloga smatrao da o svemu ne treba obavijestiti Španjolsku jer nije bilo moguće procijeniti kako će Španjolska reagirati, kao i da je bilo moguće da bi poduzeli snažne mjere i izazvali neugodnosti prema osobama koje nisu povezane s navedenim slučajem.⁶⁸⁸

Unatoč zaključku o potrebi dodatne provjere informacija i nastavku istrage vijest o mogućoj pripremi novog upada u Jugoslaviju u javnosti se pojavila nekoliko dana kasnije. Novine „Melbourne Sun“ 6. ožujka 1973. objavile su članak naslova „Hrvatski teroristi krenuli kući“ u kojem se navodi da je više od 200 hrvatskih nacionalista, policiji od ranije poznatih po političkoj aktivnosti, napustilo Australiju u proteklih nekoliko tjedana.⁶⁸⁹

Članak tvrdi da su svi oni dio onoga što policija opisuje kao skupinu od 400 Jugoslaviji nesklonih pojedinaca koja je otišla preko Europe u Jugoslaviju. „Melbourne Sun“ navodi da je australski premijer već obavijestio jugoslavensku vladu o otkrićima federalne policije o hrvatskim nacionalistima u Australiji te da je australski veleposlanik u Beogradu prije tri tjedna obavijestio jugoslavensku vladu da ekstremisti iz Australije vjerojatno idu u Jugoslaviju kako bi bili uključeni u terorističke aktivnosti. „Melbourne Sun“ odlazak skupine Hrvata povezuje s najavljenim podnošenjem izvješća glavnog državnog odvjetnika Murphyja u Senatu o hrvatskom terorizmu.⁶⁹⁰

Članak objavljen u „Melbourne Sunu“ već sljedećeg dana prenijela je jugoslavenska „Borba“. Vijest o napuštanju Australije od strane „oko 200 ustaških terorista“ „Borba“ je dovela

⁶⁸⁶ Isto.

⁶⁸⁷ AU-NAA-12389, A95, The Hunt Affair, Mr. Hunt's statement of June 1973, 2.

⁶⁸⁸ AU-NAA-12389, A95, The Hunt Affair, RD, ACT 293 – 5 February 1973, 3.

⁶⁸⁹ AU-NAA-12389, A95, The Hunt Affair, FA Cable 336, 6 March 1973, 1.

⁶⁹⁰ Isto.

je u kontekst najave australskog premijera Whitlama o odlučnoj namjeri njegove vlade „da suzbije svaku ustašku terorističku aktivnost“.⁶⁹¹

Mjesec dana kasnije, 15. travnja 1973., „Borba“ je Murphyju pripisala zasluge za sprečavanje novog upada u Jugoslaviju u lipnju 1973. godine. Navela je da je Murphy plan razotkrio pronalaskom dosjea u uredu ASIO-a u Canberri prilikom potrage za dosjeima o ustaškom terorizmu pri čemu niti jednom riječi nije spomenuta racija u sjedištu ASIO-a u Melbourneu. Netočno je navedeno i da o planu nije obavješten niti on niti ijedan drugi ministar u vladi što je teško za povjerovati s obzirom da su na sastanku Odbora na kojem se raspravljalo mogućem upadu sudjelovali i predstavnici njegova Ureda i Ministarstva vanjskih poslova, a vijest o mogućem upadu u Jugoslaviju objavljena je nekoliko dana nakon sastanka i u australskim novinama.⁶⁹²

Premijerovo predočavanje informacija jugoslavenskoj vladi o nalazima istraga CP-a bilo je u suprotnosti sa izjavama Lionela Murphyja koji je ranije izjavio da neće biti razmjene informacija prije njegova podnošenja izvješća u australskom parlamentu. Murphy je dijeljenje informacija branio uobičajenom razmjenom podataka prijateljskih zemalja, činjenicom da je, prema izvješću Ministarstva vanjskih poslova prethodne vlade, "bilo djelovanja ekstremističkih ili terorističkih elemenata u Australiji, usmjerenih na urede i osobe jugoslavenske vlade u Australiji - uglavnom prema konzulatima" i najavljenim Bijedićevim posjetom za čiji je dolazak bilo potrebno organizirati sigurnosne uvjete.⁶⁹³

Kao glavnog organizatora budućih aktivnosti usmjerenih protiv Jugoslavije SDS ocijenila je Nikolu Štedula, i uz njega Antu Butkovića, usporedivši njihovu ulogu s onom koju su imali Josip Senić i Ambroz Andrić uoči upada Bugojanske skupine. Navodno su Štedul i Butković u Europi radi pripreme za novu akciju u Jugoslaviji okupljali one koji su napustili Australiju, a navedeni su Josip Bujanović, Stjepan Kocijan mlađi, Stjepan Kocijan stariji, Jure Vuletić, Nikola Bikeš, Mato Lučić Jozak, Dragoja Ljubomir i Ivan Žuti.⁶⁹⁴

Istovremeno su novine „Sydney Morning Herald“ prenijele vijest da australska vlada tijekom tjedna očekuje razgovor s jugoslavenskom vladom o hrvatskim ekstremističkim aktivnostima u Australiji. Članak tvrdi kako se očekuje da će glavni državni odvjetnik Murphy

⁶⁹¹ „Vitlem: Australija će suzbiti ustašku aktivnost“, *Borba*, god. LII., br. 64., 7. marta 1973., 1.

⁶⁹² „Osujećen plan“, *Borba*, god. LII., br. 103., 15. aprila 1973., 3.

⁶⁹³ Senate, No. 10, 8 March 1973, 257.-258.

⁶⁹⁴ HR-HDA-1561, 4.1/248, Monografija, 72.-73.

u svom izvješću u Senatu potkrijepiti niz optužbi iznesenih prošle godine od strane jugoslavenske vlade vezano za treniranje hrvatskih terorista u Australiji.⁶⁹⁵

Navedeno je da je vlada već poduzela akciju za protjerivanje hrvatskih ekstremista i da je ministar za imigraciju već deportirao pojedince osuđene za iniciranje ili sudjelovanje u nasilju. „Sydney Morning Herald“ predviđao je kako se očekuje da će glavni državni odvjetnik prije podnošenja izvješća u Senatu o svemu razgovarati s jugoslavenskim predstavnicima ili u Canberri ili u Beogradu, da izvješće potvrđuje da su ekstremisti trenirani u Australiji te da postoje dokazi o ekstremističkim aktivnostima jugoslavenskih državljana u Australiji.⁶⁹⁶

Istoga dana, 6. ožujka 1973., senator Arthur Thomas tijekom rasprave u Senatu upitao je Murphyja je li istina da se prošle godine u kolovozu jugoslavenski veleposlanik Vidović službeno žalio australskoj vladi da je Australija korištena za treniranje od strane hrvatskih terorista, može li komentirati izvješće da je nakon izbora iz prosinca 1972. više od 200 terorista napustilo Australiju kako bi svoje aktivnosti nastavili drugdje i ima li vlada plan za kontrolu aktivnosti terorista uključujući i njihovo napuštanje Australije. Murphy je samo kratko odgovorio kako je već najavio da o cijeloj stvari namjerava podnijeti izvješće u Senatu pri čemu nije odgovorio na postavljena pitanja.⁶⁹⁷

Upravo je izvješće glavnog državnog odvjetnika Murphyja o hrvatskom terorizmu u Australiji bila druga važna točka sastanka o kojoj je raspravljano. Dan prije sastanka Odbora, 1. ožujka 1973., senator James McClelland je prilikom rasprave u Senatu upitao glavnog državnog odvjetnika Murphyja je li on osobno pokrenuo provođenje istraga zbog često ponavljanje tvrdnje prethodnog glavnog državnog odvjetnika Greenwooda da nema dovoljno snažnih dokaza o postojanju hrvatskih terorističkih organizacija u Australiji.⁶⁹⁸

Senatora McClellanda zanimali su i rezultati navedene istrage, ukoliko je pokrenuta, kao i namjerava li glavni državni odvjetnik predložiti izvješće o rezultatima istrage u Senatu. Murphy je potvrdio pokretanje istrage i izjavio da postoje dokazi o prisutnosti hrvatskog terorizma u Australiji. Potvrdio je namjeru podnošenja izvješća u Senatu i izjavio kako smatra da će ono dati bitno drugačiju sliku od one koju je prezentirao prethodni glavni državni odvjetnik.⁶⁹⁹ Murphyjevu najavu prednošenja dokaza o postojanju hrvatskog terorizma, suprotno

⁶⁹⁵ AU-NAA-12389, A95, The Hunt Affair, FA Cable 336, 6 March 1973, 1.-2.

⁶⁹⁶ Isto.

⁶⁹⁷ Senate, No. 10, 6 March 1973, 143.

⁶⁹⁸ Senate, No. 9, 1 March 1973, 88.

⁶⁹⁹ Isto.

dotadašnjim Greenwoodovim tvrdnjama, jugoslavenska „Borba“ objavila je 8. ožujka 1973. godine.⁷⁰⁰

Na sastanku Odbora 2. ožujka 1973. tijekom rasprave o izvješću s kojim glavni državni odvjetnik namjerava izaći pred Senat službenici Ureda glavnog državnog odvjetnika izvijestili su prisutne na sastanku da glavni državni odvjetnik namjerava podnijeti izvješće koje bi kasnije bilo osnova za uvođenje zakona koji će ovlastiti tijela za provođenje zakona da poduzimaju radnje protiv osoba koje sudjeluju u pripremi i provođenju terorističkih aktivnosti u Australiji ili izvan nje. Predstavnik Ministarstva vanjskih poslova Birch podsjetio je prisutne da je nakon Bugojanske akcije iz 1972. Jugoslavija Australiji uputila diplomatsku notu s nizom optužbi na temu hrvatskog terorizma.⁷⁰¹

Australija je na navedenu notu Jugoslaviji 20. listopada 1972. dostavila privremeni odgovor u kojem je ustvrdila da nema vjerodostojnih dokaza o postojanju hrvatskih terorističkih organizacija u Australiji.⁷⁰² Izrazila je stav da na teroristička djela gleda s najozbiljnijom zabrinutošću i da će upotrijebiti sve svoje resurse kako bi otkrila i procesuirala počinitelje. Istakla je odlučnost u sprečavanju korištenja Australije kao baze za terorističke akcije, ali i da su optužbe iznesene u diplomatskoj noti u tom trenutku još uvijek bile predmet istrage i da vlada o svemu još uvijek nije sprema iznijeti konačni sud.⁷⁰³

S obzirom da je u svome privremenom odgovoru izrazila obavezu i namjeru predodjenja svih novih informacija prikupljenih tijekom istrage Birch je iz tog razloga zahtijevao da Ministarstvu vanjskih poslova bude dostavljena svaka nova informacije koja će biti uključena u izvješće glavnog državnog odvjetnika Murphyja kako bi istu informaciju prosljedili jugoslavenskom veleposlaniku. Zahtijevao je pri tome da ono što bude sadržano u Murphyjevom izvješću ne bude različito od onoga što je odgovoreno jugoslavenskom veleposlaniku. S navedenim su se složili i predstavnici Ureda glavnog državnog odvjetnika.⁷⁰⁴

Vežano za trenutak kada bi glavni državni odvjetnik trebao podnijeti izvješće u Senatu predstavnici Ministarstva vanjskih poslova izrazili su stav da, ukoliko ne postoje valjani razlozi

⁷⁰⁰ „Marfi naredio istragu protiv ustaša“, *Borba*, god. LII., br. 65., 8. marta 1973., 1.

⁷⁰¹ AU-NAA-12389, A95, The Hunt Affair, RD, ACT 293 – 5 February 1973, 3.

⁷⁰² AU-NAA-12389, A95, The Hunt Affair, Mr. Birch's minute of 17 March 1973 (to FA), 1.-2.; AU-NAA-12389, A95, The Hunt Affair, Mr. Birch's minute of 19 March 1973 (to FA), 1.

⁷⁰³ Senate, No. 44, 30 October 1972, 2223.

⁷⁰⁴ AU-NAA-12389, A95, The Hunt Affair, Mr. Birch's minute of 19 March 1973 (to FA), 1.

za suprotno, ono treba biti podneseno nakon Bijedićevog posjeta.⁷⁰⁵ S navedenim stavom složili su se i predstavnici CP-a i Hunt, predstavnik ASIO-a.⁷⁰⁶

Predstavnici Ureda glavnog državnog odvjetnika složili su se s prijedlogom predstavnika Ministarstva vanjskih poslova vezano za potrebu međusobnog dijeljenja informacija, ali su izrazili mišljenje da postoji mogućnost da glavni državni odvjetnik izvješće u Senatu podnese i prije dolaska jugoslavenskog premijera. Istaknuto je pri tome da tvrdnje upotrijebljene u izvješću moraju biti čvrste s obzirom na činjenicu da bi vlada s manjinom u Senatu bila otvorena ozbiljnim izazovima na svaku izjavu s kojom se oporbeni senatori ne slažu.⁷⁰⁷

Nakon iznesenih prvih primjedbi uslijedila je rasprava o tome što bi glavni državni odvjetnik Murphy mogao predočiti u izvješću o hrvatskom terorizmu, suprotno od tvrdnji njegova prethodnika Greenwooda. Predstavnici CP-a i ASIO-a smatrali su da na temelju postojećih dokaza nije moguće izaći sa suprotnom tvrdnjom. Nove istragama prikupljene informacije bile su slične onima koje su već posjedovali i predstavnici CP-a smatrali su da bi bilo teško dokazati prisutnost organiziranog terorizma u Australiji.⁷⁰⁸

Hunt je potvrdio postojanje nasilnih događaja u različitim dijelovima Australije, ali i činjenicu da u mnogim slučajevima počinitelji nisu uhvaćeni, a u onima u kojima jesu nije bilo dovoljno dokaza za njihovo povezivanje s hrvatskim političkim organizacijama. S navedenim su se složili i predstavnici CP-a.⁷⁰⁹

Na kraju sastanka službenici Ureda glavnog državnog odvjetnika i CP-a započeli su rad na nacrtu Murphyjeva izvješća za što predstavnik ASIO-a Hunt nije bio zadužen. Ured glavnog državnog odvjetnika koji je bio zadužen za pripremanje Murphyjeva izvješća od ASIO-a je zatražio jedino da bude pripravan dati doprinos vezano za specifična pitanja ukoliko se ona pojave.⁷¹⁰ Nakon završetka sastanka predstavnik ASIO-a Hunt sastavio je izvješće za potrebe informiranja nadređenih u ASIO-u o sadržaju sastanka Odbora i upravo je navedeno izvješće kasnije postalo poznato kao Memorandum 526.⁷¹¹

⁷⁰⁵ AU-NAA: 12389, A95, The Hunt Affair, RD, ACT 526 – 5 March 1973, 2.

⁷⁰⁶ AU-NAA: 12389, A95, The Hunt Affair, Notes of Interview 6/7 June 1973, 3.

⁷⁰⁷ AU-NAA: 12389, A95, The Hunt Affair, RD, ACT 526 – 5 March 1973, 2.

⁷⁰⁸ AU-NAA: 12389, A95, The Hunt Affair, Notes of Interview 6/7 June 1973, 3.

⁷⁰⁹ Isto, 2.

⁷¹⁰ AU-NAA-12389, A95, The Hunt Affair, Mr. Birch's minute of 17 March 1973 (to FA), 1.-2.

⁷¹¹ AU-NAA-12389, A95, The Hunt Affair, Mr. Hunts's minute – 4 April 1973 to the Director General, 1.

Cijela je problematika Memoranduma 526 sadržana u dijelu u kojem Hunt navodi da su predstavnici Ministarstva vanjskih poslova istaknuli da se predloženo izvješće glavnog državnog odvjetnika ne bi trebalo razlikovati od privremenog odgovora danog jugoslavenskoj vladi u odgovoru na njihovu diplomatsku notu vezano za Bugojansku akciju 1972. kao i činjenici da je Ured glavnog državnog odvjetništva prihvatio predloženi pristup.⁷¹²

Murphy je iz navedenog je protumačio da su se prisutni na sastanku Odbora urotili kako bi mu uskratili informacije s ciljem da tvrdnja prethodnog glavnog državnog odvjetnika na temu hrvatskog terorizma ne bude osporena.

Hunt se o navedenom tumačenju glavnog državnog odvjetnika i o cijelom slučaju očitavao u pisanom izvješću 4. travnja 1973. u kojem je naveo da se interpretacija glavnog državnog odvjetnika o postojanju urote ne slaže s duhom i suštinom sastanka.⁷¹³

Hunt je pojasnio da je navedena interpretacija proizašla iz izvještaja koji je pročitao izvan odgovarajućeg okruženja i dijela koji je pročitao izdvojeno od cjelokupnog izvješća. U očitovanju je naveo da je na sastanku postojao konsenzus prisutnih oko toga da nema novih značajnih informacija koje bi navele na odstupanje od tvrdnji prethodnog glavnog državnog odvjetnika kao i činjenicu da sastanak sam po sebi nije donio nikakav zaključak o tome kakvo bi izvješće glavnog državnog odvjetnika mogao podržati.⁷¹⁴

Hunt u svome očitovanju nastavlja da na sastanku nije bilo nikakve sugestije da bi ijedna organizacija trebala zadržavati informacije koje bi mogle utjecati na karakter najavljenog izvješća glavnog državnog odvjetnika Murphyja u Senatu, kao i da nitko od prisutnih nije imao namjeru učiniti nešto takvoga. Hunt je smatrao da je dio sastanka na kojem se raspravljalo o izvješću glavnog državnog odvjetnika protekao u tonu koji se može opisati kao izvještavanje na kojem su prisutni obaviješteni o namjerama glavnog državnog odvjetnika.⁷¹⁵

Naveo je kako shvaća da je nastalu situaciju izazvao paragraf 6 Memoranduma 526 u kojem se referira na dio sastanka u kojem su službenici vanjskih poslova izrazili stav da izvješće glavnog državnog odvjetnika ne treba odstupati od privremenog odgovora danog Jugoslaviji, a koja je interpretirana kao indikacija urote ili netočnog izvještavanja.⁷¹⁶

⁷¹² Isto, 1.-2.

⁷¹³ Isto, 2.-3.

⁷¹⁴ Isto, 6.-7.

⁷¹⁵ Isto.

⁷¹⁶ Isto, 1.-2.

Hunt o navedenom obrazlaže da su predstavnici Ministarstva vanjskih poslova jednostavno nastojali osigurati da u informaciji koju će predstavnici njihova ministarstva proslijediti Jugoslaviji ne bude odstupanja od onoga što će glavni državni odvjetnik podnijeti u izvješću u Senatu. Hunt je istakao da pri tome predstavnici Ministarstva vanjskih poslova nisu tvrdili, implicirali ili na neki način inicirali da ne bude odstupanja od tvrdnji njegova prethodnika Greenwooda. Istakao je i činjenicu da se od strane Ministarstva vanjskih poslova uopće i nije očekivalo sudjelovanje u pripremi izvješća s kojim je glavni državni odvjetnik Murphy namjeravao nastupiti u Senatu.⁷¹⁷

Hunt je naveo da je upoznat sa sadržajem privremenog odgovora danog Beogradu 20. studenog 1972. povodom diplomatske note vezano za upad Bugojanske skupine Jugoslaviju iz ljeta iste godine u kojem se navodi da australska vlada na čino ve nasilja gleda s najvećom mogućom zabrinutosti. Glavni državni odvjetnik Greenwood referirao se pri tome na optužbe o terorističkim aktivnostima u Australiji i izjavio da policijske istrage nisu otkrile bilo kakav vjerodostojan dokaz o postojanju ijedne hrvatske terorističke organizacije u Australiji. Međutim, glavni državni odvjetnik Greenwood jasno je naglasio da vlada ne odbacuje mogućnost uključenosti pojedinaca ili grupa u terorističke aktivnosti u cilju postizanja hrvatske neovisnosti.⁷¹⁸

Ministar vanjskih poslova istaknuo je pri tome u razgovoru s veleposlanikom da se optužbe jugoslavenske vlade iznesene u diplomatskoj noti i dalje istražuju i da australska vlada trenutno nije u mogućnosti na ovaj ili onaj način donijeti sud o njima. Upravo je u tome dijelu predstavnik Ministarstva vanjskih poslova Birch na sastanku izrazio želju da se izbjegne situacija u kojoj izvješće glavnog državnog odvjetnika u Senatu odstupa od onoga što Ministarstvo vanjskih poslova prenosi jugoslavenskom veleposlanstvu.⁷¹⁹

U zaključku svog očitovanja Hunt je naveo da njegov izvještaj sa sastanka ne predstavlja detaljan izvještaj sastanka i da je rasprava koja je vođena približno dva sata sažeta na dvije stranice na kojima su sažete stvari koje su bitne za ASIO i u formi koja je točna i namijenjena službenicima upoznatima s procedurama ASIO-a.⁷²⁰

⁷¹⁷ Isto, 3.

⁷¹⁸ Isto, 4.-5.

⁷¹⁹ Isto.

⁷²⁰ Isto, 6.

Hunt je naglasio da nigdje u izvješću nije ustvrdio da je itko odlučio, sugerirao ili implicirao da informacije trebaju biti uskraćene od glavnog državnog odvjetnika.⁷²¹

O sadržaju sastanka i izvješću koje je sastavio Hunt očitovao se i Birch, predstavnik Ministarstva vanjskih poslova. Birch je u svome očitovanju potvrdio navode Hunta kako su predstavnici Ministarstva vanjskih poslova na sastanku zatražili da, ukoliko izvješće glavnog državnog odvjetnika u Murphyja u Senatu bude različito od odgovora danog Jugoslaviji na njihovu prosvjednu notu povodom Bugojanske akcije, s njima bude podijeljena nova informacija kako bi istu prenijeli jugoslavenskom veleposlanstvu.⁷²²

Ministarstvo vanjskih poslova na sastanku je savjetovalo da nove informacije Jugoslaviji budu prenesene tijekom službenih razgovora za vrijeme Bijedićevog posjeta, ukoliko izvješće glavnog državnog odvjetnika Murphyja u Senatu ne bude podneseno prije njegova dolaska.⁷²³

Birch je dalje naveo kako je Hunt u svome izvješću pogrešno prenio nastojanje Ministarstva vanjskih poslova koje je jednostavno nastojalo izbjeći situaciju u kojoj glavni državni odvjetnik u svojoj izjavi u Senatu tvrdi da postoje dokazi o postojanju hrvatskog terorizma dok istovremeno odgovor Jugoslaviji na prosvjednu notu navodi kako navedeni dokazi ne postoje.⁷²⁴

Birch je odbacio sumnju da je na sastanku protiv glavnog državnog odvjetnika Murphyja planirana urota s ciljem zadržavanja informacija o hrvatskom terorizmu u Australiji te je naglasio da niti u jednom trenutku sastanka nije rečeno da se izvješće glavnog državnog odvjetnika u Senatu ne treba razlikovati od odgovora na prosvjednu notu danog Jugoslaviji.⁷²⁵

Unatoč naknadnim pojašnjenjima svoga izvještaja i potvrdi drugih sudionika sastanka da nije bilo govora o organiziranju urote s ciljem zadržavanja informacija situacija u kojoj je vladalo veliko nepovjerenja Murphyja prema ASIO-u i Murphyjeva želja za dokazivanjem tvrdnji o postojanju hrvatskog terorizma u Australiji prouzročili su slijed događaja koji je izazvao jedinstven događaj na australskoj političkoj i javnoj pozornici.

⁷²¹ Isto.

⁷²² AU-NAA-12389, A95, The Hunt Affair, Mr. Birch's minute of 17 March 1973 (to FA), 1.-2.

⁷²³ AU-NAA-12389, A95, The Hunt Affair, Mr. Birch's minute of 19 March 1973 (to FA), 1.

⁷²⁴ Isto.

⁷²⁵ Isto.

7.4. Organizacija racije u sjedištu ASIO-a u Melbourneu

Nakon što su napustili zgradu regionalnog ureda ASIO-a u Canberri glavni državni odvjetnik Murphy i njegova pratnja razgovor su nastavili u njegovoj kući. Tijekom pregleda dokumenata iz sadržaja Memoranduma 526 izveden je zaključak o organiziranju urote s ciljem zadržavanja informacija o postojanju hrvatskog terorizma u Australiji. Naknadno je u kuću glavnog državnog odvjetnika pozvan i Roger Cavanagh iz CP-a koji je prema uputi Miltea između 2 i 2:30 iz ureda CP-a u Canberri poslao telefaks u ured CP-a u Melbourneu s uputom o odlasku u sjedište ASIO-a u Melbourneu s dovoljno ljudi da se osiguraju i zapečate zgrada i uredi.⁷²⁶

Sumnje u postupanje pripadnika CP-a Canavagha izrazio je djelatnik ASIO-a Don Marshall. Marshall je u jednom od svojih izvješća izrazio mišljenje o Cavanaghovim težnjama za uništenjem ili reorganizacijom ASIO-a s ciljem vlastitog napretka, ili u reorganiziranim australskim sigurnosnim službama ili u CP-u s znatno proširenim ovlastima.⁷²⁷ Sudjelovanje u organizaciji racije naknadno je priznao i J. D. Davies, zamjenik zapovjednika CP-a.⁷²⁸

Milte je u 5:15 nazvao regionalnog direktora ASIO-a Browna i od njega zatražio da obavijesti generalnog direktora Barboura da glavni državni odvjetnik Murphy i on za nekoliko sati putuju u Melbourne. Međutim, pritom nije najavio i dolazak policije i preuzimanje kontrole nad uredima i zgradom ASIO-a. Milte pri tom nije želio otkriti detalje leta i vrijeme odlaska, tek je naveo da je moguće da se radi o avionu RAAF-a. Milte je pritom zatražio od Browna da prenese generalnom direktoru ASIO-a zahtjev državnog odvjetnika Murphyja da ne smije biti nikakvih intervencija u dosjeima ili uklanjanje njihovih dijelova, a spomenuo je i otkaz odgovornima dogodi li se nešto takvoga.⁷²⁹

Regionalni direktor Brown o svemu je obavijestio generalnog direktora Barboura koji se složio da obavještajac iz ureda u Canberri prvim letom u Melbourne dostavi i za njega primjerak dokumenata koji su kopirani za glavnog državnog odvjetnika Murphyja nakon posjeta uredu u Canberri. Za tu je zadaću angažiran obavještajac Don Marshall. S obzirom na to da regionalni direktor Brown nije uspio kontaktirati nikoga u Uredu glavnog državnog odvjetnika kako bi Murphyju bile dostavljene tražene kopije dokumenata odlučeno je da

⁷²⁶ AU-NAA-12389, A95, Events in Canberra from the time the Attorney General left the Canberra Office (dalje: Events in Canberra), 1.

⁷²⁷ AU-NAA-12389, A95, Kerry Milte and his parts in the proceedings, 5.

⁷²⁸ HR-HDA-1561, 33/23: Akcija „Istok“, Izvještaj o realizaciji akcije „Istok“ u Australiji Novom Zelandu, Beograd, april 1973. (dalje: Izvještaj o realizaciji), 22.

⁷²⁹ AU-NAA-12389, A95, Events in Canberra, 1.

Marshall u Melbourne dostavi obje kopije, i onu namijenjenu glavnom državnom odvjetniku Murphyju i onu za generalnog direktora Barboura.⁷³⁰

U 6:20 Milte je nazvao i regionalnog direktora ASIO-a u Sydneyju i najavio namjeru glavnog državnog odvjetnika Murphyja da kasnije toga dana posjeti i ured ASIO-a u Sydneyju. I regionalnom direktoru ureda ASIO-a u Sydneyju Milte je prenio Murphyjevo upozorenje da ne želi da dosjei ili njihovi dijelovi budu uklanjani, kao i da svi dosjei koji se trenutno nalaze izvan ureda trebaju biti vraćeni. Regionalni direktor odgovorio je da se oni ne bave takvim stvarima i da se svi dokumenti nalaze u prostorijama ASIO-a.⁷³¹

7.5. Događaji u zračnoj luci u Canberri

Murphy je inzistirao na žurnom odlasku u Melbourne pri čemu je namjeravao upotrijebiti i avion australskih zračnih snaga (RAAF),⁷³² ali je u konačnici putovao komercijalnim letom iz Canberre u 8:00.⁷³³ Igram slučaja istim je letom obavještajac ASIO-a Don Marshall generalnom direktoru Barbouru trebao dostaviti dokumente čije je kopije glavni državni odvjetnik Murphy zatražio tijekom posjeta regionalnom uredu ASIO-a u Canberri.⁷³⁴

Prilikom dolaska u zračnu luku Marshalla je uočio i kao obavještajca ASIO-a prepoznao Milte. Upoznao ga je s glavnim državnim odvjetnikom Murphyjem koji je želio znati razloge njegova puta u Melbourne te ga je upitao za sadržaj aktovke koju je imao uz sebe. Marshall je odgovorio da se u njoj nalaze dokumenti za generalnog direktora Barboura, ali i za njega osobno. Ponudio je da mu ih preda, ali je Murphy zahtijevao od Marshalla da mu preda cijelu aktovku.⁷³⁵

Marshall je u telefonskom razgovoru od regionalnog direktora Browna zatražio uputu o načinu postupanja te ga je Brown uputio da glavnom državnom odvjetniku preda samo njegovu kopiju dokumenata, a da s drugom kopijom dokumenata namijenjenih generalnom direktoru Barbouru nastavi prema sjedištu ASIO-a u Melbourneu. Za vrijeme telefonskog razgovora s

⁷³⁰ Isto.

⁷³¹ AU-NAA: 12389, A95, Kerry Milte and his parts in the proceedings, 3.

⁷³² The Royal Australian Air Force.

⁷³³ AU-NAA-12389, A95, Events in Canberra, 2.

⁷³⁴ Isto, 1.-2.

⁷³⁵ Isto, 2.

Marshallom regionalnom direktoru Brownu obratio se i glavni državni odvjetnik Murphy koji ga je obavijestio ga da će kopirane dokumente pročitati tijekom leta.⁷³⁶

Brown je Murphyja obavijestio da nije bilo moguće osigurati da mu transkripti razgovora od dana 15. ožujka budu predan istovremeno s kopijom dosjea već da će mu telefaksom biti poslani u sjedište ASIO-a do njegova dolaska. S obzirom na to da je Marshall odbio predati cijelu aktovku Murphy je zatražio da za vrijeme leta bude uz njegovo osoblje i da bude u njihovoj prisutnost do dolaska u sjedište ASIO-a.⁷³⁷

Marshall je u izvješću o događajima tijekom putovanja u sjedište ASIO-a naveo da ga je tijekom razgovora oko predaje kopije dokumenata Milte u jednoj fazi držao za ruku, navevši da ni sam ne zna kako bi to protumačio, a pokušao ga je i nagovoriti da preda aktovku s objašnjenjem da se radi o glavnom državnom odvjetniku. Dodatnoj napetosti događajima u zračnoj luci doprinijela je i činjenica da je došlo do konfuzije vezano za rezervaciju sjedala glavnog državnog odvjetnika i njegove pratnje. Naknadno je utvrđeno da se radilo o kompjuterskoj pogrešci nastaloj prilikom otkazivanja rezervacije za dio pratnje glavnog državnog odvjetnika od strane tajnice Barron.⁷³⁸

U razgovoru za vrijeme leta Milte je u više navrata izrazio sumnju u djelovanje ASIO-a. Zanimala ga je mogućnost da je do otkazivanja rezervacije došlo od strane nekoga iz ASIO-a, kao i mogućnost da bi netko sakrio ili uništio dokumente ASIO-a. Marshall se nije složio s navedenim stavom te je iznio mišljenje da ne vidi razlog da bi itko iz ASIO-a otkazao let ili sudjelovao u uklanjanju ili uništavanju dokumenata.⁷³⁹

Miltea je zanimalo i tko bi mogao biti na sastanku u sjedištu ASIO-a, a u jednom je trenutku izjavio i da je sjedište ASIO-a okružila CP-a te da su uredi i arhiva zapečaćeni. Marshall se na tu tvrdnju nasmijao, a državni odvjetnik Murphy ljutito je pogledao Miltea i izjavio da imaju nekoliko ljudi tamo.⁷⁴⁰

Marshalla je u zračnoj luci u Melbourneu čekao službeni auto ASIO-a, ali je Murphy zahtijevao da ostane s njima tako da uopće nije došao u kontakt sa službenim prijevozom već je put prema sjedištu ASIO-a nastavio u vozilu CP-a zajedno s Murphyjem i Milteom. Tijekom vožnje Murphyja je zanimalo kako će posjet biti viđen od strane od strane ASIO-a. Marshall je

⁷³⁶ Isto.

⁷³⁷ Isto.

⁷³⁸ Isto.

⁷³⁹ Isto, 2.-3.

⁷⁴⁰ Isto, 3.

odgovorio da će biti prihvaćen jako loše, uz komentar da je glavni državni odvjetnik Murphy u ovoj fazi događaja bio vrlo zabrinut.⁷⁴¹

Murphyjevu uznemirenost dodatno je pojačala činjenica da su pri dolasku u sjedište ASIO-a novinari i televizijske postaje već bili okupljeni ispred zgrade i duž ulice, zajedno s raspoređenom policijom. Murphy je u tom trenutku izgledao uzrujano i tražio je objašnjenje od Miltea, uz komentar „Isuse Bože Kerry, što se ovdje događa“.⁷⁴²

Marshall je u izvještaju o cijelom događaju iznio mišljenje da je svaka sugestija iznesena od strane Murphyja vezano za zavjeru ili neželjene aktivnosti ASIO-a bila inicirana od strane Miltea. Komentirao je i da su Milte i Cavanagh bili uz Murphyja najmanje dva tjedna intrigirajući protiv ASIO-a te da je Milte želio novu obavještajnu službu nakon što bi ASIO bio uništen. Marshall je ostao u Murphyjevoj pratnji do trenutka kada su stigli u sjedište ASIO-a, a nakon Murphyjevog odlaska ostao je u sjedištu ASIO-a. Kasnije tog dana otišao je natrag u Canberru s dokumentima koje je zahtijevao glavni državni odvjetnik Murphy.⁷⁴³

Tijekom jutra 16. ožujka Murphy je od Miltea zatražio da sastavi zahtjev za upućivanjem Marshalla u sastav Ureda glavnog državnog odvjetnika. Murphy i generalni direktor ASIO-a potpisali su zahtjev i Marshall je od tog trenutka bio u službi Ureda glavnog državnog odvjetnika.⁷⁴⁴

Marshall je u izvještaju za generalnog direktora ASIO-a naveo da mu je Milte još tijekom leta izjavio da postoji namjera glavnog državnog odvjetnika Murphyja da ga privremeno uputi u Ured glavnog državnog odvjetnika iz razloga što treba nekoga da ga osobno savjetuje o pitanjima ASIO-a.⁷⁴⁵

Upućivanje Marshalla u Ured glavnog državnog odvjetnika bila je jedna od tema u Senatu tijekom rasprave o Murphyjevoj raciji u sjedištu ASIO-a. Na zasjedanju Senata 15. svibnja 1973. prethodni glavni državni odvjetnik Greenwood zatražio je od Murphyja odgovore na pitanja je li nedavno imenovao ili je u procesu imenovanja u svoju službu mlađeg časnika ASIO-a, ima li taj službenik iskustvo ili trenutnu povezanost s istragama ASIO-a o optužbama

⁷⁴¹ Isto, 3.-4.

⁷⁴² Isto, 4.

⁷⁴³ AU-NAA-12389, A95, Kerry Milte and his parts in the proceedings, 5.

⁷⁴⁴ Isto, 6.

⁷⁴⁵ AU-NAA-12389, A95, D. Marshall's minute, 16 March 1973, 2.

o hrvatskom terorizmu i s kojom je svrhom navedeno imenovanje učinjeno. Murphy je negirao navedeno imenovanje.⁷⁴⁶

Neosporno je da je Marshall upućen u njegovu službu, ali Murphy u svom je odgovoru senatoru Greenwoodu za manevar iskoristio pravnu formu i u svoju korist interpretirao je li to bilo nedavno i je li Marshall mlađi časnik, kao i činjenicu da upućivanje u službu ne mora značiti zapošljavanje s obzirom da je Marshall i dalje bio plaćen od strane ASIO-a. Dodatnoj pomutnji oko cijelog slučaja doprinio je i sam Marshall koji tijekom razgovora u sjedištu ASIO-a 21. svibnja 1973. nije naveo detalje o svojoj povezanosti s Milteom s kojim je ručao 15. ožujka 1973., dan prije Murphyjeve racije u ASIO-u.⁷⁴⁷

Marshall je tijekom razgovora jedino naveo da poznaje Miltea i da ga je vidio svega nekoliko puta otkako je napustio CP-a. U istom je razgovoru izjavio da Cavanagh vrbuje zaposlenike ASIO-a u Canberri i Melbourneu da pristupe CP-u te da je naišao na nekoliko pozitivnih reakcija. Naveo je i osobno mišljenje da Milte nije naklonjen Murphyju i da djeluje s ciljem reorganizacije CP-a, kao i da se s Cavanaghom međusobno optužuje za uzrokovanje racije na ASIO. Marshall navodi da je Cavanagh CP-u u Melbourneu poslao signal za pokretanje racije, ali i da je očito da ga je na to nagovorio Milte.⁷⁴⁸

7.6. Događaji u sjedištu ASIO-a uoči dolaska glavnog državnog odvjetnika Lionela Murphyja

Odmah nakon što ga je regionalni direktor Brown obavijestio o dolasku glavnog državnog odvjetnika Murphyja u sjedište ASIO-a generalni direktor Barbour dogovorio je sastanak u 7 sati ujutro u sjedištu ASIO-a sa svojim asistentom Elliottom i službenikom odgovornim za arhivu kako bi pripremili materijale za razgovor.⁷⁴⁹ Za dolazak glavnog državnog odvjetnika pripremljeni su sljedeći dokumenti:

- 33/15/51 – Security arrangements for the visit of the Yugoslav Prime Minister
- 25/5/167 – Extremist Activities against official Yugoslav Representation in Australia
- 53/1/84 – Proposed incursion into Yugoslavia 1973.⁷⁵⁰

⁷⁴⁶ Senate, No. 20, 15 May 1973, 1618.

⁷⁴⁷ AU-NAA-12389, A95, D. Marshall, Headquarters, 21 May 1973, 1.

⁷⁴⁸ Isto, 1.-2.

⁷⁴⁹ AU-NAA-12389, A95, Events at Headquarters 0000 hrs – 0740 hrs 16 March 1973, 2.

⁷⁵⁰ AU-NAA-12389, A95, The Commonwealth Police and ASIO Files, 1.

Posjet glavnog državnog odvjetnika Murphyja sjedištu ASIO-a bio je najavljen, ali se neugodno iznenađenje dogodilo uoči njegova dolaska kada su u 7:40 u predvorje sjedišta ASIO-a ušli zapovjednik CP-a Dunn i inspektor Jones. Inspektor Jones predstavio se službeniku na ulazu, pokazao značku i najavio da prema ovlaštenju glavnog državnog odvjetnika od tog trenutka preuzima kontrolu nad zgradom.⁷⁵¹

Pozvan je asistent generalnog direktora Elliott kojem se Jones jednako tako predstavio i obavijestio ga da je ovlašten od strane glavnog državnog odvjetnika da zapečati sve sefove i ne dopusti nikome pristup do novih uputa. Jones pritom nije pokazao nikakvo pisano ovlaštenje. Elliott je o svemu razgovarao s generalnim direktorom Barbourom nakon čega su inspektor Jones i zapovjednik Dunn ušli su u njegov ured.⁷⁵²

U 7:45 u sjedište ASIO-a došao je zapovjednik Horsell s još šest do devet članova CP-a zaduženih da zapečate sve urede i sefove te preuzmu kontrolu nad zgradom. U 8:30 došao je i inspektor Morley s još članova CP-a koji su raspoređeni po katovima zgrade te su zapečatili sve urede i sefove.⁷⁵³

Zaposlenici ASIO-a po dolasku u zgradu nisu bili obaviješteni o tome što se zbiva i zašto ne mogu pristupiti svojim radnim mjestima. Pretpostavke su bile da se radi o vježbi, terorističkoj prijetnji ili postavljenoj bombi. Jedna od teorija bila je i da je ASIO preuzet od strane CP-a i da je u tijeku interna istraga o nestajanju ili curenju informacija. S vremenom se pojavila informacija da se radi o dolasku glavnog državnog odvjetnika, ali se nije znao razlog njegova dolaska. Nakon što je informacija o dolasku glavnog državnog odvjetnika potvrđena glasine su išle u smjeru preuzimanja sigurnosno-obavještajne službe, njezina raspuštanja te u konačnici prema tome da je želio pogledati određene dokumente.⁷⁵⁴

Dok je osoblje ASIO-a čekalo razvoj situacije bilo im je zabranjeno napuštanje predvorja zgrade, a oni koji su to pokušali vraćeni su od strane CP-a.⁷⁵⁵ U jednom trenutku pojavila se i informacija o preuzimanju kontrole nad telefonskom centralom u sjedištu ASIO-a s ciljem sprečavanja komunikacije s regionalnim uredima ASIO-a, naročito onim u Canberri,

⁷⁵¹ AU-NAA-12389, A95, Events at Headquarters 0000 hrs – 0740 hrs 16 March 1973, 2.

⁷⁵² AU-NAA-12389, A95, Arrival of the Police at ASIO Headquarters, 1.

⁷⁵³ Isto.

⁷⁵⁴ AU-NAA-12389, A95, Effect on ASIO Staff, 1.

⁷⁵⁵ Isto.

ali se naknadno ispostavilo da ta informacija nije bila točna.⁷⁵⁶ Potvrdio je to i glavni državni odvjetnik Murphy tijekom parlamentarne rasprave u Senatu.⁷⁵⁷

Murphy je došao pred zgradu ASIO-a u 9:43 u pratnji Miltea, Parsonsa, Marshalla, Dixona i zapovjednika Percya Westa. Primili su ih generalni direktor ASIO-a Peter Barbour i J. C. Behm. Nakon razgovora o hrvatskim aktivnostima u Australiji Murphy je zatražio pristup prostorijama u kojima se arhiviraju dokumenti. Od službenika zaduženog za arhivu zatražio je dokument broj 59/6/1.⁷⁵⁸

Pretragom dokumentacije utvrđeno je da dokumenta broj 59/6/1 nema te je službenik arhiva od Murphyja zatražio da provjeri radi li se o točnom broju. Upitao je za sadržaj traženog dokumenta i tek nakon što je glavni državni odvjetnik pokazao kopiju traženog dokumenta utvrđeno je da se radi o kopiji Memoranduma 526 koju je dobio u regionalnom uredu ASIO-a u Canberri. U gornjem desnom uglu dokumenta stajale su oznake 59/6/1 i 53/1/4 koje su referentni brojevi koji pripadaju regionalnom uredu ASIO-a u Canberri, ali ne i sjedištu ASIO-a u Melbourneu i upravo je iz tog razloga nastao nesporazum oko pronalaženja traženog dokumenta.⁷⁵⁹

Jedan od službenika ASIO-a izvijestio je da je Murphy tijekom potrage za dokumentom izgledao prilično nervozno dok je hodao prostorijom arhiva. Uvidom u registar utvrđeno je da je dosje 59/6/1 premješten u dosje 59/14/4 koji je nakon toga premješten u dosjee 59/14/10, 59/14/11 i 59/14/12. Nakon potrage utvrđeno je da je dokument primljen, ali da nije dodijeljen u određeni dosje što je značilo da se nalazi ili kod službenika zaduženih za klasifikaciju ili da je poslan na uvrštavanje u dosje o Hrvatima.⁷⁶⁰

Službenik zadužen za arhivu ustanovio je kako je moguće da se dokument nalazi u dosjeima 25/5/167 i 53/1/84 koji su na petom katu jer se koriste za trenutne aktivnosti vezano za jugoslavenska pitanja.⁷⁶¹ Potragu je dodatno otežala činjenica da je arhiv ASIO-a bio pretrpan i neorganiziran, ali i policija koja nije dopuštala slobodno kretanje zgradom i otvaranje zapečaćenih prostorija s dosjeima. Spremište s dokumentima broj 16 bilo je teško otvoriti,

⁷⁵⁶ AU-NAA-12389, A95, Headquarters Switchboard, 1.

⁷⁵⁷ Senate, No. 13, 28 March 1973, 604.

⁷⁵⁸ AU-NAA-12389, A95, Arrival of the Attorney General, 1.

⁷⁵⁹ Isto.

⁷⁶⁰ Isto.

⁷⁶¹ Isto.

djelomično zbog toga što je bilo neispravno, a djelomično zbog nervoze djelatnika koju su pojačavale policijske snage.⁷⁶²

Katastrofalno stanje arhive ASIO-a potvrđeno je i u nalazima komisije koja je istraživala cijeli slučaj pri čemu je voditelj komisije naveo da je u arhiva ASIO-a bila u tolikom „neredu“ da mu je u pojedinim dijelovima istrage bilo „gotovo nemoguće utvrditi istinu ili suprotno“.⁷⁶³

Zaposlenici ASIO-a ni u jednom trenutku nisu ometali ili otežavali potragu za dokumentom i trajanje potrage za dokumentima u takvim uvjetima bilo je neizbježno. Da je dokument zatražen pri redovnim okolnostima potraga bi bila provedena bez ili s vrlo malom odgodom, navedeno je u izvješću ASIO-a o cijelom događaju.⁷⁶⁴ Potraga je nastavljena na petom katu gdje je u dosjeu 53/1/84 pronađena kopija traženog dokumenta, dok je druga kopija istog dokumenta pronađena na sedmom katu zgrade.⁷⁶⁵

U izvještaju o raciji glavnog državnog odvjetnika sjedištu ASIO-a stoji da je Cavanagh u jednom trenutku tijekom cijele potrage za dokumentom izjavio da je posljednjih 36 sati i nekoliko tjedna u svemu tome te da nikada nije pomislio da će se razviti u nešto slično svemu što se događalo, kao i da se činio uzrujanim sa svime što se događalo.⁷⁶⁶

Traženi dokument Murphyju je dostavljen u ured generalnog direktora na četvrtom katu gdje se u smjestio za vrijeme dok je trajala ova faza potrage. Osim navedenog dokumenta Murphy je zahtijevao i dosje 33/15/61 koji sadrži podatke o sigurnosnim postupcima vezanima za Bijedićev posjet Australiji.⁷⁶⁷ Kasnije istoga dana glavnom državnom odvjetniku dostavljene su kopije dosjea HQV 65/186 – Matich Z. P. i 3/2/1320 vol. 1. – HRB.⁷⁶⁸

Murphy i njegova pratnja zgradu ASIO-a napustili su u 12:40, a da nisu pronašli dokaz o uroti protiv njega.⁷⁶⁹ Informacija koju je Murphy dobio od Miltea vezano za hrvatski terorizam bila je „duboko pogrešna“ i Murphy je bio „izvan sebe“.⁷⁷⁰ Uskoro su političke posljedice događaja za njega i vladu poprimile razmjere koje zasigurno nije očekivao uoči organiziranja cijelog slučaja.

⁷⁶² AU-NAA-12389, A95, Location of Document required by the Attorney General, 1.

⁷⁶³ AU-NAA-A8908, 4A, Royal Commission, 7.

⁷⁶⁴ AU-NAA-12389, A95, Location of Document required by the Attorney General, 1.

⁷⁶⁵ Isto.

⁷⁶⁶ AU-NAA-12389, A95, Arrival of the Attorney General, 2.

⁷⁶⁷ Isto.

⁷⁶⁸ AU-NAA-12389, A95, The Commonwealth Police and ASIO Files, 1.

⁷⁶⁹ Cameron James Coventry, *Origins of the Royal Commission on Intelligence and Security*, Doctor thesis, School of Humanities and Social Sciences, UNSW Canberra, 2018., 132.-134.

⁷⁷⁰ J. Hocking, n. dj., 166.

7.7. Učinak racije na zaposlenike ASIO-a

Racija glavnog državnog odvjetnika Murphyja imala je značajan psihološki učinak na zaposlenike ASIO-a. Reakcija se kretala od stanja zbnjenosti do bijesa, a mnogi od njih bili su u stanju blagog šoka. Vladao je opći doživljaj da nova laburistička vlada nema povjerenje u ASIO i da je bilo potpuno nepotrebno da se na takav način izvede racija glavnog državnog odvjetnika u sjedištu ASIO-a.⁷⁷¹

Govor generalnog direktora Barboura zaposlenicima toga poslijepodneva opisan je kao borben te da im je podigao moral. Preuzeo je kontrolu i najavio da će biti poduzete mjere. Novine, radio i TV reporteri na ulici su čekali nove vijesti, a radio izvještaj o cijelom događaju započeo je oko 10 sati. Izjava glavnog državnog odvjetnika Murphyja medijima bila je blaga i nije dala odgovore na pitanja.⁷⁷²

Večernje izvještavanje započelo je s ozbiljnim glasinama u novinama te na radiju i televiziji. Zaposlenici su bili predmet neizbježnih upita žena, muževa, roditelja i onih koji su znali gdje su zaposleni, a javile su se i sumnje u pogledu osobne budućnosti. Medijsko izvještavanje je nastavljeno i povećalo se kada je Senat nastavio zasjedati. Zaposlenici ASIO-a su čitali i slušali Murphyjevo izvješće u Senatu, kao i brojna pitanja i odgovore na temu Hrvata i racije ASIO-u. Članovi ASIO-a koji su bili prisutni u sjedištu ASIO-a 16. ožujka 1973. vidjeli su što se dogodilo, dok su istovremeno slušali javnu verziju onoga što se navodno dogodilo.⁷⁷³

Kontinuirane neistinite novinske verzije članovi ASIO-a smatrali su lažima i nisu bili impresionirani. Generalni direktor ASIO-a Barbour obavijestio je zaposlenike da je uložio prigovor, dok su i glavni državni odvjetnik i premijer izjavili da prigovor nije učinjen. Kako je vrijeme prolazilo mijenjao se i učinak događaja na zaposlenike, a reakcije su bile različite, ovisno o vrsti posla koji su obavljali. Oni koji su imali nekoliko godina do mirovine bili su svjesni da bi promjena strukture ASIO-a malo utjecala na njih osobno.⁷⁷⁴

Međutim, ovaj je tip zaposlenika bio najglasniji i najotvoreniji u otporu prema promjenama. Proveli su mnogo godina u službi, gledali su kako nastaje i razvija se, a sada su gledali kako se urušava. Njihovo stanje opisano je kao duboka ljutnja i uznemirenost – ljutnja na raciju i uznemirenost s trenutnim događajima.⁷⁷⁵

⁷⁷¹ AU-NAA-12389, A95, Effect on ASIO Staff, 2.

⁷⁷² Isto.

⁷⁷³ Isto.

⁷⁷⁴ Isto.

⁷⁷⁵ Isto.

Najveći problem bio je s agentima koji su gradili karijeru u službi. Javljala su se pitanja što će se sljedeće dogoditi, što će konferencija Laburističke stranke predviđena za srpanj odlučiti vezano za ASIO i hoće li i kada sjedište ASIO-a biti premješteno u Canberru. Postavljalo se pitanje što će proizaći iz najavljene senatske istrage. Opći je dojam bio da je racija loše zamišljena i loše provedena te da je duboko naštetila službi. Odgovor na pitanje je li cijeli slučaj utjecao na zaposlenike ASIO bio je kratak i glasio je da. Moral i učinkovitost u službi bili su na niskoj razini, stoji u izvješću ASIO-a.⁷⁷⁶

Osim posljedica na zaposlenike, negativan učinak racije odrazio se i na komunikaciju s obavještajnim službama drugih država. Zabilježeno je smanjenje tehničkih operacija i prisluškivanja, kao i izvora informiranja, naročito od strane prekomorskih saveznika. Javio se nedostatak uputa, a preusmjeravanjem resursa s ostalih prijetnji prema Hrvatima ugrožena je nacionalna sigurnost.⁷⁷⁷

Smanjenje budžeta i nesigurnost vezano za prijedlog zakona o slobodi informacija duboko su zabrinuli one koji su svjesni važnosti sigurnosnih pitanja. Nestala je sigurnost vezano za karijeru u ASIO-u. Promocija i napredovanje u službi i do tada nisu bili zajamčeni, ali je postojalo razumno očekivanje da će služba nastaviti djelovanje bez političkih pritisaka.⁷⁷⁸

Javilo se uvjerenje da određeni dijelovi vlade i drugih političkih krugova žele zadržati ASIO kao instrument stranačkih politika što je u ozračju opće nesigurnosti rezultiralo da, osim vanjskih prijetnji, postoji i realna unutarnja prijetnja vezano za zadržavanje i regrutiranje kadrova, kao i po moral osoblja. Povjerenje u vladu bilo je izgubljeno i nije postojala indikacija o podršci ASIO-u od ijednog člana vlade.⁷⁷⁹

Zastupnici u Senatu propitkivali su hoće li ASIO biti izoliran od sigurnosnih podataka iz drugih dijelova svijeta zbog nedavnog skandala i zahtijevali su od Murphyja da navede opseg informacija primljenih prije i nakon racije. Murphy je odgovorio da nema navedenu informaciju i da će o svemu istražiti prije odgovora u Senatu.⁷⁸⁰

Analizom podataka koje su strane obavještajne službe podijelile s ASIO-m nakon racije jasno se može utvrditi da je njihov opseg i sadržaj bitno smanjen. U ožujku, travnju i svibnju 1973. primljeno je upola manje informacija i izvještaja u odnosu na isto razdoblje 1971. i 1972.

⁷⁷⁶ Isto, 3.

⁷⁷⁷ Isto, 4.

⁷⁷⁸ Isto.

⁷⁷⁹ Isto.

⁷⁸⁰ Senate, No. 13, 28 March 1973, 604.

godine. Strane obavještajne službe razmjenom manje važnih podataka samo su nastojale održati postojeće veze u cilju zadržavanja pristupa ASIO-u.⁷⁸¹

Uočeno je i smanjenje količine podijeljenih informacija prema ASIO-u unutar Australije, od strane specijalnog odjela CP-a, no suradnja se već početkom travnja vratila na uobičajeno funkcioniranje. Javio se i problem budućeg prikupljanja informacija s terena obzirom da je više agenata i kontakata izrazilo sumnje u daljnju suradnju zbog zabrinutosti oko mogućeg otkrivanja njihova identiteta, a dio kontakata već je i odbacio daljnju suradnju.⁷⁸²

Navedeno izvješće u suprotnosti je s onime što je premijer Whitlam tvrdio u Zastupničkom domu kada je govorio da Murphyjeva racija nije dovela do smanjenja obavještajnih podataka koji su pristizali u ASIO.⁷⁸³

7.8. Događaji u regionalnom uredu ASIO-a u Sydneyju

O događajima oko dolazaka glavnog državnog odvjetnika u urede ASIO-a 16. ožujka 1973. izvijestio je i regionalni direktor ASIO-a u Sydneyju. U 6:20 nazvao ga je Milte i objasnio mu da govori u ime glavnog državnog odvjetnika te je najavio njegov dolazak u regionalni ured ASIO-a u Sydneyju. Milte je najavio da glavni državni odvjetnik želi pogledati određene dokumente, da pri tome ne želi da ikakvi papiri budu uklonjeni iz dosjea i da svi spisi koji su izvan zgrade trebaju biti vraćeni natrag. Regionalni direktor odgovorio je da u ASIO-u ne uklanjaju papire iz dosjea jer za to nemaju razloga, da nemaju spisa koji su izvan zgrade i da su svi dostupni ako ih glavni državni odvjetnik želi pregledati.⁷⁸⁴

U razgovor se potom uključio i Murphy koji je rekao da će doći tijekom dana, a da nije odgovorio na upit hoće li to biti ujutro ili tijekom poslijepodneva. Regionalni direktor odmah se uputio u ured ASIO-a gdje je ostao do 19 sati. S obzirom na to da Murphy nije došao odlučio je kontaktirati ga preko CP-a. Murphy se u razgovoru ispričao što ga je zadržao u uredu cijeli dan te je zatražio sastanak za sljedeći dan ujutro.⁷⁸⁵

Marshall je u izvješću o događajima oko Murphyjevih odlazaka u urede ASIO-a izrazio sumnju da je najava posjeta uredu ASIO-a u Sydneyju bila obična taktika diverzije i da Murphy

⁷⁸¹ AU-NAA-12389, A95, Effect on International and Inter Service Relations, Effect on Sources of Information, 1.-2.

⁷⁸² Isto.

⁷⁸³ House, No. 13, 29 March 1973, 852.

⁷⁸⁴ AU-NAA-12389, A95, Events in Sydney, 1.

⁷⁸⁵ Isto.

nikada nije niti namjeravao posjetiti regionalni ured ASIO-a u Sydneyju tijekom 16. ožujka. Jedan od mogućih razloga odustajanja od najavljenog posjeta uredu ASIO-a u Sydneyju mogao biti u činjenici da je događaj od jutra prilikom racije u sjedištu ASIO-a izašao u javnost i privukao veliko zanimanje medija, ali i činjenica da Murphy prilikom racije u sjedištu ASIO-a nije pronašao dokaz o uroti koji je tražio.⁷⁸⁶

Murphy je s regionalnim direktorom ASIO-a u Sydneyju razgovarao sljedećeg dana, 17. ožujka 1973., u njegovoj kući od 9.30. do 11.30. U skladu sa zahtjevom glavnog državnog odvjetnika regionalni direktor ASIO-a za razgovor je pripremio dokumente o hrvatskim aktivnostima – dosje 3/2/1063 o Hrvatskom revolucionarnom bratstvu i dosje (TS) 3/2/1144 – Alien Communities in Australia..⁷⁸⁷

Odmah na početku razgovora Murphy je provjerio shvaćanje regionalnog direktora da je generalni direktor ASIO-a odgovoran glavnom državnom odvjetniku i da izravno podliježe njegovim uputama. Regionalni direktor odgovorio je da je oduvijek postojalo shvaćanje kako je generalni direktor odgovoran premijeru, kao i da ima dodatnu odgovornost prema glavnom državnom odvjetniku koji je ministar odgovoran za ASIO.⁷⁸⁸

Ovim je uvodnim razgovorom Murphy, svjestan percepcije događaja od dan ranije u sjedištu ASIO-a u Melbourneu, očito nastojao osigurati da od regionalnog direktora dobije potvrdu kako je suglasan s razgovorom i načinom njegova provođenja kako bi izbjegao nove optužbe o nezakonitom postupanju prema ASIO-u.

U nastavku razgovora Murphyja je zanimalo način prosljeđivanja informacija i zapovijedi od strane sjedišta ASIO-a prema regionalnim uredima vezano za funkcioniranje jugoslavenske zajednice u cjelini, uključujući i Hrvate i Srbe.⁷⁸⁹ Regionalni direktor objasnio je praksu ASIO-a da su zapovijedi i upute prosljeđivane iz sjedišta ASIO u regionalne urede gdje su implementirane pokazavši mu pritom više pisama iz 1964. i 1965. godine u kojima je vidljiva razmjena komunikacije između sjedišta i regionalnih ureda u vezi pitanja hrvatske i jugoslavenske iseljeničke zajednice.⁷⁹⁰

⁷⁸⁶ Isto, 2.

⁷⁸⁷ AU-NAA-12389, A95, Events in Sydney, Record of Conversation with the Attorney General, Regional Director NSW, 1.

⁷⁸⁸ Isto.

⁷⁸⁹ Isto.

⁷⁹⁰ Isto, 1.-2.

Glavnom državnom odvjetniku Murphyju prezentirana su sljedeća pisma: hitno tajno pismo serije broj 16168 od 17. prosinca 1964. u kojem tadašnji generalni direktor ASIO-a C. C. F. Spry prosljeđuje direktivu vezano za Hrvate i Jugoslavene. Regionalni direktor skrenuo je pritom pažnju i na stranicu o ostalim nacionalnim zajednicama, ali glavni državni odvjetnik tome nije posvećivao posebnu pažnju. Sljedeće prikazano pismo je od 22. prosinca 1964. upućeno je također generalnom direktoru ASIO-a C. C. F. Spryu, a sadrži detalje o aktivnostima koje su poduzete prema Hrvatima i Jugoslavenima.⁷⁹¹

Regionalni direktor prezentirao je odgovor na navedeno pismo u kojem zamjenik regionalnog direktora u pismu broj 228 od 8. siječnja 1965. izvještava da je upoznat s pismom od 22. prosinca 1964. i da je generalni direktor Spry vidio plan za akciju. Glavnom državnom odvjetniku Murphyju prezentirano je i tajno pismo broj 7549. od 22. siječnja 1965., upućeno od generalnog direktora, pod naslovom „Alien Communities“ koje sadržava odjeljak o Hrvatima.⁷⁹²

Osim o komunikaciji unutar ASIO-a, glavni državni odvjetnik bio je zainteresiran i za suradnju s CP-om kao i što se događalo s pismima i izvješćima o hrvatskim aktivnostima upućivanima od strane CP-a prema sjedištu ASIO-a u Melbourneu. Regionalni direktor istaknuo je da postoje primjeri daljnjeg djelovanja prema regionalnim uredima o čemu postoje xerox kopije.⁷⁹³

Glavni državni odvjetnik Murphy naročito je bio zainteresiran za pismo zapovjednika CP-a upućeno generalnom direktoru ASIO-a 21. ožujka 1967. u kojem se nalazi popis članova HRB-a sastavljen kao rezultat pretresa kuća Marića, Kupera i Franjića koji je u području Wollongonga provela CP-a na temelju informacija i preporuke ASIO-a.⁷⁹⁴

Pretres kuća Marića, Kupera i Franjića proveden je 3. ožujka 1967., a kao rezultat pretresa revidiran je popis članova HRB-a kojem je dodan određeni broj osoba koji do tada nisu bili evidentirani kao članovi. Odluka o pretresu kuća Marića, Kupera i Franjića donesena je na temelju dokumenta zaplijenjenih u pretresu stana Adolfa Andrića 17. veljače 1966. godine.⁷⁹⁵

Ukupno je u pretresu stana Adolfa Andrića zaplijenjeno 49 dokumenata koji su se odnosili na HRB, HDO i UHNj. Među dokumentima su se nalazile i upute o upotrebi eksploziva

⁷⁹¹ Isto.

⁷⁹² Isto, 2.

⁷⁹³ Isto.

⁷⁹⁴ Isto, 3.

⁷⁹⁵ AU-NAA-12389, A95, Events in Sydney, Croatian Revolutionary Brotherhood 21 March 1967, 1.

i čitanju karata, program HRB-a i pisma koja su slana iz europskog ogranka HRB-a australskom ogranku, kao i međusobna pisama članova australskog ogranka HRB-a. CP-a je intervjuirala Adolfa Andrića 21. lipnja 1966. prilikom čega je odbacio članstvo u HRB-u, a za dokumente je izjavio da ih je dobio od Tomislava Lesića.⁷⁹⁶

Na većinu pitanja odgovarao je negativno i kratko, bez upuštanja u širi razgovor. Izjavio je da ne zna tko su autori više pisama koja su pronađeni kod njega i da se ne sjeća kada su nastala i kome su upućena, kao i da ne zna tko su osobe koje su u pismima potpisane kodnim imenima članova HRB-a poput Mirko Slavonac, I. Kršan, A. Hasanović i slično.⁷⁹⁷

Odbacio je mogućnost da je Srećko Rover izdajica kako se navodi u jednom od pisama, a za Juru Marića je tek čuo da je dobar Hrvat, ali i da nema informaciju je li on vođa HRB-a. Priznao je da je autor priručnika o upotrebi eksploziva, otrova i kiselina, ali ga je odbio povezati s ijednom organizacijom uz obrazloženje da ga je napisao za knjigu koju namjerava tiskati.⁷⁹⁸

U izvješću ASIO-a poslanom CP-a 10. siječnja 1967. stoji kako je pri pretresu stana Adolfa Andrića pronađeno više dokumenata za koje vjeruje da ih je napisao Jure Marić. Navedeni zaključak izveden je policijskom istragom usporedbe rukopisa pri čemu je za usporedbu poslužio dokument napisan od strane Marića 7. siječnja 1965. na zahtjev službenika ASIO-a. Na temelju usporedbe rukopisa zaplijenjenih dokumenata iz kuće Adolfa Andrića bilo je vidljivo da je Jure Marić u siječnju i veljači 1966. davao naredbe u ime HRB-a iz kojih je bilo jasno da je jedna od vodećih osoba u organizaciji.⁷⁹⁹

Marić je od strane ASIO-a intervjuiran više puta krajem 1964. i početkom 1965. prilikom čega je pokušavao umanjiti svoju ulogu u djelovanju HRB-a. Naveo je članstvo u HRB-u u Jugoslaviji prije svoga bijega 1957., ali je tvrdio da je prestao s aktivnostima nakon što je postao australski državljanin u kolovozu 1963. godine.⁸⁰⁰

Priznao je da je poučavao korištenje karata članove Skupine Tolić-Oblak koji su upali u Jugoslaviju 1963. ali je tijekom intervjuja odbio otkriti imena članova HRB-a tvrdeći da bi na taj način bio izdajnik svoga naroda. Marić je tijekom intervjuja izjavio i da HRB u Australiji više ne postoji. S obzirom na priznanje o prethodnoj prošlosti i trenutnu odgovornost u HRB-u CP-a je preporučila pretres njegove kuće kako bi došli do novih informacija o HRB-u, ali je

⁷⁹⁶ Senate, Document B.17, 2.

⁷⁹⁷ Isto, 1.-25.

⁷⁹⁸ Isto.

⁷⁹⁹ AU-NAA-12389, A95, Events in Sydney, Croatian Revolutionary Brotherhood, 10 January 1967, 1.

⁸⁰⁰ Isto, 2.

istovremeno izveden i zaključak kako je malo vjerojatno da Marić inkriminirajuće dokumente čuva kod kuće.⁸⁰¹

U izvješću je navedeno da je izvor, koji je moguće ocijeniti kao pedeset posto pouzdan, izjavio da je Marić 1965., u trenutku kada su aktivnosti HRB-a postale poznate, dokumentaciju povjerio na čuvanje Rudolfu Franjiću, članu HRB-a. Franjić, koji je u Australiju došao 13. prosinca 1949., do tog trenutka nije bio predmet interesa istražitelja. Nakon pretresa stana Adolfa Andrića javilo se i ime Victora Kupera, za koga je prilikom dolaska u Australiju vlastima jamčio upravo Franjić (Rudolf Franjić postao je australski državljan 17. srpnja 1964.).⁸⁰²

Na temelju informacija prikupljenih tijekom 1965. utvrđeno je da su Franjić i Kuper, uz Juru Marića bili istaknuti članovi HRB-a u Wollongongu tijekom 1962., kao i da su sastanci HRB-a održavani u kući Franjića i Marića. U listopadu 1966. intervjuirana je osoba koja je izjavila da je prisegla HRB-u 1962. u Wollongongu i da su Franjić i Marić vodeće osobe HRB-a u Wollongongu.⁸⁰³

Franjić i Kuper međusobno su povezani jer su oženili dvije sestre. Iz izvješća istraživanja provedenih u tijekom 1964. i 1965. nad osobama koje su povezane s HRB-om izveden je zaključak da su aktivnosti HRB-a u opadanju, ali i da tajnost organizacije predstavlja teškoću za identificiranje svih njezinih članova i aktivnosti.⁸⁰⁴

Marić je i u narednim godinama bio predmet istraživanja CP-a. Mogućnost kaznenog gonjenja protiv njega razmatrana je u listopadu 1970., a bio je i predmet memoranduma CP-a upućenih glavnom državnom odvjetništvu 9. kolovoza 1971. i 12. rujna 1972. godine. Marić je bio jedna od osoba čije je prostorije pretražila CP-a prema nalogu od 22. kolovoza 1972. nastavno na primitak jugoslavenske diplomatske note nakon Bugojanske akcije u kojoj je naveden kao jedan od organizatora terorizma u Australiji.⁸⁰⁵

Među zaplijenjenim dokumentima pronađena je pri tome i detaljna karta područja u kojem je pokrenuta Bugojanska akcija, potvrda od Wollongong Posta o prijenosu novca Pavi

⁸⁰¹ Isto.

⁸⁰² Isto.

⁸⁰³ Isto.

⁸⁰⁴ Isto.

⁸⁰⁵ Senate, No. 13, 27 March 1973, 531.

Vegar u Offenburg u Austriji, kao i planovi za daljnje pronalaženje dobrovoljaca u Australiji radi daljnjih upada u Jugoslaviju.⁸⁰⁶

CP-a je na osnovi pronađenih dokumenata zaključila da je Jure Marić jedan od vođa HRB-a i da organizacija postoji i u Australiji i u Europi, a ukoliko i postoji organizacija sličnoga tipa zapravo se radi o preporodu HRB-a. Također je navedeno da, unatoč ranije iznesenom zaključku da je HRB kao organizacija u Australiji prestao djelovati tijekom 1967. i 1968., s obzirom na informacije prikupljene tijekom druge polovice 1972. njezino daljnje postojanje mora biti shvaćeno ozbiljno.⁸⁰⁷

Glavni državni odvjetnik Murphy iz navedenih je informacija izveo zaključak o revolucionarnom i tajnom karakteru organizacije te da je to podatak koji može iskoristiti prilikom podnošenja izjave u Senatu. Želio je znati što se dogodilo s popisom članova HRB-a, a odgovoreno mu je da službenici u regionalnim uredima ASIO-a nisu bili upućeni u aktivnosti sjedišta ASIO-a kada se radilo o suradnji s vladom i da je moguće da je u ovom slučaju generalni direktor razmijenio mišljenje sa zapovjednikom CP-a o tome treba li izvješće proslijediti tadašnjem glavnom državnom odvjetniku.⁸⁰⁸

Regionalni direktor istaknuo je pretpostavku da su sva važna izvješća, kao što je ovo, automatski od strane CP-a prosljeđivana glavnom državnom odvjetniku, s obzirom na činjenicu da je on na čelu CP-a, pa čak i mogućnost da su mu prosljeđivana i prije nego generalnom direktoru ASIO-a.⁸⁰⁹

Murphy je zatražio kopije određenih dokumenata i one su mu naknadno dostavljene. Unatoč tome što mu je naglašeno da su kopije CP-a u boljem stanju, s obzirom da su upućivane s njihove strane, glavni državni odvjetnik svejedno je želio imati one koje su dio arhive ASIO-a. Na pitanje o karakteru HRB-a regionalni direktor ASIO-a uputio je glavnog državnog odvjetnika Murphyja na izvješće CP-a upućeno generalnom direktoru ASIO-a 22. studenog 1968. godine u kojem stoji procjena CP-a o prestanku postojanja HRB-a.⁸¹⁰

Raymond Wells Whitrod, povjerenik CP-a za saveznu državu Queensland, proslijedio je 22. studenog 1968. generalnom direktoru ASIO-a izvješće o aktivnostima HRB-a u kojem je

⁸⁰⁶ Isto.

⁸⁰⁷ Isto.

⁸⁰⁸ AU-NAA-12389, A95, Events in Sydney, Record of Conversation with the Attorney General, Regional Director NSW (dalje: Record), 1.-5.

⁸⁰⁹ Isto, 3.

⁸¹⁰ Isto.

HRB okarakteriziran kao: „Kohezivna grupa organizirana na nacionalnoj osnovi i aktivno uključena u ekstremističke aktivnosti protiv Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, ali i da je postala fragmentirana, nekoordinirana i da je vrlo vjerojatno prestala postojati“ uz dodatak da istovremeno „treba naglasiti, da individualne aktivnosti pojedinih Hrvata mogu uzorkovati značajnu neugodnosti australskoj vladi“.⁸¹¹

Generalni direktor ASIO-a navedeni je izvještaj CP-a 8. siječnja 1969. proslijedio regionalnim direktorima ASIO-a. Uz prosljeđeni intervju s Jurom Marićem (ranije prosljeđen generalnom direktoru ASIO-a 9. srpnja 1968.) i izvješće intervjua s Josipom Senićem (prosljeđen iz regionalnog ureda ASIO-a u Novom Južnom Walesu prema sjedištu ASIO-a 13. veljače 1967.) generalni direktor navodi da je CP-a došla do istog zaključka o prestanku postojanja HRB-a. Navedeni je zaključak prosljeđen regionalnim direktorima ASIO-a od strane sjedišta u memorandumu 8. srpnja 1968.⁸¹²

U prilog navedene tvrdnje istaknut je primjer Josipa Senića koji je bio dobro poznat CP-u, Specijalnoj policiji savezne države Novi Južni Wales i ASIO-u kao aktivan u hrvatskoj zajednici. Njegovo ime kao člana HRB-a pojavilo se tijekom pretresa 1967. u Wollongongu. ASIO je došao do saznanja da su prekinute njegove redovite aktivnosti u Sydneyju nakon čega je pokrenuta istraga kojom je utvrđeno da je napustio Australiju i da je preko Kanade stigao u Zapadnu Njemačku gdje je 1972. ubijen od strane Udbe.⁸¹³

Unatoč predočenim materijalima koji su ukazivali na izvješća CP-a i ASIO-a o prestanku postojanja HRB-a glavni državni odvjetnik Murphy izrazio je namjeru iznošenja tvrdnji suprotnih njegovom prethodniku Greenwoodu. Izjavio je kako vlada smatra da Greenwood nije bio u pravu kada je govorio da u Australiji ne postoji ustaška organizacija, a svoje je tvrdnje namjeravao potkrijepiti dokazima o postojanju HRB-a kao hrvatske revolucionarne grupe. U prilog tvrdnji o postojanju revolucionarne organizacije osvrnuo se na dokaze o načinu funkcioniranja HRB-a po principu trojki.⁸¹⁴

Revolucionarna borba na principu trojki detaljno je bila objašnjena u dokumentima HRB-a, a osim trojki podjela je bila izvršena i na roj, vod, satniju i bojnu. Svaka od navedenih

⁸¹¹ AU-NAA-12389, A95, Events in Sydney, Croatian Revolutionary Brotherhood, 8 January 1969, 1.

⁸¹² AU-NAA-12389, A95, Events in Sydney, Croatian Revolutionary Brotherhood, 22nd November 1968, 1.

⁸¹³ AU-NAA-12389, A95, Events in Sydney, Record, 4.

⁸¹⁴ AU-NAA-12389, A95, Events in Sydney, Record, 4.

sastavnica imala je točno jasno određenu strukturu i liniju zapovijedanja, zadatke za koje je bila zadužena i načine djelovanja kojim je trebala ostvariti zadane ciljeve.⁸¹⁵

Murphyja je zanimalo postojanje kampova za treniranje u Wodongi i ostalim mjestima u Australiji. Regionalni direktor obavijestio ga je da su poduzete opsežne istrage od strane CP-a, policija saveznih država, Posebnog odjela policije i ASIO-a, ali da nijedna od navedenih organizacija nije pronašla dokaze o postojanju grupa Hrvata koji treniraju u kampovima u Australiji.⁸¹⁶

Glavni državni odvjetnik izjavio je da je upoznat s filmom koji je snimljen tijekom kampa u Wodongi gdje su sudionici nosili majice sa slovom „U“. S time se složio i regionalni direktor te je na kraju zaključio da i dokazi iz inozemstva potvrđuju da je treniranje Hrvata za aktivnosti u Jugoslaviji trenutno bazirano u Australiji.⁸¹⁷

U daljnjem dijelu razgovora glavnog državnog odvjetnika Murphyja zanimalo je kako je došlo da otkazivanja rezervacije za dio njegove pratnje uoči puta iz Canberre za Melbourne 16. ožujka. Regionalni direktor odgovorio je da će sve provjeriti s voditeljem zrakoplovne kompanije Trans Australia Airlines (TAA) koja je morala biti u mogućnosti dati informaciju o tome tko je otkazao karte.⁸¹⁸

Regionalni direktor ASIO-a istog je dana razgovarao s voditeljem zrakoplovne kompanije TAA u Sydneyju koji je objasnio da sjedala nisu otkazana na nečiji zahtjev već da su četiri sjedala rezervirana za pratnju glavnog državnog odvjetnika otkazana s liste čekanja kompjuterskom greškom što je pogrešno protumačeno od strane osoblja TAA u Canberri. Voditelja TAA obavijestio je da CP-a u Canberri i Melbourneu provode istragu o slučaju i o tome kako je došlo do navedene kompjuterske greške te je zaključio da je unatoč svemu pratnja glavnog državnog odvjetnika putovala bez ikakvih problema.⁸¹⁹

Na završetku razgovora Murphy je pozvao regionalnog direktora da pođe s njim u Canberru sljedeći tjedan kako bi mu pomogao vezano za dokumente o aktivnostima hrvatskih iseljenika. Regionalni direktor objasnio je da to nije moguće jer je zaposlenik ASIO-u u Sydneyju gdje je njegova odgovornost, kao i da je u tijeku priprema organizacije posjeta jugoslavenskog premijera Bijedića. Glavni državni odvjetnik rekao je da razumije i zahvalio se

⁸¹⁵ Senate, Document A.5, Apendix 'F', 9.-12.

⁸¹⁶ AU-NAA-12389, A95, Events in Sydney, Record, 4.

⁸¹⁷ Isto.

⁸¹⁸ Isto, 4.-5.

⁸¹⁹ Isto.

na posvećenom vremenu. U zapisniku razgovora regionalni direktor je ustvrdio kako je stekao dojam da je glavni državni odvjetnik bio zadovoljan razgovorom te da je po njegovu završetku bio mnogo bolje informiran o cijeloj tematici.⁸²⁰

U izvješću regionalnog direktora Browna u memorandumu 1062 od 19. ožujka 1973. navedeni su sljedeći dokumenti čije su kopije naknadno dostavljene glavnom državnom odvjetniku Murphyju:

- dopis zapovjednika CP-a za generalnog direktora ASIO-a od 17. lipnja 1966., referentnoga broja 65/1/1. pod naslovom "Croatian Revolutionary Brotherhood - Seized documents". Uz pismo je priložena i kopija dokumenta "Croatian Revolutionary Brotherhood – Comand area No. 4" upućenog članovima HRB-a u Australiji
- dopis zapovjednika CP-a za generalnog direktora ASIO-a od 4. kolovoza 1966., referentnoga broja 65/1/1., s izvješćem narednika E. A. George o HRB-u i dopis generalnog direktora uredu ASIO-a u Novom Južnom Walesu
- dopis generalnog direktora za glavnog državnog odvjetnika od dana 9. prosinca 1966., referentnog broja 15672, o rezultatima pretrage stana Adolfa Andrića u Viktoriji od strane CP-a, kao i mišljenje da bi pretraga stanova Marića, Franjića i Kupera u Wollongongu mogla rezultirati vrijednim materijalima
- dopis generalnog direktora ASIO-a za zapovjednika CP-a od dana 10. siječnja 1967., referentnog broja 00284, pod naslovom „Croatian Revolutionary Brotherhood“, također o rezultatima pretrage stana Adolfa Andrića u Viktoriji od strane CP-a
- dopis generalnog direktora ASIO-a Uredu glavnog državnog odvjetnika od dana 3. ožujka 1967., referentnog broja 02589, pod naslovom „Croatian Revolutionary Brotherhood“, s prilogom pod naslovom „Croatian Terrorists Activities“
- dopis generalnog direktora ASIO-a za zapovjednika CP-a od dana 21. ožujka 1967., referentnog broja 103, pod naslovom „Croatian Revolutionary Brotherhood“, u kojem se zapovjednik CP-a referira na komunikaciju s generalnim direktorom ASIO-a od dana 10. siječnja 1967. navodeći kako je u pretresu stanova Marića, Franjića i Kupera zaplijenjen značajan materijal koji sadrži dokumente o imenima članova HRB-a i datumima i mjestima njihova rođenja, adresi stožera kao i o kodnim imenima članova i datumu pristupanja. Priložen je dopis generalnog direktora ASIO-a upućen regionalnim

⁸²⁰ Isto, 5.

uredima ASIO-a o gore navedenim rezultatima pretrage, od 1. travnja 1967., pod referentnim brojem 03529

- dopis zapovjednika CP-a za generalnog direktora ASIO-a od dana 22. studenog 1968., referentnog broja 103, pod naslovom „Croatian Revolutionary Brotherhood“ s popratnim dopisom generalnog direktora ASIO-a upućenog regionalnim direktorima ASIO-a s preslikom izvješća CP-a
- dopis zapovjednika CP-a za generalnog direktora ASIO-a od 22. studenog 1968., referentnog broja 103, pod naslovom „Croatian Revolutionary Brotherhood“ s popratnim dopisom generalnog direktora ASIO-a upućenog regionalnim direktorima od 8. siječnja 1968., referentnog broja 00236.⁸²¹

⁸²¹ AU-NAA-12389, A95, The Commonwealth Police and ASIO Files, 1.-3.

VIII. POSJET DŽEMALA BIJEDIĆA AUSTRALIJI OD 20. DO 22. OŽUJKA 1973. GODINE

8.1. Vanjskopolitički kontekst posjeta

Posjet Džemala Bijedića Australiji organiziran je u sklopu azijske diplomatske turneje isplanirane za ožujak 1973. tijekom koje je posjetio Indiju, Šri Lanku, Maleziju, Singapur, Bangladeš, Nepal, Iran i Novi Zeland.⁸²²

Za nedavno uspostavljenu laburističku vladu posjet premijera komunističke države izvrsno se uklapao u novu vanjskopolitičku orijentaciju Australije koju je obilježilo uspostavljanje diplomatskih odnosa s komunističkim državama diljem svijeta. Jedno je od razmišljanja da je Australija navedeni posjet nastojala iskoristiti i za približavanje Pokretu nesvrstanih, posebice ako bi poziv na njezino uključivanje došao od strane jedne od osnivačica Pokreta, dok je Jugoslavija u njemu vidjela priliku za podizanje vlastitog ugleda i ugleda organizacije. Prema navedenom mišljenju Jugoslavija je u Whitlamovim vanjskopolitičkim ciljevima vidjela priliku za ostvarenje vlastitih ciljeva, a posebice u smislu pritiska jugoslavenske diplomacije „da nešto bude poduzeto po pitanju navodnih hrvatskih terorista u Australiji, prije nego što Australiji pruži maslinovu grančicu na polju vanjskih poslova“.⁸²³

Iako je Jugoslavija objavila da je mogućnost sudjelovanja Australije u ulozi promatrača na konferenciji Pokreta nesvrstanih u Alžiru od 5. do 9. rujna 1973. razmatrana tijekom razgovora za vrijeme Bijedićeva posjeta Australiji⁸²⁴ sastanak Pokreta u konačnici je održan bez njezina sudjelovanja.⁸²⁵ Približavanje Pokretu nastavljeno je i u narednim godinama Whitlamove vlade. Australija je kao gost sudjelovala na Konferenciji ministara vanjskih poslova nesvrstanih u Limi u kolovozu 1975. godine, ali uz istaknut stav da „kao svrstana zemlja, Australija nije kvalificirana, i ne traži članstvo“ u organizaciji.⁸²⁶

U kontekstu Bijedićeve azijske turneje Jugoslavija je australski poziv Bijediću tumačila Whitlamovim nastojanjem za stjecanjem uvida u jugoslavensko razmišljanje o budućnosti razvoja i utjecaja u tome dijelu svijeta, posebice nakon Whitlamovog posjeta Indoneziji u

⁸²² Husnija Kamberović, *Džemal Bijedić: politička biografija*, Udruženje za modernu historiju, Sarajevo, 2017., 305.-309.

⁸²³ K. Kalfic, n. dj., 215. u D. Strangman, 'The ASIO Croatian Affair of 1973', u L. Shaw (ed.), *The Shape of the Labor Regime*, Harp Books, Canberra, 1974, 61.

⁸²⁴ „Australija promatrač“, *Borba*, god. LII., br. 79., 22. marta 1973., 1.-2.

⁸²⁵ K. Kalfic, n. dj., 215. prema: A. Reid, *The Whitlam Venture*, Hill of Content, Melbourne, 1976, 74.

⁸²⁶ The Parliament of the Commonwealth of Australia, Parliamentary Paper No. 142/1976, Department Of Foreign Affairs, Annual Report For Year 1975., 19.

veljači 1973. tijekom kojeg je najavio ideju o osnivanju organizacije za ekonomsku, kulturnu i drugu suradnju, oslobođenu utjecaju velikih sila. Jugoslavija je pri tome pohvalila spremnost australske vlade da „stane na put terorističkoj aktivnosti ustaških bandi, koje su Australiju pretvorile u glavno uporište terorističke aktivnosti protiv Jugoslavije i njezinih predstavništava, [što] daje povoljnu osnovu za unapređenje odnosa na mnogim područjima“.⁸²⁷

Jugoslavenska vlast s negodovanjem je reagirala na početno australsko izbjegavanje preuzimanja potpune odgovornosti za Bijedićevu sigurnost, posebice nakon dovođenja u pitanje sigurnosnog aspekta posjeta i spominjanja atentata na svjetske državnike, poput na primjer atentata na američkog predsjednika Johna Fitzgeralda Kennedyja 1963. godine.⁸²⁸

Australski veleposlanik u Jugoslaviji Robert H. Robertson (1971. – 1973.) objasnio je da njegova vlada ozbiljno shvaća potrebu potpune Bijedićeve sigurnosti za vrijeme boravka u Australiji. U konačnici je jugoslavensko veleposlanstvo u Canberri 15. ožujka obavješteno da su mjere Bijedićeve sigurnosti detaljno isplanirane, da su odobrene i pod nadzorom premijera Whitlama te da Australija preuzima potpunu odgovornost za sigurnost Bijedića i njegove pratnje.⁸²⁹

Predsjednik Saveznog izvršnog vijeća Džemal Bijedić u Australiju je stigao u pratnji supruge i skupine viših savjetnika. S obzirom da je susret s australskim premijerom predviđao razgovore o diplomatskim odnosima i gospodarskoj suradnji u Bijedićevoj pratnji bili su zamjenik jugoslavenskog ministra vanjskih poslova Jakša Petrić i ministar jugoslavenske vlade za ekonomska pitanja dr. Emil Ludviger.⁸³⁰

8.2. „Operation Amber“

Glavna odgovornost zaštite Džemala Bijedića i njegove pratnje tijekom posjeta Australiji bila je u nadležnosti CP-a i policija saveznih država i teritorija. Cjelokupnu organizaciju posjeta vodio je J. D. Davies, zapovjednik CP-a, a usko su mu pomagali i inspektor Bob Parsons iz CP-a, Mont, zapovjednik policije Teritorija glavnog australskog grada Canberre i Brown, narednik lokalne policije Canberre.⁸³¹

⁸²⁷ „Povoljna osnova za unapređenje odnosa“, *Borba*, god. LII., br. 96., 19. marta 1973., 1.

⁸²⁸ H. Kamberović, n. dj., 308.

⁸²⁹ Isto.

⁸³⁰ *Joint Communique at close of visit by Yugoslav Prime Minister to Australia*, News Release, Department of Foreign Affairs, HPR10022699, Canberra, 21 March 1973.

⁸³¹ HR-HDA-1561, 33/23: Akcija „Istok“, Izvještaj o realizaciji, 13.

U organizaciju je bio uključeni i ASIO koji je pripreme za Bijedićev posjet proveo pod kodnim nazivom „Operacija Amber“. Informaciju o Bijedićevom dolasku, dobivenu od Ministarstva vanjskih poslova, sjedište ASIO-a prosljedilo je regionalnim uredima ASIO-a 20. veljače 1973. godine. Ministarstvo je pri tome izvijestilo da je svjesno sigurnosnih implikacija vezano za navedeni posjet te je zatražilo hitan početak organizacije posjeta, unatoč tome što dolazak u javnosti još nije bio objavljen. Regionalni uredi ASIO-a u obavijesti sjedišta upućeni su da službenici zaduženi za „hrvatske nacionalističke krugove“ informaciju o Bijedićevom dolasku ne objavljuju te da navedeno stanje iskoriste za stjecanje prednosti u prikupljanju informacija.⁸³²

Nakon što je vijest obavljena u javnosti službenik ASIO-a zadužen za prikupljanje informacija i procjenu reakcija hrvatske zajednice na najavu dolaska izvijestio je da u hrvatskoj zajednici vlada ljutnja te da je posjet doživljen kao namjerna provokacija hrvatske zajednice od strane australske vlade. U izvješću ASIO-a navedeno je da je Bijedić „omražen i u Jugoslaviji i u Australiji od strane svih dijelova jugoslavenske zajednice, ne samo od Hrvata“ te kako su moguće i „akcije Makedonaca, Srba itd.“⁸³³, ali i „drugih inspiriranih nacionalistima ili drugih neprijateljskih elemenata kao na primjer KGB-a“.⁸³⁴ Službenik ASIO-a smatrao je neospornim da je potrebno poduzeti akcije nadzora hrvatske zajednice za koju je smatrao da će sigurno organizirati demonstracije, a upitan o mogućnosti pokušaja atentata naveo je „da će to sigurno netko pokušati“.⁸³⁵

ASIO je bio zadužen za osiguravanje informacija relevantnih za sigurnosna pitanja i procjenu stupnja osiguranja u pojedinim dijelovima posjeta. Informacije koje su trebale biti prikupljene odnosile su se na sigurnost posjetitelja, sigurnost jugoslavenskih ustanova u Canberri i drugim gradovima i sigurnost australskog premijera i ministara. U provođenju navedenih aktivnosti ASIO je predvidio korištenje agenata, doušnika i podataka stranih obavještajnih agencija, prisluškivanje, nadzor, kontrolu putovanja i suradnju s drugim vladinim tijelima.⁸³⁶

Od agenata i kontakata na terenu koji su bili uključeni u područja koja su pokrivala hrvatsku zajednicu očekivano je prikupljanje informacija o lokacijama ili sadržaju sastanaka

⁸³² AU-NAA-A6122, 2185, Operation Amber - Visit of Pm of Yugoslavia Bijedic Dzermal March 20 - 23 1973 Volume 1 (dalje: Operation Amber), ASIO 20 February 1973, 1.

⁸³³ AU-NAA-A6122, 2185, Operation Amber, ASIO 7 March 1973, 1.

⁸³⁴ AU-NAA-A6122, 2185, Operation Amber, Brief on Visit of Yugoslav Premier, 20-22 March 1973, (TS) 2/2/228, 1.

⁸³⁵ AU-NAA-A6122, 2185, Operation Amber, ASIO 7 March 1973, 1.

⁸³⁶ AU-NAA-A6122, 2185, Operation Amber, ASIO 9 March 1973, 1.-2.

grupa koje su označene ekstremnima, detalje o organizaciji demonstracija, kretanju grupa ekstremista ili individualaca, naročito u Canberri i njezinu okruženju, informacije o eventualnom pripremanju eksplozivnih naprava i općenito o planovima vezano za posjet.⁸³⁷

U cilju prikupljanja informacija dogovoreno je prisluškivanje telefona više osoba i ustanova u više australskih saveznih država i teritorija: Srećka Rovera, Zdenka Marinčića, Franje Peričića, Marka Bagarića i jugoslavenskog konzula Franje Rukavine u Viktoriji; Jure Marića, Drage Bratuše i Ivana Butkovića te „Hrvatskog doma“, „Hrvatskog kluba Marrickville“ i jugoslavenskog konzulata u Novom Južnom Walesu; Stjepana Brbića u Zapadnoj Australiji; „Australsko-hrvatskog“ kluba i jugoslavenskog veleposlanstva u Teritoriju australskoga glavnog grada Canberre.⁸³⁸

Za potrebe prisluškivanja ASIO je pored postojećih angažirao i dodatne prevoditelje hrvatskog i srpskog govornog područja. Predviđeno je nadziranje pojedinaca u dogovoru s CP-om i redovitim procedurama ASIO-a, a od svih je regionalnih ureda zahtjevan maksimalan angažman u skladu s njihovim mogućnostima. U svrhu nadzora zatražene su fotografije osoba označenih ekstremnima, dostupnost radio komunikacije i spremnost premještanja među državama i u osjetljivim područjima.⁸³⁹

Kao osobe nad kojima je bilo potrebno uspostaviti nadzor kretanja navedeni su: Živko Rušov, Ivo Škaračić, Berta Turk, Franjo Turk, Miroslav Bosnić, Mirko Frkić, Stefan Kliček, Zvonko Mađerić, Milan Turčinov, Andrija Lemić, Jure Pešo, Josef Samarin,⁸⁴⁰ Stanley Gordon Atkinson, Milan Bešlić, Peter Joseph Bruce, Josef Bujanović, Harvey Allenby Burns, Rodger Edward Dunn, Jozef Fica (Fitz), Anthony Figalo, Ante Garma, John Michael Patrick Hennessey, Abnes Lucy McArdnle, Luka Roguljić, Eva Turčinov, Luka Ugarković, Robin Carl Joseph Willis, Gordon ? Peters, ? O'Brien⁸⁴¹ i Tomislav Lesić.⁸⁴²

Zatražena je dostupnost i prikupljanje informacija o avionskim putovanjima osoba koje su označene kao hrvatski ili jugoslavenski ekstremisti, kao i informacije o dolascima iz inozemstva dobivene od strane stranih obavještajnih službi. U navedenom je nadzoru naglašena nužnost suradnje s CP-om i policijama saveznih država i teritorija, kao i potreba prijave svih

⁸³⁷ Isto.

⁸³⁸ Isto, 2.-3.

⁸³⁹ Isto, 3.-4.

⁸⁴⁰ AU-NAA-A6122, 2185, Operation Amber, Visit to Australia of Mr. Bijedic, Prime Minister of Yugoslavia, List of local identities suspected of violent reaction to the Visit, 1.

⁸⁴¹ AU-NAA-A6122, 2185, Operation Amber, Operation Amber – Watch list, 1.-3.

⁸⁴² AU-NAA-A6122, 2185, Operation Amber, ASIO 15 March 1973, 1.

neobičajenih putovanja i dolazaka, naročito u područje Canberre i okolice, kao i rezervacije i prijave u hotele.⁸⁴³

U cilju što bolje organizacije predviđena je uspostava međuresornog stožera u Canberri i manjih stožera u drugim dijelovima države u kojima bi sudjelovali predstavnici ASIO-a, CP-a i policija saveznih država i teritorija. Navedeno je učinjeno s ciljem međusobne koordinacije i učinkovitog prenošenja zaduženja iz Ureda glavnog državnog odvjetnika kako ne bi dolazilo do preklapanja ili propusta u organizaciji zaduženja. Zatražena je puna dostupnost arhive ASIO-a, uključujući i izvan redovnog radnog vremena, kao i hitna provjera recentnih poruka koje imaju prijeteće ili nasilne sadržaje upućene protiv jugoslavenskog premijera i vlade, uz uputu da trebaju biti proslijeđene sjedištu ASIO-a, CP-u i policijama saveznih država i teritorija.⁸⁴⁴

Određeno je da dežurni zaposlenici ASIO-a u razdoblju od 16. do 23. ožujka trebaju biti dostupni u svako doba dana, da raspored dežurstava i brojevi telefonskih linija dežurnih zaposlenika treba biti dostavljen sjedištu ASIO-a, kao i da regionalni uredi ASIO-a, regionalni direktori i pomoćnik glavnog direktora imaju stalnu dostupnost telefonske komunikacije sa sjedištem ASIO-a.⁸⁴⁵

Nakon prve procjene osoba nad kojima je uspostavljen nadzor naknadno su kao prioriteti praćenja određeni Srećko Rover i Zdenko Marinčić. Rover je pri tome ocijenjen kao osoba koja bi mogla sudjelovati u poticanju napada na Bijedića dok je Marinčić ocijenjen kao osoba koja bi se mogla izvršiti napad. CP-a je izvijestila o stalnom praćenju Ivana Pavlovića za kojeg je također ocijenila da bi se mogao upustiti u napad na Bijedića. Osim navedenih pojedinaca ASIO je savjetovao i nadzor nad Josipom Ćukom, Antom Šutom, Žarkom Čerkešom i Simonom Šarićem.⁸⁴⁶

Do 16. ožujka prisluškivanje telefonskih linija bilo je uspostavljeno nad Srećkom Roverom, Zdenkom Marinčićem, Franjom Peričićem i Markom Bagarićem, čekalo se odobrenje prisluškivanja Ivana Pavlovića i fra Josipa Kasića, a dodatno je omogućeno i prisluškivanje Franje Rukavine i jugoslavenskog konzulata. U skladu s preporukama materijal prikupljen prisluškivanjem bio je žurno i kao prioritet proslijeđen sjedištu ASIO-a i policijskim snagama.⁸⁴⁷

⁸⁴³ AU-NAA-A6122, 2185, Operation Amber, ASIO 9 March 1973, 5.-8.

⁸⁴⁴ Isto.

⁸⁴⁵ AU-NAA-A6122, 2185, Operation Amber, ASIO 16 March 1973, 1.

⁸⁴⁶ Isto.

⁸⁴⁷ Isto, 2.

Nakon provedenog praćenja ASIO je 17. ožujka obavijestio regionalne urede da je Rover toga jutra napustio Melbourne te da se u poslijepodnevnim satima očekuje njegov dolazak u Canberru u kojoj su za 18. ožujka bile organizirane hrvatske demonstracije protiv Bijedićevog dolaska. Istog dana Pavlović i njegova supruga pripremali su se na put osobnim automobilom u nepoznatom smjeru dok je informacija glasila da Marinčić namjerava kupiti rabljeni auto i uputiti se u Canberru na demonstracije. Istovremeno je iz više izvora potvrđeno da je na inicijativu Stjepana Brbića održan sastanak HNO-a u večeri 15. ožujka.⁸⁴⁸

Osim o kretanjima istaknutih pojedinaca ASIO je obavijestio o dobivenoj informaciji o Zlatku Drapaču koji je u razgovoru s neidentificiranom osobom izjavio kako se nada da će osoba iz Melbournea biti uspješna u Bijedićevom ubojstvu u trenutku u kojem bude izvedena diverzija, ali nije definirao o kakvoj se vrsti diverziji se radi. Zlatko Drapač također se uputio na demonstracije planirane za 18. ožujka.⁸⁴⁹

U okviru priprema za Bijedićev posjet ASIO je od hrvatskog kontakta u Adelaideu prikupio i informacije o planiranju hrvatskih demonstracija pri čemu je kao svrha demonstracija naveden miran protest protiv: optužbi za hrvatski ekstremizam iznesenih od strane glavnog državnog odvjetnika Murphyja, nepriznavanja hrvatske nacionalnosti od strane australske vlade i dolaska jugoslavenskog premijera Bijedića u Australiju.⁸⁵⁰

Isti se izvor pri tome osvrnuo i na nedavno uspostavljene kontakte australskog premijera s jugoslavenskom vladom tijekom kojih su navodno podijeljene informacije o hrvatskim aktivnostima u Australiji. Navedene su informacije, prema izvoru, kod tisuća Hrvata rezultirale strahom za vlastiti život i sigurnost njihovih obitelji u Jugoslaviji.⁸⁵¹

O najavi demonstracija izvijestilo je 17. ožujka 1973. i jugoslavensko veleposlanstvo u Canberri, uz informaciju da je na hrvatskoj konferenciji za medije iznesena pritužba o dolasku 400 pripadnika Udbe „radi hvatanja hrvatskih nacionalista“.⁸⁵²

ASIO i CP-a su ocijenili da su hrvatske demonstracije održane 18. ožujka prošle miroljubivo i bez incidenata te da su sudionici bili u dobrom raspoloženju. Procijenili su da je na njima sudjelovalo između 2.000 i 4.000 osoba, dok je „ABC News“ izvijestio da se okupilo

⁸⁴⁸ AU-NAA-A6122, 2185, Operation Amber, ASIO 17 March 1973, 1.

⁸⁴⁹ Isto, 1.-2.

⁸⁵⁰ AU-NAA-A6122, 2185, Operation Amber, ASIO 13 March 1973, 1.

⁸⁵¹ Isto.

⁸⁵² H. Kamberović, n. dj., 309.

oko 2.000 osoba. Prilikom demonstracija nošeni su natpisi „Nismo teroristi“, „Slobodna Hrvatska“ i „Bijedić je ratni zločinac“.⁸⁵³

Okupljenima se obratilo više govornika, među njima i Srećko Rover, koji je demonstracije ocijenio najboljima do tada organiziranim, i Douglas Darby⁸⁵⁴, član Liberalne stranke i zastupnik u parlamentu savezne države Novi Južni Wales.⁸⁵⁵ Jedan od govornika na demonstracijama bio je i Les Shaw.⁸⁵⁶ Rover je u dva nastupa na televiziji uoči Bijedićevog dolaska istaknuo da njegov dolazak nije poželjan te je nastojao umiriti javnost obećanjem da hrvatske organizacije neće poduzimati nikakve akcije osim demonstracija, ogrativši se istovremeno od pojedinaca i njihovih postupaka.⁸⁵⁷

Potrebno je istaknuti i da su se u Australiji osim demonstracije u organizaciji Hrvata istovremeno održavale i druge demonstracije koje su imale nacionalna obilježja što nam svjedoči da izrazi hrvatske zajednice nisu bili izoliran slučaj u australskom etnički raznolikom društvu. Povjerenik policije Teritorija glavnog australskog grada Canberre Roy A. Wilson u godišnjem izvješću o radu policije za razdoblje od 30. lipnja 1972. do 30. lipnja 1973. izvijestio je da je u glavnom gradu Canberri održano 45 demonstracija za kojima je ukupno sudjelovalo oko 9.000 demonstranata.⁸⁵⁸

Osim demonstracija koje su bile povezane s ekonomskim, ekološkim, obrazovnim i drugim društvenim pitanjima etnički i nacionalni predznak imale i demonstracije koje su se odnosile na pitanja prava Aboriđina, godišnjicu ruske intervencije u Čehoslovačkoj, godišnjicu uspostave Frankove republike u Španjolskoj te sovjetske represije protiv Ukrajinaca i Židova.⁸⁵⁹ Većina navedenih nacionalno motiviranih razloga za demonstracije navedena je i u policijskom izvješću za godinu ranije.⁸⁶⁰

⁸⁵³ AU-NAA-A6122, 2185, Operation Amber, ASIO, From Headquarters to All States, 19 March 1973, 2.

⁸⁵⁴ Douglas Evelyn Darby bio je predsjednik australskog odbora organizacije Vijeće zarobljenih naroda (1967.), sudjelovao je kao delegat na konferencijama Svjetske antikomunističke lige u Bangkoku (1969.), Tokiju (1970.), Manili (1971.) i Rio de Janeiru (1975.). Jedan je od osnivača i predsjednik Australia Free China Society (1973.). Proglašen je doživotnim članom Društva za invalidnu djecu (1967.), a dodijeljen mu je i mađarski Red sv. Lazla (1970.). <https://www.parliament.nsw.gov.au/members/Pages/member-details.aspx?pk=1711> (Pristup ostvaren 15. 6. 2022.)

⁸⁵⁵ AU-NAA-A6122, 2185, Operation Amber, ASIO, From Headquarters to All States, 19 March 1973, 2.

⁸⁵⁶ HR-HDA-1561, 33/23: Akcija „Istok“, Izvještaj o realizaciji, 5.

⁸⁵⁷ Isto, 4.

⁸⁵⁸ Parliament of the Commonwealth of Australia, No. 323, 1973, Australian Capital Territory Police, Annual report for year 1972-1973, Canberra, 1973, 6.-7.

⁸⁵⁹ Isto, 7.

⁸⁶⁰ Isto.

Hrvatske demonstracije protekle su mirno i bez incidenata iako su ih jugoslavenski predstavnici u Australiji redovito nastojali povezivati s nasiljem i terorizmom, uz komentare da su navedena okupljanja „ustaške demonstracije“ ili „demonstracije neprijateljskog dijela hrvatske emigracije“.⁸⁶¹

8.3. „Akcija Istok“

Informaciju o Bijedićevom posjetu Australiji jugoslavenske vlasti prosljedile su svojim veleposlanstvima 2. ožujka 1973. godine. U depeši označenoj kao „vrlo hitno“ sigurnosna situacija u Australiji ocijenjena je kao „složena i delikatna, zbog prisustva brojnih terorista i poznatih terorističkih organizacija neprijateljskog dela jugoslavenske emigracije“.⁸⁶²

Od veleposlanstva je zahtijevano je da se odmah uspostavi u kontakt s australskom vladom i službama odgovornim za sigurnosna pitanja od kojih je bilo potrebno zatražiti odgovarajuće postupke prema osobama označenima kao potencijalno opasnim. Najavljen im je dolazak pripadnika SDS-a, a veleposlanstvo im je trebalo omogućiti odgovarajuće uvjete i kontakte s australskim sigurnosnim službama. U svrhu osiguranja najvišeg stupnja sigurnosti zatraženo je da se angažiraju „sve raspoložive veze u današnjoj administraciji i među našim građanima iseljenicima“ uz upozorenje veleposlanstvima – „vodite računa da ne dodje do otkrivanja naših izvora“.⁸⁶³

Kao prethodnica Bijedićevom dolasku u Australiju su iz Beograda doputovali djelatnici SDS-a Bojan Belingar (9. ožujka) te Maks Manfreda⁸⁶⁴ i Ljubče Georgijevski (12. ožujka). U osiguranju delegacije sudjelovali su i Rade Lopičić i Bojan Marković koji su Bijedića pratili tijekom cijelog putovanja Azijom i Oceanijom.⁸⁶⁵ Već 13. ožujka održan je prvi sastanak na kojem su sudjelovali predstavnici SDS-a, ASIO-a, CP-a i policije saveznih država, a vodio ga je F. Mahony, zamjenik glavnog državnog odvjetnika Murphyja.⁸⁶⁶

⁸⁶¹ HR-HDA-1561, 4.1/248, Monografija, Prilog br. 1., Pregled izvršenih i pokušanih diverzantsko-terorističkih akcija u periodu od 5.7.1964. do 30.09.1975. godine, 7.

⁸⁶² HR-HDA-1561, 33/23: Akcija „Istok“, Hitna depeša jugoslavenskim predstavništvima u Canberri, Melbourneu, Sydneyu i Perthu od 2. ožujka 1973. godine (dalje Hitna depeša), 1.

⁸⁶³ Isto.

⁸⁶⁴ Maks Manfreda jedan je od agenata SDS-a koji je sudjelovao u organizaciji više atentata na hrvatske iseljenike, između ostalog, i na Brunu Bušića u Parizu 16. listopada 1978. godine. B. Vukušić, *Tajni rat UDBE*, 442.-445.

⁸⁶⁵ HR-HDA-1561, 33/23: Akcija „Istok“, Izvještaj o realizaciji, 1.-2.

⁸⁶⁶ Isto, 14.-15.

Predstavnici SDS-a predložili su CP-a razmjenu popisa osoba označenih ekstremnima, međutim ona navedeno nije prihvatila, pravdajući se potrebi odobrenja od glavnog državnog odvjetnika. Naravno da je pri tome SDS, osim potrebe za Bijedićevom sigurnosti navedeno nastojala iskoristiti za prikupljanje podataka o hrvatskoj zajednici u Australiji. Sumnju u navedeno postupanje u više je navrata izrazila i oporba u Australiji koja je od Murphyja zahtijevala garancije o čuvanju tajnih podataka od jugoslavenske tajne službe. Murphy je oporbu umirivao obećanjem o dijeljenju samo onih informacija koje su nužne za osiguranje Bijedića. Potvrdila je to i SDS koja je u izvješću navela da je unatoč nastojanju za prikupljanjem što više podataka u više navrata naišla na odbijanje CP-a.⁸⁶⁷

U izvještaju nakon što je posjet završen SDS je samo kratko navela da je pri dolasku u Australiju u zračnoj luci u Darwinu u prostorijama policije uspjela uočiti istaknute fotografije sumnjivih osoba među kojima su prepoznali Žarka Čerkeza, Blaža Kraljevića, Josipa Bujanovića, Zdenka Marinčića, Šimuna Šarića, Josipa Kovača, Ivana Devića, Danu Džidića i Vladu Džidića, uz posebno izdvojenu fotografiju Srećka Rovera.⁸⁶⁸

Nakon održanih sastanaka SDS je izvijestila da je australska policija vrlo dobro upoznata s aktivnostima hrvatskih organizacija i pojedinaca koje su prema njihovim ocjenama okarakterizirani ekstremnima. SDS je Daviesu i Williamsu iz CP-a predala popis 111 osoba koje označila ekstremnima i čijim bi pokrivanjem uspjela obuhvatiti ekstremno djelovanje jugoslavenske emigracije. Davies se zahvalio i upozorio da se navedena predaja popisa treba ostati tajnom jer bi u slučaju da dospije u iseljeništvo ili medije izazvala skandal.⁸⁶⁹ Kasnijom provjerom osoba s popisa CP-a je utvrdila da su im navedene osobe, izuzev njih 23., većim dijelom vrlo dobro poznate.⁸⁷⁰

S približavanjem datuma posjeta iz raznih izvora pojavljivalo se sve više informacija o organizaciji atentata na Bijedića. ASIO je prisluškivanjem telefonskih linija jugoslavenskog veleposlanstva došao do informacije da je zaposlenik imena Milan svome veleposlaniku prenio informaciju o pozivu iz Singapura u kojem je preporučeno otkazivanje posjeta. Odgovor australskih vlasti jugoslavenskom veleposlanstva na navedenu tvrdnju bio je da posjet ne bi trebao biti otkazan, da su australske vlasti poduzele sve što je potrebno za sigurnost posjetitelja

⁸⁶⁷ Isto, 23.

⁸⁶⁸ Isto, 25.

⁸⁶⁹ Isto, 30.

⁸⁷⁰ Isto, 15.

i da bi otkazivanje „išlo na ruku neprijateljima koji bi navedenu situaciju iskoristili u svoju korist“.⁸⁷¹

Informacije o organizaciji atentata dolazile su i od strane samog jugoslavenskog veleposlanstva. Novak Rađenović, savjetnik jugoslavenskog veleposlanstva, prenio je inspektoru Bobu Parsonsu iz CP-a informaciju prema kojoj je postojala namjera rušenja helikoptera koji je bio predviđen kao pratnja jugoslavenskom premijeru Bijediću. Helikopter je navodno trebao biti srušen s dvije strojnice koje su trebale biti dovezene iz Melbournea.⁸⁷²

Istoga dana Jozo Nekić obavijestio je Petra Čokrevskog, jugoslavenskog konzula u Sydneyju, da je 18. ožujka bio sa grupom Hrvata pri čemu se razgovaralo o skupini Hrvata koja je došla iz Zapadne Njemačke. Navodni plan navedene grupe bio je da Bijedićevo ubojstvo, ukoliko to ne uspiju u Australiji, izvrše u zračnoj luci u Singapuru ili Karachiju, za vrijeme opskrbe aviona gorivom, pri čemu je navodno izrečena prijetnja da se „neće izvući živ“.⁸⁷³

O mogućoj organizaciji atentata obavijestila je i SDS koja je 19. ožujka prenijela informaciju o grupi ljudi koja namjerava iz Wollongonga doputovati u Canberru s ciljem izvršavanja atentata. Navedenu informaciju SDS je dobila od stanovitog Gajića, informatora koji je za navedenu informaciju čuo u kockarnici u kojoj navodno radi. SDS je posebnu pažnju skrenula na Juru Marića za koga je vjerovala da je povezan s navedenom grupom, a koji je također doputovao iz Wollongonga te je posjetio Sydney i Melbourne.⁸⁷⁴

SDS je CP-a izvijestila i o sastanku koji su održali Drago Bratuša, Ante Kovač, Gabron Petričević, Adolf Janković, Drago Piletić i drugi na kojem se raspravljalo o organizaciji demonstracija, a prema njihovoj ocjeni i o planiranju incidenata.⁸⁷⁵ Osim na Juru Marića, SDS je posebno upozorila i na Tomislava Lesića i njegov sastanak s Antom Kovačom, kao i na Jozu Roščića.⁸⁷⁶

SDS je u pripremi dolaska išla toliko daleko da je pripadnike australske policije upozorila na moguće napade zagađivanjem zraka, vode, pića i hrane, kao i nuklearnim zračenjem.⁸⁷⁷ Ipak, naknadno je i sama u svojim izvješćima priznala da je među brojnim

⁸⁷¹ AU-NAA-A6122, 2185, Operation Amber, ASIO, For Headquarters from Canberra, 19 March 1973, 2.

⁸⁷² AU-NAA-A6122, 2185, Operation Amber, ASIO, From Headquarters to All States, 19 March 1973, 2.

⁸⁷³ AU-NAA-A6122, 2185, Operation Amber, ASIO, From Sydney to Headquarters, 19 March 1973, 1.

⁸⁷⁴ HR-HDA-1561, 33/23: Akcija „Istok“, Izvještaj o realizaciji, 9.

⁸⁷⁵ Isto.

⁸⁷⁶ Isto.

⁸⁷⁷ HR-HDA-1561, 33/23: Akcija „Istok“, Informacija o preduzetim merama australske policije na planu fizičkog i tehničkog obezbeđenja posete predsjednika Bijedića (dalje: Informacija), 3.

iznesenim informacijama s terena i u medijskom izvještavanju bilo dosta preuveličavanja, djelom i s ciljem odvratanja od organizacije atentata i davanja posjeta na važnosti.⁸⁷⁸

U zaključku SDS-a izneseno je mišljenje da s obzirom na poduzete mjere nije moglo doći do akcije koja bi ugrozila sigurnost Bijedića i njegove pratnje, ali nije isključivala druge akcije hrvatske zajednice s ciljem zastrašivanja ili otkazivanja posjeta.⁸⁷⁹

Na brojne iznesene optužbe o organizaciji atentata reagirala je i hrvatska zajednica u Australiji. Osim Rovera o pitanju Bijedićevog dolaska i mogućnosti atentata u televizijskom nastupu na navedena pitanje odgovorio je g. Pokrivko, predsjednik nogometnog kluba „Croatia“ iz Canberre. Uputan o atentatu potvrdio je da za nešto takovoga postoji mogućnost, ali je organizaciju njegove provedbe predbacio na jugoslavensko veleposlanstvo u Canberri s ciljem optužbe Hrvata za terorizam i njihov progon iz Australije.⁸⁸⁰

CP-a je dvanaest sati prije Bijedićevog dolaska obavijestila jugoslavensku stranu o mogućnosti eksplozije u hotelu u kojem je predviđen njegov boravak, a povezano s informacijom o dopremi eksploziva u Canberru za koji su sumnjali da bi mogao biti upotrijebljen u samom hotelu ili na nekoj drugoj lokaciji. Jedna od sumnji bila je i na pokušaj atentata u zračnoj luci prilikom dolaska, s obzirom na dobivenu informaciju o trojici pojedinaca koji su djelovali individualno, iz različitih australskih saveznih država.⁸⁸¹ Dodatnoj napetosti oko Bijedićevog dolaska doprinosili su i mediji vijestima o pronalasku eksploziva, pištolja i pušaka u blizini hrvatskih klubova i društava.⁸⁸²

S vremenom je Bijedićev posjet iz uobičajenih diplomatskih okvira prijateljskih odnosa i suradnje dviju država prerastao u unutarnje političko pitanje Australije. Vladajuća Laburistička stranka posjet je nastojala iskoristiti za vlastito dokazivanje sposobnosti organizacije ovakvih posjeta i promociju svoje nove vanjskopolitičke orijentacije Australije usmjerene prema približavanju državama komunističke ideologije, kao i za vlastito suprotstavljanje oporbi koja je cjelokupnu ideju i organizaciju posjeta napadala u više navrata.

CP-a je posjet nastojala iskoristiti da u očima nove vlade demonstrira organizacijske sposobnosti pripreme i provođenja visokorizičnih posjeta istovremeno nastojeći prevladati

⁸⁷⁸ HR-HDA-1561, 33/23: Akcija „Istok“, Izvještaj o realizaciji, 11.

⁸⁷⁹ Isto.

⁸⁸⁰ Isto, 6.

⁸⁸¹ Isto, 8.-9.

⁸⁸² Isto, 9.

ulogu i položaj ASIO-a s ciljem stjecanje boljeg vlastitog položaja u eventualnoj novoj organizacijskoj i ustrojbenoj politici policije i sigurnosne službe nove vlade.

CP-a je Bijedićev posjet nastojala iskoristiti i kao opravdanje za široku akciju protiv hrvatskog iseljništva i osoba koje je označila ekstremnima što je za posljedicu imalo brojna uhićenja, pretrase stanova i upade u hrvatske klubove.⁸⁸³ Davies je navedene pretrase najavio i SDS-u, uz komentar da „na njih čeka već tri mjeseca“, dakle, još od dolaska laburista na vlast.⁸⁸⁴

U konačnici, postupci provedeni za organizaciju sigurnosti Bijedića i njegove pratnje od strane australskih vlasti bili su na najvišoj razni ikada poduzetoj u Australiji do tada. Za nijednog stranog dužnosnika, čak ni za američkog predsjednika Lyndona Baines Johnsona i ministara vanjskih poslova SSSR-a Nikolajja Patoličeva, poduzete mjere nisu bile u sličnom opsegu.⁸⁸⁵

Posjet je za svoje ciljeve nastojala iskoristiti i SDS. Uz potrebu sigurnosti Bijedića i njegove pratnje kao jedan od zadataka navedeno je i širenje njezine djelatnosti na teritoriju Australije pri čemu su najvažnija nastojanja bila usmjerena prema širenju mreže kontakata i učvršćenju postojećih, kao i u stjecanju novih informacija od australske policije i australskih služba sigurnosti.⁸⁸⁶ Zatražena je pri tome posebna pažnja i mjere opreza s obzirom na očekivanje da će australska služba sigurnosti vršiti pojačan nadzor s ciljem otkrivanja prisutnosti agenata jugoslavenske tajne službe i njihovih kontakata.⁸⁸⁷

Jedan od sastanaka između pripadnika SDS-a i CP-a na kojem se osim sigurnosnih pitanja Bijedićevog posjeta razgovaralo i o ostalim temama australsko-jugoslavenskih odnosa vodio se u jugoslavenskom veleposlanstvu 18. ožujka 1973. godine. Na sastanku su se jugoslavenski predstavnici morali suočiti i s nizom neugodnih pitanja koja su im bila upućena, prvenstveno od strane narednika Williamsa, između ostalog i o Bugojanskoj akciji.⁸⁸⁸

Jugoslavenski predstavnici priznali su da su nekoliko mjeseci uoči upada bili upoznati s planovima o upadu skupine, čak i s određenim datumima samog upada, ali i da je njihova budnost s vremenom popustila te da ih je upad iznenadio. Objasnili su da su u prvim danima

⁸⁸³ Isto, 16.-17.

⁸⁸⁴ Isto, 17.

⁸⁸⁵ Isto, 19.

⁸⁸⁶ HR-HDA-1561, 33/23: Akcija „Istok“, Savezni sekretarijat za unutrašnje poslove, Služba državne bezbednosti, VI uprava, Načelniku D. Popoviću (dalje: Savezni sekretarijat), 6. ožujka 1973. godine.

⁸⁸⁷ HR-HDA-1561, 33/23: Akcija „Istok“, Hitna depeša, 1.

⁸⁸⁸ HR-HDA-1561, 33/23: Akcija „Istok“, Izvještaj o realizaciji, 27.

nakon upada Bugojanske skupine imali velike žrtve te da se nakon toga nije niti pokušavalo s zarobljavanjem članova skupine već se išlo na njihovu likvidaciju.⁸⁸⁹

Nisu spomenuli uhićenje članova Bugojanske skupine, ali su obavijestili da su uhićene određene osobe koje su došle iz Australije, ne u sastavu skupine već s ciljem njezina pomaganja, te da će im biti suđeno. Također su dali do znanja da su upoznati s dvije osobe koje su trebale biti u sastavu skupine, ali su se iz Europe vratile u Australiju.⁸⁹⁰

Potvrdili su da informacije o djelatnosti osoba označenih ekstremnima dobivaju od stranih policija, uz opasku da s njima jako dobro surađuju. Međutim, istovremeno su priznali da u Australiji nemaju mogućnosti za ubacivanje vlastitih osoba u redove HRB-a.⁸⁹¹

Iste poteškoće potvrdila je i CP-a koja je priznala da, za razliku od kriminalnih skupina, ne uspijeva ubaciti svoje osobe u njihove redove, čak niti onda kada to pokušavaju uz mito. Williams je pri tome odbacio jugoslavenske primjedbe da su članovi HRB-a koristili ili koriste Australiju za pripremanje terorističkih akcija ili za vježbanje u kampovima i da nemaju čvrstih dokaza za takve tvrdnje.⁸⁹²

Osim ovog formalnog sastanka održano je i neformalno druženje u sobi hotela u večeri s 20. na 21. ožujka na kojem su sudjelovali pripadnici SDS-a Georgijeovski, Belingar i Lopčić (Maks Manferda dan ranije otputovao je na Novi Zeland) i pripadnici CP-a Cavanagh, Williams, Radford i Davies.⁸⁹³

Australski predstavnici na sastanku su iznijeli primjedbe na ograničene mogućnosti djelovanja s obzirom na australska liberalna zakonska ograničenja. Jugoslavenskim predstavnicima predbacili su nedovoljnu suradnju s jugoslavenskim diplomatskim predstavništvima koja odbijaju dati konkretne informacije o pojedinim događajima i osobama, kao i o osobama koje su izvor njihovih informacija, uz najčešće opravdanje da su informacije dobili iz anonimnih izvora poštom ili telefonskim razgovorom. Naročito su pri tome spomenuli odbijanje pružanja informacija o tajnoj organizaciji HIRO, kao i informacije koje se vezuju uz Franju Rukavinu, jugoslavenskog konzula u Melbourneu.⁸⁹⁴

⁸⁸⁹ Isto, 28.

⁸⁹⁰ Isto.

⁸⁹¹ HR-HDA-1561, 33/23: Akcija „Istok“, Izvještaj o realizaciji akcije „Istok“ u Australiji Novom Zelandu, Beograd, travanj 1973., 28.-29.

⁸⁹² Isto, 29.

⁸⁹³ Isto, 30.-31.

⁸⁹⁴ Isto, 31.

Posebno su pri tome australski predstavnici s negodovanjem reagirali na promemoriju Jakše Petrića, zamjenika jugoslavenskog ministra vanjskih poslova, uručenu australskom ministru vanjskih poslova Donu Willeseeu istoga dana, uz opasku da je nekorektna.⁸⁹⁵ Upravo je navedena promemorija, u kojoj je australska strana optužena za nedovoljne napore na uklanjanju hrvatskog terorizma, bila povod pozivu na otvoreni i neformalni razgovor dviju strana.⁸⁹⁶

Australski predstavnici u ovom su dijelu razgovor nastojali usmjeriti na pitanje priznanja postojanja aktivnosti jugoslavenske tajne službe u Australiji. Naveli su izjavu poslanika Sabora SR Hrvatske Vuka Mikanovića (Micanovića) koji je nekoliko godina ranije izjavio da „SDB ima „dugačku ruku“ i da može onemogućiti teroriste i izvan granica Jugoslavije“, a koja je nakon objave u medijima izazvala velik interes i negodovanje u zemlji i inozemstvu.⁸⁹⁷ Jugoslavenski su predstavnici navedenu izjavu opravdavali federalnim uređenjem i postojanjem više republika u sastavu Jugoslavije, usporedivši je s Australijom, uz komentar da svaki zastupnik u saboru ima slobodu govora.⁸⁹⁸

Ovakvo nevješto opravdanje i izbjegavanje odgovora nije omelo australske predstavnike koji su nastavili inzistiranjem na razgovoru o operativnoj djelatnosti jugoslavenske tajne službe na tlu Australije. Zanimao ih je izvor informacija o organizaciji HIRO koja je u jugoslavenskoj diplomatskoj noti iz 1972. označena kao teroristička, s obzirom da su podatke o njezinu postojanju mogli dobiti jedino u Australiji.⁸⁹⁹

Tražili su odgovor na pitanje jesu li navedene informacije dobivene od agenata jugoslavenske tajne službe u Australiji ili od izvora iz CP-a, uz jasnu sugestiju kako odbacuju sumnju da se radi o jugoslavenskim izvorima u vlastitim redovima. Ponovo su pri tome doveli u pitanje svrhu promemorije Jakše Petrića, uz primjedbu da ne sadrži nikakve nove podatke s kojima oni već do tada nisu bili upoznati.⁹⁰⁰

Jugoslavenska vlast u njoj je između ostalog navela i da su u Jugoslaviju iz Australije upućene tri skupine, 1963., 1967. i 1972. godine. Međutim, australski predstavnici priznali su da su upoznati s prvom (Skupina Tolić-Oblak) i posljednjom skupinom (Bugojanska skupina)

⁸⁹⁵ Isto, 30.-32.

⁸⁹⁶ HR-HDA-1561, 33/23: Akcija „Istok“, Razgovor sa predstavnicima australske policije na ručku 21. marta i noću 21/22. marta 1973. godine (dalje: Razgovor sa predstavnicima), 1.-4.

⁸⁹⁷ Isto, 5.

⁸⁹⁸ Isto.

⁸⁹⁹ Isto, 6.

⁹⁰⁰ Isto.

dok su negirali posjedovanje informaciju o drugoj skupini iz 1967. godine, tražeći podatke o njezinu sastavu, kretanju i sudbini njezinih članova.⁹⁰¹

Australski predstavnici posebno su istaknuli slučaj Zdenka Marinčića koji je otputovao iz Australije u Njemačku s ciljem priključenja članovima Bugojanske skupine. Jugoslavenskim predstavnicima su predbacili da je Franjo Rukavina, jugoslavenski konzul u Melbourneu, Marinčiću izdao jugoslavensku putnu ispravu u svibnju 1972., unatoč tome što je istoga mjeseca njihovim predstavnicima naveo da su u blizinu konzulata uočena sumnjiva lica pri čemu je Rukavina identificirao upravo Marinčića.⁹⁰²

Osim na Marinčića predstavnici australske policije osvrnuli su se i na Ivicu Mudrinića za kojeg su utvrdili da je povezan s Rukavinom, uz optužbu da je agent provokator. Naveli su slučaj iz Warburtona iz lipnja 1972. kada je Mudrinić prema Jurjevićevim uputama policiji prijavio trojicu Hrvata s optužbama za nabavu eksploziva za terorističku aktivnost. Mudrinić se kasnije nije pojavio na sudu već je pobjegao u Jugoslaviju, uz dosta pompe oko cijelog slučaja u jugoslavenskom tisku.⁹⁰³

Jugoslavenski predstavnici odbili su navedenu insinuciju, uz tvrdnju da je to „metod koji je u principu apsolutno nespojiv s aktivnošću jugoslavenskih organa“.⁹⁰⁴ Naveli su i da je jugoslavensko novinstvo neovisno i samostalno u radu, ali i bilješku da je australski predstavnik Radford na navedenu konstataciju reagirao mimikom i gestikulacijom koja odaje dojam sumnje i nepovjerenja.⁹⁰⁵

Jugoslavenski predstavnici veliku netrpeljivost jugoslavenske javnosti prema iseljeništvu u Australiji tumačili su njezinim uvjerenjem da upravo Australija, uz Španjolsku i Švedsku, predstavlja centar antijugoslavenske terorističke aktivnosti u svijetu, uz ogradu da je režim u Australiji, za razliku od režima u Španjolskoj, liberalan i demokratski što ekstremna emigracija i koristi.⁹⁰⁶

Jugoslavenski predstavnici na australske tvrdnje o njihovim izvorima u policijskim redovima Australije uzvratili su sličnom primjedbom. Naveli su slučaj promemorije o djelovanju ekstremne emigracije koju su 2. veljače 1970. australskim vlastima uručili

⁹⁰¹ Isto, 7.

⁹⁰² Isto.

⁹⁰³ Isto, 8.

⁹⁰⁴ Isto, 9.

⁹⁰⁵ Isto.

⁹⁰⁶ Isto.

jugoslavenski predstavnici Vladimir Rolović i Anton Polajner, a koja je dospjela u ruke hrvatskog iseljništva. Iznijeli su pri tome često izricanje tvrdnje hrvatskog iseljništva o jakim vezama i poznanstvima u australskim vlastima i nepovjerenje jugoslavenskih predstavnika u australske vlasti.⁹⁰⁷

Vladimir Rolović, zamjenik jugoslavenskoga ministra vanjskih poslova⁹⁰⁸, i Anton Polajner, jugoslavenski ministar rada, u Australiji su boravili od 9. do 17. veljače 1970. godine. Tom su prilikom australskom ministru vanjskih poslova Williamu McMahonu uručili diplomatsku notu kojom su prosvjedovali protiv napada na jugoslavenska predstavništva u Australiji i aktivnosti australske vlade prema njihovom sprečavanju i otkrivanju počinitelja.⁹⁰⁹

U diplomatskoj noti navedeni su podaci o osnutku HRB-a 1961. u Sydneyju i glavnim organizatorima – Srećku Rover, Juri Mariću, Gezi Paštiju, Iliji Toliću, Josipu Oblaku i Iliji Zekiću. Kao cilj organizacije navedene su terorističke akcije na teritoriju Jugoslavije i napadi na jugoslavenskih diplomatskih predstavništava. Upravo se navedena predaja diplomatske note i optužbe protiv Hrvata u Australiji navode kao jedan od motiva za ubojstvo Rolovića u travnju 1971. u Švedskoj u vrijeme dok je bio jugoslavenski veleposlanik u toj zemlji.⁹¹⁰

Nakon što su australske vlasti primile notu već 17. veljače 1970. generalni direktor ASIO-a Barbour zatražio je hitan sastanak s predstavnicima CP-a vezano za pitanje ekstremističkih aktivnosti unutar jugoslavenske zajednice u Australiji. Sastanak je održan 19. veljače 1970. godine. Od strane CP-a prisustvovali su Harper i Milte, a predstavnici ASIO-a bili su Thwaites, P. Murphy i G. Palmer.⁹¹¹

Osim o recentnim događajima nasilja unutar jugoslavenske zajednice, aktivnostima hrvatskih organizacija i mogućnostima unapređenja međusobne suradnje razgovaralo se i o prijavi Jima Cairnsa o telefonskim prijetnjama smrću upućenima njemu, Polajneru i Jurjeviću. Sukladno navedenome Milte i Brown razgovarali su s više istaknutih vodećih osoba hrvatskih i jugoslavenskih društava u Melbourneu, poput na primjer sa Srećkom Roverom, Ivicom Kokićem i fra Josipom Kasićem.⁹¹²

⁹⁰⁷ Isto, 11.

⁹⁰⁸ B. Vukušić, *Hrvatsko revolucionarno bratstvo*, 352.

⁹⁰⁹ Senate, Originals of tabled papers, No.10., 27 March 1973., Document A.12 – Report of conference between Commonwealth Police and ASIO held on 17th February 1970 in respect of the Rolovic Note delivered to the Australian Government (dalje: Senate, Document A.12), 1.

⁹¹⁰ B. Vukušić, *Hrvatsko revolucionarno bratstvo*, 352.

⁹¹¹ Senate, Document A.12, 1.

⁹¹² Isto, 1.-2.

Rover je o navodnim prijetnjama intervjuiran 16. veljače 1970. prilikom čega je odbacio uključenost u navedene događaje. Odbacio je i članstvo u HRB-u, ali je priznao poznanstvo sa Marićem, Senićem, Paštijem i braćom Andrić te da se slaže s principima na kojima je uspostavljen i djeluje HRB. Na primjedbu o oružanom svrgavanju jugoslavenske vlade odgovorio je usporedbom s australskim sudjelovanjem u vojnom svrgavanju vlade Sjevernog Vijetnama. Upitan o namjerama putovanja izvan Australije nakon što mu je odobrena putovnica odgovorio je da ne zna kada će točno putovati, kao i da su razlozi njegova putovanja poslovne prirode.⁹¹³

Na sastanku CP-a i ASIO-a 19. veljače 1970. zaključeno je da postoje indikacije da su Hrvati uključeni u posljednje nasilne događaje, ali i da za to ne postoje dokazi, kao i da oni nisu rezultat aktivnosti jedne hrvatske organizacije. Vezano za HRB zaključeno je da je organizacija utihnula i da je u tom trenutku više fragmentirana nego kohezivna skupina. Odbačeni su tom prilikom i navodi Vladimira Rolovića da u Australiji postoji nekoliko tajnih hrvatskih organizacija.⁹¹⁴

Na sastanku je dogovoreno stalno praćenje i obavljanje povremenih razgovora s istaknutim vođama jugoslavenskih organizacija s ciljem davanja do znanja da su pod pažnjom vlasti te prikupljanja informacija o hrvatskim aktivnostima, sve s ciljem prevencije nasilja. Dogovoren je i nastavak uobičajenih aktivnosti ASIO-a i CP-a u skladu s njihovim metodama i područjima djelovanja, ali i uspostava redovite veze za razmjenu informacija. Dogovoreno je i održavanje zajedničkih sastanaka svaka dva tjedna i posjet predstavnika sjedišta ASIO-a Središnjem kriminalističko-obavještajnom uredu CP-a jednom mjesečno.⁹¹⁵

U nastavku večernjeg sastanka uoči Bijedićevog dolaska predstavnici CP-a izrazili su pripadnicima SDS-a sumnje prema Marjanu Jurjeviću za kojeg su naveli da se predstavlja kao osoba koja ima sve informacije o hrvatskoj djelatnosti, ali kada su od njega traženi konkretni podatci koji bi poslužili za provođenje postupaka policije i suda tada „ne zna odnosno, ne može da im kaže ništa relevantno“.⁹¹⁶ U tom smislu australski predstavnici požalili su se i na jugoslavenska veleposlanstva s obzirom da često iznose optužbe protiv hrvatskog iseljništva, ali bez konkretnih dokaza, čak i uz jamstvo anonimnosti i zaštite.⁹¹⁷

⁹¹³ Senate, Originals of tabled papers, No.10., 27 March 1973, Document B.9 – Record of interview between Superintendent Milte and Srecko Rover (dalje: Senate, Document B.9), 1.-5.

⁹¹⁴ Senate, Document A.12, 2.

⁹¹⁵ Isto, 2.-3.

⁹¹⁶ HR-HDA-1561, 33/23: Akcija „Istok“, Razgovor sa predstavnicima, 11.

⁹¹⁷ Isto.

SDS je tijekom razgovora nastojala izvući informacije o pretresima izvršenima prethodnih dana uoči sastanka, a pažnju su skrenuli na Mudronju i Perčića te navodni film koji je snimljen prije upada u Jugoslaviju. Australski predstavnici potvrdili su pretres njihova stana, ali ne i pronalazak bilo kakvog filma.⁹¹⁸

Predstavnici SDS-a tvrdnjama o dobroj suradnji s policijama drugih država nastojali impresionirati australske predstavnike i steći njihovu naklonost s ciljem dobivanja više informacija i ostvarenja bolje komunikacije. Naveli su pozitivnu suradnju s policijama Austrije, Italije, Francuske i SR Njemačke, uz, prema njihovu priznanju, preuveličavanje razine suradnje s Velikom Britanijom i SAD-om iz uvjerenja da australska policija u njihovim službama vidi uzor u organiziranju i djelovanju.⁹¹⁹

Osim nastojanja za prikupljanjem povjerljivih podataka od CP-a, SDS je namjerno i svjesno australskoj policiji davala pogrešne informacije s ciljem ocrnjivanja i stvaranja lažne slike o hrvatskom iseljeništvu. Tako je na primjer u jednom dijelu razgovora navela da je Jozo Oreč, koji je živio u Australiji od 1962. do 1971., osumnjičen za ubojstvo Stjepana Ševe.⁹²⁰ U stvarnosti, upravo je SDS ta koja je organizirala ubojstvo Stjepana Ševe, njegove supruge Tatjane i devetogodišnje kćerke Rose Marie u Italiji u kolovozu 1972., a kasnije i samog Jozu Oreča u Južnoj Africi 1978. godine.⁹²¹

Predstavnici SDS-a iz razgovora su izveli zaključak da su predstavnici CP-a upoznati s operativnim djelovanjem jugoslavenskih predstavništava u Australiji te da su stekli dojam da im navedena aktivnost i djelovanje smeta. Posebno su prigovorili na činjenicu da je jugoslavenska strana u diplomatskoj noti iz kolovoza 1972. upućenoj povodom upada Bugojanske skupine ustvari otkrila da ima vlastiti izvor u redovima australske policije, što je za njih ostavljalo „negativne posledice“ i „iritirajuće dejstvo“.⁹²²

U zaključku sastanka obje su strane izrazile želju za ostvarivanjem bolje buduće suradnje, u tom trenutku bez jasnih uputa o njezinu opsegu i načinima ostvarivanja, pri čemu su australski predstavnici izrazili želju da bi eventualni sastanak bio održan u Jugoslaviji, očito

⁹¹⁸ Isto, 12.

⁹¹⁹ Isto, 13.

⁹²⁰ HR-HDA-1561, 33/23: Akcija „Istok“, Izvještaj o realizaciji, 27.

⁹²¹ B. Vukušić, *Tajni rat UDBE*, 292.-298., 353.-356.

⁹²² HR-HDA-1561, 33/23: Akcija „Istok“, Izvještaj o realizaciji, 32.

u nastojanju da se izbjegne svaka moguća informacija o održavanju navedenog sastanka s obzirom da bi to izazvalo burne reakcije hrvatske zajednice i australske liberalne oporbe.⁹²³

Džemal Bijedić doista je na odlasku pri ispraćaju u zračnoj luci pozvao Daviesa, zamjenika zapovjednika CP-a, u posjet Jugoslaviji s ciljem razgovora i ostvarivanja suradnje, a već tada postojali su i prvi nagovještaji mogućeg Whitlamovog posjeta Jugoslaviji.⁹²⁴

SDS se u svome izvješću nakon Bijedićevog posjeta osvrnula i na rad jugoslavenskih diplomatskih predstavništava u Australiji pri čemu je odmah ustvrdila da rade u vrlo teškim uvjetima, izloženi demonstracijama i raznim oblicima prijetnji i maltretiranja što onemogućava njihovo uobičajeno obavljanje poslova. Međutim, SDS je u izvješću priznala i da pored obavljanja veleposlaničkih i predstavničkih poslova jugoslavenska veleposlanstva obavljaju i ulogu praćenja aktivnosti hrvatskog iseljništva u smislu obavještajne djelatnosti.⁹²⁵

Pri tome je istaknuto više nedostataka poput nedovoljnog broja osoblja i nedostataka tehničke opreme poput strojeva za šifriranje te sigurne sobe za komunikaciju. S obzirom na navedene nedostatke SDS je priznala je da su znanje i informacije o iseljništvu u Australiji nedostatni te da je potrebno uložiti veće napore u ostvarivanju tih djelatnosti. Jugoslavenska predstavništva imala su popis osoba koje su označene ekstremnima pri čemu je pohvaljen rad veleposlanstva u Melbourneu koji je imao popis od 2.000 osoba.⁹²⁶

Nedostatci informacija utvrđeni su u pogledu dubljeg poznavanja njihovih aktivnost i veza, nužnih za eventualno onemogućavanje njihovih učinaka. Kao važnost praćenja navedena je i moguće informiranja australskih vlasti i eventualno pokretanja policijskih akcija i sudskih procesa, ali i „za eventualne operativne kombinacije SDB“.⁹²⁷ Utvrđen je i nedostatak usklađenosti jugoslavenskih veleposlanstava u Australiji po pitanju popisa osoba i njihovih aktivnosti koji je trebalo otkloniti usporedbom i razmjenom podataka.⁹²⁸

U tom smislu predloženo je „angažiranje DK (op.a. diplomatsko-konzularnih) predstavnika na obradi ekstremne emigracije preko klasične mreže“, uz upozorenje da je iz

⁹²³ Isto, 32.-34.

⁹²⁴ Isto, 34.-35.

⁹²⁵ Isto, 37.

⁹²⁶ Isto.

⁹²⁷ Isto.

⁹²⁸ Isto, 35.-39.

razgovora s australskom policijom zaključeno da su „naša predstavništva u Australiji bila pod prismotrom i da je posebno praćena njihova aktivnost prema emigraciji“.⁹²⁹

Posebno je kao nedostatak istaknut manjak izvora informiranja, a i u kontaktu s onima koji su postojali utvrđen je nedostatak stručnosti. Upozoreno je na nužnost pažnje na sprečavanju otkrivanja izvora informacija, naročito u Canberri gdje su veleposlanstvo i njihovi predstavnici u svojim djelatnostima i kretanjima bili pod većom pažnjom australskih predstavnika.⁹³⁰

U izvješću nakon Bijedićevog posjeta SDS se osvrnula i na pojedine osobe iz CP-a. Istaknuta je vrlo dobra suradnja s J. D. Daviesom, zamjenikom zapovjednika CP-a. Jedan od razloga zbog kojih je upravo Davies pozvan možda je i činjenica da je upravo on SDS-u je na jednom od sastanaka podijelio informaciju da se u Australiji priprema nova grupa od 11 članova za upad u Jugoslaviju, uz obećanje o pravovremenom informiranju u slučaju njihova odlaska iz Australije.⁹³¹

SDS je ipak ustvrdila da su unatoč danim obećanjima CP-a pojedini istaknuti Hrvati tijekom 1973. napuštali Australiju, a da je jugoslavenska strana o tome nije bila službeno obaviještena. Istakli su da je u drugoj polovini 1973. u Europi boravio Stjepan Kocijan mlađi, dobro poznat australskim vlastima, kao i Jure Vuletić, Ljubomir Dragoja, Pero Hugo, Stjepan Kocijan stariji i Mato Lučić Jozak.⁹³²

Posebno je istaknuto da je Mato Lučić Jozak u prvoj polovini 1973. došao u Europu, vratio se u Australiju i nakon toga ponovo došao u Europu. Zabilježeno je tek da je od australske strane stigla obavijest o namjeri Nikole Bikeša da putuje u Europu u vrijeme Titovog posjeta SR Njemačkoj.⁹³³

S druge strane, Walter N. Williams, zapovjednik Centralnog kriminalističkog obavještenog biroa CP-a, čije područje pokriva jugoslavensko iseljništvo prema ocjeni SDS-a iskazivao je nesklonost prema jugoslavenskim predstavnicima. Navedeno je da je porijeklom

⁹²⁹ Isto, 38.

⁹³⁰ Isto.

⁹³¹ Isto, 22.

⁹³² HR-HDA-1561, 4.1/248, Monografija, 124.

⁹³³ Isto.

Irac i da simpatizira irski oslobodilački pokret, zbog čega je postojala sumnja da bi mogao imati simpatije prema sličnim aktivnostima Hrvata.⁹³⁴

Upravo je Williams nakon jugoslavenske diplomatske note iz kolovoza 1972. povodom upada Bugojanske skupine reagirao na njezin sadržaj pri čemu je „direktno pretio našem konzulu da će on utvrditi i pronaći agente koji jugoslavenskoj službi pružaju ovakve podatke“.⁹³⁵ Za Williamsa je izražena i sumnja da je sastanke nastojao iskoristiti da izvuče što više informaciju o djelovanju jugoslavenske tajne službe, radu jugoslavenskih veleposlanstava i njihovim informacijama o dijelu iseljništva koji je označen ekstremnim.⁹³⁶

Otvoreno je ispitivao je li jugoslavenska tajna služba znala za pripreme upada Bugojanske skupine i je li netko od njezinih članova uhićen. Odgovor koji je pritom dan, uz vješt pokušaj izbjegavanja navodima o vlastitim brojnim žrtvama u prvim danima sukoba, navodio je na zaključak da nitko od članova skupine nije preživio, stoji u izvješću SDS-a.⁹³⁷

Nepogodan za suradnju ocijenjen je i Cavanagh, zaposlenik Williamsova Centralnog kriminalističkog obavještenog biroa CP-a, vrlo dobar poznavatelj jugoslavenskog iseljništva za kojeg je ocijenjeno da „nas ne simpatiše“.⁹³⁸

Unatoč brojnim iznesenim sumnjama u organiziranje atentata na Bijedića cijeli je posjet prošao bez incidenta. Bijedića je 20. ožujka u zračnoj luci u Canberri dočekaao australski premijer Whitlam. Novine „Sydney Morning Herald“ od 21. ožujka 1973. karikaturom su prikazale dolazak Bijedića kojeg u zračnoj luci dočekuje premijer Whitlam pri čemu su obojica okružena članovima policije i agentima u civilu, uz ironičan pozdrav: „Dobrodošao u slobodan svijet“.⁹³⁹

Liberalni zastupnici kritizirali su doček uz ispaljivanje plotuna opaskom da je on prema diplomatskim protokolima predviđen samo za predsjednike država. Uz velike mjere sigurnosti Bijedić je prvog dana posjetio australski parlament, a iste je večeri održan i svečani prijem za jugoslavenske predstavnike u hotelu „Lakeside“ u kojem je Bijedić odsjeo tijekom posjeta.

⁹³⁴ HR-HDA-1561, 33/23: Akcija „Istok“, Zapažanja o predstavnicima policije Australije s kojima smo dolazili u kontakte (dalje: Zapažanja o predstavnicima), 5.

⁹³⁵ Isto.

⁹³⁶ Isto, 4.-5.

⁹³⁷ Isto.

⁹³⁸ Isto, 6.

⁹³⁹ „Povodom napada na Hrvate“, *Osvit*, god. 3., broj 70., 4. travnja 1973., 7.

Drugog dana posjeta Bijedić je razgovarao s jugoslavenskom veleposlanikom Urošem Vidovićem u njegovoj rezidenciji u Canberri, a navečer istoga dana australski premijer Whitlam primio ga je u svojoj rezidenciji na večeri. U pozdravnom govoru Whitlam je izrazio poštovanje prema Titu kao jednom od velikih svjetskih državnika i prema njegovom međunarodnom djelovanju u sklopu Pokreta nesvrstanih. Pohvalio je jugoslavensku iseljeničku zajednicu kao vrijednu i cijenjenu, kao i njezin doprinos gospodarskom, društvenom i kulturnom razvoju Australije.⁹⁴⁰

Izrazio je žaljenje što je manji dio jugoslavenske zajednice iskoristio demokratske slobode Australije i mogućnost slobodnog izražavanja stavova za unošenje netrpeljivosti, mržnje i terorističkih metoda u Australiju, uz obećanje da je njegova vlada odlučna u suzbijanju terorizma. Dijelom govora u kojem navodi da političko nasilje „traje predugo“ i da nema razumijevanja za one koji su ga „često svjesno – dopustili“ očito je izrekao kritiku na razdoblje prethodne liberalne vlade.⁹⁴¹

Prigodu za kritiziranje prethodne vlade iskoristio je i u dijelu u kojem je izjavio da neće dopustiti „korištenje Australije kao lansirne rampe za nasilje u inozemstvu“ što je bilo „tolerirano u prošlosti“, uz obećanje da njegova vlada to neće dopustiti. U svom je obećanju otišao toliko daleko da je najavio da će s ciljem iskorjenjivanja terorizma, ako je to potrebno, reorganizirati i australske sigurnosno-obavještajne službe.⁹⁴²

Teror i nasilje pripisao je ekstremnoj ljevici i desnici, uz dodatak da je ono političkog karaktera dolazilo od ekstremne desnice, pri čemu je vjerojatno mislio na hrvatske organizacije označene kao ekstremno desne.⁹⁴³

Bio je to uobičajeni pozdravni govor kakav je bilo i za očekivati s obzirom na priliku u kojoj je pročitan i kome je bio namijenjen. Ipak, Whitlam je usporedivši australski federalni sustav s jugoslavenskim pokazao nepoznavanje političkih prilika u Jugoslaviji i povijesti naroda koji su u njoj živjeli. Svjesnost dijela jugoslavenskih problema pokazao je tek izrazivši zadovoljstvo što je kao australski premijer pošteđen problema različitosti naroda i etničkih skupina.

⁹⁴⁰ „Speech by Hon Gough Whitlam QC, Prime Minister of Australia at the Dinner in Honour of Mr Dzemail Bijedic (President of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia) in Canberra on 21 March 1973“, https://rosetta.westernsydney.edu.au/delivery/DeliveryManagerServlet?dps_pid=IE56857 (Pristup ostvaren 6. 4. 2023.)

⁹⁴¹ Isto.

⁹⁴² Isto.

⁹⁴³ Isto.

U okolnostima u kojima je pročitano, između racije u ASIO-u i očekivanja podnošenja izvješća Lionela Murphyja u Senatu, čini se da je posjet Whitlamu došao kao naručen da bi se dotakao australske političke situacije. Kritizirao je prethodne liberalne vlade, neposredno ih optužio za toleriranje terorizma i priznao da je Australija korištena za pripremanje terorističkih operacija u Jugoslaviji. Uokvireno u izražavanje podrške ministrima u iskorjenjivanju terorizma stao je u obranu Lionela Murphyja i njegove racije u sjedištu ASIO-a, a najavio je i spremnost reorganiziranja australskih sigurnosnih službi.

Naravno, izostala je pri tome i najmanja kritika jugoslavenskog totalitarizma, nepoštivanja nacionalnih i građanskih sloboda u Jugoslaviji, ubojstava hrvatskih iseljenika diljem svijeta te organiziranih napada jugoslavenskih veleposlanstava na hrvatsko iseljeničtvo i dokazane prisutnosti agenata jugoslavenske tajne službe u Australiji. Bijedić je svakako mogao biti zadovoljan onime što je čuo.

Kritika na Whitlamov govor izrečena je u australskom dnevnom tisku. Novine „Sydney Morning Herald“ u izdanju dan nakon večere kritizirale su da je Whitlam odabrao „čudno vrijeme i mjesto“ za napad na prethodne liberalne vlade zbog njihova odnosa prema hrvatskim aktivnostima u Australiji, uz opasku „da je parlament pravo mjesto za takve komentare“.⁹⁴⁴

Istaknuta je i činjenica da je Whitlam te večeri iskazao čvrstu podršku glavnom državnom odvjetniku Murphyju u slučaju racije u ASIO-u, iako je do tog trenutka gotovo potpuno šutio o cijelom događaju, uz ostavljeno pitanje na razmišljanje je li navedeni istup upravo te večeri bio „od posebnog interesa za jugoslavenskog premijera Bijedića“.⁹⁴⁵

Nakon odlaska iz Australije Bijedić je svoje putovanje nastavio posjetom Novom Zelandu. Procijenjeno je da na Novom Zelandu nema potencijalno opasnih ekstremista, ali da je, s obzirom na jake mjere australske policije, moguće da HRB nešto pokuša na Novom Zelandu.⁹⁴⁶ Policija Novog Zelanda, slično kao i australska, u pripremi dolaska ocijenila je da Bijedić predstavlja kontroverznu osobu u jugoslavenskoj iseljeničkoj zajednici, naročito među hrvatskim iseljeničtvom.⁹⁴⁷

Unatoč činjenici da na Novom Zelandu nije utvrđeno postojanje grupacija koje bi bile označene kao ekstremne policija je navela da postoji mogućnost organiziranja atentata, ako ne od strane lokalnih pojedinaca ili grupa onda od strane osoba izvan države, najvjerojatnije iz

⁹⁴⁴ House, No. 13, 22 March 1973, 741.

⁹⁴⁵ Isto.

⁹⁴⁶ HR-HDA-1561, 33/23: Akcija „Istok“, Izvještaj o realizaciji, 41.

⁹⁴⁷ HR-HDA-1561, 33/23: Akcija „Istok“, Policija Novog Zelanda, „Operacija Jugoslavija“, 1.-2.

Australije.⁹⁴⁸ Bijedićev posjet Novom Zelandu protekao je u opuštenom tonu i bez ikakvih incidenata ili neugodnih situacija.

⁹⁴⁸ HR-HDA-1561, 33/23: Akcija „Istok“, Policija Novog Zelanda, „Operacija Jugoslavija“ (dalje: „Operacija Jugoslavija“), 1.-2.

IX. PARLAMENTARNE RASPRAVE O MURPHYJEVOJ RACIJI

9.1. Posjet glavnog državnog odvjetnika Lionela Murphyja sjedištu ASIO-a 22. ožujka 1973. godine

Drugi sastanak glavnog državnog odvjetnika Murphyja i generalnog direktora ASIO-a Barboura održan je 22. ožujka 1973. u sjedištu ASIO-a u Melbourneu. Na sastanku su uz Barboura bili prisutni i njegov asistent Elliott te još dvojica službenika ASIO-a. Murphy je bio u pratnji tajnice Barron i Dona Marshalla koji je odlukom glavnog državnog odvjetnika nakon racije u ASIO-u od 16. ožujka iz službe u ASIO-u premješten u Ured glavnog državnog odvjetnika. U uvodnom dijelu razgovaralo se o netom završenom posjetu jugoslavenskog premijera Bijedića koji je prema Murphyju prošao u prijateljskom i iskrenom ozračju.⁹⁴⁹

Murphy je nakon toga pregledao dokument naslova „Some Aspects of Croatian Nationalism“ koji je bio u postupku uređivanja. Pročitao je sve dostupne dijelove dokumenta i dao određene komentare. S obzirom da odjeljak koji se bavi politički motiviranim nasiljem nije imao konsolidiran popis incidenata sugerirao je da se u suradnji s ostalim agencijama izradi standardan popis kako ministarstva ne bi imala različite podatke. Istakao je situaciju u kojoj je premijer u jednom od javnih nastupa izašao s brojkom od 60 politički motiviranih incidenata, a nije bio upućen radi li se o potpuno drugačijem broju. Dogovoreno je pritom da CP-a bude konzultirana pri sređivanju popisa.⁹⁵⁰

Zahtijevao je da fotografije nastale u navodno održanom kampu za treniranje u Wodongi 1963. trebaju biti obrađene u cilju otkrivanja identiteta osoba pri čemu je naglasio da bi mu pomoglo ako bi tijekom podnošenja izvješća u Senatu mogao navesti imena osoba koje su sudjelovale u njemu. Zadužio je ASIO-a da poduzme mjere za identifikaciju i naglasio kako je CP-a također bila uključena u istragu oko filma iz navodnog trening kampa. Murphy je zatražio informaciju o statusu istrage vezano za optužbe o trening kampu u mjestu Moe u saveznoj državi Viktoriji.⁹⁵¹

Informiran je da su predstavnici ASIO-a istraživali navedenu optužbu zajedno s policijom savezne države Viktorije o čemu je izvještaj tek trebao biti izrađen. Dogovoreno je

⁹⁴⁹ AU-NAA-12389, A95, A Question of „Indifference“, Notes on the Visit of the Attorney-General to ASIO Headquarters on Thursday, 22nd March, 1973 (dalje: Notes on the Visit), 2.

⁹⁵⁰ Isto, 2.-3.

⁹⁵¹ Isto, 3.

da ASIO ponovo izvrši pregled dokumenata i da glavnom državnom odvjetniku bude dostupan maksimum informacija poštujući izvore informiranja.⁹⁵²

Vođena je i rasprava o jugoslavenskoj obavještajnoj službi i njezinom infiltriranju u organizacije poput HRB-a, pri čemu je istaknuto da je unatoč sigurnosnim provjerama unutar organizacije ubačeni agent Udbe identificirao 47 članova HRB-a. U razgovoru je iznesena tvrdnja da je u Australiji postojala teroristička organizacija, ali da više nije u monolitnoj formi. Naglašeno je da pojedinci koji su bili njezini članovi mogu djelovati u manjim grupama poput trojka, a da nisu međusobno koordinirani. Potvrđeno je da je organizacija UHNj pokušala prodrijeti u umjerene hrvatske organizacije preko svog ogranka u Sydneyju o čemu je ASIO imao malo informacija, ali je CP-a imala više saznanja.⁹⁵³

Što se tiče kampova za treniranje nije bilo mnogo dokaza da su oni i održani, uz iznimku nepotkrijepljenog izvješća o kampu u Queenslandu iz 1964. godine. Međutim, osobe koje su bile na prvom navodnom kampu u Wodongi 1963. bile su uključene u prvi upad u Jugoslaviju 1963. godine, a njihova imena navedena su i u izvješću. Sastanak je nastavljen raspravom o djelovanju ASIO-a tijekom proteklih godina.⁹⁵⁴

Tijekom pregledavanja dosjea o hrvatskom nacionalizmu Murphy se referirao na zahtjeve tadašnjeg glavnog državnog odvjetnika Greenwooda iz 1969. u kojima je na osnovi dva podneska iz drugih ministarstava zahtijevao poduzimanje određenih radnji na što je prema njegovoj ocjeni ASIO reagirao s nedovoljnom pažnjom i nedostatnom aktivnosti. Murphy se dotakao i nedostataka međusobne suradnje ASIO-a i CP-a referirajući se na činjenicu da su krajnji ciljevi njihovih istraga različiti jer je ASIO bio usmjeren na nacionalnu sigurnost, a policija na rješavanje zločina.⁹⁵⁵

Murphy se u razgovoru dotakao i pojedinih osoba iz hrvatske zajednice. Najavio je da će njegov odjel od ASIO-a zatražiti informacije o Srećku Roveru koji se preko svojih odvjetnika prijavio za putovnicu, navevši da je prekinuo svoje djelovanje u hrvatskim nacionalističkim organizacijama. Murphy je u razgovoru iznio slučaj Ivice Kokića za kojeg je ministar rada Clyde Robert Cameron izrazio sumnje da je iskorištavao svoj posao u javnoj službi za hrvatske nacionalne aktivnosti.⁹⁵⁶

⁹⁵² Isto.

⁹⁵³ Isto.

⁹⁵⁴ Isto, 4.

⁹⁵⁵ Isto

⁹⁵⁶ Isto, 4.-5.

Murphy je sugerirao da ASIO provede prisluškivanje telefona u uredu Ivice Kokića kako bi se navedene sumnje razjasnile. Dogovoreno da će u suradnji s Cameronom omogućiti pristup njegovoj telefonskoj liniji, a potpisao je i nalog za pretres stana Rukavine na novoj adresi. Na kraju sastanka Murphy je najavio da postoji mogućnost održavanja još jednog sastanka na temu hrvatskih nacionalističkih aktivnosti s obzirom na to da je najavio da će 28. ožujka 1973. održati konferenciju za medije.⁹⁵⁷

Upravo je sastanak s generalnim direktorom ASIO-a Peterom Barbourom održan 22. ožujka 1973. u sjedištu ASIO-a uvelike oblikovao i dao ton izvješću koje je glavni državni odvjetnik Murphy podnio u Senatu 27. ožujka 1973. godine. Tijekom sastanka u dijelu razgovora u kojem su pregledavani dopisi razmijenjeni između ministarstava i tadašnjeg glavnog državnog odvjetnika Toma Hughesa⁹⁵⁸ (dopis gospodina McMahona iz Ministarstva vanjskih poslova za glavnog državnog odvjetnika od 16. prosinca 1969. i dopis P. Lyncha za glavnog državnog odvjetnika od 3. prosinca 1969. zajedno s dopisom Ureda glavnog državnog odvjetnika za sjedište ASIO-a od 21. siječnja 1970.) glavni državni odvjetnik Murphy je pokrenuo pitanje o stavu prethodne liberalne vlade prema temi hrvatskih aktivnosti. Iznesene su kratke primjedbe kako u navedenim dopisima nije bilo jasne upute o daljnjem postupanju Ureda glavnog državnog odvjetnika.⁹⁵⁹

U jednom dijelu razgovora jedan od službenika ASIO-a upotrijebio je riječ ravnodušan nakon čega se glavni državni odvjetnik Murphy obratio svojoj tajnici s uputom da ju zapiše i s komentarom da će ju moći upotrijebiti. Komentar jednog od zaposlenika ASIO-a nakon sastanka bio je kako je izgledalo očito da je Murphy priželjkivao optužbu ASIO-a na račun prethodne liberalne vlade. Potvrdio je to i Don Marshall koji je naknadno jednom članu ASIO-a izjavio kako je očito da je Murphy cijelo vrijeme sastanka provocirao osuđujuće riječi i da je to činio jako dobro.⁹⁶⁰

Ostaje zaključak da je Murphy iz navedenog sastanka izdvojio riječ ravnodušnost i upotrijebio je izvan konteksta. O tome tko je upotrijebio riječ ravnodušnosti, je li ju uopće itko od članova ASIO-a upotrijebio i u kojem kontekstu vodile su se brojne rasprave i u ASIO-u i u parlamentarnim zasjedanjima koja su uslijedila. Službenici ASIO-a nisu radili doslovne bilješke

⁹⁵⁷ Isto.

⁹⁵⁸ Thomas Eyre Forrest Hughes, član Liberalne stranke, bio je glavni državni odvjetnik od 1969. do 1971.

⁹⁵⁹ AU-NAA-12389, A95, A Question of „Indifference“, Mr. J. Elliott – June 1973, 1.

⁹⁶⁰ AU-NAA-12389, A95, A Question of „Indifference“, 3.

tijekom sastanka koji je obuhvatio širok spektar hrvatskih aktivnosti, a tijekom sastanka nije bilo razgovora o politici općenito.⁹⁶¹

Murphy je prilikom jedne od parlamentarnih rasprava o cijelom slučaju, u odgovoru na pitanje zastupnika, izjavio da mu je stav liberalne vlade na temu hrvatskog terorizma kao ravnodušan izrazio generalni direktor Barbour u prisutnosti ostalih zaposlenika ASIO-a,⁹⁶² dok u izvještaju ASIO-a stoji da je Barbour jedino brinuo o nadgledanju zaposlenika ASIO-a koji su predstavljali materijale glavnom državnom odvjetniku Murphyju.⁹⁶³

Bez obzira na to tko je riječ ravnodušnost upotrijebio, u kojem kontekstu i u kojem trenutku sastanka upravo je ona često bila upotrebljavana od strane Murphyja za vrijeme podnošenja izvješća u Senatu prilikom njegovog ocjenjivanja i optuživanja prethodnih glavnih državnih odvjetnika i liberalnih vlada o pitanju hrvatskog terorizma u Australiji.

9.2. Izvješće Lionela Murphyja u Senatu 27. ožujka 1973. godine

Zasjedanje australskog parlamenta nastavljeno je 27. ožujka nakon stanke koja je trajala od 15. ožujka. Ranije je odbijen zahtjev Demokratske radničke stranke za hitnim sazivanjem izvanredne sjednice parlamenta na kojoj bi se raspravljalo o odlascima glavnog državnog odvjetnika Murphyja u urede ASIO-a.⁹⁶⁴ Oporbeni zastupnici prigovarali su da je tijekom parlamentarne stanke u nedostatku informacija od strane vlade javnost bila suočena s brojnim spekulacijama iz raznih medija i izvora.

„Murphy disciplinira ASIO – Murphy kroti ASIO“, „ASIO-u oduzimaju ovlasti“, "Direktor ASIO-a sigurno će biti otpušten", "ASIO prisiljen iznositi činjenice", "Vlada će obuzdati ASIO", „Premijer odustaje od podrške Murphyju za ASIO“ pisalo je na naslovnica novina u danima kada je premijer odustao od najavljene konferencije za medije, upozoravali iz su iz oporbe.⁹⁶⁵ Iznesen je i prigovor na odluku o pomicanju radio prijenosa sjednice Senata s 27. ožujka na sljedeći dan, uz implikaciju da se željelo izbjeći informiranje australske javnosti o svemu što se dogodilo.⁹⁶⁶

⁹⁶¹ AU-NAA-12389, A95, A Question of „Indifference“, Mr. J. Elliott – June 1973, 1.

⁹⁶² Senate, No. 13, 27 March 1973, 551.-552.; AU-NAA-12389, A95, A Question of „Indifference“, 3.

⁹⁶³ AU-NAA-12389, A95, A Question of „Indifference“, Mr. J. Elliott – June 1973, 1.

⁹⁶⁴ Senate, No. 13, 27 March 1973, 584.

⁹⁶⁵ Senate, No. 13, 27 March 1973, 581.-582.

⁹⁶⁶ Isto, 567., 586.

Premijer Whitlam uoči Murphyjeva izvješća u Senatu istoga je dana ranije u Zastupničkom domu odbacio novinske natpise objavljene u „Canberra Timesu“ i „Australianu“ da Murphy namjerava izaći s popisom 30 terorista, naglasivši da nijedna osoba ne smije biti imenovana u kontekstu zločina prije nego što je izvedena pred sud i osuđena, a istu suzdržanost u svojim pisanjima zatražio je i od australskih novina.⁹⁶⁷ Ipak, u odgovoru na pitanje o odgovornosti prethodnog glavnog državnog odvjetnika najavio je da će u Senatu biti „u potpunosti razotkriven“ tijekom podnošenja izvješća glavnog državnog odvjetnika Lionela Murphyja.⁹⁶⁸

Odmah na početku zasjedanja Senata oporba je zatražila da se odustane od ranije predviđenog dnevnog reda i da se, zbog velikog iščekivanja Senata i javnosti, odmah prijeđe na izvješće glavnog državnog odvjetnika Murphyja, kao i da nakon čitanja izvješća ne bude vremenskog ograničenja u postavljaju pitanja. Držani odvjetnik Murphy složio se s prvim prijedlogom da se odmah krene s njegovim izvješćem, dok je u odnosu na drugi zahtjev zatražio da se zasjedanje odvija prema uobičajenom redu.⁹⁶⁹

Demokratska radnička stranka dva je dana kasnije, na dan kada je Murphy bio odsutan, prilikom rasprave u Senatu izrazila razumijevanje za vremensko ograničenje u postavljanju pitanja zastupnika, ali je i podsjetila da su u mandatu prethodne vlade ministri ispitivani dan za danom o pitanjima koja „zasigurno nisu bila relevantna i imala važnost za naciju poput ovoga koje je privuklo pažnju Senata proteklog tjedna“.⁹⁷⁰

Važnu ulogu u sastavljanju izvješća koje je Murphy pročitao u Senatu imao je Jim McClelland, senator Laburističke stranke.⁹⁷¹ Odmah na početku izvješća Murphy je jasno optužio prethodnu liberalnu vladu da je pokazala manjak inicijative i reakcije prema političkom terorizmu, bombaškim napadima, ubojstvima i zastrašivanjima koja su se događala u Australiji posljednjih godina. Pozvao se pritom na zasjedanja Senata u vrijeme posljednjeg mandata liberalne vlade tijekom kojih je bivši glavni državni odvjetnik Greenwood na pitanja laburista o aktivnostima hrvatskih ekstremista u Australiji odgovarao da nije bilo vjerodostojnih dokaza da u Australiji postoji ijedna hrvatska revolucionarna teroristička organizacija.⁹⁷²

⁹⁶⁷ House, No. 13, 27 March 1973, 679.

⁹⁶⁸ Isto, 680.

⁹⁶⁹ Senate, No. 13, 27 March 1973, 528.

⁹⁷⁰ Senate, No. 13, 29 March 1973, 727.

⁹⁷¹ J. Hocking, n. dj., 167.

⁹⁷² Senate, No. 13, 27 March 1973, 529.

Istakao je da su navedene izjave dane u kolovozu i rujnu 1972. u vrijeme velike zabrinutosti australske javnosti zbog terorizma. Podsjetio je da je izjava u kolovozu dana nakon što je u lipnju 1972. skupina od 19 „hrvatskih terorista“ prešla iz Austrije u Jugoslaviju u cilju poduzimanja terorističkih aktivnosti u Bosni i Hercegovini, napomenuvši da su šestorica članova skupine bili australski državljani te da su još trojica prethodno živjeli u Australiji.⁹⁷³

Jugoslavenska vlada u službenoj diplomatskoj noti od 16. kolovoza snažno je protestirala australskoj vladi navodeći da se sjedište HRB-a nalazi u Australiji, da je australska vlada osigurala sklonište za organizatore akcije, kao i da je HRB (za koji su australske vlasti mislile da je nestao prije nekoliko godina) bio reorganiziran početkom 1972. kao Hrvatska ilegalna revolucionarna organizacija (HIRO).⁹⁷⁴

Nakon primitka diplomatske note CP-a i policije saveznih država provele su niz racija u Melbourneu i Sydneyju tijekom kolovoza prilikom čega je pronađena velika količina materijala. Murphy je iznio pretpostavku da je prethodni glavni državni odvjetnik Greenwood bio informiran od strane policije o rezultatima provedenih istraga, pogotovo jer je u Senatu tijekom ispitivanja o hrvatskom ekstremizmu priznao da je vidio puno materijala u posjedu CP-a.⁹⁷⁵

Drugi događaj na koji se u izvješću referirao Murphy bila su dva bombaška napada u Sydneyju 16. rujna 1972. u koji su uključene prostorije i osobe povezane s jugoslavenskom zajednicom, a koji su prema njemu prošli nezamijećeno kod tadašnjeg glavnog državnog odvjetnika Greenwooda. Upozorio je pritom kako se mora pretpostaviti da je glavni državni odvjetnik bio upoznat da su u pretresima u rudarskom planinskom području Warburtona nedaleko Melbournea sredinom 1972. pronađeni sanduci eksploziva i dokumenti s ciljevima „ustaške organizacije“ poznate kao HIRO na koju je upozoravao pomoćnik jugoslavenske vlade.⁹⁷⁶

Murphy je istakao da su se, unatoč svim navedenim informacijama, tijekom zasjedanja Senata u listopadu 1972. tadašnji glavni državni odvjetnik Greenwood i drugi članovi liberalne vlade čvrsto držali stava da dokazi o postojanju organiziranog hrvatskog terorizma u Australiji ne postoje. Ustvrdio je da je nakon preuzimanja dužnosti glavnog državnog odvjetnika smatrao da mu je obaveza osobno utvrditi je li to istina i obavijestiti Senat i narod Australije o svim

⁹⁷³ Isto.

⁹⁷⁴ Isto.

⁹⁷⁵ Isto.

⁹⁷⁶ Isto, 530.

činjenicama. Objasnio je da je hitnost u postupanjima zahtijevao i dolazak premijera Jugoslavije Džemala Bijedića i potreba osiguranja njegove sigurnosti za vrijeme posjeta.⁹⁷⁷

Murphy je ponovo jasno izjavio da često ponavljana tvrdnja tadašnjeg glavnog državnog odvjetnika Greenwooda da nema vjerodostojnih dokaza o postojanju organiziranog hrvatskog ekstremizma u Australiji nije održiva i da je u vrijeme kada je davana bila suprotna istini. Kao dokaz navedenim tvrdnjama predočio je dokumente iz arhive Ureda glavnog državnog odvjetnika, CP-a i ASIO-a koji su označeni kao tajni, a u međuvremenu su bili deklasificirani i nisu ugrožavali sigurnost.⁹⁷⁸

⁹⁷⁷ Isto.

⁹⁷⁸ Murphy je prilikom podnošenja izvješća predočio sljedeće dokumente – Document A.1—The Menzies Statement of 27th August 1964., Document A.2—Letter from Dr Hefer to Mr Menzies received 2nd September 1964., Document A.3—Letter by Sir Garfield Barwick as Minister for External Affairs to the Attorney-General of 6th January 1964., Document A.4—Notation by Mr Snedden when Attorney-General, on a departmental submission dated 25th September 1964 relating to prosecution of certain Croatians., Document A.5—ASIO Position Paper of 1st May 1967., Document A.6—ASIO Position Paper of 1st October 1967., Document A.7—Report of the Crime Intelligence Bureau of the Commonwealth Police dated 6th March 1968 on the Croatian Revolutionary Brotherhood (HRB)., Document A.8—Letter by Mr Lynch, when Minister for Immigration to the then Attorney-General dated 3rd December 1969., Document A.9—Letter by Mr McMahon as Minister for External Affairs dated 16th December 1969., Document A. 10—Commonwealth Police comments upon the two preceding Ministerial letters., Document A.11—ASIO comments on the two preceding Ministerial letters., Document A.12—Report of conference between Commonwealth Police and ASIO held on 17th February 1970 in respect of the Rolovic Note delivered to the Australian Government., Document A. 13—Background brief by ASIO dated 2nd April 1971 on Croatian National Resistance (HNO)., Document A. 14—Memorandum from the Attorney General's Department dated 10th June 1972 to the Attorney-General advising of the Croatian Illegal Revolutionary Organisation (HIRO)., Document A.15—Record of interview prepared by Senator Greenwood when Attorney-General, of his interview with the Yugoslav Ambassador on 19th July 1972., Document A.16—Press Statement by Senator Greenwood, when Attorney-General, dated 20th July 1972., Document A. 17—Press Statement by Senator Greenwood, when Attorney-General, dated 11th August 1972 relating to the armed incursion into Yugoslavia., Document A. 18—Copy of a submission by the Attorney-General's Department to the Attorney General relating to a passport application by Jure Maric., Document A. 19—Letter by Senator Greenwood, when Attorney-General, to the Foreign Minister, Mr Bowen, dated 27th November 1972., Document A.20—Letters by Senator Greenwood, when Attorney-General, to the Minister for Immigration Dr Forbes, dated 29th June 1972 (passport application by Josip Bogut) and 12th November 1972 (deportation of Marincic)., Document B.1—Constitution of the Croatian Liberation Movement (HOP)., Document B.2—Constitution of the official Croatian Ustashi Movement' and the seventeen principles of the Ustashi., Document B.3—Correspondence between Josip Kovac of Canberra and Srečko Rover of Melbourne dated 14th and 21st July 1972., Document B.4—Copy of a letter to Prime Minister McMahon by the Croatian Co-ordinative Committee of Victoria dated 25th May 1972 complaining about the cancellation of Srečko Rover's passport., Document B.5—Letter to the Attorney-General from Ljubomir Vuina dated 23rd September, 1972., Document B.6 (a)—Copy of a record of A.B.C. television interview with Tomislav Lesic on 19th September, 1972., Document B.6 (b)—Copy of a record of interview on A.B.C. television with Fabian Lovokovic on 20th September, 1972., Document B.7— A series of photographs taken at the Wodonga Training Camp in 1963., Document B.8—Constitution of the Australian Croatian National Resistance—Oceania (H.N.O.)., Document B.9—Record of interview between Superintendent Milte and Srečko Rover., Document B. 10—Intelligence report by a troika terrorist group and a copy of a map of Yugoslavia which marks the route into Yugoslavia taken by the terrorist raiding party of June, 1972. Rover's papers (1972.), Document B. 11—Letter by Srečko Rover to the Governor-General dated 20th October, 1972 complaining about Her Majesty the Queen's visit to Yugoslavia., Document B.12—Aims and objects of the Croatian Youth (H.M.)., Document B.13—The principles and the oath of the World League of Croatian Youth (S.H.U.M.S.)., Document B.14—Constitution of the Croatian Illegal Revolutionary Organisation (H.I.R.O.) and the transcript of committal proceedings in Victoria against its leaders., Document B.15—Letter by Joint Committee of Croatian Organisations in New South Wales to Prime Minister McMahon dated 31st August, 1972., Document B. 15A—Copy of police

Zastupnik Demokratske radničke stranke prilikom rasprave u Senatu 29. ožujka ironično je komentirao da su dokumenti „zaplijenjeni od ASIO-a“ i da je „njihovu tajnost ukinuo sam ministar“, misleći pri tome na Murphya osobno.⁹⁷⁹ Ponovo je pri tome iznesen stav o potrebi široke i sveobuhvatne rasprave, bez vremenskog ograničenja, s obzirom na veliki broj priloženih dokumenata.⁹⁸⁰

Murphy je u izvješću ustvrdio da dokumenti neosporno potvrđuju da su u Australiji postojale i da u trenutku podnošenja izvješća i dalje postoje tri ekstremne hrvatske terorističke organizacije (HRB, UHNj i HIRO) i dvije organizacije mladih (HM i SHUMS) koje imaju vrlo revolucionarne ciljeve i koje se koriste za regrutaciju gore navedenih terorističkih organizacija.⁹⁸¹

U svome izlaganju Murphy je naveo da podršku terorističkim organizacijama pružaju i HOP i HNOtpor koji svojim publikacijama, obukom u kampovima i stavovima koje iznose stvaraju nadahnuće za ekstremna uvjerenja skupina mladih i hrvatske zajednice općenito. Istaknuo je da predloženi dokumenti sadrže izvješće Kriminalističko-obavještajnog ureda CP-a od 6. ožujka 1968. o braći Andrić i Juri Mariću.⁹⁸²

Murphy je upozorio da je upravo Jure Marić u jugoslavenskoj diplomatskoj noti od 16. kolovoza 1972. naveden kao jedan od vođa hrvatskog terorizma. Istakao je da je Ured glavnog državnog odvjetnika 4. srpnja 1972. Greenwoodu predložio prijedlog za odbijanje dozvole za

reports on the United Croats of West Germany (U.H.Nj.), Document B.16—Oath of the Croatian Revolutionary Brotherhood (H.R.B.), Document B. 17—The papers of Adolf Andric., Document B.17A—Photographs of the pen bomb, Richmond Town Hall. 2nd September, 1967., Document B.18—The Jure Maric papers of May, 1967., Document B. 19—Record of interview by Sgt. George of the Commonwealth Police with Jure Maric of 5th June, 1968., Document B.20—The Jure Maric papers of August. 1972., Document B.21—Record of interview by Sgt. Brown of the Commonwealth Police with Blaz Kraljevic on 8th August 1972., Document B.22—Map of part of Germany obtained at the premises of Pericic in August, 1972., Document B.23— A news sheet entitled 'Report from Revolutionary Front', Document B.24—Letter from H.R.B. Europe to A.S.I.O. and letter relating thereto by A.S.I.O. to Department of Immigration., Document B.25—Copy of a Commonwealth Police report upon \$300 being forwarded to Sweden from Mount Gambier. South Australia., Document B.26—Copy of a memorandum from the Australian Embassy, Washington, to the Department of Foreign Affairs about the American government's attitude on Yugoslavia., Document B.27—Photographs of bomb incident in Sydney on 16th September, 1972., Document C.1—Publication entitled 'Ustasa', 1941- 1971., Document C.2—Publication entitled 'Pregled', March, 1972., Document C.2A—Letter by A.S.I.O. dated 24th April. 1972 to the then Attorney-General., Document C.3—Publication entitled 'Spremnost', August, 1972., Document C.4—Publication entitled 'Uzdanica', Document C.5—Publication entitled 'Vjesnik', Document C.6—Publication entitled 'Hrvatska Drzava', February, 1973., Document C.7—Publication entitled 'Obrana', January, 1973., Document C.8—Publication entitled 'Hrvatska Borba', Document C.9—Publication entitled 'Osvit', February, 1973., Document C10—Publication entitled 'Instruction for Croatians outside their Homeland' (Senate, No. 13, 27 March 1973, 538-539.)

⁹⁷⁹ Senate, No. 13, 29 March 1973, 727.

⁹⁸⁰ Isto, 728.

⁹⁸¹ Senate, No. 13, 27 March 1973, 530.

⁹⁸² Isto.

putovanje Juri Mariću sastavljen na temelju izvješća ASIO-a i CP-a koji su ocijenili da je Marić izravno uključen u hrvatske nacionalističke aktivnosti i da je spreman sudjelovati u nasilju protiv Jugoslavije, ali da je Greenwood navedenu preporuku odbio. Marićev zahtjev za izdavanjem dozvole za putovanje odbilo je Ministarstvo za imigraciju, a Murphy je Greenwooda izravno optužio da je bio „aktivni zaštitnik terorista“.⁹⁸³

Murphy je u izvješću naveo da je zaključak CP-a dostavljen Uredu glavnog državnog odvjetnika početkom rujna 1972. te da je tadašnji glavni državni odvjetnik Greenwood, unatoč tome što je posjedovao dokaze da je HRB oživio i organizirao upad u Jugoslaviju, u Senatu nastavio s poricanjem postojanja hrvatske terorističke organizacije u Australiji. Kao dokaz o nedostatku inicijative u postupanju predbacio mu je da pretresi kuća Marića i drugih Hrvata uopće i nisu izveden na njegov poticaj kao i da je u kolovozu 1972. u Senatu, samo dan nakon pretresa, priznao da su policijske istrage provedene bez njegova znanja i da nema vjerodostojnih dokaza o postojanju hrvatske terorističke organizacije u Australiji.⁹⁸⁴

Murphy je optužio da se Greenwoodova šutnja nastavila sve do 27. listopada 1972. kada je parlament završio sa zasjedanjem, a da u Senatu nije predočio informacije o sadržaju dokumenata oduzetih u pretragama. Prozvao je Greenwooda da su u privremenom odgovoru Jugoslaviji na diplomatsku notu od 20. listopada 1972. odbijeni navodi o postojanju hrvatske terorističke organizacije Australiji, uz uputu da se cijela stvar istražuje, iako je kao glavni državni odvjetnik u tom trenutku imao dokaze o postojanju takvih organizacija. Podsjetio je i da liberalna vlada do kraja mandata nije dopunila svoj privremeni odgovor na jugoslavensku diplomatsku notu.⁹⁸⁵

Murphy je s obzirom na navedeno zaključio da nije moguće izvesti bilo koji drugi zaključak osim toga da je ponašanje Greenwooda moguće opisati kao ravnodušnost prema informacijama koje su mu bile dostupne i na koje su mu zastupnici Laburističke stranke više puta ukazivali.⁹⁸⁶

Murphy se u svojim optužbama pozivao na zaključke CP-a koja je u izvješću dostavljenom Uredu glavnog državnog odvjetnika 17. kolovoza 1972. godine navela da nakon provedenih istraga postoje nepobitne činjenice o postojanju hrvatskog terorizma. Međutim, Murphy iz istog dokumenta pri tome nije naveo odlomak u kojem stoji da je CP-a „istražila sve

⁹⁸³ Isto, 535.

⁹⁸⁴ Isto, 530.

⁹⁸⁵ Isto.

⁹⁸⁶ Isto, 531.

prethodne jugoslavenske i druge optužbe da se [u Australiji] obučavaju terorističke skupine“, ali da nisu bili „u mogućnosti prikupiti ijedan vjerodostojan dokaz kojim bi potkrijepili navedene optužbe“. ⁹⁸⁷

Murphy je upozorio i na izvješće generalnog direktora ASIO-a upućeno Greenwoodu 7. rujna 1972. u kojem se navodi da su neke od informacija iz jugoslavenske diplomatske note gotovo sigurno netočne dok ostali dijelovi sadrže elemente istine, ali izgledaju pretjerani. ⁹⁸⁸ ASIO je u ocjeni diplomatske note povodom Bugojanske akcije zaključio da su pojedini navodi diplomatske note dobro utemeljeni, uz opću ocjenu kako ne savjetuje odbacivanje njezinih navoda kao pretjerivanje ili izmišljotine do trenutka u kojem rezultati istraga nisu u potpunosti poznati. ⁹⁸⁹

Murphy je naveo da se ASIO nikada nije povukao s navedenog stajališta i da se naknadno složio s njim da je diplomatska nota sadržavala neoborive istine. Optužio da je unatoč svemu tome Greenwood 19. rujna 1972. u Senatu izjavio da je istraga u Australiji dokazala da su navodi iz diplomatske note neosnovani. Murphy je naveo da je on osobno još tijekom 1972. u Senatu u debati s Greenwoodom izjavio kako smatra da veću vjerodostojnost imaju navodi jugoslavenske vlade nego tvrdnje koje je on tada iznosio. ⁹⁹⁰

Uz postojanje HRB-a, Murphy je kao primjer hrvatskog terorizma u Australiji naveo i australski ogranak organizacije UHNj uspostavljen u Sydneyju oko lipnja 1971., istaknuvši da je navedena organizacija u Njemačkoj povezana s pokušajima ubojstva jugoslavenskih dužnosnika i napadima na jugoslavenska veleposlanstva, kao i činjenicu da su njezino članstvo i aktivnosti bili dobro poznati CP-u. ⁹⁹¹

Skrenuo je pozornost na činjenicu kako je CP-a vođu UHNj Antu Vukića ocijenila dovoljno opasnim te je savjetovala Ministarstvu imigracije da mu uskrati davanje dozvole za posjet Australiji u svibnju 1972. godine. ⁹⁹² Vukića i Branimira Jelića u Australiju je, prema australskoj policiji nepotvrđenim informacijama iz travnja 1971., pozvao Srećko Rover za vrijeme njegova putovanja Europom i Južnom Amerikom tijekom 1970. godine. ⁹⁹³

⁹⁸⁷ Senate, Originals of tabled papers, No.11., 28 March 1973, Commonwealth Police, 17 August 1972, 2.

⁹⁸⁸ Senate, Originals of tabled papers, No.11., 28 March 1973, Memorandum from ASIO dated 7 September 1972 with comments on the Aide-Memoire (dalje: Memorandum from ASIO dated 7 September 1972), 1.-2.

⁹⁸⁹ Senate, No. 13, 27 March 1973, 532.

⁹⁹⁰ Isto.

⁹⁹¹ Senate, Originals of tabled papers, No.11., 28 March 1973, United Croats of West Germany, 1.

⁹⁹² Senate, No. 13, 27 March 1973, 533.

⁹⁹³ Senate, Originals of tabled papers, No.11., 28 March 1973, United Croats of West Germany, 1.

Upozorio je da je vođa australskog ogranka UHNj Jakov Šuljak u lipnju 1969. zbog dva teška napada osuđen na 9 mjeseci zatvora, kao i da je optužen za slična kaznena djela u pet odvojenih slučajeva, između ostalog i za ilegalno posjedovanje pištolja. Zbog svega navedenog CP-a je 11. studenog 1969. preporučila njegovu deportaciju, ali po tome kasnije nije bilo nikakvih postupanja. Murphy je upozorio da je Greenwood zasigurno upoznat s Šuljkom koji mu je pisao 25. listopada 1972. nakon što je uhićen i optužen za eksplozije bombi u Sydneyju 16. rujna 1972.⁹⁹⁴

Šuljak je u navedenom pismu upućenom tadašnjem glavnom državnom odvjetniku Greenwoodu odbacio optužbe za sudjelovanje u bombaškom napadu od 16. rujna i treniranje Hrvata u Australiji za terorističke aktivnosti, kao i optužbe Ilije Musića za napad, označivši ga pritom kao agenta Udbe.⁹⁹⁵

Murphy je naveo da su dokumenti o Šuljku i australskom ogranku UHNj koje je predočio u Senatu bili dostavljeni prethodnom Greenwoodu koji je na taj način upoznat s činjenicom o postojanju ove organizacije, njezinim sastancima, vodećim osobama i sudjelovanju u kršenju javnog reda i mira u Sydneyju.⁹⁹⁶

Istakao je izvještaj o hrvatskom ekstremizmu koji je sastavio Odjel za posebna izvješća Ministarstva za imigraciju u kolovozu 1972. koji se posebno odnosi na ogranak UHNj u Australiji, njegove aktivnosti i članove. Upozorio je da je kopija tog izvješća 25. kolovoza 1972. prosljeđena voditelju Ureda glavnog državnog odvjetnika i Greenwoodu osobno, ali i da je on nedugo po njegovom primitku unatoč svemu nastavio u poricanju postojanja hrvatskog ekstremizma. Murphy je upozorio da su i dnevne novine pisale o sudskom procesu u kojem je Šuljak optužen da je član hrvatske terorističke organizacije UHNj te da se Greenwood mogao i na taj način informirati, ukoliko već ne vjeruje službenim dokumentima službenih institucija.⁹⁹⁷

Murphy je osim terorističkog karaktera hrvatskih organizacija nastojao ukazati i na njihovo ustaško nasljeđe. Naveo je da je prilikom uhićenja Šuljka 19. listopada 1972. iz njegova stana oduzeta znatna količina dokumenata koji potvrđuju prijenos sredstva australskog ogranka u sjedište organizacije u Njemačkoj, kao i niz fotografija, uključujući i onu na kojoj se može

⁹⁹⁴ Senate, No. 13, 27 March 1973, 533.

⁹⁹⁵ Senate, Originals of tabled papers, No.11., 28 March 1973., Letter by Jakov Suljak to Senator Greenwood dated 25 October 1972 (dalje: Letter by Jakov Suljak), 1.

⁹⁹⁶ Senate, No. 13, 27 March 1973, 533.

⁹⁹⁷ Isto.

vidjeti kako stoji pokraj ustaške zastave uz četvoricu naoružanih osoba. Murphy je iz navedenog zaključio kako nema sumnje da se članovi sidnejskog ogranka UHNj smatraju ustašama.⁹⁹⁸

Ponovno se pozvao na pismo zapovjednika CP-a J. D. Davisa od 30. svibnja 1972. i njegovo izvješće od 26. listopada 1972. koje se odnose na incidente u koje je bila uključena organizacija UHNj i Šuljak osobno, navodeći da je javno istaknuo ustašku zastavu na aerodromu u Sydneyju kao i na nogometnoj utakmici „Croatie“ protiv „Yugala“ u Sydneyju 15. kolovoza 1971. godine.⁹⁹⁹

Još jedna hrvatska organizacija koju je Murphy na temelju pisma zapovjednika Davisa glavnom državnom odvjetniku od 8. lipnja 1972. označio ekstremnom bila je SHUMS. Tajnik organizacije Zdenko Marinčić, koji je u Australiju stigao 16. siječnja 1970., pažnju CP-a privukao je 29. studenog 1970. kada je tijekom obilježavanja jugoslavenskog Dana republike s balkona hotela „Southern Cross“ u Melbourneu skinuo jugoslavensku zastavu i zapalio ju.¹⁰⁰⁰

Marinčić je 19. svibnja 1972. ilegalno napustio Australiju s ciljem uključivanja u Bugojansku akciju, ali mu je odbijena dozvola za ulazak Njemačku nakon čega se vratio u Australiju 24. svibnja 1972. prilikom čega uhićen u zračnoj luci u Sydneyju zbog posjedovanja puške i prigušivača. Uz sebe je imao i knjižicu s uputama o sabotaži i imena i adrese Ambroza Andrića u Francuskoj, Adolfa Andrića u Njemačkoj i Pave Vegara u Njemačkoj iz čega se da zaključiti da je u Njemačku otputovao da bi se pridružio članovima Bugojanske skupine.¹⁰⁰¹

Pomoćnik direktora Odjela za posebna izvješća Ministarstva za imigraciju predložio je 18. listopada 1972. Marinčićevu deportaciju uz obrazloženje da postoje sumnje u vezi njegove prošlosti kao i mogućnosti budućeg sudjelovanje u potencijalno nasilnim aktivnostima. Greenwood je u odgovoru Ministarstvu za imigraciju od 12. studenoga 1972. izrazio razumijevanje za zabrinutost u vezi ponašanja Marinčića s obzirom na dotadašnja saznanja, ali je izrazio još veću zabrinutost za njegovu sudbinu u slučaju deportacije u Jugoslaviju.¹⁰⁰²

Murphy je u izvješću naveo i da su 21. rujna 1972. godine dva visoko rangirana službenika državnog odvjetništva, koji su bili posebno dodijeljeni Uredu glavnog državnog odvjetnika vezano za pitanja hrvatskih aktivnosti, uznemirena eksplozijama bombi u Sydneyju pozvala Greenwooda i upozorila ga na određene hrvatske publikacije i organizacije. Jedan od

⁹⁹⁸ Senate, Originals of tabled papers, No.11, 28 March 1973, United Croats of West Germany, 3.

⁹⁹⁹ Isto.

¹⁰⁰⁰ Senate, No. 13, 27 March 1973, 534.

¹⁰⁰¹ Isto.

¹⁰⁰² Isto.

njih dvojice, koji je smatran stručnjakom o hrvatskim pitanjima i koji je iznio stav da su HOP i HNO prije svega političke i militarističke, a manje kulturne organizacije, nekoliko tjedana kasnije razriješen je svih dužnosti koje se tiču hrvatskih pitanja, upozorio je Murphy.¹⁰⁰³

Murphy je u izvješću u Senatu osim posljednje liberalne vlade za popustljiv stav prema hrvatskom ekstremizmu optužio i ranije vlade u mandatima Liberalne stranke. Podsjetio je na prigovor jugoslavenske vlade u vrijeme mandata premijera Roberta Menziesia povodom upada članova HRB-a u Jugoslaviju 1963. godine (Skupina Tolić-Oblak) i povodom otkrića navodnog vojnog kampa za obuku hrvatskih ekstremista u blizini Wodonga u državi Viktoriji. Prigovorio je pri tome da je u navedenoj situaciji Menzies izjavio da „ima razumijevanje za nadu Hrvata za uspostavom neovisne Hrvatske unutar demokracije kao što je Australija sve dok to čine legitimnim sredstvima“.¹⁰⁰⁴

Murphy zaključuje da indiferentnost liberalne vlade i dugačka lista neriješenih nasilnih zločina govore o ravnodušnosti koja traje 23 godine. Istaknuo je tek pojedine primjere istupa nekih od ministara poput Filipa Lyncha, tadašnjeg ministra za imigraciju, koji je 3. prosinca 1969. u pismu tadašnjem glavnom državnom odvjetniku Hughesu izrazio zabrinutost zbog terorističkih aktivnosti Hrvata i nasilja protiv predstavnika jugoslavenske vlade u Australiji.¹⁰⁰⁵

Naveo je i primjer Garfielda Barwicka, tadašnjeg ministar vanjskih poslova, koji je u pismu upućenom tadašnjem glavnom državnom odvjetniku Billyu Sneddenu¹⁰⁰⁶ 6. siječnja 1964. izrazio zabrinutost nakon upada u Jugoslaviju 1963. godine, uz mišljenje da bi ASIO trebao zadržati određeni nadzor nad migrantskim skupinama i aktivnostima koje bi mogle dovesti do kaznenih djela.¹⁰⁰⁷

Murphy je upozorio da je čak i nakon ovih pritužbi vlastitih ministara članova liberalne vlade stav glavnog državnog odvjetnika Hughesa i njegovih nasljednika prema problemu hrvatskog terorizma „kao što mi je to ASIO opisao bio ravnodušan“.¹⁰⁰⁸

Murphy je u izvješću iznio mišljenje da ASIO nije dobivao odgovarajuće ministarske smjernice u pitanjima koja se odnose na hrvatski terorizam. Istakao je pri tome kao primjer Srećka Rovera. Murphy navodi da je Rover u razgovoru s CP-a priznao da će upotrijebiti sva

¹⁰⁰³ Isto, 535.

¹⁰⁰⁴ Senate, Document A.1, 2.; „Završetak jednog poviestnog razdoblja“, *Spremnost*, god. 9., br. 79., veljača 1966., 1.

¹⁰⁰⁵ Senate, No. 13, 27 March 1973, 536.-537.

¹⁰⁰⁶ Sir Billy Mackie Snedden, član liberalne stranke, državni odvjetnik 1964.-1966, i vođa oporbe 1972.-1975.

¹⁰⁰⁷ Senate, No. 13, 27 March 1973, 536.-537.

¹⁰⁰⁸ Isto, 537.

moгуća sredstva za postizanje neovisne Hrvatske. U dokumentima zaplijenjenima u pretresu Roverove kuće u kolovozu 1972. pronađena je i karta kretanja članova Bugojanske skupine što je dokaz njegove uključenosti u upad, kao i streljivo i dokumenti koji se odnose na poticanje terorističkih aktivnosti u Jugoslaviji.¹⁰⁰⁹

Murphy je upozorio i da je prethodnom glavnom državnom odvjetniku bio dostupan izvještaj Vrhovnog savjetodavnog vijeća od 15. srpnja 1972. koje sadrži opis terorističkog djelovanja sistema trojki, korištenog prilikom akcije Skupine Tolić-Oblak, kao i da je njihovo djelovanje detaljno izloženo u izvješću CP-a od 6. ožujka 1968. godine.¹⁰¹⁰

Na kraju izvješća Murphy je najavio da se nova vlada namjerava snažno nositi s problemom hrvatskog terorizma te da vjeruje da je moguće „steći suradnju velike većine mirnih hrvatskih državljana koji su prve žrtve fanatične manjine svojih sunarodnjaka koji se bave terorizmom“.¹⁰¹¹ Najavio je pri tome i uspostavljanje novog zakonodavnog okvira te promjene u sustavu policijske i sigurnosno-obavještajne odgovornosti.¹⁰¹²

Izjavio je da je u tijeku priprema cjelovitog izvješća o ASIO-u i njegovim odnosima s izvršnom vlasti koje namjerava predstaviti parlamentu tijekom ovog zasjedanja, kao i da će generalni direktor ASIO-a ubuduće raditi iz ureda u Canberri što bi osiguralo bližu vezu s australskom vladom i CP-om u suzbijanju terorizma. Ustvrdio je pri tome da je u prošlosti postojala neadekvatna suradnja između ASIO-a i CP-a u područjima gdje su se njihove operacije preklapale.¹⁰¹³

Iako su zastupnici u Senatu očekivali da će prilikom podnošenja izvješća objasniti razloge posjeta regionalnim uredima ASIO-a i raciju u sjedištu ASIO-a Murphy je izvješće sveo na predavljanje dokaza o postojanju hrvatskog terorizma i ravnodušnosti njegova prethodnika Greenwooda i liberalnih vlada prema takvim aktivnostima. Murphy se pri podnošenju izvješća ponašao kao da se odlasci u ASIO-u nikada i nisu dogodili i tek je u završnoj riječi kratko naveo da je obaviješten o dolasku terorista iz Canberre s namjerom da ubiju jugoslavenskog premijera, kao i da mu je zapovjednik CP-a J. D. Davis savjetovao, ogorčen zbog do tada provedenih sigurnosnih mjera, da bi teroristi mogli poduzeti alternativni pokušaj atentata na premijera Whitlama ili druge ministre vlade.

¹⁰⁰⁹ Isto.

¹⁰¹⁰ Isto.

¹⁰¹¹ Isto.

¹⁰¹² Isto.

¹⁰¹³ Isto, 537-538.

Odbio je ispričati se za akcije koje je poduzeo i zaključio da je „toleriranje terorizma u ovoj zemlji gotovo...[i da je]...ova vlada odlučna iskorijeniti terorizam u Australiji“.¹⁰¹⁴ Murphyjevo izlaganje trajalo je oko sat vremena i u više je navrata prekidano komentarima i negodovanjem oporbenih zastupnika, a predsjednik Senata nekoliko je puta morao reagirati zahtjevom za red i tišinu.

Odmah na početku odgovora na Murphyjevo izvješće oporbeni su zastupnici prigovorili na sami naslov izvješća („Ministarsko izvješće o hrvatskom terorizmu“) pri čemu su se pozvali na izvješće generalnog direktora ASIO-a Petera Barboura upućeno glavnom državnom odvjetniku povodom eksplozija bombi 16. rujna 1972. u kojem stoji da „ne postoji organizirani terorizam unutar hrvatske zajednice u Australiji“.¹⁰¹⁵

Zastupnik oporbene Liberalne stranke Reginald Greive Withers u odgovoru na Murphyjevo izvješće odmah je zatražio odgodu rasprave s obzirom na dužinu izlaganja i veliki broj priloženih dokumenata. Kratko je tek prokomentirao da Murphy u izvješću nije predočio i rekao ništa što se već ranije nije komuniciralo u parlamentu i javnom prostoru te da se čini da je njegovo izlaganje pokušaj opravdanja njegovih postupaka od 15. ožujka nadalje.¹⁰¹⁶

Zastupnicima se obratio i senator Greenwood prijedlogom da na navedene optužbe detaljno odgovori u dogledno vrijeme s obzirom da je osobno u više navrata prozvan od strane Murphyja. Izjavio je da su iznesene optužbe izvučene iz konteksta i da ne predstavljaju objektivnu sliku njegova djelovanja.¹⁰¹⁷ Objasnio je da je Murphy ignorirao brojne radnje koje su provedene, kao i savjete njega osobno, službenika Ureda glavnog državnog odvjetnika, CP-a i ASIO-a o koracima koje je moguće poduzeti u cilju sprečavanja terorističkih aktivnosti u Australiji.¹⁰¹⁸

Optužio je Murphyja da je pri odabiru dokumenata izabrao samo neke od njih, mahom onih koji stvaraju sliku koja ide u prilog njegovim tvrdnjama. Naveo je pri tome kao primjer dokumente o slučaju Marinčić. Greenwood se u pismu ministru za imigraciju 12. studenog 1972. složio da postoji zakonska podloga za deportaciju Marinčića i da je očito da je osoba suprotna postojećoj jugoslavenskoj vladi, ali je istovremeno upozorio da je u posljednje vrijeme

¹⁰¹⁴ Isto, 539.

¹⁰¹⁵ House, No. 14, 5 April 1973, 857.

¹⁰¹⁶ Senate, No. 13, 27 March 1973, 547.

¹⁰¹⁷ Isto.

¹⁰¹⁸ Isto.

u Jugoslaviji bilo političkih suđenja protiv osoba za koje se vjerovalo ili se tvrdilo da su bili angažirani u političkim aktivnostima protiv jugoslavenske vlade.¹⁰¹⁹

Objasnio je da postoje neosporni dokazi o australskim državljanima koji su zatvoreni u Jugoslaviji zbog navodnog članstva u hrvatskim organizacijama u Australiji i upozorio da je praksa i drugih država svijeta, na primjer SAD-a i Ujedinjenog Kraljevstva, da se uskrati deportacija stranca u državu u kojoj postoji opasnost od fizičkog progona, mučenja ili smrti zbog rase, religije ili političkih stajališta.¹⁰²⁰

Pozvao se na slučaj iz 1962. kada je australska vlada odbila deportirati skupinu portugalskih mornara koji su se nasukali u Australiji jer je bila zabrinuta za njihovu sudbinu u slučaju izručenja Portugalu, kao i na slučaj kada je vlada odbila deportirati dvojicu Bugara, Daskaloffa i Petrova, nakon što su završili izdržavanje zatvorske kazne zbog sudjelovanja u bombaškom napadu na veleposlanstvo SSSR-a. Ponovio je da su ministar vanjskih poslova i on upoznati s informacijama o zatočenjima Hrvatima koji su nedavno posjetili Jugoslaviju, kao i da su ove informacije općepoznate u hrvatskoj zajednici.¹⁰²¹

Upozorio je na izvješće CP-a od 21. rujna 1972. u kojem stoji da je Marinčić svjestan glasina da bi mogao biti deportiran i da je u stanju uznemirenosti, kao i na zabrinutost CP-a i Ministarstva za imigraciju zbog vjerojatnosti da će Marinčić pokušat pobjeći ili počiniti samoubojstvo u uvjerenju da će biti deportiran. U završnom dijelu izvješća Greenwood je savjetovao da, bez obzira na njegovu osnovnu zabrinutost, ukoliko zahtjev za deportaciju bude izdan Marinčiću treba biti omogućeno pred neovisnim povjerenikom iznijeti sva razmatranja o slučaju.¹⁰²²

Greenwood je na kraju svoga govora najavio da će uskoro o ostalim optužbama Lionela Murphyja dati izjavu u Senatu i da potpuno odbacuje bilo koju osnovu kojom je napadnut, optuživši Murphyja za „zlonamjernu upotrebu parlamenta za stvaranje slučaja bez temelja s ciljem izvrgavanja ruglu i klevete“.¹⁰²³

U nastavku zasjedanja oporbeni su zastupnici pojedinačno od Murphyja tražili pojašnjenja određenih tvrdnji iznesenih u izvješću pri čemu su za događaje u uredima ASIO-a

¹⁰¹⁹ Senate, Originals of tabled papers, No.10., 27 March 1973., Document A.20 – Letters by Senator Greenwood, when Attorney-General, to the Minister for Immigration, Dr Forbes, dated 29th June 1972 (passport application by Josip Bogut) and 12th November 1972 (deportation of Marincic) (dalje: Senate, Document A.20), 2.

¹⁰²⁰ Isto, 3.

¹⁰²¹ Isto, 4.-6.

¹⁰²² Senate, No. 13, 27 March 1973, 550.

¹⁰²³ Isto.

uporno upotrebljavali riječ racija. Ukazivano je da nije bilo potrebe za posjet sjedištu ASIO-a s obzirom da je i sam Murphy u parlamentu u odgovoru na pitanja zastupnika potvrdio da prije noći s 15. na 16. ožujka niti generalni direktor ASIO-a u Melbourneu niti regionalni direktor ASIO-a u Canberri nisu odbili pružiti bilo kakve informacije koje je zatražio od njih.¹⁰²⁴

Tražili su odgovore na pitanja zašto je regionalni direktor pozvan na sastanak u svoj ured usred noći i je li slučajnost da se to dogodilo na dan kada je parlament raspušten na razdoblju od dvanaest dana tijekom kojeg zastupnici Senata i Zastupničkog doma nisu mogli tražiti odgovore na pitanja u vezi onoga što se dogodilo.¹⁰²⁵

Inzistirali su na informaciji o članovima ASIO-a koji su mu stav liberalne vlade prema problemu hrvatskog terorizma opisali kao ravnodušan.¹⁰²⁶ Prigovarali su Murphyju da unatoč akciji koju je proveo u uredima ASIO-a i njegovim brojnim tvrdnjama da je prethodni glavni državni odvjetnik Greenwood imao dovoljno dokaza za procesuiranje hrvatskih terorista, a koji su i njemu dostupni već 4 mjeseca, nijedan Hrvat od početka njegova mandata nije procesuiran zbog terorizma.¹⁰²⁷

Od Murphyja je zatraženo objašnjenje za pretres kuće hrvatskog umirovljenika Franje Tilla u noći 18. ožujka od strane djelatnika CP-a Waltera Meira s kojim je u pratnji bio muškarac u civilnoj odjeći koji je tečno govorio hrvatski i koji se odbio identificirati. Upozoreno je da nijedan pripadnik CP-a ne govori hrvatski te da na zahtjev Tilla policajac nije mogao ili nije želio pokazati nalog za pretres.¹⁰²⁸

Izražena je sumnja da je osoba u pratnji policajca Meira pripadnik jugoslavenske tajne policije te je od Murphyja zatraženo da obavijestiti Senat koliko je članova jugoslavenske tajne policije došlo u Australiju s Bijedićem, čovjekom kojeg je nazvao uglednim posjetiteljem. Zahtijevali su opravdanje i za niz pretresa koji su bez naloga izvršeni po australskim kućama i provokativno upitali „bi li to trebao biti standardni postupak „ministrovog novog FBI-a [ili] „Murphyjeve mafije““.¹⁰²⁹

Glavni državni odvjetnik Murphy na navedena pitanja odgovorio je u Senatu 2. svibnja. Naveo je da su pripadnici policijskih snaga CP-a Walter Maier i Peter Francis Holder, upućeni

¹⁰²⁴ Isto, 551.

¹⁰²⁵ Isto, 583.

¹⁰²⁶ Isto, 551.

¹⁰²⁷ Isto, 566.

¹⁰²⁸ Isto, 558.

¹⁰²⁹ Isto.

u dom Franje Tilla u ranim jutarnjim satima u nedjelju 18. ožujka 1973. u potrazi za Ivanom Pavlovićem zbog njegovih prijetnji da će ubiti jugoslavenskog premijera Bijedića. Potvrdio je da nisu imali nalog za pretres, ali i da su u kuću ušli na poziv samog Tilla koji ih je proveo po prostorijama, kao i da prilikom posjeta ništa nije bilo zaplijenjeno.¹⁰³⁰

Naveo je da se policajac Maier identificirao značkom dok od policajca Holdera to od strane Tilla nije bilo niti zatraženo. Murphy je odbio navode da je s njima u pratnji bio pripadnik jugoslavenske tajne službe, kao i da nema saznanja o njihovu dolasku u Australiju za vrijeme Bijedićevog posjeta.¹⁰³¹

Murphy je pri tome uporno ispravljao oporbene političare da se u slučaju događaja u uredima ASIO-a radilo o posjetu, a ne o raciji. Nije potvrdio uhićenja na temelju dokaza o postojanju hrvatskog terorizma već je odgovorio da se nakon nedavnih posjeta ASIO-u provode akciju s ciljem borbe protiv terorizma te da će akcije deportacije biti poduzete u slučajevima kada je to prikladno, uzimajući u obzir poštivanje prava osoba i njihovih građanskih sloboda.¹⁰³²

Napetost oko deportacija hrvatskih iseljenika umirivao je Albert Grassby, ministar za imigraciju, koji je u Zastupničkom domu obećao da u vrijeme njegove vlade nijedan australski državljani neće biti deportiran, da je za takvu odluku propisan odgovarajući pravni postupak, kao i da vlada poštuje diskrecijsko pravo u slučaju određivanja deportacije u države totalitarnih režima o čemu je uvijek vladalo razumijevanje i suosjećanje od strane vlade.¹⁰³³

Novine „The Advertiser“ objavile su 29. ožujka 1973. tekst T. Kneza u kojem se tvrdi da je navodno postojao dogovor između federalne policije i pojedinih vodećih članova hrvatskih političkih organizacija kojima je ponuđeno „neprimjetno“ napuštanje Australije, čime bi australske vlasti i javnost bile pošteđene novih neugodnosti i nastavka aktivnosti određenih istaknutih pojedinaca, a koji bi time izbjegli eventualno suđenje i nastavili svoj život u drugim dijelovima svijeta. S obzirom na stroge australske zakone koji su otežavali mogućnost deportacije, naročito osoba koje su imale australsko državljanstvo, SDS je smatrala da ovakav eventualni dogovor nije bio bez osnove.¹⁰³⁴

¹⁰³⁰ Senate, No. 18, 2 May 1973, 1225.

¹⁰³¹ Isto.

¹⁰³² Senate, No. 13, 27 March 1973, 554.

¹⁰³³ House, No. 13, 27 March 1973, 684.

¹⁰³⁴ HR-HDA-1561, 4.1/248, Monografija, 68.

Murphy u svome izlaganju nije dao jasan odgovor od koga je pokušavao sačuvati sadržaj sefova u sjedištu ASIO-a kad ih je zapečatio, rekavši tek da je pokušavao sačuvati određene podatke, uz dodatak da je nakon posjeta dobio potvrdu svojih razloga.¹⁰³⁵

Murphy je dalje objasnio da su nakon posjeta uredima ASIO-a mjere za Bijedićevu zaštitu pooštrene te da su to od tada najstrože mjere predostrožnosti poduzete u Australiji.¹⁰³⁶ Zahvalio se pri tome CP-u, policiji saveznih država i glavnom državnom odvjetništvu, a da nije spomenuo doprinos ASIO-a. Oporbeni zastupnici prigovarali su na način održavanja zasjedanja i upozorili da se odstupilo od uobičajenog dvosatnog postavljanja pitanja, kao i da je Murphy konstantno izbjegavao odgovarati na pitanje o razlozima njegova odlaska u urede ASIO-a.¹⁰³⁷

S obzirom da je prema poslovniku parlamenta nakon isteka vremena na temu Murphyjeva izvješća bilo zabranjeno raspravljati oporbeni zastupnici i dalje su se osvrtni na navedenu temu na način da su stavove koje su iznosili pravdali raspravom o ASIO-u i Murphyju, a ne o njegovom izvješću o hrvatskom terorizmu. Predsjedavajući je pri tome više puta morao prekidati raspravu i upozoravati oporbene zastupnike da se ne referiraju na izvješće glavnog državnog odvjetnika, a zastupnike vladajuće većine da glasnim uzvicima i negodovanjem ne ometaju zasjedanje Senata.¹⁰³⁸

U gotovo dvosatnoj raspravi tijekom koje je Murphy „nemilosrdno proganjen“ s vremenom je postalo jasno da je, „nekarakteristično za njega, bio nedovoljno spreman“ za navedeno suočavanje.¹⁰³⁹ Naknadno i sam Murphy zaključio da je tijekom podnošenja izvješća „previše govorio o Greenwoodu“ te da je to bila: „ozbiljna pogreška koju više neću ponoviti“.¹⁰⁴⁰

Rasprave o raciji glavnog državnog odvjetnika Murphyja u sjedištu ASIO-a i pitanje postojanja hrvatskog terorizma u Australiji u mjesecima koji su uslijedili bili su središnje političko pitanje u Senatu tijekom čega je glavni državni odvjetnik bio „podvrgnut mučnoj parlamentarnoj raspravi“ koja je bila „najteže vrijeme u Murphyjevoj parlamentarnoj karijeri“.¹⁰⁴¹

¹⁰³⁵ Senate, No. 13, 27 March 1973, 565.

¹⁰³⁶ Isto, 550.

¹⁰³⁷ Isto, 581.

¹⁰³⁸ Isto.

¹⁰³⁹ J. Hocking, n. dj., 167.

¹⁰⁴⁰ Isto.

¹⁰⁴¹ Isto, 167.-168.

Istoga je dana premijer Whitlam održao konferenciju za medije tijekom koje je odbio komentirati izvješće glavnog državnog odvjetnika Murphyja, kratko rekavši da je u tijeku rasprava u parlamentu koja će se vjerojatno nastaviti i u narednim danima te da ne želi ponavljati ono o čemu se raspravljalo i o čemu će se vjerojatno još raspravljati.¹⁰⁴²

Kao komentar slučaja u novinama je objavljena karikatura na kojoj Whitlam i Murphy koračaju hodnikom ASIO-a u kojem su ključanice na vratima prekrivene flasterima. Obojica imaju modricu ispod oka, a na Murphyjevoj je stajao je natpis ASIO. Pritom Whitlam upozorava Murphyja da bi trebao biti oprezniji prilikom virenja kroz ključanicu. U komentaru racije s obzirom na način kako je provedena politički komentator Alan Reid Murphyja okarakterizirao „političkim šeprtljom“.¹⁰⁴³

Srećko Rover, jedan od četvorice prozvanih od strane Murphyja prilikom podnošenja izvješća u Senatu, izjavio je za melbournške novine „The Sun“ da odbija sve iznesene navode koji se tiču njega osobno. Naveo je da u Australiji živi 23 godine i da je australski državljanin već 18 godina te da tijekom toga vremena nije surađivao s nijednom ilegalnom grupom. Izrazio je spremnosti za osobni razgovor s Murphyjem, uz komentar: „mi smo 13.000 milja od Hrvatske, a Senator Murphy je 30.000 milja od činjenica“.¹⁰⁴⁴

Veleposlanstvo SAD-a u Canberri o Murphyjevom izvješću u Senatu izvijestilo je Ured glavnog državnog tajnika SAD-a u Washingtonu u dopisu upućenom 28. ožujka 1973. godine. Murphyjev jednosatni nastup ocijenjen je kao napad na prethodnu vladu zbog postojanja jugoslavenskih terorističkih skupina i napad na Greenwooda zbog nepostupanja s ciljem uklanjanja navedenih aktivnosti. Prenesena je Murphyjeva ocjena Greenwooda kao zaštitnika terorističkih organizacija u Australiji, kao i često ponavljanja Murphyjeva optužba o Greenwoodovoj ravnodušnosti prema informacijama koje je dobivao od sigurnosno-obavještajnih službi.¹⁰⁴⁵

Izvješteno je i o činjenici da se Murphy u izvješću nije dotakao ASIO-a i događaja svoga odlaska u njegovo sjedište koje je prema njihovoj ocjeni nazvan racijom. Preneseno je Murphyjevo obećanje da će se o ASIO-u očitovati u parlamentu u tjednima koji slijede, kao i

¹⁰⁴² „The Prime Minister’s Press Conference at Parliament House, Gough Whitlam, Canberra, 27. 3. 1973“, https://web.archive.org/web/20050719224231/http://www.whitlam.org/collection/1973/19730327_PM_Press_Conference/ (Pristup ostvaren 23. 4. 2022.)

¹⁰⁴³ B. Caroll, n. dj., 99.-101.

¹⁰⁴⁴ „Povodom napada na Hrvate“, *Osvit*, god. 3., broj 70., 4. travnja 1973., 6.-7.

¹⁰⁴⁵ „Attorney General attacks Terrorists Groups and Former Government Leaders“, <https://file.wikileaks.org/oc/2472/285.pdf>, (Pristup ostvaren 26. 4. 2022.)

da je u prilog svojim tvrdnjama predočio dokumente koji nose oznaku tajnosti. U izvješću je naveden i Greenwoodov odgovor u kojem je optužio Murphyja za iskorištavanje parlamenta za osobne obračune i napad na njega, o čemu je naveo da će se očitovati u danima koji slijede.¹⁰⁴⁶

Veleposlanstvo SAD-a posebno je skrenulo pažnju na činjenicu da je Murphy među dokumente koje je priložio u prilog svojim tvrdnjama uvrstio i dokument B.26 – preslika memoranduma br. 2205/72 od 31.07.1972. naslova „Stav vlade SAD-a“ upućen tajniku Ministarstva vanjskih poslova od savjetnika australskog veleposlanstva u Washingtonu u kojem stoji da je stav SAD-a da „ne može ništa dobiti, a može puno izgubiti ako bi Jugoslavija bila razbijena ili oslabljen unutarnjim podjelama i separatizmom, posebno ako bi do takvog razvoja došlo poticajem ili ohrabrenjem iz inozemstva“, kao i da je vlada SAD-a usmjerena na iskorjenjivanje „hrvatskih ekstremističkih snaga iz SAD-a“.¹⁰⁴⁷

Novinarski komentar nakon Murphyjeva izvješća u Senatu glasio je da „Greenwood sada treba odgovoriti na Murphyjeve optužbe“, a u isto vrijeme Murphy još uvijek mora objasniti svoju raciju na ASIO.¹⁰⁴⁸

9.3. Parlamentarne rasprave o navodnom hrvatskom terorizmu te posjetima i raciji Lionela Murphyja u uredima ASIO-a

U raspravama koje su uslijedile u Senatu s vremenom se izdvojilo nekoliko važnih tema oko kojih je vođena glavna rasprava: razlozi Murphyjevih odlazaka u urede ASIO-a, uloga i položaj ASIO-a, postojanje hrvatskog terorizma u Australiji, Bijedićev posjet Australiji i odnos liberalnih vlada prema događajima u hrvatskoj zajednici u Australiji.

Dan nakon što je Murphy podnio izvješće u Senatu u raspravi koja je uslijedila oporbeni su zastupnici prigovorili da je u svome nastupu propustio objasniti razloge koji su ga naveli na posjete uredima ASIO-a načinom na koji je to izvedeno, misleći pri tome na kasni noćni posjet regionalnom uredu u Canberri i raciju u sjedištu ASIO-a u pratnji policije koja je preuzela kontrolu nad zgradom i zapečatila sefove i urede. Murphy je dan ranije izbjegao jasan odgovor o razlozima zbog kojih je otišao u sjedište ASIO-a u pratnji policije pravdajući to pitanjem nacionalne sigurnosti.¹⁰⁴⁹

¹⁰⁴⁶ Isto.

¹⁰⁴⁷ Isto.

¹⁰⁴⁸ Isto.

¹⁰⁴⁹ Senate, No. 13, 28 March 1973, 609.

Međutim, s obzirom da je oporba nastavila inzistirati u traženju odgovora Murphy je naknadno priznao da je tijekom posjeta uredu ASIO-a u Canberri pronašao informaciju koja ga je „duboko uznemirila...[i]...stvorila mišljenje da je trebalo učiniti ono što [je] učinio zapečativši sefove i druga spremišta datoteka u sjedištu ASIO-a“.¹⁰⁵⁰

U nastavku zasjedanja Murphy je uporno odbijao otkriti o kojoj se vrsti informacije radi, tek je izjavio da je o svemu razgovarao s premijerom i da ima njegovu podršku. Nakon brojnih upita i zahtjeva za otkrivanjem sadržaja informacije koja je bila razlog da je trebao sačuvati informacije i zapečatiti sefove Murphy je izjavio da se informacija odnosila na hrvatski terorizam i da je bila povezana s Bijedićevim posjetom.¹⁰⁵¹

Ono što je Murphy uporno odbijao otkriti zastupnicima u Senatu objavile su 29. ožujka novine „Australian Financial Review“ koje su prenijele informaciju da je pokretač cijelih događaja upravo izvješće sa sastanka Odbora za terorizam i političko nasilje u Australiji nakon kojeg je nastao Huntov Memorandum 526.¹⁰⁵²

Premijer Whitlam u odgovoru na pitanja u Zastupničkom domu izbjegavao je raspravljati o slučaju Murphyjeve racije, pri čemu je bio "proračunato arogantan", stoji u komentaru američkog veleposlanstva u Canberri.¹⁰⁵³

Izostanak Murphya sa sjednice Senata 29. ožujka opravdao je njegov zamjenik ispričavši ga obavezama poslova glavnog državnog odvjetnika.¹⁰⁵⁴ Oporbeni su zastupnici prilikom upućivanja pitanja njegovom zamjeniku u više navrata, unatoč upozorenjima predsjedavajućeg, ironizirali njegovu „izvanrednu odsutnost“.¹⁰⁵⁵

Murphy je o motivima za raciju u sjedištu ASIO-a na pitanja zastupnika ponovno odgovarao 3. travnja i tada je prvi put spomenuo međuresorni sastanak Odbora za terorizam i političko nasilje u Australiji na kojem se između ostalog raspravljalo o izvješću kojeg je trebao podnijeti u Senatu. Ocijenio je pritom da „odluka donesena na tom sastanku nije bila u skladu s demokratskim procesima i da bi kao takva uznemirila svakog časnog senatora“.¹⁰⁵⁶

¹⁰⁵⁰ Isto, 602.

¹⁰⁵¹ Isto, 603.

¹⁰⁵² Senate, No. 13, 29 March 1973, 657.

¹⁰⁵³ „Second day of Parliamentary Debate on Yugoslav Terrorism“, <https://file.wikileaks.org/oc/2472/2010.pdf>, (Pristup ostvaren 26. 4. 2022.)

¹⁰⁵⁴ Senate, No. 13, 29 March 1973, 657.

¹⁰⁵⁵ Isto, 661.

¹⁰⁵⁶ Senate, No. 14, 3 April 1973, 740.

Priznao je da premijer osobno vodi istragu o nastanku navedenog dokumenta te da do okončanja istrage ništa ne želi prejudicirati.¹⁰⁵⁷ Oporba je nakon više ponovljenih upita i zahtjeva da se predoči sadržaj dokumenta koji je Murphyja uznemirio u konačnici dobila njegovu potvrdu da je u sjedište ASIO-a otišao u potrazi za originalnim dokumentom i za drugim s njima povezanim dokumentima,¹⁰⁵⁸ a naknadno je na pitanje zastupnika izjavio da je izvješće sastavio zaposlenik ASIO-a.¹⁰⁵⁹ Stvarni razlog svoga odlaska u sjedište ASIO-a Murphy je naveo tek nakon nagovora svojih stranačkih kolega u svrhu obrane od napada oporbenih zastupnika.¹⁰⁶⁰

Murphyjeve postupke u Zastupničkom domu branio je premijer Whitlam. Potvrdio je da nije znao za namjeru njegova odlaska u ASIO, odnosno posjeta kako ga je on nazivao, ali je dodao da je ne samo ovlastio nego i uputio na istragu o izvješćima ministarstava i njihovih odjela o terorističkim aktivnostima u Australiji. Odbacio je optužbe da je Murphy prekršio zakon preuzimanjem kontrole nad prostorijama ASIO-a i oduzimanjem dokumenata koji su vlasništvo Commonwealtha.¹⁰⁶¹

Dapače, tvrdio je da je Murphy postupao upravo u skladu sa zakonom, argumentirajući da je glavni državni odvjetnik nadležan za ASIO. S obzirom da je u nastavku odgovaranja na pitanja zastupnika o Murphyjevoj raciji i ASIO-u Whitlam u dobrom dijelu odgovora govorio o prijateljskim odnosima s Jugoslavijom i potrebi zaštite jugoslavenskih doseljenika i njihovih prostorija oporbeni su zastupnici prigovorili da se ne drži teme i da u odgovaranju na pitanja koja su mu postavljena odugovlači s ciljem proteka predviđenog vremena od 45 minuta za pitanja oporbenih zastupnika. Whitlam je nakon burne rasprave o parlamentarnoj proceduri ustvrdio da je proteklo navedeno vrijeme za pitanja zastupnika te je zatražio da mu se ista dostave u pisanom obliku.¹⁰⁶²

Whitlamovo objašnjenje Murphyjeve racije kao posjeta u okviru nadležnosti glavnog državnog odvjetnika javnosti nije prihvatila kao opravdan, a u novinama se i nekoliko mjeseci nakon događaja mogao pronaći natpis ispod karikature u kojem državni službenik na ulasku u

¹⁰⁵⁷ Isto, 751.-752.

¹⁰⁵⁸ Isto, 741.

¹⁰⁵⁹ Isto, 745.

¹⁰⁶⁰ Senate, No. 14, 4 April 1973, 845.

¹⁰⁶¹ House, No. 13, 29 March 1973, 853.-854.

¹⁰⁶² Isto.

ured od Whitlama moli za objašnjenje: „Prije nego išta kažeš, Gough, da ne bi bilo neke semantike. Je li ovo službeno, neslužbeno, racija ili posjet?“. ¹⁰⁶³

Tijekom sljedeće rasprave u Zastupničkom domu Whitlam je izjavio da on i Murphy nisu znali za sastanak od 2. ožujka na kojem je nastao Memorandum 526. već da su za njega saznali 16. ožujka. S obzirom da su na sastanku aktivno sudjelovali predstavnici Ministarstva vanjskih poslova na čelu kojeg se Whitlam u tom trenutku nalazio i predstavnici Ureda glavnog državnog odvjetnika na čelu kojeg se nalazio Murphy postavlja se pitanje je li Whitlam u parlamentu lagao ili im njihovi podređeni nisu prenijeli informaciju o održavanju navedenog sastanka. U nastavku zasjedanja Whitlam je na inzistiranje oporbenih zastupnika potvrdio mišljenje da postoje indikacije da se radilo o uroti državnih službenika s ciljem zadržavanja informacija od parlamenta. ¹⁰⁶⁴

O navedenim događajima Whitlam se očitovao i na konferenciji za medije 3. travnja 1973. godine. Novinari su od njega, jednako kao i zastupnici od glavnog državnog odvjetnika Murphyju u parlamentu, tražili komentar vezano za trenutak pretresa domova Hrvata izvedenih 1. travnja, „nakon što je glavni državni odvjetnik Murphy bio na udaru kritika da u Senatu nije iznio dovoljno dokaza o hrvatskim terorističkim aktivnostima“. ¹⁰⁶⁵

Whitlam je na pitanje zašto pretresi nisu izvedeni ranije tijekom četiri mjeseca mandata vlade odgovorio protupitanjem o razlozima zbog kojih nisu izvedeni prije dvije ili četiri godine, prebacivši na taj način odgovornost na prethodne vlade, slično kao što je to činio glavni državni odvjetnik Murphy u parlamentu. Odbacio je da je upotrijebio riječ „zavjera“ za sastanak nakon kojeg je sastavljen Memorandum 526. uz obrazloženje da je citirao riječi vođe oporbe i čelnika Liberalne stranke Billya Sneddena. ¹⁰⁶⁶

Potvrdio je da je u tijeku istraga i da za vrijeme njezina trajanja nije u mogućnosti komentirati njezine nalaze. Izjavio je tom prilikom da stoji pri izrečenoj optuži protiv prethodne liberalne vlade da je jugoslavenskoj vladi lagala da nema dokaza na temelju kojih bi mogla procesuirati pojedince, a svoj je stav temeljio na izjavi glavnog državnog odvjetnika Murphyja u Senatu od 27. ožujka 1973. godine. Odgovorio je pri tome da ne zna razlog Murphyjeva

¹⁰⁶³ „The Lionel Murphy enigma“, *The Bulletin*, 5 May 1973, 15.

¹⁰⁶⁴ House, No. 14, 3 April 1973, 955.-958.

¹⁰⁶⁵ „Prime Minister’s Press Conference, Parliament House, Canberra, 3 April 1973“,

https://web.archive.org/web/20050719182401/http://www.whitlam.org/collection/1973/19730403_PM_Press_Conference/, (Pristup ostvaren 14. 7. 2022.)

¹⁰⁶⁶ Isto.

ponoćnog posjeta regionalnom uredu ASIO-a u Canberri, prebacivši razgovor na rezultate događaja iz sjedišta ASIO-a u Melbourneu.¹⁰⁶⁷

Odbio je pri tome prebaciti na ASIO obavezu da obavijesti glavnog državnog odvjetnika Murphyja o izvješću sa sastanka održanog 2. ožujka 1973., uz mišljenje da je trebao biti obavješten, ali nije odgovorio tko je to trebao učiniti. Potvrdio je pri tome da vlada ne razmatra daljnje imenovanje Petera Barboura za generalnog direktora ASIO-a nakon isteka mandata. Odbacio je pri tome da se istraga o sastanku od 2. ožujka 1973. koja je bila u tijeku odnosi na Barboura te da je njegov položaj povezan s njezinim rezultatima.¹⁰⁶⁸

Na pitanje novinara zašto glavni državni odvjetnik Murphy nije nazvao Barboura i tražio objašnjenje o dokumentu nađenom u regionalnom uredu ASIO-a u Canberri izbjegao je odgovoriti te je uputio da odgovor na to pitanje traže od Murphyja.¹⁰⁶⁹

Unatoč tome što je Whitlam odbio detaljnije komentirati sastanak međuresornog Odbora od 2. ožujka 1973. nakon kojeg je nastao Memorandum 526., pravdajući se da je istraga u tijeku, jugoslavenske novine prenijele su da je Whitlam izjavio da su određeni visoki dužnosnici ASIO-a na sastanku „nastojali da se prikaže kako se ustaški teroristi ne obučavaju u Australiji“.¹⁰⁷⁰ Pogrešno je pritom preneseno i da je predstavnik Ministarstva vanjskih poslova na sastanku predložio da se u odnosu na jugoslavensku diplomatsku notu ostane pri stavu da ne postoje dokazi o terorističkoj aktivnosti u Australiji.¹⁰⁷¹

Jugoslavenska „Borba“ otišla je i korak dalje tvrdnjom da se u navedenom slučaju radi o djelovanju naslijeđenog administrativnog aparata prethodne liberalne vlade „koji je ostao u savezu s reakcionarnim članovima bivše vlade i drugim konzervativnim političarima“ i koji je nastavio „da čini smetnje novoj vladi u nizu pitanja, posebno u iskorjenjivanju ustaškog terorizma i ekstremizma drugih desnih i profašističkih snaga“.¹⁰⁷²

U zaključku o motivima Murphyjevih posjeta uredima ASIO-a moguće je izdvojiti nekoliko činjenica. Posjet regionalnom uredu ASIO-a u Canberri bio je potaknut traženjem dokaza o hrvatskom terorizmu u Australiji i brizi o Bijedićevoj sigurnosti. Međutim, iz razgovora s regionalnim direktorom ASIO-a vidljivo je da se Murphy za vrijeme posjeta u

¹⁰⁶⁷ Isto.

¹⁰⁶⁸ Isto.

¹⁰⁶⁹ Isto.

¹⁰⁷⁰ „Vitlem: Bilo je pokušaja prikrivanja ustaške djelatnosti“, *Borba*, god. LII., br. 92., 4. aprila 1973., 2.

¹⁰⁷¹ Isto.

¹⁰⁷² „Činovnici kriju istinu“, *Borba*, god. LII., br. 100., 12. aprila 1973., 3.

nekoliko navrata osvrnuo na tvrdnje njegova prethodnika Greenwooda o nedostatku dokaza o postojanju hrvatskog terorizma pri čemu je jasno izrazio namjeru iznošenja suprotnih tvrdnji prilikom podnošenja izvješća u Senatu. Iz navedenog se može zaključiti da su njegove namjere bile i politički motivirane, s ciljem traženje dokaza kojima bi diskreditirao Greenwooda i prethodnu liberalnu vladu.

Racija u sjedištu ASIO-a bila je motiviran traženjem dokaza o navodno organiziranoj uroti više državnih tijela protiv Murphyja. Međutim, nije točna Murphyjeva tvrdnja s kojom je nastupio u Senatu da je sa odlaskom u sjedište ASIO-a pronašao potvrdu svojih sumnji o organiziranju urote s obzirom da nikakve dokaze o organiziranju urote nije pronašao jer ona nikada i nije bila organizirana.

Murphyjeva izjava o potvrdi razloga posjeta mogla bi se jedino odnositi na njegovu tvrdnju da je pronašao dokaze o postojanju hrvatskog terorizma na način kako ih je on interpretirao.

Postavlja se i pitanje zašto Murphy o namjeri preuzimanja kontrole nad sjedištem ASIO-a od strane policije uoči njegova dolaska nije prethodno obavijestio premijera Whitlama i bi li se on složio s navedenim postupanjem. Murphy na navedeno pitanje u Senatu nije dao jasan odgovor unatoč tome što je priznao da su postojale informacije koje su se ticale ne samo njega osobno nego i premijera.¹⁰⁷³

Američko veleposlanstvo u Canberri u dopisu upućenom Uredu glavnog državnog tajnika SAD-a navodi o izvještajima koji svjedoče je da premijer Whitlam na informaciju o Murphyjevoj raciji „poljubičastio“, ali nije navedeno tko je izvor navedenog izvještaja.¹⁰⁷⁴

„New York Times“ je o cijelom događaju objavio u dugom članku naslova „Racija australske policije u uredima nacionalne tajne službe“. Prenio je izjavu vladinog dužnosnika iz Canberre koji je događaj usporedio kao istovjetan s napadom vojske na mornaricu. U usporedbi s SAD-om bilo bi to kao da je FBI izveo raciju nad CIA-om, stajalo je u članku.¹⁰⁷⁵

Brian Carrol, autor Whitlamove biografije, iznosi mišljenje da je Murphyjevu raciju moguće ocijeniti ili kao primjer političke naivnosti ili Murphyjeve bahatosti, ali i time da je bio

¹⁰⁷³ Senate, No. 13, 27 March 1973, 559.

¹⁰⁷⁴ „Second day of Parliamentary Debate on Yugoslav Terrorism“, <https://file.wikileaks.org/oc/2472/2010.pdf>, (Pristup ostvaren 26. 4. 2022.)

¹⁰⁷⁵ B. Carroll, n. dj., 104.

vođen „prikrivenim osjećajem suparništva s Whitlamom“.¹⁰⁷⁶ Kao jedno od mogućih objašnjenja cijelog događaja ponudio je i osjećaj rivalstava između ASIO-a i CP-a. Iznesena je optužba da je upravo iz CP-a u melbournške novine „Herald“ stigla informacija o Murphyjevom odlasku u sjedište ASIO-a nakon čega je događaj iznenada postao racijom.¹⁰⁷⁷

U kolovozu 1973. Whitlam je u televizijskom intervjuu Davidu Frostu priznao Murphyjevu raciju kao „najveću pogrešku koju je njegova vlada učinila“.¹⁰⁷⁸

Murphy je u svome nastupu u Senatu odbacio konstataciju da je u svom postupanju bio politički motiviran, ili da je s njegove strane postojao zahtjev za dokumentom, datotekom ili informacijom koji bi trebali biti korišteni u svrhu stranačke politike, uz zaključak da vladine organizacije, ne samo ASIO već i policijske snage, ne smiju biti upotrebljavane s tim ciljem.¹⁰⁷⁹

Međutim, ostaje činjenica da se tijekom posjeta uredima ASIO-a više puta referirao na prethodnog glavnog državnog odvjetnika i prethodne vlade, kao i mišljenje zaposlenika ASIO-a da je tijekom navedenih razgovora priželjkivao optužbu ASIO-a na račun prethodne vlade. Upravo je prilikom drugog razgovora u sjedištu ASIO-a upotrijebljena riječ ravnodušnost koju je Murphy tijekom podnošenja izvješća u Senatu često koristio kada je opisivao odnos prethodnog glavnog državnog odvjetnika i liberalnih vlada prema pitanjima hrvatskog terorizma u Australiji.

9.4. Uloga i položaj ASIO-a

Jedna od tema na koju su se oporbni zastupnici u raspravama više puta referirali bila je uloga i položaj ASIO-a uoči, tijekom i nakon posjeta glavnog državnog odvjetnika Murphyja njegovim uredima. S obzirom na to da je Murphy u Senatu u više navrata na pitanja zastupnika o suradnji s ASIO-m odgovarao da mu nisu bile uskraćene informacije¹⁰⁸⁰ oporba je

¹⁰⁷⁶ B. Carroll, n. dj., 104.; „National Archives Background Briefing on the 1973 Cabinet Papers“, https://web.archive.org/web/20041224234247/http://www.whitlam.org/html/2003/hancock_2003.html, (Pristup ostvaren 26. 4. 2022.)

¹⁰⁷⁷ Isto.

¹⁰⁷⁸ B. Carroll, n. dj., 104.; „National Archives Background Briefing on the 1973 Cabinet Papers“, https://web.archive.org/web/20041224234247/http://www.whitlam.org/html/2003/hancock_2003.html, (Pristup ostvaren 26. 4. 2022.)

¹⁰⁷⁹ Senate, No. 13, 28 March 1973, 538., 609.-610.

¹⁰⁸⁰ Senate, No. 14, 3 April 1973, 538., 740.

upozoravala da stoga i nije bilo potrebe za posjetima uredima ASIO-a na način kako je to provedeno.¹⁰⁸¹

Sličan stav dijelio je i generalni direktor Barbour i njegovi najbliži suradnici. Osim načina na koji su posjeti izvedeni za Barboura su posjeti bili neočekivani i iz razloga što je samo dva dana ranije, 14. ožujka, održan sastanak njega i njegovih najbližih suradnika s glavnim državnim odvjetnikom Murphyjem na kojem je dogovorena priprema dokumenata o raznim aspektima hrvatske zajednice u Australiji.¹⁰⁸²

Bio je to jedan od uobičajenih razgovora kakav je održan više puta i nijednom tijekom razgovora Murphyju nije odbijen zahtjev za uvidom u dokumente koje je zatražio niti je postojala ijedna indikacija da ASIO nije spreman podijeliti s njim informacije i dokumente koje posjeduje. Atmosfera na sastanku toga dana bila je uobičajena i postojala je jasna namjera najkasnije do 17. ožujka 1973. pripremiti sve dokumente tražene od strane glavnog državnog odvjetnika, stoji u izvješću ASIO-a. Upravo je zbog toga Murphyjev posjet regionalnom uredu i sjedištu ASIO-a u očima Barboura i njegovih suradnika doživljen kao manjak povjerenja od strane glavnog državnog odvjetnika i vlade.¹⁰⁸³

Unatoč održanim sastancima Murphy se u Senatu branio da je bio nezadovoljan količinom informacija koje je dobivao te da je dobivši određene podatke i savjete, a da nije naveo njihove izvore, odlučio posjetiti ured ASIO-a u Canberri.¹⁰⁸⁴ Čestim traženjem odgovora na pitanje od koga je trebalo zaštititi informacije u sjedištu ASIO-a¹⁰⁸⁵ i zašto o posjetu nije prethodno obavijestio generalnog direktora ASIO-a¹⁰⁸⁶ oporba je nastojala od Murphya izvući priznanje o njegovom nepovjerenju u ASIO.

Međutim, Murphy u svojim odgovorima nije izravno izrekao optužbu na račun ASIO-a, iako su njegovi postupci očito pokazivali veliko nepovjerenje prema organizaciji. Oporbeni zastupnici upozoravali su pri tome na opće negativan stav Laburističke stranke prema ASIO-u i prije dolaska na vlast podsjetivši da je na kongresu stranke 1971. pri glasanju o raspuštanju ASIO-a 23 od 46 članova bilo za raspuštanje organizacije te su izrazili sumnju da su posljednji događaji samo uvod u ono što bi se moglo dogoditi.¹⁰⁸⁷ Unatoč tome što je Murphy prilikom

¹⁰⁸¹ AU-NAA-12389, A95, Introduction, 3.

¹⁰⁸² Isto.

¹⁰⁸³ Isto.

¹⁰⁸⁴ Senate, No. 14, 3 April 1973, 746.

¹⁰⁸⁵ Senate, No. 14, 4 April 1973, 814.

¹⁰⁸⁶ Senate, No. 13, 28 March 1973, 602.

¹⁰⁸⁷ Senate, No. 13, 27 March 1973, 594.-595.; Senate, No. 13, 29 March 1973, 659.

navedenog glasanja bio protiv ukidanja ASIO-a¹⁰⁸⁸ oporbeni su zastupnici inzistirali u traženju odgovora na pitanje: „zašto je glavni državni odvjetnik uništio Australску sigurnosno-obavještajnu agenciju?“.¹⁰⁸⁹

U jednoj od kasnijih rasprava u Senatu optužili su ga da je ASIO sačuvao jedino iz razloga kako bi ga pretvorio u „političku policiju“ te da je „Jednim namjernim, histeričnim činom [...] uništio povjerenje u našu sigurnosnu organizaciju [...] u drugim zemljama i doveo u opasnost ljude diljem Australije, od kojih su mnogi vrlo hrabri ljudi koji održavaju dostupnost informacija.“¹⁰⁹⁰

Zastupnici vladajuće većine upozoravali su da je rasprava o opravdanosti upada u ASIO zapravo skretanje pažnje s rasprave o dokumentima o hrvatskom terorizmu i dokumentima koji diskreditiraju prethodnu vladu. Branili su pravo glavnog državnog odvjetnika da u slučaju bilo kakve sumnje o tome dobiva li potpune informacije ima dužnost podatke dobiti što je brže moguće kako bi se izbjeglo moguće krvoproliće.¹⁰⁹¹

Unatoč tome što u raspravama nakon cijelog slučaja Murphy nije jasno kritizirao postupke ASIO-a u mandatima prethodnih vlada ostaje činjenica da su Laburistička stranka i on osobno bili jako nepovjerljivi prema radu organizacije.

Ubrzo nakon racije postavilo se pitanje je li postupanje glavnog državnog odvjetnika Murphya i CP-a bilo u skladu s zakonom. ASIO je uspostavljen Zakonom o ASIO-u iz kojeg su se oporbeni zastupnici pozivali na članak u kojem stoji da je ASIO pod kontrolom generalnog direktora¹⁰⁹² i da je oslobođen od ministarskih uputa.¹⁰⁹³ Pozivali su se i na zakon o odgovornostima glavnog državnog odvjetnika prema kojem nigdje nije navedeno da ima autoritet za akcije koje je poduzeo na način kako je to učinio, kao i da ASIO nije dio njegova Ureda.¹⁰⁹⁴ Isticali su da CP-a nije imala nikakav nalog ili drugo pisano ovlaštenje za bilo koju radnju koju su proveli za vrijeme racije u sjedištu ASIO-a.¹⁰⁹⁵

Murphy je prilikom podnošenja izvješća u Senatu 27. ožujka 1973. potvrdio da je policija postupila u skladu s uputama koje im je dao pozivajući se na legitimitet glavnog

¹⁰⁸⁸ Senate, No. 13, 29 March 1973, 660.

¹⁰⁸⁹ Senate, No. 13, 27 March 1973, 547.

¹⁰⁹⁰ Senate, No. 14, 4 April 1973, 839.-840.

¹⁰⁹¹ Senate, No. 13, 27 March 1973, 593.

¹⁰⁹² NAA: 12389, A95, Notes of the „Control of ASIO“, 1., 153., Senate, No. 14, 4 April 1973, 822.

¹⁰⁹³ Senate, No. 13, 27 March 1973, 588.-589., Senate, No. 14, 4 April 1973, 822.

¹⁰⁹⁴ Senate, No. 14, 4 April 1973, 815.

¹⁰⁹⁵ Senate, No. 13, 27 March 1973, 552.

državnog odvjetnika. Naglasio da je sve učinjeno prema zakonu i da je na njemu odgovornost za sve poduzete mjere.¹⁰⁹⁶

Novine „Australian Financial Review“ prenijele su 30. ožujka 1973. izjavu premijera Whitlame da Murphy nije prekršio zakon svojim posjetima regionalnom uredu i sjedištu ASIO-a.¹⁰⁹⁷ Whitlam je pri tome objasnio da je glavni državni odvjetnik prema dužnosti odgovoran za generalnog direktora ASIO-a i da ima potpuno pravo razgovarati o stvarima o kojima su raspravljali. Dotaknuo se pri tome i prethodne vlade i izjavio da je Murphy „pokušao učiniti ono je njegovi prethodnici očito nisu uspjeli – slijediti izvještaje odjela i ministarstava o porastu terorističkih aktivnosti u Australiji“, posebno spomenuvši prethodnog glavnog državnog odvjetnika Greenwooda i premijera McMahona „koji ga je zaposlio“.¹⁰⁹⁸

ASIO se na novinski članak „Australian Financial Reviewa“ referirao istog dana. U vlastitom internom izvještaju o cijelom događaju iznesen je zaključak da su pripadnici CP-a ušli u zgradu uz dopuštenje zaštitara ASIO-a prilikom čega su objasnili da postupaju prema uputi glavnog državnog odvjetnika. Glavni odgovorni pripadnik policije prijavio se kod generalnog direktora i obavijestio ga o namjeri pečačenja svih spremišta prema uputi glavnog državnog odvjetnika. Generalni direktor prihvatio je argument da je navedeno postupanje u skladu s autoritetom glavnog državnog odvjetnika i nije izdao zapovijed da se policija povuče i ne izvrši pečačenje spremišta.¹⁰⁹⁹

Generalni direktor izdao je i preporuku da se zaposlenici ASIO-a okupe u predvorju zgrade te da ne odlaze u svoje urede. Nijedan člana ASIO-a nije bio lišen slobode i nije bilo postupanja od strane policije ukoliko je ijedan od zaposlenika želio napustiti zgradu. U zaključku izvještaja stoji da nije bilo kršenja zakona u vezi s navedenim događanjima.¹¹⁰⁰

U kasnijem izvještaju ASIO-a od 29. lipnja 1973. navedeno je i dopunjeno mišljenje. Prihvaćen je stav da je CP-a postupala prema uputi glavnog državnog odvjetnika i da nije namjeravala počinuti protuzakonito djelo. Međutim, istovremeno je istaknuto da prema Zakonu o ASIO-u glavni državni odvjetnik nema pravo izdati takvu zapovijed, unatoč tome što je generalni direktor dao pristanak za postupanje policije.¹¹⁰¹

¹⁰⁹⁶ Isto.

¹⁰⁹⁷ „Murphy's ASIO visit „not ilegal“, *Australian Financial Review*, 30 March 1973.

¹⁰⁹⁸ Isto.

¹⁰⁹⁹ NAA: 12389, A95, Notes of the „Control of ASIO“, 1.

¹¹⁰⁰ Isto.

¹¹⁰¹ Isto.

U izvješću stoji da je svojim davanjem pristanka na pretres Zakon o ASIO-u prekršio čak i generalni direktor koji je trebao prigovoriti na zahtjev glavnog državnog odvjetnika s argumentom da je izdana zapovijed protuzakonita. Glavni državni odvjetnik prekršio je Zakon o ASIO-u i prilikom davanja zapovjedi Marshallu da ostane u njegovoj pratnji za vrijeme leta iz Canberre u Melbourne s obzorom da nema ovlasti nad kretanjem zaposlenika ASIO-a, stoji u izvješću.¹¹⁰²

Zanimljivo je pratiti i reakcije generalnog direktora ASIO-a Barboura u razdoblju od same racije u sjedištu ASIO-a sve do kasnijih parlamentarnih rasprava. Barbour i njegovi najbliži suradnici sastali su se 16. ožujka poslijepodne, istoga dana nakon Murphyjeve racije u sjedištu ASIO-a, prilikom čega je odlučeno da će premijeru uputiti snažan protest zbog racije glavnog državnog odvjetnika u sjedištu ASIO-a u Melbourneu.¹¹⁰³

Sastanak s premijerom dogovoren već za sljedeći dan i Barbour je, u pratnji svojih suradnika Sir Johna Buntinga i Petera Stephena Wilenskog, iznio svoju žalbu i protestirao zbog događaja od prethodnog dana. Naknadno je zabilježio sadržaj razgovora i izdao poruku zaposlenicima ASIO-a u kojoj je izjavio da je uložio prigovor na postupanje glavnog državnog odvjetnika Murphyja.¹¹⁰⁴

Međutim, i premijer Whitlam i glavni državni odvjetnik Murphy porekli su da se generalni direktor žalio.¹¹⁰⁵ Murphy je tijekom rasprave u Senatu izjavio da je generalni direktor svjestan okolnosti koje su dovele do posjeta, da je o svemu razgovarao i s njim i s premijerom te da se nije žalio na ono što se dogodilo.¹¹⁰⁶

David McKnight u knjizi „Australia's Spies and their Secrets“ navodi da je dan nakon Murphyjeve racije došlo do sastanka vođe oporbe Billyja Sneddena i skupine visoko rangiranih zaposlenika ASIO-a koji su izrazili negodovanje činjenicom da se Barbour nije usprotivio Murphyju i CP-u u njihovom postupanju u sjedištu ASIO-a, uz izraženu sumnju da na njega nije moguće računati u daljnjem opiranju prema budućim postupcima laburističke vlade. Snedden se s navedenim navodno složio, uz komentar da Barbour „nije imao hrabrosti ustati i boriti se“.¹¹⁰⁷

¹¹⁰² Isto.

¹¹⁰³ NAA: 12389, A95, Edited version of report, Did ASIO Complain?, 1.

¹¹⁰⁴ Isto.

¹¹⁰⁵ Isto.

¹¹⁰⁶ Senate, No. 13, 27 March 1973, 555.; Senate, No. 13, 28 March 1973, 605.; Senate, No. 14, 3 April 1973, 739.

¹¹⁰⁷ „Is Murphy a KGB agent?“, <https://www.davidmcknight.com.au/archives/2006/07/murphy-kgb-agent> (Pristup ostvaren 18. 2. 2023.)

Prema McKnightu Snedden se pribojavao da bi Murphy nakon odlazaka u urede ASIO-a od 15. i 16. ožujka mogao nastaviti traženju dokumenata ASIO-a koji, prema riječima jednog od zaposlenika ASIO-a, sadrže „prljavštinu u dosjeima političara“.¹¹⁰⁸ Upravo su se iz navedenih strahova Snedden i njegov zamjenik Phillip Lynch usprotivili kasnijem zahtjevu senatora Demokratske radničke stranke za pokretanjem sudske istrage afere, jer „nisu bili sigurni koje bi daljnje dokumente koji se odnose na njih Murphy mogao pronaći“.¹¹⁰⁹

Iako su ga stranački kolege Jim McClelland i George Negus nagovarali da od vlade zatraži dopuštenje da otpusti Barboura Murphy se nakon početnog razmišljanja o navedenom ipak predomislio.¹¹¹⁰

Zastupnici vladajuće većine u odgovoru na prigovor oporbe da se generalni direktor Barbour žalio na postupanje glavnog državnog odvjetnika Murphyja odgovorili su da nisu čuli nikakvu pritužbu od strane generalnog direktora. Pozivali su se na njegovu stručnost i principijelnost argumentom da je, ako pozna Zakon o ASIO-u i ako je postojalo njegovo kršenje, trebao ponuditi ostavku ukoliko se glavni državni odvjetnik ponašao neprimjereno organiziravši posjet ASIO-u bez naloga za pretragu ili oduzimanjem dokumenata.¹¹¹¹

Očito je tijekom razgovora generalnog direktora Barboura s premijerom Whitlamom i glavnim državnim odvjetnikom Murphyjem došlo do konsenzusa da se cijela situacija smiri koliko je moguće pri čemu niti jedna strana u nastavku rasprava oko cijelog slučaja nije iznosila međusobne optužbe. Potvrđuje to i Murphyjevo izvješće u Senatu od 27. ožujka 1973. tijekom koje nije iznio optužbe na račun ASIO-a. Tek je u nekoliko kasnijih odgovora na pitanja oporbenih zastupnika izjavio da nije bio zadovoljan količinom informacija koje je dobivao, ali nije naveo je li se to odnosilo na generalnog direktora ili općenito na organizaciju u cijelosti.

Oporba je istoga dana predložila da generalni direktor Barbour u Senatu iznese svoje viđenje o cijelom događaju i o postojanju nepobitnih dokaza o prisutnosti hrvatskog terorizma u Australiji. Murphy je kratko odgovorio da će o toj mogućnosti razgovarati s Barbourom, uz opasku da je to „zanimljiv prijedlog“.¹¹¹² Međutim, već je sljedećeg dana na ponovljeno pitanje odgovorio da to nije bila tema njihova razgovora. Upitan o međusobnim odnosima i suradnji

¹¹⁰⁸ Isto.

¹¹⁰⁹ Isto.

¹¹¹⁰ Isto.

¹¹¹¹ Senate, No. 13, 27 March 1973, 538., 592.-593.

¹¹¹² Isto, 559.

rekao je da je njihov odnos „vrlo skladan“ te da je Barbour: „bez sumnje, tolerantna osoba, jednako kao i ja“. ¹¹¹³

Murphy je već sljedećeg dana u Senatu priznao da je s vremena na vrijeme postojala zabrinutost oko toga drži li se ASIO zakona prema kojima je uspostavljen i prema kojima je dužan djelovati te kako je nužno da se njegove funkcije i djelovanje ne šire izvan propisanog područja rada, kao i da je nužno da se ne koristi za političke i stranačke svrhe. Najavio je da će nastojati u parlamentu predstaviti što više podataka o djelovanju ASIO-a s ciljem „razbijanja vela tajnosti koje se nadvilo oko organizacije“ i u svrhu rasta povjerenja i zadovoljstva njezinim radom. Najavio je i da namjerava izraditi cjelovito izvješće o strukturi i operacijama ASIO-a te njegovim odnosima s izvršnom vlasti. ¹¹¹⁴

9.5. Posjet Džemala Bijedića

Drugi razlog koji je Murphy naveo u Senatu kao razlog odlaska u urede ASIO-a, pored hrvatskog terorizma, bio je dolazak jugoslavenskog premijera Džemala Bijedića i potreba prikupljanja informacija u cilju osiguranja sigurnosti njega i njegove pratnje. Jednako kao i u slučaju hrvatskog terorizma Murphy se u Senatu branio da je kao rezultat posjeta pronađeno mnogo korisnih informacija, i o hrvatskom terorizmu i o dolasku premijera Bijedića. ¹¹¹⁵

Naveo je da je iz više izvora dobio informacije o značajnoj opasnosti za Bijedićevu sigurnost, toliko ozbiljnih da se razmišljalo i o otkazivanju posjeta, ali da je vlada u konačnici donijela odluku da posjet ne treba biti otkazan nakon čega su poduzete najstrože mjere predostrožnosti ikad. ¹¹¹⁶

Vijest o prijedlogu policije za otkazivanjem posjeta zbog mogućnosti atentata objavile su novine „Sun“ 15. ožujka. U članku je objavljeno da je vlada svjesna preporuke policije, ali i da je za otkazivanje posjeta u ovoj fazi prekasno, kao i da su izvedeni pretresi kuća Hrvata u potrazi za eksplozivom i oružjem. Otkriveno je pri tome da su u Canberri angažirana tri detektiva posebnog odjela policije iz Melbournea, kao i da su se policijske snage proteklih

¹¹¹³ Senate, No. 13, 28 March 1973, 610.

¹¹¹⁴ Isto, 613.

¹¹¹⁵ Senate, No. 14, 3 April 1973, 538., 740.

¹¹¹⁶ Isto, 741.-742.

snaga kretale među Hrvatima okupljenima oko „Australско-hrvatskog kluba i „Hrvatskog nogometnog kluba Deakin“ u Canberri.¹¹¹⁷

Bijedićev posjet Australiji bio je tema rasprave u Senatu i prije Murphyjevih odlazaka u urede ASIO-a. Murphy je u odgovoru na pitanje zastupnika Laburističke stranke Jamesa Anthonya Mulvihilla¹¹¹⁸ o sigurnosti jugoslavenskog premijera Bijedića izjavio da je za Australiju izuzetno važno da posjet prođe bez ikakvih incidenata te je nastojao uvjeriti Senat da su poduzete sve potrebne mjere kako bi se osigurala sigurnost „ugledne osobe iz Jugoslavije“.¹¹¹⁹

Oporbeni zastupnici doveli su u pitanje Bijedićeve moralne vrijednosti pripisujući mu na primjer odgovornost za otmicu Krunoslava Draganovića u Italiji 10. rujna 1967. te su ironično upitali Murphya „namjerava li iskoristiti svoji dobro poznati interes za ljudska prava i raspitati se kod Bijedića je li Draganović još uvijek živ i kada će i hoće li uopće protiv njega biti iznesene formalne optužbe“.¹¹²⁰ Murphy je u svome odgovoru priznao da Bijedića nikada nije upoznao ili razgovarao s njim kao i da nema informacije o slučaju Draganoviću, a nije ni naveo hoće li o navedenom istražiti ili razgovarati prilikom Bijedićevog dolaska u Australiju.¹¹²¹

Zastupnici Liberalne stranke već su tada izrazili sumnju u prisutnost agenata jugoslavenske tajne službe u Australiji i njihov mogući dolazak u Bijedićevoj pratnji.¹¹²² Oporbena kritika Bijedićevog dolaska nastavljena je i nakon što je posjet Australiji završen. Zastupnici su propitkivali svrhu dolaska iz kojeg nije jasno je li ona bila politička, kulturna ili socijalna, kao i da se sastao jedino s zastupnicima Laburističke stranke, a da nije upoznao ikoga iz australskog javnog života.¹¹²³

¹¹¹⁷ AU-NAA-A6122, 2185, Operation Amber, Press Cutting Service, 1.

¹¹¹⁸ James Anthony (Tony) Mulvihill bio je zastupnik Laburističke stranke, aktivan u temama zaštite okoliša i radničkih prava, a tijekom političke karijere stvorio jake veze s jugoslavenskom zajednicom. Djelovao je u uvjerenju da su „australske sigurnosne službe pretjerano nadzirale određene jugoslavenske skupine zbog jugoslavenske komunističke vlade, dok su istovremeno malo obraćale pažnju na hrvatske ekstremiste“. Navedene je teme naročito snažno zastupao u vrijeme dok je bio član u senatskom Odboru za građanska prava migranata u Australiji, od svibnja 1973. do lipnja 1974., u vrijeme najintenzivnijih događaja oko hrvatske zajednice i Murphyjevih posjeta uredima ASIO-a (<https://biography.senate.gov.au/mulvihill-james-anthony/>, Pristup ostvaren 25. 6. 2021.).

¹¹¹⁹ Senate, No. 10, 7 March 1973, 206.

¹¹²⁰ Senate, No. 11, 14 March 1973, 411.

¹¹²¹ Isto.

¹¹²² Senate, No. 10, 8 March 1973, 260.-261.

¹¹²³ Senate, No. 13, 29 March 1973, 662., Senate, No. 14, 3 April 1973, 750.

Ironično su upitali Murphyja je li njegov posjet bio vrijedan uništenja ASIO-a i slijedi li sada uzvratni posjet australskog premijera komunističkoj Jugoslaviji¹¹²⁴ te „je li premijer Whitlam poslao poruku Titu da je u Australiji utišao Hrvate baš kao što to Tito radi kod kuće“.¹¹²⁵

Vladajući zastupnici odgovorili su u jednako ironičnom tonu, primjedbom da sigurnost australske delegacija tijekom posjeta Jugoslaviji, u kojoj su bili i laburistički zastupnik Mulvihill i liberalni zastupnik Sir William Aston, nije bila ugrožena te da „nisu morali biti zabrinuti bombaškim prijetnjama od strane skupina koje bi mogle napasti Australce jer ih nisu voljeli“.¹¹²⁶

Oporbeni zastupnici predbacivali su Murphyju da je u odabiru dokumenata koje je predočio u Senatu zapostavio pitanje terorizma u organizaciji jugoslavenskih vlasti. Istaknut je sadržaj dokumenta A.13, pripremljen od strane ASIO-a, u kojem se ubojstvo vođe HNOtpora Vjekoslava Luburića u Španjolskoj 20. travnja 1969. pripisuje jugoslavenskoj tajnoj službi kao i činjenica da jugoslavenska vlada javno izražava spremnost na djelovanje izvan Jugoslavije.¹¹²⁷

U dokumentu je između ostaloga navedeno kako je više inozemnih izvora navelo da je u posljednjih nekoliko godina porastao broj počinjenih ubojstava i pokušaja ubojstava nad istaknutim osobama unutar hrvatske zajednice u Europi. Zatraženo je objašnjenje je li u skladu s navedenim poduzet nadzor agenata koji su bili u pratnji jugoslavenskog premijera i što je poduzeto da se zaštiti hrvatska zajednica za vrijeme dok su takvi agenti bili u Australiji.¹¹²⁸

Oporba se pozivala na izvješće ASIO-a u kojem stoji kako su hrvatske organizacije svjesne da jugoslavenske državne vlasti održavaju kontinuirani interes za sve njihove aktivnosti, da je uvriježeno da među članovima hrvatskih organizacija postoje brojni agenti koji jugoslavenskim vlastima daju opsežna izvješća o njihovim aktivnostima kao i da postoji uvjerenje da se zastrašivanje i nasilje provodi preko službenih jugoslavenskih konzulata i veleposlanstva.¹¹²⁹

Podsjetili su na javni nastup Tita u Sarajevu 21. rujna 1972. prilikom kojeg je izjavio: „Ne bismo imali problema s Hrvatima u Jugoslaviji da ih nisu potakli i pomogli im teroristi iz

¹¹²⁴ Senate, No. 14, 3 April 1973, 750.

¹¹²⁵ Senate, No. 13, 29 March 1973, 662.

¹¹²⁶ Senate, No. 14, 4 April 1973, 843.

¹¹²⁷ Senate, No. 14, 3 April 1973, 746.

¹¹²⁸ Isto, 746.-747.

¹¹²⁹ Senate, No. 14, 4 April 1973, 538., 841.

Australije, ali mi ćemo ih riješiti. Već smo poslali agente naše tajne policije da ih love, i poslat ćemo ih još“.¹¹³⁰

Upozorili su pri tome na činjenicu da nikada nije upućena poruka jugoslavenskom predsjedniku da povuče agente svoje tajne službe i da ih australska vlada ne želi u svojoj zemlji.¹¹³¹ Murphy se u svome odgovoru pozivao na velik broj podnesenih dokumenata te da nije stigao proći kroz cijelu dokumentaciju, kao i da bi njegovo izvješće u Senatu trajalo predugo ukoliko bi se referirao na svaki priloženi dokument.¹¹³²

S obzirom da je Murphy u svome izvješću u Senatu naveo da ga je na raciju u ASIO-u potakla briga za Bijedićevu sigurnost i nepovjerenje u ASIO i količinu informacija koje je dobivao od njega postavlja se pitanje je li ASIO doista poduzeo sve potrebne aktivnosti da bi zaštitio Bijedića i njegovu pratnju i je li prikupljene informacije podijelio sa Uredom glavnog državnog odvjetnika i CP-om.

Analizom dokumenata ASIO-a o vođenju „Operacije Amber“ moguće je utvrditi da je već prilikom prve informacije o Bijedićevom dolasku, više od mjesec dana prije njegova dolaska i prije nego što je posjet javno objavljen, ASIO poduzeo brojne aktivnosti kako bi prikupio potrebne informacije koje je trebao osigurati za provođenje aktivnosti CP-a koja je bila glavni nositelj odgovornosti osiguranja Bijedića.

Poduzeto je prisluškivanje i praćenje kretanja i održanih sastanaka osoba koje su u njihovim bazama od ranije označeni kao ekstremni, zatraženo je angažiranje dodatnih osoba za prevođenje hrvatskog i srpskog jezika, kao i spremnost agenata ASIO-a za djelovanje u različitim dijelovima Australije o čemu su obaviješteni i svi regionalni uredi ASIO-a.

Ostvarena je suradnja s drugim državnim tijelima, policijom i sigurnosnim službama stranih država, a sve su informacije bile dijeljene preko uspostavljenog međuresornog tijela koje je koordiniralo cijelom organizacijom. Više od dva tjedna prije dolaska ASIO je izrazio sumnju u mogućnost organiziranja atentata na predstavnika strane države prilikom posjeta što je svakako bilo dovoljno za podizanje stupnja sigurnosti na najvišu moguću razinu.

U više je navrata ASIO u međusobnoj komunikaciji sjedišta s regionalnim uredima i CP-om i prije Murphyjeve racije za popis potrebnih radnji koristio opise poput: „maksimum

¹¹³⁰ Senate, No. 14, 7 April 1973, 203.

¹¹³¹ Senate, No. 14, 4 April 1973, 538., 842.

¹¹³² Senate, No. 14, 3 April 1973, 746.-747.

informacija“,¹¹³³ „maksimalni napor praćenja iz vlastitih resursa“,¹¹³⁴ „važnu odgovornost prikupljanja i prosljeđivanja relevantnih informacija“,¹¹³⁵ „ASIO resursi upotrijebljeni kao top prioritet“,¹¹³⁶ „važnost ove operacije“,¹¹³⁷ „stroga disciplina kako bi se osigurao prioritet operacije“¹¹³⁸ i slično.

Iz svega navedenog proizlazi da je do trenutka racije ASIO poduzeo širok spektar aktivnosti na najvišoj razini kako bi prikupio informacije o mogućim opasnostima za Bijedićevu sigurnost, kao i da je iste redovito dijelio s ostalim sudionicima zaduženima za njegovu sigurnost zbog čega je upitna Murphyjeva tvrdnja o razlozima pokretanja racije u ASIO-u zbog sumnje u njegovu nedovoljnu uključenost i dostupnost informacija.

Murphy je prilikom podnošenja izvješća u Senatu 27. ožujka ustvrdio da su to bile najveće mjere sigurnosti ikada poduzete, a potvrdila je to i SDS koja je i sama ocijenila da su mjere sigurnosti tijekom Bijedićevog posjeta podignute na vrlo visoku razinu zaključivši da su to doista bile „mere fizičkog obezbeđenja kakve do tada nisu preduzeli prilikom bilo koje druge posete stranog državnika“.¹¹³⁹

Međutim, ono što je Murphy izostavio u svome nastupu u Senatu je činjenica da je najveći dio tih mjera poduzet već nekoliko tjedana uoči njegove racije 16. ožujka pa je sukladno tome upitno koliko je pitanje Bijedićeve sigurnosti stvarno točan motiv i razlog za njegovu raciju u ASIO-u.

9.6. Racija u domovima Hrvata 1. travnja 1973. godine

Nove neugodnosti za hrvatsku zajednicu uslijedile su u nedjelju 1. travnja 1973. kada je u ranu zoru 260 pripadnika CP-a i policije savezne države Novi Južni Wales izvršilo je pretres

¹¹³³ AU-NAA-A6122, 2185, Operation Amber, ASIO, Operation 'Amber' (Instruction No 2.) Visit of Yugoslav Prime Minister, 9 March 1973, 1.

¹¹³⁴ Isto.

¹¹³⁵ AU-NAA-A6122, 2185, Operation Amber, ASIO, Visit of Yugoslav Prime Minister Dzemal Bijedic, 7 March 1973, 1.

¹¹³⁶ AU-NAA-A6122, 2185, Operation Amber, ASIO, Operation 'Amber' (Instruction No 2.) Visit of Yugoslav Prime Minister, 9 March 1973, 1.

¹¹³⁷ AU-NAA-A6122, 2185, Operation Amber, ASIO, Operation "Amber", 12 March 1973, 1.

¹¹³⁸ AU-NAA-A6122, 2185, Operation Amber, ASIO, Operation "Amber": Communication (Cryptographic), 13 March 1973, 1.

¹¹³⁹ HR-HDA-1561, 4.1/248, Monografija, 115.

68 domova hrvatskih obitelji u Sydneyju i Wollongongu. Tijekom pretresa zbog nezakonitog posjedovanja oružja i eksploziva uhićeno je 13 osoba, uključujući i jednu žensku osobu.¹¹⁴⁰

Bila je to najveća racija na Hrvate u Australiji i izazvala je veliku uznemirenost i nezadovoljstvu u hrvatskoj zajednici. Racija je izvedena kao izravna posljedica dokumenata predloženih u Senatu od strane glavnog državnog odvjetnika Murphyja, a motivirana je njegovom željom da političkim suparnicima pokaže dovoljno čvrste dokaze o postojanju hrvatskog terorizma u Australiji.

Oporbeni su zastupnici propitkivali su jesu li racije izvedene na temelju popisa koje je australskoj strani dostavio Bijedić i njegova delegacija tijekom posjeta i jesu li bile motivirane obavezom nametnutom od strane Jugoslavije i australskom željom da se dokaže u uspostavljanju boljih međudržavnih odnosa.¹¹⁴¹

Pomoćnik ministra vanjskih poslova potvrdio je da je tijekom razgovora s osobom iz inozemstva preuzeo i dokumente koji su sadržavali popis imena od kojih se neka podudaraju s osobama koje je u svome izvješću u Senatu spomenuo glavni državni odvjetnik Murphy.¹¹⁴² Navedeni dokument odnosio se na popis 111 osoba koje je SDS uručila CP-a uoči Bijedićevog posjeta, a već na sastanku sljedećeg dana CP-a je potvrdila da je vrlo dobro upoznata s najvećim dijelom navedenih osoba.¹¹⁴³

Murphy je u Senatu potvrdio da su u Sydneyju u racijama zbog posjedovanja eksploziva uhićeni Jakov Šuljak, Jerko Ravenjak, Vjekoslav Anić, Slavko Tokić i Tomo Juričić, dok su druge osobe optužene za razne kaznena djela koja uključuju i posjedovanje vatrenog oružja.¹¹⁴⁴ Australska vlada za potrebe suđenja angažirala je nekoliko vrhunskih odvjetnika, sa statusom „kraljičinih savjetnika“, za koje je smatrala da će biti jamstvo za osuđujuće presude „za sve teroriste za koje postoje argumenti“.¹¹⁴⁵

¹¹⁴⁰ „Commonwealth and New South Wales Police raid 68 Croatian homes in Sydney area April 1“, <https://file.wikileaks.org/oc/2472/19286.pdf> (Pristup ostvaren 26. 4. 2022.)

¹¹⁴¹ Senate, No. 13, 29 March 1973, 669.

¹¹⁴² Isto.

¹¹⁴³ HR-HDA-1561, 4.1/248, Monografija, 135.

¹¹⁴⁴ Senate, No. 14, 3 April 1973, 747.

¹¹⁴⁵ HR-HDA-1561, 4.1/248, Monografija, 126.

9.7. Izjava Ivora Greenwooda u Senatu 4. travnja 1973. godine

Bivši glavni državni odvjetnik Greenwood na Murphyjeve optužbe iznesene u Senatu 27. ožujka 1973. odgovorio je izjavom u Senatu 4. travnja. Odmah na početku obrušio se na Murphyja predbacivši mu da je umjesto najavljenog informiranja Sanata i naroda Australije o postojanju organiziranog hrvatskog terorizma u Australiji odabrao činjenice koje su mu odgovarale kako bi optužio i oklevetao određene ljude prikrivajući na taj način istinu.¹¹⁴⁶

Predbacio mu je da je u Senatu predočio više od 2.000 stranica dokumenata s dokazima za koje tvrdi da su neosporni, ali da na temelju njih nije sudski procesuirao nijednu osobu ili hrvatsku organizaciju. Greenwood je u svome nastupu optužio Murphyja za selektivno odabiranje dokumenata koji su mu išli u prilog uz istovremeno izostavljanje dokumenata koji otkrivaju pravo stanje stvari.¹¹⁴⁷

Pozvao se na dokument ASIO-a od 13. travnja 1972. u kojem na 11 stranica opširno stoji da većina nasilnih incidenata povezanih s jugoslavenskom zajednicom u Australiji, ukoliko i je djelo hrvatskih nacionalista, ne može biti povezana s ijednom organizacijom već je rezultat aktivnosti individualaca ili vrlo malene skupine, kao i da za navedene incidente nije potrebna organizacijska podrška već ograničena domišljatost pojedinca za nabavu eksploziva i konstrukciju jednostavnog detonirajućeg mehanizma.¹¹⁴⁸

Objasnio je da je upravo na temelju navedenog izvješća 20. srpnja 1972. u Senatu izjavio da dotadašnje istrage CP-a nisu otkrili nikakve vjerodostojne dokaze da bilo koja hrvatska revolucionarna teroristička organizacija postoji u Australiji, kao i da vlada ne može odbaciti tvrdnje da su pojedinci ili skupine pojedinaca uključeni u terorističke aktivnosti usmjerene u cilju postizanje hrvatske neovisnosti.¹¹⁴⁹

Greenwood je tijekom podnošenja izjave predočio dokument ASIO-a nastao nakon eksplozije bombe u stanu Marjana Jurjevića u Melbourneu u travnju 1972. godine u kojem stoji da čak i ako se može tvrditi da unutar neke hrvatske nacionalističke organizacije postoje pojedinci koji su skloni nasilju to ne bi pružilo dovoljne osnove za opću osudu organizacija, kao i da nema dokaza koji ukazuju da bombaški napadi nisu nasilni ispadi individualnih ekstremista. Potvrđuje to i dokument od 2. veljače 1971. u kojem je glavni direktor ASIO-a

¹¹⁴⁶ Senate, No. 14, 4 April 1973, 798.

¹¹⁴⁷ Senate, No. 14, 4 April 1973, 798., L. Shaw., n.dj., 325.-326.

¹¹⁴⁸ Senate, No. 14, 4 April 1973, 799.

¹¹⁴⁹ Isto.

naveo da nedostaju dokazi da je bilo koji od bombaških napada na jugoslavenske ustanove isplanirala određena organizacija, a ne pojedinačni ekstremisti.¹¹⁵⁰

Jednako tako predstavnici CP-a na zajedničkom sastanku s predstavnicima ASIO-a održanom 20. veljače 1971. s ciljem usklađivanja međusobne suradnje izvijestili su tajnika Ureda glavnog državnog odvjetnika da postoje naznake da su Hrvati uključeni u bombaške aktivnosti, ali da ih nije moguće pripisati određenoj organizaciji, prije nego individualcima ili manjim grupama.¹¹⁵¹

S obzirom da se Murphy prilikom podnošenja izvješća u Senatu 27. ožujka često pozivao na jugoslavensku diplomatsku notu nakon Bugojanske akcije u kojoj je HRB označen kao organizator terorističkih aktivnosti Greenwood je u svome odgovoru predočio dokumente u kojima ASIO izvještava Ministarstvo vanjskih poslova 24. ožujka 1970. i 15. kolovoza 1972. da prema njihovom mišljenju nije pronađen nijedan dokaz koji podržava jugoslavensku tvrdnju iz 1970. i diplomatsku notu iz 1972. da skupine okupljene oko HRB-a još uvijek postoje u Australiji i da djeluju u aktivnostima usporedivima s onima iz 1963. godine.¹¹⁵²

Jugoslavenska diplomatska nota iz 1972. sadržavala je brojne optužbe o hrvatskom terorizmu i tvrdnje da je u Australiji provođena obuka terorističkih skupina. Murphy je privremeni odgovor dan jugoslavenskoj vladi 20. kolovoza 1972. ocijenio kao blag dok ga je premijer Whitlam ocijenio kao laž. Greenwood se navedenom usprotivio argumentom da su kao posljedica diplomatske note provedene istrage i pretresi domova Hrvata nakon čega je obavješten da nisu pronađeni novi dokazi o jugoslavenskim tvrdnjama.¹¹⁵³

Još su u listopadu 1972. u novinama bile iznesene optužbe protiv Greenwooda da je radio na odgađanju davanja odgovora jugoslavenskoj vladi, iako je cijelo pitanje bilo u nadležnosti ministra vanjskih poslova, a ne njega kao glavnog državnog odvjetnika.¹¹⁵⁴

Posljednje izvješće koje je Greenwood primio kao glavni državni odvjetnik bilo je izvješće CP-a od 19. listopada 1972. u kojem se navodi da su i jugoslavenska vlada i razne skupine u Australiji s vremena na vrijeme izlazile s optužbama da su Hrvati prije svojih

¹¹⁵⁰ Isto.

¹¹⁵¹ Isto.

¹¹⁵² Isto, 800.

¹¹⁵³ Isto.

¹¹⁵⁴ Senate, No. 41, 10 October 1972, 1376.-1377.

odlazaka u Europu provodili tajne treninge u Australiji i da su svi takvi navodi detaljno istraženi, ali da nema održivih dokaza da su hrvatski ekstremisti obučeni u Australiji.¹¹⁵⁵

Greenwood je Murphyju predbacio da je svoje optužbe utemeljio na: 1. policijskom izvješću od 23. studenog 1972. koje zbog raspuštanja parlamenta nikada nije bilo prezentirano njemu i prethodnoj vladi, 2. preliminarnom policijskom izvješću od 17. kolovoza 1972. sastavljenom samo dan nakon primanja jugoslavenske diplomatske note povodom Bugojanske akcije u kojem stoji da su jugoslavenske vlasti provodile detaljnu istragu o vodećim hrvatskim nacionalistima u Australiji i da bi mogle biti u posjedu vjerodostojnih dokaza koji bi potkrijepili njihove navode.¹¹⁵⁶

Iz mnogih optužbi koje su proizlazile iz jugoslavenske diplomatske note u završnom izvješću policije tek je Jure Marić doveden u vezu s neidentificiranom hrvatskom nacionalističkom organizacijom za koju je izvještaj naveo da je očito postojala u Australiji i koja je bila angažirana u pokušaj rušenja priznate vlade Jugoslavije, dok za ostale optužbe nije bilo vjerodostojnog dokaza koji bi doveli do kaznenog progona.¹¹⁵⁷

Murphy se dakle pozivao na dio izvješća koji se odnosi na jugoslavensko posjedovanje vjerodostojnih dokaza dok se Greenwood u navedenom izvješću pozivao na dio koji potvrđuje napade na jugoslavenske misije u Australiji, ali i da počinitelji navedenih djela nisu otkriveni te da ne postoje dokazi da su djelo Hrvata. Umjesto preliminarnog policijskog izvješća od 17. kolovoza 1972. Greenwood se pozvao na ukupno izvješće sastavljeno dan nakon Murphyjeva govora u Senatu koje ukazuje da do završetka istrage tvrdnje jugoslavenske vlade ne mogu biti više od početnog komentara i da nisu u mogućnosti komentirati istinitost jugoslavenskih tvrdnji.

Izvještaj dalje navodi da policija u istragama nije pronašla vjerodostojne dokaze koji bi poduprli jugoslavenske optužbe o terorističkim grupama i treniranju u Australiji. Greenwood je Murphyja optužio da je dokumente koje je predočio u Senatu koristio selektivno pri čemu je kao primjer naveo izvješće ASIO-a od 7. rujna 1972. iz kojeg je Murphy u svome govoru u Senatu izostavio dio u kojem stoji da je do završetka istraga u Australiji i inozemstvu teško donijeti stvarnu procjenu jugoslavenske diplomatske note i da općenito ništa od materijala ne bi bilo od velike vrijednosti kao dokaz u pravnom smislu već da se sastoji od niza navoda koji zahtijevaju istragu.¹¹⁵⁸

¹¹⁵⁵ Senate, No. 14, 4 April 1973, 800.

¹¹⁵⁶ Isto, 800.-802.

¹¹⁵⁷ Isto, 802.

¹¹⁵⁸ Isto, 801.-802.

Greenwood je kao značajan Murphyjev propust u predočavanju dokumenata označio činjenicu da je iz policijskog izvješća od 17. kolovoza 1972. izostavio izražene sumnje u prisutnost jednog ili više jugoslavenskih agenata provokatora u Australiji. Izvješće je navelo Ivicu Mudrinića kao jednog od četiri agenta Udbe i osobu koja je bila na platnoj listi jugoslavenskog generalnog konzulata u Melbourneu. Upravo se za Mudrinića sumnja da je organizirao sastanak skupine Hrvata u Warburtonu u lipnju 1972. prilikom čega je u pretresu policije pronađen eksploziv i dokumenti o utemeljenju organizacije HIRO.¹¹⁵⁹

Upravo je organizacija HIRO u jugoslavenskoj diplomatskoj noti optužena za povezanost s HRB-om, a dokumente o njezinu navodnom osnivanju jugoslavenske su vlasti dobile ili preko Mudrinića ili mogućih drugih doušnika u Australiji. Navedeno izvješće policije bilo je na tragu brojnih prigovora članova hrvatske zajednice da su optužbe o postojanje hrvatskih terorističkih organizacija i eksplozijama u jugoslavenskim ustanovama rezultat podmetanja jugoslavenske tajne službe s ciljem stigmatizacije Hrvata u Australiji.¹¹⁶⁰

I ASIO je bio uvjeren da je Udba do 1973. u Australiji proširila svoju djelatnost u smjeru privlačenja pojedinaca za djelovanje u službi ili prodirući u hrvatske organizacije preko agenata provokatora.¹¹⁶¹

Prilikom pronalaska eksploziva u Warburtonu uhićeni su Milan Magličić, Ljubomir Dević i Mladen Mravak. Na suđenju trojici uhićenih Hrvata Marjan Jurjević je izjavio da je 3. lipnja 1972. primio telefonski poziv u kojem mu je Ivica Mudrinić rekao da posjeduje eksploziv i da se želi predati. Mudrinić se uputio prema stanu Marjana Jurjevića, a stigao je kratko prije dolaska policije koju je pozvao Jurjević. U kratkom razgovoru uoči dolaska policije pokazao mu je torbu u kojoj je bio eksploziv uz objašnjenje da ga ima još mnogo na drugim lokacijama. Objasnio je da je kontaktirao Jurjevića jer je od ranije čuo za njega.¹¹⁶²

Mudrinić je na suđenju izjavio da je s Ljubomirom Devićem i još dvije osobe kojima nije znao ime odveo eksploziv na lokaciju u okolici Melbournea. Nedugo nakon toga, shvativši iz razgovora s Devićem i ostalima da je eksploziv namijenjen za napade na

¹¹⁵⁹ Senate, Originals of tabled papers, No.11., 28 March 1973, Commonwealth Police, 17 August 1972, 5.

¹¹⁶⁰ Isto.

¹¹⁶¹ J. Blaxland, n. dj., 328.-329.

¹¹⁶² Senate, Originals of tabled papers, No.10., 27 March 1973., Document B.14 – Constitution of the Croatian Illegal Revolutionary Organisation (H.I.R.O.) and the transcript of committal proceedings in Victoria against its leaders (dalje: Senate, Document B.14), Magistrates Court, Melbourne, Tuesday, 27th June, 1972, 1.-4.

jugoslavenske institucije u Viktoriji, navodno je otišao po eksploziv i kontaktirao Jurjevića s namjerom da se preda. Kao organizatore cijele akcije naveo je Srećka Rovera i Josipa Čuka.¹¹⁶³

Jurjević je u nastavku svjedočenja s puno nerazjašnjenih navoda rekao da je Mudrinića nazvala osoba koja pripada ustaškom pokretu i zatražila ga da u Coburg, predgrađe Melbournea, transportira određene stvari, a da se po dolasku u Coburg ispostavilo da se radi o eksplozivu. Jurjević nije mogao navesti imena osoba s kojima je Mudrinić putovao i s kojima se sastao, ali je jasno istakao da su one pod kontrolom osoba s vrha pri čemu je imenovao Srećka Rovera i fra Josipa Kasića.¹¹⁶⁴

Mudrinić se nakon uhićenja Hrvata australskim novinama požalio da je raspisana nagrada od 10.000 dolara za njegovo ubojstvo i da ga skrivaju prijatelji Marjana Jurjevića. Međutim, u isto je vrijeme viđen kako slobodno i bezbrižno šeta gradom, bez navodnih tjelohranitelja, i govori o povratku u Jugoslaviji i nagradi nakon što uhićeni Hrvati budu osuđeni.¹¹⁶⁵

Sumnju da je Mudrinić bio agent jugoslavenskog veleposlanstva izrazio je i ASIO koji je naveo da postoje prilično čvrsti dokazi da je cijeli dokument o postojanju organizacije HIRO zapravo pripremila jugoslavenska tajna policija.¹¹⁶⁶

U prilog navedenoj tvrdnji govori i sam dokument navodne organizacije HIRO u čijem se tekstu spominju srbizmi poput riječi „lično“, „stepen“, „kurs“, „kidnapovan“ i slično. Prema navedenom ustroju organizacije HIRO uočava se njezina sličnost s principima i organizacijom HRB-a. HIRO je, jednako kao i HRB, prema ustroju bio ilegalna revolucionarna organizacija koja je imala cilj oružanim ustankom (revolucijom) osloboditi Hrvatsku.¹¹⁶⁷

Organizacijski je HIRO bio podijeljena na sličan način kao HRB – na tabor, logor, stožer i glavni stan, a njegovi su članovi također polagali zakletvu te je bilo predviđeno da prođu vojnu obuku o naoružanju, eksplozivima, kemijskom oružju, špijunaži i slično. Prema navedenom dokumentu ustav organizacije HIRO nastao je na temelju ustava Glavnog ustaškog stana od 7. siječnja 1929., a sama organizacija je osnovana 11. ožujka 1972. godine.¹¹⁶⁸

¹¹⁶³ Isto, 5.-8.

¹¹⁶⁴ Isto.

¹¹⁶⁵ L. Shaw, n.dj., 187.

¹¹⁶⁶ Senate, No. 14, 4 April 1973, 842.

¹¹⁶⁷ Senate, Document B.14, HIRO Obavještajna i teroristička škola, 1.-18.

¹¹⁶⁸ Isto.

Osim što se pozvao na Murphyjevo selektivno čitanje dokumenata koje je predočio u Senatu prilikom podnošenja izvješća o hrvatskom terorizmu Greenwood je Murphyja optužio i da nije predložio dokumente koji ne idu u prilog njegovim tvrdnjama, a da ih je imao dostupne. Greenwood se pozvao na dokument ASIO-a od 29. kolovoza 1972. koji se odnosi na aktivnosti jugoslavenske obavještajne službe u Australiji i njezino nastojanje da se infiltrira u hrvatske iseljeničke organizacije i fragmentira ih te proširi međusobno nepovjerenje tako da hrvatski iseljenici ne bi mogli ili htjeli djelovati kao povezano tijelo protiv režima.¹¹⁶⁹

Naveo je i dokument upućen tajniku Ureda glavnog državnog odvjetnika od 29. kolovoza 1972. koji se odnosi na implikaciju o jugoslavenskim podmetanjima u slučaju pronađenog eksploziva i dokumenata u pretresu u području Warburtona. Osvrnuo se pritom na eksplozije u Sydneyju od 16. rujna 1972. koje su pripisane Hrvatima, a prema ocjeni ASIO-a od 19. rujna ne mogu se dovesti u vezu s hrvatskim organizacijama.¹¹⁷⁰

Jednako kao što su hrvatske novine „Uzdаница“ nakon eksplozija u Sydneyju 16. rujna 1972. nastojale ukazati na činjenicu da eksplozije bombi u stvarnosti koriste jugoslavenskom režimu i štete hrvatskoj zajednici u Australiji na sličan su način australske novine nakon Murphyjeve racije i Bijedićevog posjeta zaključile da: „Jedinu korist od hrvatskog oslobodilačkog djelovanja imaju vlasti u Beogradu“.¹¹⁷¹

„The Bulletin“ upozorava da je Murphy previdio činjenicu da prijetnja Beogradu ne dolazi od antikomunističkih nacionalista ili reakcionara već od etničkih i frakcijskih rivalstava unutar vladajuće Komunističke partije u Jugoslaviji i od Rusa zbog čega je osobama na vlasti u Beogradu od velike koristi postojanje 'fašista' i 'kontrarevolucionara' u inozemstvu koji se bave terorističkim aktivnostima. Iz navedenog su razloga agenti jugoslavenske tajne službe uključeni u stvaranje privida antijugoslavenskog djelovanja u Australiji s ciljem stvaranja diverzije i atmosfere u kojoj se u Jugoslaviji poziva na jedinstvo i upozorava na vanjsko zlo, zaključuje „The Bulletin“.¹¹⁷²

Jugoslavenske su novine eksplozije bombi i „aktivnosti ustaških terorističkih organizacija“, koje ne mogu „ugroziti integritet Jugoslavije“, tumačile samo iz jugoslavenske perspektive predbacivši da onemogućavaju veću prisutnost njezine privrede u Australiji i

¹¹⁶⁹ Senate, No. 14, 4 April 1973, 803.

¹¹⁷⁰ Isto.

¹¹⁷¹ „The Lionel Murphy enigma“, *The Bulletin*, 5 May 1973, 17.

¹¹⁷² Isto.

narušavaju jugoslavensko-australske odnose.¹¹⁷³ Naravno, hrvatska zajednica u Australiji nije pritom niti spominjana kao zasebna etnička cjelina sa svojim povijesnim i nacionalnim težnjama za samostalnom i slobodnom Hrvatskom, a svi su njezini pripadnici redovito nazivani ustašama i teroristima.

Jugoslavensko podmetanje eksploziva s ciljem pripisivanja terorističkog karaktera hrvatskom iseljeništvu vrhunac je doseglo u slučaju poznatom kao „Hrvatska šestorka“ („Croatian Six“).

Nakon dojave o posjedovanju eksploziva i planiranju podmetanja eksplozivnih naprava u glavnu vodovodnu cijev i Elizabetansko kazalište u Sydneyju, putničke agencije povezane s JAT-om u Fairfiledu i Cabramatti i u jugoslavenski klub u St. John's Parku u veljači 1979. u Lithgowu i Sydneyju uhićeni su Max Bebić, Vic Brajković, Tony Zvirotić, braća Joe Kokotović i Ilija Kokotović i Mile Nekić.¹¹⁷⁴

Obrazac cijelog slučaja ima iste obrise kao i slučaj pronalaska eksploziva u Warburtonu 1972. godine. Agent provokator, u slučaju „Hrvatske šestorke“ radilo se o Vici Virkezu (pravog imena Vitimir Mišimović), u ulozi zabrinutog građanina prijavio je policiji kontakte s osobama koje posjeduju eksploziv namijenjen za bombaške napade u Australiji. Policija je nakon dojave izvršila pretrase u kojima je, ili u domovima hrvatskih iseljenika ili na lokacijama na koje su namamljeni, pronašla podmetnuti eksploziv. Virkez je i sam novinarima australske televizije koji su pratili ratna zbivanja u Bosni i Hercegovini 1990-ih priznao sudjelovanje u cijelom slučaju u ulozi agenta provokatora.¹¹⁷⁵

Cijeli je slučaj razotkrio brojne probleme u australskim državnim službama. Dokazano je da je CP-a tijekom ispitivanja koristila fizičku silu i prijetnje za iznuđenje priznanja, a glavni istražitelj slučaja Roger Rogerson optužen je za podmetanje dokaza i zapostavljanje onih koji su mogli dovesti do oslobađajućih presuda uhićenim Hrvatima. U prilog postojanju dvojbi o pravičnim praksama u Rogersonovim postupanjima svjedoči slučaj iz 1999., nepovezan s „Hrvatskom šestorkom“, kada je optužen i osuđen na godinu dana zatvora zbog davanja lažnih iskaza i obmanjivanja suda.¹¹⁷⁶

Uz neprimjereno postupanje CP-a slučaj je razotkrio i nesposobnost ASIO-a da nakon više desetljeća ukazivanja hrvatske zajednice na prisutnost agenata Udbe razotkrije njihovu

¹¹⁷³ „Džemal Bijedić u Kanberi“, *Borba*, god. LII., br. 77., 21. marta 1973., 2.

¹¹⁷⁴ M. N. Tokić, n. dj., 169.

¹¹⁷⁵ Isto, 169.-170.

¹¹⁷⁶ Isto.

djelatnost i prikupi dokaze koji bi doveli suđenja i zatvorskih kazni. U pitanje je dovedeno i funkcioniranje australskog zakonodavnog sustava koji je nakon dvije godine suđenja optužene osudio na maksimalnu zatvorsku kaznu od 15 godina.¹¹⁷⁷

Naknadnim predočenjem dokaza osuđeni su Hrvati 1991. pušteni na slobodu, prije isteka kazne. Slučaj je ponovo otvoren na australskom sudu 2022. nakon što je Vrhovni sud australske savezne države Novi Južni Wales zatražio ponovno otvaranje istrage nakon zahtjeva osuđenih za revizijom presude. Slučaj „Hrvatske šestorke“ kao klasično podmetanje agenta provokatora ocijenio je John Schindler, američki obavještajni analitičar, a smatra se jednim od najuspješnijih jugoslavenskih obavještajnih uspjeha u inozemstvu. U širem kontekstu navedeni slučaj uklapa se u sličan događaj iz 1981. kada je u New Yorku na temelju Udbinih aktivnosti uhićena skupina Hrvata osumnjičena za organiziranje terorističkog djelovanja. Ipak, za razliku od australskog slučaja, zahvaljujući kvalitetno provedenoj istrazi FBI-a optužnica protiv uhićenih Hrvata u konačnici je odbačena.¹¹⁷⁸

Udba je ubojstva istaknutih iseljenika i prodiranje u hrvatske iseljeničke organizacije provodila s ciljem sprečavanja razvoja i širenja hrvatskog pokreta u iseljeništvu. U slučajevima podmetanja eksploziva Jugoslavija je nastojala da u zapadnim društvima i pri zapadnim vladama kroz „problem hrvatskih ekstremista igra na pitanja nacionalne sigurnosti, državnog suvereniteta, i - ne manje važno - moralnu indignaciju da prekine, ubrza ili čak preoblikuje uvjete rasprava koje su se vodile“¹¹⁷⁹ s ciljem skretanja teme vlastite obavještajne djelatnost i nacionalnih problema na pitanja hrvatskog terorizma.

Greenwood se u svome nastupu u Senatu referirao i na optužbe o ravnodušnosti prema postojanju hrvatskog terorizma obrazloživši da su sve optužbe koje su dolazile na račun takvih aktivnosti, bez obzire dolazile one od osoba, novina, policije ili ASIO-a, istraživane i da se nisu pokazale istinitima.¹¹⁸⁰

Naveo je primjer iznesenih sumnji u održavanje terorističkog kampa u planinskom području You Yangsa pedeset i pet kilometara jugozapadno od Melbournea. Nakon provedene zajedničke istrage policije savezne države Viktorije i CP-a odbačene su optužbe da se skupina

¹¹⁷⁷ Isto.

¹¹⁷⁸ Isto.

¹¹⁷⁹ Isto, 114.

¹¹⁸⁰ Senate, No. 14, 4 April 1973, 804.

Hrvata iz različitih dijelova države Viktorije okupila i prespavala u Geelongu odakle su navodno nastavili prema planinskom području You Yangsa s ciljem treniranja.¹¹⁸¹

Optužbe o održavanju terorističke obuke u području You Yangsa iznio je Marjan Jurjević u televizijskoj emisiji „This Day Tonight“. Jurjević je u društvu „odbjeglog mladog ustaše“, prikazanog okrenutog leđima kameri bez otkrivanja identiteta, odveo televizijsku ekipu u područje You Yangsa i pokazao im navodne bunkere u kojima su Hrvati navodno izvodili terorističke vježbe.¹¹⁸²

Međutim, policijskom istragom nisu pronađeni dokazi iz Jurjevićeve optužbe i navoda iz novina koje su prenijeli informaciju da osobe jugoslavenske nacionalnosti često provode vikende u seoskoj kući u području You Yangsa. Utvrđeno je i da su pucnjave u navedenom području rezultat postojanja udruge australskih sportskih strijelaca koji su već dugi niz godina izvodili i dnevne i noćne vježbe pucanja.¹¹⁸³

Lokalna policija potvrdila je da nisu primili optužbe o okupljanjima migrantskih zajednica i da nijedan trening kamp vojnoga tipa ne bi mogao biti izveden u području You Yangsa, popularnog rekreacijskog područja koje koriste i sportska tijela i javnost. Istrage koje je provela CP-a i policija savezne države Viktorije zaključile su da nema dokaza koji bi potkrijepili izvještaje i navode o aktivnostima hrvatske vojne obuke na području You Yangsa.¹¹⁸⁴

Navedene tvrdnje Greenwood je iznio i u srpnju 1972. povodom upada Bugojanske skupine u Jugoslaviju nakon čega je dio medija i članova Laburističke stranke još tada optužio liberalnu vladu za odobravanje terorističkih grupa i kampova u Australiji. Greenwood je i tada odbacio navedene optužbe i obećao da će se o svakoj od optužbi, bez obzira odakle bila primljena, biti provedena istraga. Potvrdio je i tada da je dio optužbi došao od strane Marjana Jurjevića koji je tvrdio da ima informacije i dokaze o terorističkoj aktivnosti u Australiji i da je više puta intervjuiran, ali i da je u svakoj od tih prilika propustio pokazati dokaze za koje je navodio da ih ima.¹¹⁸⁵

¹¹⁸¹ Isto.

¹¹⁸² L. Shaw, n. dj., 189.

¹¹⁸³ Senate, No. 14, 4 April 1973, 804.

¹¹⁸⁴ Isto.

¹¹⁸⁵ „The existence of the Ustasha movement in Australia“, Statement by the Commonwealth Attorney-General, Senator Ivor J. Greenwood, Q.C., Canberra, 20 July 1972, Parliament of Australia, HPR10012497.

Prigovorio je tom prilikom i na postupanje jugoslavenskog generalnog konzula Staniše Cvetkovića kojem je predbacio širenje optužbi bez dokaza. Cvetković je Greenwooda 19. srpnja 1972. obavijestio o upadu Bugojanske skupine, u vrijeme dok svi njezini članovi još nisu bili ubijeni ili uhićeni, nakon čega je u Australiji provedena istraga, ali bez pronalaska dokaza o postojanju terorističkih kampova i skupina u Australiji.¹¹⁸⁶

Upravo je navedene istrage Greenwood nastojao pokazati kao primjer zabrinutosti i spremnosti istrage svih iznesenih navoda, suprotno Murphyjevoj tvrdnji o ravnodušnosti prema pitanjima hrvatskog terorizma u Australiji. Greenwood je također podsjetio da je Murphy iz dokumenata koje je predočio u Senatu morao biti upoznat da je prema izvješćima CP-a i drugih policijskih snaga izveden zaključak da je HRB 1967. prestao djelovati.¹¹⁸⁷

Greenwood je podsjetio da je upravo on u suradnji s Ministarstvom vanjskih poslova uspostavio međuresorni Odbor za terorizam i političko nasilje u Australiji s ciljem otkrivanja i suzbijanja terorističkih aktivnosti, kao i da je vlada učinila velike napore da Generalna skupština Ujedinjenih naroda zauzme odlučan i pozitivan stav u borbi protiv terorizma u svijetu.¹¹⁸⁸

Istaknuo je da je unutar Ureda glavnog državnog odvjetnika zatražio pripremu podneska za razmatranje projekta jedinstvenih zakona o terorizmu i političkom nasilju, da je poduzeo korake radi provjere učinkovitosti CP-a i za poboljšanje veza između policijskih snaga te da je Središnji kriminalistički obavještajni ured razvio poseban interes za kriminalne aktivnosti unutar migrantske zajednice.¹¹⁸⁹

Istakao je da je 27. rujna 1972. sazvao konferenciju generalnog direktora ASIO-a, zapovjednika CP-a i Ureda glavnog državnog odvjetnika s ciljem učinkovitijeg djelovanja, stvaranja veza i dijeljenja informacija o pitanjima koja se odnose na navode i optužbe o hrvatskom terorizmu.¹¹⁹⁰

Ukazao je i na podnesak tajnika Ureda glavnog državnog odvjetnika od 6. listopada 1972. upućen ASIO-u u kojem je zatraženo formalno odobrenje razgovora vođenih 27. rujna 1972. tijekom kojeg je dogovorena uspostava grupe koja će koordinirati obavještajne podatke i

¹¹⁸⁶ Isto.

¹¹⁸⁷ Senate, No. 14, 4 April 1973, 805.

¹¹⁸⁸ Isto.

¹¹⁸⁹ Isto.

¹¹⁹⁰ Isto.

istrage u vezi s djelima politički motiviranog nasilja i koja će na dnevnoj bazi redovito izvještavati o svome radu.¹¹⁹¹

U odgovoru na Murphyjevu tvrdnju o ravnodušnosti Greenwood je priložio i dokument tajnika Ureda glavnog državnog odvjetnika pod naslovom "Jugoslavenski migrantski problemi i srodna pitanja" od 29. kolovoza 1972. u kojem je iznesena potreba da se izradi temeljita procjena problema unutar jugoslavenske zajednica u Australiji s ciljem poboljšanja veza između različitih agencija Commonwealtha.¹¹⁹²

Podsjetio je da su Murphyju svi navedeni dokumenti bili dostupni uoči podnošenja izvješća u Senatu, ali da ih je selektivno izostavio i time prikrivao istinu umjesto da ju iznosi kako je sam ustvrdio. Optužio je Murphyja da se u izvješću u Senatu poslužio preliminarnom ocjenom CP-a u kojoj stoji da jugoslavenska diplomatska nota sadrži gotovo nepobitne dokaze o postojanju hrvatskog terorizma u Australiji, a da nije spomenuo izvještaj CP-a od 17. kolovoza koji je potvrdio da su jugoslavenske optužbe bez dokaza i da nedostaju održivi dokazi o trening kampovima i bazama za treniranje terorista.¹¹⁹³

Murphy je u svom izvješću u Senatu na primjeru Zdenka Marinčića, koji je ocijenjen kao osoba spremna podržati i sudjelovati u nasilju u inozemstvu, optužio Greenwooda da je aktivni zaštitnik terorista. Greenwood je odgovorio da Marinčić nije počinio nikakav čin nasilja u Australiji i da nije bio spreman deportirati osobu u državu u kojoj postoji mogućnost da bude progonjen zbog svog političkog protivljenja, kao i da prema njegovom mišljenju to nije koncept prema kojem bi australska vlada trebala djelovati.¹¹⁹⁴

Greenwoodove sumnje u postupanje jugoslavenskih vlasti prema hrvatskim iseljenicima iz Australije potvrđuju slučajevi Nikole Raspudića i Ante Miličevića koji su za vrijeme posjeta obiteljima u Jugoslaviji uhićeni i ubijeni u zatvoru nakon ispitivanja. Bilo je to nedugo nakon Bugojanske akcije kada su jugoslavenske vlasti provodile detaljne provjere svih hrvatskih iseljenika iz Australije koji su se zatekli u Jugoslaviji uoči ili nakon Bugojanske akcije.¹¹⁹⁵

¹¹⁹¹ Senate, No. 14, 4 April 1973, 806.; Senate, Originals of tabled papers, No.11, 28 March 1973, Commonwealth Police, 17 August 1972, 3.

¹¹⁹² Isto.

¹¹⁹³ Senate, No. 14, 4 April 1973, 806.

¹¹⁹⁴ Isto.

¹¹⁹⁵ Senate, No. 18, 2 May 1973, 1210.

Na slučaj Nikole Raspudića u pismu upućenom glavnom državnom odvjetniku Greenwoodu 23. rujna 1972. upozorio je Ljubomir Vuina pri čemu je zatražio zaštitu Hrvata koji su primili australsko državljanstvo.¹¹⁹⁶

U vezi s pitanjem Murphyjevih optužbi za davanje potpore za izdavanje putovnice Juri Mariću, koja je bila u konačnici odbijena, Greenwood je odgovorio da je navedeno pitanje bilo u nadležnosti ministra za imigraciju te da Murphy među dokumentima koje je predočio u Senatu nije uvrstio i dokument od 6. srpnja, u kojem je on iznio svoje stavove o cijelom slučaju i u potpunosti priznao da je odluka o deportaciji Marića bila na ministru za imigraciju.¹¹⁹⁷

Murphy je u svom izvješću izostavio i dokument u kojem Ured glavnog državnog odvjetnika u podnesku upućenom Greenwoodu vezano za stav o zahtjevu Marića za izdavanjem putovnice piše o ranije izraženim Greenwoodovom stavu upućenom prema Ministarstvu za imigraciju da je od nacionalnog interesa za Australiju da Marićev zahtjev za izdavanjem putovnice bude odbijen, unatoč tome što bi to vjerojatno značilo da će isto dovesti do toga da će s njegovim ostankom u Australiji doći do razvoja tajnog revolucionarnog pokreta sa sjedištem u Australiji.¹¹⁹⁸

Marić je zahtjev za izdavanje putovnice predao u lipnju 1971., a isti je odbijen od strane Ministarstva za imigraciju nakon izvješća o Mariću koje im je na njihovo traženje dostavila CP-a i ASIO. Novi zahtjev za izdavanjem putovnice Marić je predao u travnju 1972. pri čemu je naveo da namjerava 14. lipnja 1972. zrakoplovom preko SAD-a putovati u Englesku. I navedeni je zahtjev u konačnici bio odbijen.¹¹⁹⁹

U slučaju Murphyjeve optužbe za razrješenje s dužnosti zaposlenika Ureda glavnog državnog odvjetnika koji je istraživao optužbe o hrvatskom terorizmu Greenwood je objasnio da je, ako je to i istina, navedeno bila interna odluka Ureda, a ne njegova, kao i da je navedena osoba s Uredom glavnog državnog odvjetnika o hrvatskim pitanjima nastavila komunicirati i u listopadu za cijelo vrijeme trajanja mandata prethodne vlade.¹²⁰⁰

¹¹⁹⁶ Senate, Originals of tabled papers, No.10, 27 March 1973, Document B.5 – Letter to the Attorney-General from Ljubomir Vuina dated 23rd September, 1972 (dalje: Senate, Document B.5), 1.

¹¹⁹⁷ Senate, No. 14, 4 April 1973, 807.

¹¹⁹⁸ Senate, Originals of tabled papers, No.10, 27 March 1973, Document A.18 – Copy of a submission by the Attorney-General's Department to the Attorney-General relating to a passport application by Jure Maric (dalje: Senate, Document A.18), 1.-2.

¹¹⁹⁹ Isto.

¹²⁰⁰ Senate, No. 14, 4 April 1973, 807.

U svome zaključku Greenwood je iznio mišljenje da izvješće glavnog državnog odvjetnika Murphyja nije niti trebalo biti podneseno i da je se dogodilo u visoko nabijenoj atmosferi racije u sjedištu ASIO-a u pratnji CP-a. Smatrao je da su optužbe iznesene bez dokaza i da su prenesene na cijelu hrvatsku zajednicu nakon čega je svaki građanin rođen u Hrvatskoj smatran potencijalnim kriminalcem.¹²⁰¹

U završnoj rečenici upitao je Murphyja „zašto nije koristio sudove ako ima dokaze“ i „zašto je izabrao Parlament da predstavi mutno i vrlo štetno iskrivljavanje istine“, uz ocjenu kako je „svojim izvješćem u Senatu australskoj naciji nanesena najveća sramota ikada“.¹²⁰²

Nakon završetka Greenwoodova govora uslijedila je duga parlamentarna rasprava. Senator James McClelland odgovorio je da je Greenwood, unatoč tvrdnji da je Murphy selektivno koristio dokumente, kao glavni državni odvjetnik morao reagirati i poduzeti korake za one dokaze koji su ukazivali na postojanje ekstremističkih organizacija u Australiji, poput na primjer UHNj, i reagirati na dokumente zaplijenjene u racijama koji su ukazivali da je Marić povezan s organizacijom optuženom za terorističke aktivnosti u Jugoslaviji.¹²⁰³

Oporba je odgovorila da je Murphy nakon preuzimanja dužnosti četiri mjeseca imao navedene dokaze i da u tome razdoblju nijedna osoba ili organizacija nisu procesuirane, kao i da je dokaze o postojanju hrvatskog terorizma počeo tražiti tek nakon podnesenog izvješća u Senatu nakon čega su provedene nove racije u potrazi za dokazima o onome što je izrekao.¹²⁰⁴

Predbacili su Murphyju da je u izvješću naveo nekoliko navodnih terorističkih skupina i navodnih aktivnosti terorista, a da nije dokazao povezanost između osoba i organizacija s djelima nasilja koja su se dogodila u Australiji. Oporba je zauzela stav da je jedno iznositi dokaze o sudjelovanju u nasilju i terorizmu dok je drugo podnijeti navedene dokaze pred sud te da je Murphy trebao djelovati na način da su odgovorne osobe uhićene i optužene.¹²⁰⁵

¹²⁰¹ Greenwood je po završetku izlaganja priložio sljedeće dokumente: 1. 13th April 1972—ASIO Appreciation headed: 'Croatian Nationalism and Politically Motivated Violence in Australia'. 2. 29th August 1972—Memorandum by the Secretary of the Attorney-General's Department headed: 'Yugoslav Migrant Problems and related matters'. 3. 19th September 1972—ASIO note headed: 'Recent Events in the field of Croatian Nationalism and Politically Motivated Violence'. 4. 4th October 1972—Submission by the Secretary of the Attorney-General's Department headed: 'Co-ordinating Group on Politically Motivated Acts of Violence'. (approved by Attorney-General, 6th October 1972) 5. 19th October 1972—Commonwealth Police Submission to the Secretary of the Attorney-General's Department headed: 'Parliamentary Question—Croatian Nationalist Activities'. Senate, No. 14, 4 April 1973, 807.

¹²⁰² Senate, No. 14, 4 April 1973, 807.

¹²⁰³ Isto, 808.

¹²⁰⁴ Isto, 812.

¹²⁰⁵ Isto.

Oporba se u obrani Greenwooda i prethodnih vlada često pozivala na izvješće Kriminalističko-obavještajnog ureda CP-a od 6. ožujka 1968. u kojem je dan cjeloviti prikaz HRB-a i u zaključku kojeg stoji da je organizacija „u mirovanju“. Drugi važan dokument na koji se pozivala oporba bio je zaključak ASIO-a iz sredine 1968. u kojem stoji da je CP-a dala značajne informacije o strukturi i funkciji Bratstva te da je nakon nadzora nad HRB-om i njegovim članovima od strane vlasti Commonwealtha, u kombinaciji s demoralizirajućim učinkom neuspjelih pokušaja revolucionarnih aktivnosti u Jugoslaviji, izveden zaključak da je HRB kao organizacija prestala postojati.¹²⁰⁶

Navedeni stav ASIO je potvrdio i u izvještaju glavnom državnom odvjetniku u veljači 1970. u kojem stoji da u tom trenutku nema dokaza koji ukazuju na to da je HRB ponovo aktivan. U istom izvješću navedeno je, vezano za optužbe o bombaškim napadima koje se pripisivalo Hrvatima, da nedostaje dokaza da je bilo koji od bombaških napada na jugoslavenske ustanove isplaniran od strane određene organizacije, a ne od strane pojedinačnih ekstremista.¹²⁰⁷

Sljedeći dokument na koji se pozivala oporba bilo je izvješće CP-a od 20. veljače 1970. u kojem stoji da su postojale naznake da su Hrvati bili umiješani u djela nasilja u Viktoriji, Canberri i Novom Južnom Walesu, ali da nije jasno je li to rezultat aktivnosti i kontrole od strane određene hrvatske organizacije. U odnosu na HRB u izvješću stoji da je organizacija „potonula [i] da se čini da je prije fragmentirana nego kohezivna skupina“.¹²⁰⁸

Oporba je pri tome skrenula pažnju da je navedeno izvješće sastavio Kerry Milte, tadašnji narednik CP-a, osoba koja uživa vrlo visoko povjerenje glavnog državnog odvjetnika Murphyja.¹²⁰⁹

Oporba se pozivala i na činjenicu da je Milte, unatoč preporuci ministra vanjskih poslova o poduzimanju strogih mjera nakon istraga provedenih nad HRB-om tijekom 1967. i 1968., predložio da se one „ne bi trebale poduzimati bez opravdanog razloga i razumijevanja duboko ukorijenjenih uzroka problema unutar jugoslavenske zajednice“ iz razloga „što bi takvo djelovanje moglo bi stvoriti čak i jači ideološki nastup od strane ekstremističkih elementa i rezultirati s još težim oblikom odmazde“.¹²¹⁰

¹²⁰⁶ Isto, 823.-824.

¹²⁰⁷ Isto, 824.

¹²⁰⁸ Isto.

¹²⁰⁹ Isto, 823-824.

¹²¹⁰ Senate, Document A.10, 1.-2.

Umjesto navedenog stava o snažnim protumjerama Milte je preporučio provođenje preventivnih aktivnosti poput fizičke zaštite jugoslavenskih diplomatskih misija i njihovih službenika te nastavak policijskog nadzora nad HRB-om, iako je pri tome priznao da postoje velike poteškoće u prodor unutar same organizacije. Iznio je pri tome mišljenje da se problemi unutar jugoslavenske zajednice mogu obuzdati i povećanjem vidljivih policijskih aktivnosti povremenim intervjuiranjem članova HRB-a čime bi se dalo do znanja da su upoznati s njihovim identitetom, aktivnostima i kretanjima i u Australiji i izvan nje. Pritom je istakao potrebu međusobne koordinacije aktivnosti između policija saveznih država i teritorija, CP-a i ASIO-a, uz opasku da to tada to nije bilo provođeno.¹²¹¹

Milte je pri tome ocijenio da ionako nestabilnu situaciju unutar jugoslavenske zajednice svojom propagandom dodatno potpiruju jugoslavenske skupine u Australiji. Naveo je pri tome kao primjer pisma objavljena u "Canberra Timesu" u kojima je tajnik jugoslavenskog veleposlanstva Stanko Nick komentirao srpsku i hrvatsku suradnju sa Silama Osovine u Drugom svjetskom ratu nakon čega su pojedini od autora pisama dobivali anonimne telefonske prijetnje.¹²¹²

U konačnici su prema HRB-u i provedene mjere koje su se preklapale s Milteovim preporukama. Prema izvješću ASIO-a iz veljače 1970. navedeno je da su pretresi koje je u domovima članova HRB-a izvela CP-a i razgovori s članovima HRB-a, u kombinaciji s aktivnim praćenjem i odbijanjem dozvola za ulazak i izlazak iz zemlje, rezultirali obeshrabrenjem i smanjenjem ekstremističkih aktivnosti.¹²¹³

U izvješću generalnog direktora ASIO-a Petera Barboura upućenom Uredu glavnog državnog odvjetnika u veljači 1970. o HRB-u stoji da je nakon uhićenja i suđenja članovima Skupine Tolić-Oblak od strane ASIO-a, CP-a i policija saveznih država i teritorija država provedena sveobuhvatna istraga kojom su prikupljene brojne informacije o strukturi i djelovanju HRB-a u Australiji.¹²¹⁴

Nakon provedenog nadzora nad članovima HRB-a, a povezano i s demoralizirajućim djelovanjem neuspjeha izvođenja revolucionarne aktivnost u Jugoslaviji, ASIO je do sredine 1968. izveo zaključak da je HRB kao organizacija prestao postojati u Australiji, a navedenu je ocjenu podržala i CP-a. Zaključeno je pritom da postoji mogućnost da određeni broj bivših

¹²¹¹ Isto, 3

¹²¹² Isto, 2.-3.

¹²¹³ Isto, 3.

¹²¹⁴ Senate, Document A.11, 1.

članova HRB-a nastavi s revolucionarnim aktivnostima i u određenom trenutku pokuša oživjeti organizaciju, ali u trenutku pisanja izvješća u veljači 1970. to se nije ostvarilo i nisu postojali dokazi da je HRB ponovo djelovao.¹²¹⁵

U parlamentarnim zajedanjima koja su trajala danima nakon što je Murphy u parlamentu predočio dokumente o navodnom hrvatskom terorizmu i vladajući i oporba marljivo su proučili priložene dokumente i u njima tražili argumente koji bi u raspravama išli njima na ruku. U pojedinim slučajevima obje su strane čak u istom dokumentu pronalazili sadržaje koji su išli u prilog njihovim tvrdnjama.

Oporba se tako u obrani prethodne vlade pozvala da je izvješće CP-a sastavljeno na poticaj bivšeg glavnog državnog odvjetnika Hughesa kojem su se u prosincu 1969. pismima obratili Phillip Lynch, tadašnji ministar za imigraciju, i William McMahon, tadašnji ministar vanjskih poslova i australski premijer od 1971. – 1972., koji su mu savjetovali da provjeri koje su mogućnosti učinkovitije akcije u uklanjanju terorizma u Australiji.¹²¹⁶

Navedena suradnja različitih ministarstava s glavnim državnim odvjetnikom tijekom mandata prethodne vlade i postupanja policije nakon njihovih međusobnih konzultacija bili su važan argument oporbenog dokazivanja o aktivnoj borbi s ciljem uklanjanja terorizma u Australiji.

Vladajući su iz pisma Lyncha upućenog Hughesu 3. prosinca 1969. izdvojili dijelove u kojima on izražava zabrinutost za „ozbiljne posljedice ukoliko hrvatski državljani Australije budu smjeli nastaviti njihove terorističke aktivnosti“ kao i da on osobno ima „razloga vjerovati da teroristi nastoje stvoriti dojam među jugoslavenskim migrantima u Australiji da hrvatski ekstremisti imaju podršku značajnih dijelova australskog društva, pa čak i vlade“.¹²¹⁷

Naglasak je pri tome bio na tome da Lynch piše o nastavku terorizma i činjenici da je korištenjem navedene fraze potvrdio njegovo postojanje. Iz pisma McMahona od 16. prosinca 1969. vladajući su izdvojili dio u kojem McMahon upozorava bi moglo doći do situacije u kojoj „i sami ekstremisti mogu povjerovati da mogu djelovati nekažnjeno i bez rizika za sebe te povećati razinu i učestalosti nasilja [...] što bi kod jugoslavenskih predstavnika moglo ostaviti dojam [...] da australske vlasti stvar nisu shvatile ozbiljno“.¹²¹⁸

¹²¹⁵ Isto, 1.-2.

¹²¹⁶ Senate, No. 14, 4 April 1973, 823.-824.

¹²¹⁷ Isto, 842.-843.

¹²¹⁸ Isto, 830.

Upozoravali su da su navedene izjave potvrda tvrdnje glavnog državnog odvjetnika Murphyja da je i sama prethodna vlada u svojim korespondencijama potvrdila prisutnost hrvatskog terorizma u Australiji i sumnju u stvaranje dojma kako je vlada prema navedenom pitanju ravnodušna. Rasprava se danima vodila upravo na način da su obje strane u dokumentima selektivno izdvajale riječi i rečenice iz dokumenata bez sagledavanja cijele slike, pa su samim time bili bez mogućnosti izvođenja kvalitetnih i cjelokupnih zaključaka o (ne)postojanju hrvatskog terorizma u Australiji.

Oproba je Greenwooda branila i odvjetničkim rječnikom i praksama tvrdeći da, sukladno savjetima ASIO-a, CP-a, njegova Ureda i ostalih ministarstava, nije bilo dovoljno čvrstih dokaza koji bi na sudu bili valjani i koji bi rezultirali osuđujućim presudama, bilo da se radilo o pojedincima ili organizacijama. Potvrdu takvoga stanja argumentirali su i činjenicom da i sam Murphy u četiri mjeseca posjedovanja istih dokaza koji su mu bili dostupni nije pokrenuo sudske procese protiv potencijalnih osumnjičenih.¹²¹⁹

Upozoravali su da je Murphy imenovanjem na funkciju glavnog državnog odvjetnika preuzeo dužnost čuvanja dokumenata, ali da ih je predočio javnosti umjesto da ih je upotrijebio za pokretanje istraga i sudskih procesa. Prigovorili su pritom i da ih je iskoristio za optužbe na račun svog prethodnika čime je omalovažio dužnost i povjerenje koje mu je dano.¹²²⁰

Isticali su da je Greenwood nakon događaja na koje se Murphy referira – Bugojanska akcija i bombe u Sydneyju – pokrenuo istrage i cijelo vrijeme surađivao s ASIO-m i CP-om. Naglasili su da je čuvao tajnost preliminarnih izvješća koja su mu predana i nije ih poput Murphyja javno izložio i time ugrozio daljnje istrage i prikupljanje dokumenata koji su mogli biti upotrijebljeni u sudskim procesima.¹²²¹

Naveli su primjer Jure Marića o kome je CP-a sastavila sveobuhvatno izvješće 12. rujna 1972. godine. U izvješću stoji da je prilikom pretresa njegove kuće pronađena potvrda o slanju novca, adresa braće Andrić, nekoliko rukom napisanih dokumenata i nacrtana karta te se u pismu upućenom tadašnjem glavnom državnim odvjetniku savjetuje ispitivanje Marića o navedenim pronalascima. Oporba je na osnovi navedenog optužila Murphyja da je umjesto da uzme u obzir povjerljivo izvješće CP-a i traži sljedeće izvješće prije podnošenja svoga izvješća

¹²¹⁹ Isto, 824.-825.

¹²²⁰ Isto, 822.

¹²²¹ Isto.

u Senatu iskoristio povjerljive materijale u svrhu političke optužbe senatora Greenwooda za nedostatak integriteta.¹²²²

Da je Murphy doista učinio propust u čuvanju povjerljivih dokumenata u jednom od svojih izvješća potvrdila je i SDS koja je navela da je Murphy u travnju 1973. jugoslavenskom veleposlanstvu u Canberri službeno predao dokumentaciju na dvije tisuće stranica koju je koristio za izvješće u Senatu. Tom je prilikom i sama SDS priznala da navedena dokumentacija sadrži „izvanredno interesantne podatke, kako o delatnosti ustaške emigracije, posebno HRB-a, tako i o tome kakav su uvid u tu delatnost imali australijski organi te kakav su stav zauzimali merodavni faktori“.¹²²³

Osim što su Murphyja napadali na temelju dokumenata i tvrdnji koje je iznio u izvješću u Senatu oporbeni su zastupnici raciju u sjedištu ASIO-a često pokušali diskreditirati pompoznom i provokativnim rječnikom. „Demonstracija totalitarizma i autoritarizma [...] kada je sa svojom pretorijanskom gardom policije Commonwealtha pretresao urede australske sigurnosno-obavještajne organizacije“,¹²²⁴ „neviđena opsada“, „teror protiv generalnog direktora“, „invazija na ASIO“,¹²²⁵ „Murphyjeva melodrama“,¹²²⁶ „spektakl lažnog prikazivanja, iskrivljavanja činjenica i dokidanje dokumenata“, „mješavina zbrkane fikcije i činjenica sastavljenih u najneinteligentnijoj i morbidnoj kreaciji“¹²²⁷ samo su neki od opisa kojima su se pritom poslužili.

Zaključili su da je Murphy svojim izvješćem u Senatu „napravio budalu od sebe [i] izložio se prikazu da je varalica australske javnosti i varalica Senata“.¹²²⁸ Ocijenili su da je svojim činom „osramotio Ured glavnog državnog odvjetnika na način koji ovaj Senat i ova država neće zaboraviti još dugo“,¹²²⁹ dok se istovremeno u Senatu ponaša kao „Goebbels u policijskoj državi“.¹²³⁰

Greenwoodovov odgovor na Murphyjevo izvješće u Senatu okarakteriziran je kao „razoran“ i „uspjeh u demontiranju Murphyjeva izvješća“, a novine „Sydney Morning Herald“ složile su se s zaključkom liberalnih zastupnika da: „Mora biti da je mnogo ljudi koji počinju

¹²²² Senate, No. 14, 4 April 1973, 824.

¹²²³ HR-HDA-1561, 4.1/248, Monografija, 116.

¹²²⁴ Senate, No. 14, 4 April 1973, 821.

¹²²⁵ Isto, 822.

¹²²⁶ Isto, 852.

¹²²⁷ Isto, 822.

¹²²⁸ Isto, 854.

¹²²⁹ Isto, 853.

¹²³⁰ Isto, 840.

zaključivati da je glavni državni odvjetnik – bez uljepšavanja – pravio budale od sebe i svoje vlade te zlorabio parlament pokušavajući prevariti australski narod“.¹²³¹

Složenu i dugotrajnu parlamentarnu raspravu jugoslavenska „Borba“ pravdala je činjenicom da u oporbi postoje „hladnoratovski i najreakcionarniji elementi“ koji „nastoje osporiti objektivnost Marfijeve izjave o ustaškim terorističkim organizacijama i time razvodniti aktivnosti vlade na njihovom suzbijanju“, pri čemu je najaktivnijim ocijenjen Greenwood, „zaštitnik svih ekstremnih desnih snaga“, kojem su predbacili da se umjesto otkrivanja ustaške terorističke organizacije trudio dokazati prisutnost agenata jugoslavenske tajne službe u Australiji.¹²³²

Vrhunac parlamentarne rasprave dogodio se 4. travnja 1973. kada je vođa oporbe u Senatu Reginald Greive Withers predložio glasanje o nepovjerenju u postupanje glavnog državnog odvjetnika Lionela Murphya i njegovo izvješće od 27. ožujka. Optužio pritom Murphyja da je:

- „(a) Podnošenjem samo odabranih dokumenata pokušao obmanuti Senat;
- (b) Izvješće usmjerio na političku kritiku svog prethodnika umjesto na nacionalni interes dobrog reda i sigurnosti;
- (c) Prerano, u političke svrhe, objavio povjerljiva izvješća i informacije o istragama i kaznenim progonima koji su bili u tijeku zbog čega je vrlo vjerojatno da će uključene osobe biti izložene predrasudama;
- (d) Bezobzirno izvršio raciju i oštetio Australsku sigurnosno-obavještajnu organizaciju bez ikakvog opravdanog objašnjenja;
- (e) Svojim postupcima i izjavama stvorio visoko nabijenu političku atmosferu pri čemu su mnogi ljudi u zajednici, posebno migranti, nevinu za bilo kakav prekršaj, uplašeni od kucanja na vrata usred noći i drugih sličnih metoda državne policije“.¹²³³

Prvi put u australskoj povijesti Senat je, s 29 glasova za i 24 protiv, izglasao nepovjerenje jednom od vladinih ministara. Murphy je navedeni rezultat komentirao kao „stvar

¹²³¹ K. Kalfic, n. dj., 226. prema: „Case Answered“, *Sydney Morning Herald*, 5 April 1973, 6.

¹²³² „Osujećen plan“, *Borba*, god. LII., br. 103., 15. aprila 1973., 3.

¹²³³ Senate, No. 14, 4 April 1973, 816.

brojki“ i da su one u drugom dijelu parlamenta na njegovoj strani te da će „sve što je učinjeno ovdje [u Senatu] biti poništeno od strane vlade [u Zastupničkom domu]“. ¹²³⁴

Njegove su najave potvrđene već sutradan u Zastupničkom domu kada je većinom laburističkih glasova odbačen prijedlog Billya Sneddena, liberalnog vođe oporbe u Zastupničkom domu, o izglasavanju nepovjerenja glavnom državnom odvjetniku Lionelu Murphyju. Glasanju je prethodila burna rasprava uz dosta povišenih tonova, s čestim međusobnim upadicama i prekidima zasjedanja od strane predsjedavajućeg, a rezultirala je i nalogom trojici zastupnika da napuste dvoranu. ¹²³⁵

9.8. Strijeljanje uhićenih članova Bugojanske skupine

Nove neugodnosti za Murphyja uslijedile su nakon što je 12. travnja 1973. objavljena do tada prešućivana vijest o strijeljanju trojice zarobljenih članova Bugojanske skupine. Murphy je već 9. travnja imao informaciju o namjeri Jugoslavije da 12. travnja objavi vijest o strijeljanju dok je premijer Whitlam o svemu je obavješten tek 14. travnja od strane australskog veleposlanika u Beogradu. ¹²³⁶

U pisanom priopćenju za medije navedeno je da je premijer Whitlam uputio oštar prosvjed vladi Jugoslavije zbog toga što australsku vladu nije obavijestila o uhićenju, suđenju i strijeljanju tri australska državljanina, a da im nije bila omogućena pravna zaštita zajamčena svim australskim državljanima optuženima u drugim državama. ¹²³⁷

Izraženo je razočaranje navedenim postupcima, posebice s obzirom na napore koje je nova laburistička vlada uložila protiv terorističkih aktivnosti u Australiji. Zatražena je pri tome službena potvrda o smrti trojice australskih državljanina i informacije o bilo kojim drugim australskim državljanima koji su se nalazili u pritvoru u Jugoslaviji pod bilo kojom optužbom. ¹²³⁸

Već sljedećeg dana u australskom dnevnom tisku objavljeni su tekstovi u kojima je žestoko osuđeno strijeljanje australskih državljanina porijeklom iz Hrvatske. Senator Greenwood

¹²³⁴ J. Hocking, n. dj., 170.

¹²³⁵ House, No. 14, 5 April 1973, 1167.

¹²³⁶ House, No. 18, 1 May 1973, 1474.

¹²³⁷ „Executions in Yugoslavia, Press Statement, 13 April 1973“,

https://web.archive.org/web/20050719205805/http://www.whitlam.org/collection/1973/19730413_Executions_Yugoslavia/ (Pristup ostvaren 3. 6. 2022.).

¹²³⁸ Isto.

podsjetio je na tekstove „Tanjuga“ iz srpnja 1972. u kojima je objavljeno da su svi članovi skupine ubijeni dok sada ista ta agencija javlja nešto potpuno drugo. Odmah se javilo i pitanje zašto australska vlada o strijeljanju nije obavještена od strane Bijedića tijekom njegovog posjeta Australiji. Bijedić je o uhićenju članova Bugojanske skupine propustio obavijestiti i australskog veleposlanika Roberta H. Robertsona s kojim je razgovarao 4. ožujka, neposredno uoči njegovog polaska na azijsku turneju tijekom koje je posjetio i Australiju.¹²³⁹

Cijeli je slučaj izašao i iz okvira australsko-jugoslavenske diplomatske komunikacije s obzirom da je vijest o strijeljanju članova Bugojanske skupine glavnog državnog odvjetnika Murphyja zatekla u Francuskoj dok je premijer Whitlam tijekom boravka u Velikoj Britaniji tamošnjoj javnosti i medijima morao objašnjavati što se događa u odnosima između dviju država.

Velimir Lesić, koji je nedugo prije cijelog slučaja stigao u Australiju kao novi jugoslavenski generalni konzul u Sydneyju, tek je kratko prokomentirao da su suđenja i strijeljanja izvedeni u skladu sa zakonom.

Još je veću neugodnost za Murphyja izazvala informacija da je Whitlam vijest o strijeljanju saznao tri dana kasnije u odnosu na njega.¹²⁴⁰ Na medijskoj konferenciji u britanskom parlamentu na pitanje novinara o njegovoj reakciji kada je saznao da je Murphy za strijeljanje znao tri dana prije njegova službenog protesta jugoslavenskoj vladi Whitlam je samo kratko odgovorio da neće davati komentare o australskim unutarnjim pitanjima.¹²⁴¹

Javilo se tada i pitanje koliko je premijer Whitlam spreman tolerirati samovoljno ponašanje glavnog državnog odvjetnika Lionela Murphyja, započeto s racijom u sjedištu ASIO-a pa sve do neobavještavanja o strijeljanja australskih državljana. U australskom tisku najavljeno je da će Whitlam od Murphyja po njegovu povratku tražiti izvještaj o cijelom slučaju dok su novine „Sydney Morning Herald“ i „The Australian“ zatražile od Murphyja da podnese ostavku.¹²⁴²

Potvrdile su se tom prilikom sumnje koje je u Senatu u rujnu 1972. iznio liberalni senator Hannan kako mu se čini neobičnim da nitko od članova Bugojanske skupine nije uhvaćen živ,

¹²³⁹ „Bijedić primio ambasadora Australije“, *Borba*, god. LII., br. 62., 5. marta 1973., 1.

¹²⁴⁰ „Prime Minister’s Press Conference in London, Australia House, London, UK, 25 April 1973“, https://web.archive.org/web/20050720003312/http://www.whitlam.org/collection/1973/19730425_PM_UK_Conference/ (Pristup ostvaren 3. 6. 2022.).

¹²⁴¹ Isto.

¹²⁴² „Hrvatska pod plaštem južnoga križa“, *Spremnost*, god. 16., br. 164., svibanj 1973., 2.-4.

a u različitim medijskim izvješćima koji su se javljali nakon upada Bugojanske skupine brojke su varirale od toga da ih je prema jednom izvješću bilo 15, a prema drugom 28.¹²⁴³

Nakon što se vratio s dvotjednog putovanja Whitlam je već prvog dana zasjedanja u Zastupničkom domu bio izložen napadima koje je predvodio vođa oporbe Snedden.¹²⁴⁴ Whitlamu je prigovorio da je nakon dobivene informacije o strijeljanju uhićenih članova Bugojanske skupine otišao na dvotjedno putovanje ostavivši svoga zamjenika bez ikakvih informacija zbog čega je ispao „kao velika budala“.¹²⁴⁵

Traženi su pritom i odgovori na pitanje o mogućem povlačenju australskog veleposlanika iz Beograda ili suspenziji diplomatskih odnosa s Jugoslavijom. Whitlam je u Zastupničkom domu na primjedbu oporbe o dobivanju informacija od strane Jugoslavije branio Bijedića činjenicom da se strijeljanje dogodilo u vrijeme dok je već započela njegova azijska turneja i dok više nije bio u Jugoslaviji. Cijelu je priču nastojao prebaciti i kao odgovornost prethodnih vlada optuživši ih pri tome kako su zauzele stav da nema svrhe uložiti formalan protest Jugoslaviji povodom stradanja australskih državljana tijekom Bugojanske akcije, kao i da se nisu zauzimale za rješavanje pitanja dvojnog državljanstva.¹²⁴⁶

Odgovorio je i da su trojica članova Bugojanske skupine uhićena, zatočena i osuđena u vrijeme prethodne vlade koja o tome također od Jugoslavije nije dobila nikakve informacije, a da ih je dobila njegova vlada. Složio se da je Murphy trebao obavijestiti Ministarstvo vanjskih poslova o pozivu jugoslavenskog veleposlanika, a da nije spomenuo da je trebao obavijestiti njega osobno. Istovremeno se pravdao da je uputio službeni protest jugoslavenskoj vladi i da njegova vlada cijelo vrijeme nastoji s Jugoslavijom riješiti pitanja dvojnog državljanstva.¹²⁴⁷

Ipak, istoga dana na konferenciji za medije složio s novinarima da ga je Murphy osobno trebao obavijestiti čim je dobio informaciju o strijeljanju, bez obzira je li mu ona bila priopćena službenim ili neslužbenim putem. Odbacio je mogućnost pogoršanja odnosa između Jugoslavije i Australije zbog cijelog slučaja, branio je Bijedića da je oputovao iz Jugoslavije nekoliko dana prije strijeljanja, ali se složio s tvrdnjom da im je tijekom boravka u Australiji trebao priznati

¹²⁴³ Senate, No. 38, 19 September 1972, 942.

¹²⁴⁴ „Prime Minister’s Overseas Visit, Statement to the House by the Prime Minister, 1 May 1973“, https://web.archive.org/web/20050719224034/http://www.whitlam.org/collection/1973/19730501_PM_Overseas/ (Pristup ostvaren 3. 6. 2022.).

¹²⁴⁵ House, No. 18, 1 May 1973, 1484.

¹²⁴⁶ Isto, 1474.-1476.

¹²⁴⁷ Isto, 1474.-1481.

da su trojica australskih državljana zarobljeni i osuđeni, ako već i nije znao za njihovo strijeljanje.¹²⁴⁸

Potvrdio je da Jugoslaviji zamjera što uhićenim australskim državljanima nije bilo omogućeno kontaktirati australsko predstavništvo u Jugoslaviji i ponovio stav da u službenim pregovorima koji su u tijeku žele osigurati da u slučaju novih sličnih uhićenja australska vlast o tome bude i obaviještena. Priznao je tom prilikom da i dalje nema službenu potvrdu o tome je li u tom trenutku ijedan drugi australski državljanin zatočen u Jugoslaviji, o čemu je čekao potvrdu od strane jugoslavenske vlasti.¹²⁴⁹

Isprva je u novinama objavljeno da je Murphy imao informaciju o strijeljanju tri dana i da nije obavijestio Whitlama koji je strijeljanje možda mogao spriječiti, ali navedena informacija nije bila točna. Smrtna kazna strijeljanjem nad osuđenim Horvat Đurom, Keškić Vejsilom i Vlasnović Mirkom izvršena je u noći 17. ožujka 1973. kod skladišta policije u Rakovici u okolici Sarajeva. Odluka o strijeljanju donesena je 13. ožujka na temelju sudske presude od 21. prosinca 1972.,¹²⁵⁰ nakon što je Predsjedništvo SFRJ na sjednici 5. ožujka 1973. odbilo njihove zamolbe za pomilovanjem.¹²⁵¹

Nakon što su obavješteni o datumu izvršenja kazne sva trojica odbila su njezino odgađanje u trajanju 24 sata. Prilikom prijevoza iz zatvora u Sarajevu do obližnje policijske postaje u Rakovici nisu pružali otpor, a na pitanja su odgovarali razumno i jasno. Tek je Vlasnović neposredno uoči čina strijeljanja nekoliko puta izgovorio „jao, moja majko“.¹²⁵²

Strijeljani su odvojeno, redom kako je stajalo u presudi, zavezani za stablo i s povezom na očima. Smrtnu presudu izvršilo osam članova milicije, od kojih je polovica imala puške s bojevom municijom tako da nisu znali tko je stvarno pucao. Kroz postupak ih je vodio Ahmet Pilić, komandir Specijalnog odjela policije u Sarajevu, koji je i sam pucao.¹²⁵³ Nakon što je liječnik ustanovio smrt njihova su tijela stavljena u mrtvačke sanduke i sahranjena na samom mjestu izvršenja kazne u zasebne grobnice jedan pored drugog.¹²⁵⁴

¹²⁴⁸ „Prime Minister’s Overseas Visit, Statement to the House by the Prime Minister, 1 May 1973“, https://web.archive.org/web/20050719224034/http://www.whitlam.org/collection/1973/19730501_PM_Overseas/ (Pristup ostvaren 3. 6. 2022.).

¹²⁴⁹ Isto.

¹²⁵⁰ HR-HDA-1561, 10.0/7-35, „Bugojno 72“, Zapisnik o izvršenju smrtne kazne nad osuđenim Horvat Đ., Keškić V. i Vlasnović M. (dalje: HR-HDA-1561, 10.0/7-35, „Bugojno 72“, Zapisnik o izvršenju smrtne kazne), 4.

¹²⁵¹ H Kamberović, n. dj., 310.

¹²⁵² HR-HDA-1561, 10.0/7-35, „Bugojno 72“, Zapisnik o izvršenju smrtne kazne, 4.

¹²⁵³ Isto, I.-4.

¹²⁵⁴ HR-HDA-1561, 10.0/7-35, „Bugojno 72“, Zapisnik o sahrani lješeva Horvat Đure, Keškić Vejsila i Vlasnović Mirka (dalje: HR-HDA-1561, 10.0/7-35, „Bugojno 72“, Zapisnik o sahrani), 1.

Hrvatska zajednica u Australiji svečanu misu za Horvata, Keškića i Vlasnovića organizirala je 1. srpnja 1973. u sidnejskoj katedrali. Misno slavlje vodio je fra Lambert Ivančić, a okupilo se oko 1.500 osoba.¹²⁵⁵

Rasprava o strijeljanju zarobljenih članova Bugojanske skupine nastavljena je i u australskom parlamentu. Zastupnici su u Senatu od ministra vanjskih poslova Willseea tražili točan datum izvršenja smrtne kazne i komentar je li ono namjerno izvršeno prije Bijedićevog dolaska kako bi jugoslavenska strana izbjegla neugodnosti u slučaju traženja odgovora na brojne optužbe o Hrvatima zatvorenima u Jugoslaviji.¹²⁵⁶

Postavilo se i pitanje kako je moguće da su trojica australskih državljana u zatvoru provela 9 mjeseci, a da australska vlada o tome nije bila obavještena. Ministar vanjskih poslova samo je kratko odgovorio da navedeno pitanje tijekom Bijedićevog posjeta nije raspravljano s obzirom da je ranije prethodnoj vladi od jugoslavenske strane dana informacija da su svi članovi skupine ubijeni tijekom upada u Jugoslaviju.¹²⁵⁷

Laburistička vlada doista nije mogla učiniti ništa po pitanju sudbine zarobljenih članova Bugojanske skupine, ali je njezin ugled bio ozbiljno narušen činjenicom da je su australski premijer Whitlam i glavni državni odvjetnik Murphy ugostili jugoslavenskog predsjednik SIV-a Bijedića i s njim komunicirali u službenim protokolarnim događanjima i na neformalnoj večeri, a da im on nije priopćio vijest o izvršenju smrtne kazne nad osuđenima ili makar vijest o njihovom uhićenju i suđenju ako već i sam nije imao informaciju o njihovu strijeljanju.

Posebno pri tome zvuči iluzorno i promašeno priopćenje australskog Ministarstva vanjskih poslova od 21. ožujka 1973. o Bijedićevom posjetu tijekom kojeg su razgovori vođeni „u toploj i prijateljskoj atmosferi“, pri čemu je jugoslavenski premijer izrazio „najtopliju zahvalnost na izuzetno prijateljskom prijemu i gostoprimstvu koje mu je australska vlada ukazala tijekom njegovog posjeta“, uz poziv australskom premijeru da posjeti Jugoslaviju, a koji je „sa zadovoljstvom prihvaćen“.¹²⁵⁸

S obzirom da su u pitanjima međunarodne suradnje dvojica premijera razgovarala o potrebi „da se sve strane u sporazumima pridržavaju svojih uvjeta kako bi se postigao cilj mira

¹²⁵⁵ „Komemorativna misa“, *Spremnost*, god. 16., br. 166., srpanj 1973., 5.

¹²⁵⁶ Senate, No. 18, 2 May 1973, 1221.

¹²⁵⁷ Isto.

¹²⁵⁸ „Joint Communique at Close of Visit by Yugoslav Prime Minister to Australia, Department of Foreign Affairs News Release, 21 March 1973“

https://web.archive.org/web/20050719210132/http://www.whitlam.org/collection/1973/19730321_Yugoslav_PM/ (Pristup ostvaren 2. 6. 2022.)

u Indokini", raspravljali na koji način „doći do brzog rješenja svih otvorenih pitanja kako bi se uspostavio trajni mir i sigurnost“ na indijskom potkontinentu, uz to što su „izrazili zabrinutost zbog situacije na Bliskom istoku“, ostaje nakon svega upitno na koji bi način suradnja dviju zemalja mogla doprijeti svemu spomenutom u priopćenju ako u pitanjima međusobne suradnje nije bilo moguće razgovarati otvoreno i s međusobnim uvažavanjem.¹²⁵⁹

Spomenuta je pri tome i potreba „demokratizacije međunarodnih odnosa“, uklanjanja „rasne diskriminacije“, provođenja „politika [...] u skladu s načelima Povelje Ujedinjenih naroda“, „razvijanja korisne suradnje između predstavnika Jugoslavije i Australije u Ujedinjenim narodima i drugim međunarodnim organizacijama“ i slično.¹²⁶⁰

Za hrvatsku zajednicu u Australiji bila je pozitivna jedino činjenica da je napokon na vidjelo izašao totalitarni karakter jugoslavenskog režima, počevši od njezina vrha pa sve do jugoslavenskih veleposlanstava u Australiji. Australija je nakon cijelog slučaja Jugoslaviji uputila prosvjedu notu povodom suđenja i strijeljanja njezinih državljana, a da im nije bila pružena pravna zaštita i mogućnost diplomatskih razgovora o njihovim sudbinama.

Jugoslavenski veleposlanik u Australiji predao je 12. svibnja jugoslavenski odgovor na australsku diplomatsku notu od 14. travnja 1973., ali ona nije sadržavala sve informacije tražene od australske vlade, prvenstveno o sudbini dvanaest australskih državljana o kojima je Australija zahtijevala informacije. Jugoslavenska vlada u ovim se situacijama pravdala odredbama Haške konvencije prema kojoj nije bila obvezna australskoj vladi omogućiti pristup dvojnim državljanima koji su uhićeni i pritvoreni u Jugoslaviji, dok je australska vlada smatrala da ima pravo na navedene informacije, pa makar i iz humanitarnih razloga.¹²⁶¹

Jugoslavija je tek naknadno, u prvoj polovici 1973., preko Saveznog sekretarijata za inozemne poslove, Australiji predala dokumentaciju o suđenju uhićenim pripadnicima Bugojanske skupine koja je sadržavala zapisnik o ispitivanju, presudu i film sa suđenja. Tom je prilikom ponovo za odgovornost u organiziranju Bugojanske skupine optužila Juru Marića, Franju Peričića, Marka Mudronju i Antu Šutu.¹²⁶²

¹²⁵⁹ Isto.

¹²⁶⁰ Isto.

¹²⁶¹ „Prime Minister's press conference, Parliament House, Canberra, 15 May 1973“, https://web.archive.org/web/20050428075439/http://www.whitlam.org/collection/1973/19730515_press_confere nce/ (Pristup ostvaren 2. 6. 2022.).

¹²⁶² HR-HDA-1561, 4.1/248, Monografija, 126.

9.9. Senatska istraga u parlamentu

Nakon što su tijekom ožujka u Senatu međusobno izmjenjivali optužbe o hrvatskom terorizmu i Murphyjevoj raciji te iz dokumenata predočenih u Senatu izvlačili dijelove njihova sadržaja koji su išli u prilog njihovim tezama početkom travnja u Senatu je iznesena ideja o osnivanju istražnog povjerenstva o hrvatskom terorizmu koje bi ispitalo cijeli slučaj. Prethodni glavni državni odvjetnik Greenwood na televiziji je izjavio da je za povjerenstvo koje bi ispitalo postojanje hrvatskog terorizma, uz uvjet da članove povjerenstva ne imenuje glavni državni odvjetnik Murphy.¹²⁶³ Greenwood je najavio i spremnost izlaska pred tročlano povjerenstvo sudaca koje bi, prije osnivanja povjerenstva o hrvatskom terorizmu, ocijenilo njegov rad i ponašanje za vrijeme dok je obnašao dužnost glavnog državnog odvjetnika.¹²⁶⁴

Reginald Greive Withers, vođa oporbe u Senatu, izišao je s prijedlogom da vlada osnuje povjerenstvo sastavljeno od trojice sudaca Visokog ili Vrhovnog suda¹²⁶⁵ koje bi istražilo:

„1. postoje li terorističke organizacije u Australiji i, ako postoje, koliko su raširene, koji su im ciljevi i metode te ima li neka od njih veze sa drugom državom ili njezinim australskim veleposlanstvom;

2. je li suradnja između ASIO-a, CP-a i policija saveznih država dovoljna za osiguranje učinkovite policijske istrage terorističkih aktivnost;

3. jesu li poželjne izmjene zakona koji se odnosi na terorističke aktivnosti i politički motivirano nasilje;

4. je li dolazak glavnog državnog odvjetnika u urede ASIO-a u Canberri i Melbourneu u pratnji CP-a zakonit, nužan, opravdan i u javnom interesu“.¹²⁶⁶

Murphy se suprotstavio osnivanju povjerenstva iako je i sam u Senatu u rujnu 1972. prilikom rasprave nakon upada Bugojanske skupine i eksplozija u Sydneyju u rujnu iste godine otvorio raspravu i zahtijevao glasanje o sličnim točkama, prilikom čega je i sam ustvrdio „da je očito da je potrebno provesti neku vrstu istrage o ovim aktivnostima“.¹²⁶⁷

¹²⁶³ Senate, No. 15, 10 April 1973, 943.

¹²⁶⁴ Isto, 948.

¹²⁶⁵ Visoki sud najviši je sud u sudskoj hijerarhiji u Australiji, dok je Vrhovni sud najviši je stupanj suda na razini australskih saveznih država i teritorija. „Government – The legal system“, *The Cambridge encyclopedia of Australia*, Cambridge University Press, Cambridge, 1994., 163.

¹²⁶⁶ Senate, No. 15, 12 April 1973, 1110.-1111.

¹²⁶⁷ Senate, No. 38, 19 September 1972, 921.

Upozorio je na to i sam Withers, ali se Murphy se njegovom prijedlogu usprotivio odgovorivši na sve četiri točke njegova prijedloga pri čemu je ponovio da je neosporno utvrđeno postojanje terorističke organizacije u Australiji i da je njegov odlazak u urede ASIO-a bio zakonit. Dodao je da su u pripremi izmjene zakona o terorizmu i političkom nasilju kao i da je nužna uspostava bolje suradnje obavještajne službe i policije.¹²⁶⁸

Na konferenciji za medije 10. travnja 1973. odbijanje Sneddenova prijedloga za pokretanjem sudske istrage premijer Whitlam prebacio je na Zastupnički dom u kojem je odluka o njegovom odbijanju i donesena. Otvoreno ostaje pitanje o razlozima Murphyjeva i Whitlamova protivljenja za pokretanjem sudske istrage s obzirom da je Murphy prilikom rasprave u Senatu u rujnu 1972. nakon upada Bugojanske skupine i eksplozija u Sydneyju pohvalio stav tadašnjeg liberalnog premijera McMahona da se „ne protivi osnivanju kraljevske komisije¹²⁶⁹ kako bi se otklonile sugestije da je parlamentarna istraga prikladno rješenje“ za tadašnju vladu na koju se odnosio dio optužbi.¹²⁷⁰

Whitlamov nevješto argumentiran stav da bi sudska istraga bila politički poražavajuća za prethodnu vladu uredništvo novina „Western Australia“ ocijenilo kao „neuvjerljiv“ i „nekarakterističan“ s obzirom da je istu tu vladu u prošlosti nebrojeno mnogo puta napadao i nastojao osramotiti.¹²⁷¹

Za razliku od Australije u Švedskoj je u manje od tjedna nakon otmice aviona od 15. rujna 1972. u parlamentu imenovan poseban odbor, tzv. Povjerenstvo za sprječavanje političkog terorizma, kojem je povjeren zadatak izrade prvog protuterorističkog zakona u državi. Povjerenstvo je za samo dva mjeseca izradilo preporuke o postupanju, a 8. prosinca bilo je podneseno i izvješće pod naslovom „Aktivnosti za suzbijanje određenih oblika nasilja s međunarodnom pozadinom“.¹²⁷²

¹²⁶⁸ Senate, No. 15, 12 April 1973, 1115.

¹²⁶⁹ Kraljevska komisija je najviši oblik istrage o pitanjima od javnog značaja, a uspostavlja ju generalni guverner Australije. Kraljevsku komisiju vodi imenovani sudac, a Komisija ima ovlasti zahtijevati dostupne dokumente i nazočnost ili pojavljivanje osoba radi odgovaranja na pitanja. Kraljevska komisija ima obavezu konačno izvješće podnijeti u Parlamentu. Osim Kraljevske komisije o stvarima od nacionalnog interesa u zakonodavnom sustavu Australije moguće je pokretanje senatske, parlamentarne ili sudske istrage te istrage nezavisnog tijela. https://www.aph.gov.au/About_Parliament/Parliamentary_Departments/Parliamentary_Library/Browse_by_Topic/law/royalcommissions (Pristup ostvaren 24. 7. 2022.).

¹²⁷⁰ Senate, No. 38, 19 September 1972, 922.

¹²⁷¹ Senate, No. 15, 12 April 1973, 1117.

¹²⁷² M. N. Tokić, n. dj., 143.

9.10. Odbor za građanska prava migranata u Australiji

Nakon što je laburistička vlada u Zastupničkom domu odbacila prijedlog za uspostavu istražnog povjerenstva oporba je svoja nastojanja preusmjerila na Senat u kojem je imala većinu te je u konačnici na prijedlog Vincenta Gaira, zastupnika Demokratske radničke stranke, 17. svibnja 1973. uspostavljen senatski Odbor za građanska prava migranata u Australiji.¹²⁷³

U odluci o uspostavljanju stajalo je da Odbor treba istražiti i izvijestiti:

„(a) jesu li građanska prava australskih migranata, a posebno članova hrvatske zajednice povrijeđena: I: neopravdanim upadom u prostorije; II: neopravdanim oduzimanjem dokumenata ili imovine; III. neopravdanim lišavanjem slobode, privatnosti ili dobrog ugleda; i, ako da, koja je poželjna ili potrebna revizija ili izmjena zakona ili upravnih ili sudskih postupaka;

(b) je li bilo ili postoji zastrašivanje ili neopravdan pritisak na članove australskih migrantskih zajednica, a posebno na pripadnike hrvatske zajednice, srpske zajednice, slovenske zajednice, makedonske zajednice, crnogorske zajednice i ukrajinske zajednice na instanci ili u interesu jugoslavenske vlade ili bilo koje druge vlade, a posebno jesu li članovi tajne policije druge zemlje primijenili takvo zastrašivanje ili neprikladan pritisak ili su bili aktivni među članovima migrantske zajednice u Australiji;

(c) okolnosti u vezi s kojima su relevantne radnje glavnog državnog odvjetnika u ožujku 1973. u odnosu na australsku sigurnosno-obavještajnu organizaciju“.¹²⁷⁴

Bilo je to prvi put da je u Senatu uspostavljen odbor koji je raspravljao o ponašanju i političkim potezima pojedinca, a ne o određenim političkim pitanjima.¹²⁷⁵ Iako je nazvan Odborom za građanska prava migranata u Australiji u suštini je to bio „politički osjetljiv odbor [i] istraga okolnosti koje okružuju i relevantne su za notornu "raciju" u sjedište ASIO-a u Melbourneu 16. ožujka 1973. od strane laburističkog glavnog državnog odvjetnika Lionela Murphyja“.¹²⁷⁶

Odbor je bio sastavljen od sedam članova, trojice iz vladajuće većine i trojice iz oporbenih stranaka te predsjednika koji je bio nezavisni zastupnik. Prvi sastanak Odbora održan je 16. srpnja 1973., a o radu Odbora u Senatu je 30. kolovoza 1973. izvješće podnio predsjednik

¹²⁷³ Senate, No. 20, 17 May 1973., 1733.

¹²⁷⁴ Isto, 1733.-1734.

¹²⁷⁵ J. Hocking, n. dj., 168.

¹²⁷⁶ Isto.

Odbora Michael Townley. Do podnošenja izvješća održano je ukupno 11 sastanaka Odbora tijekom kojih su predloženi iskazi različitih migrantskih skupina, generalnog direktora ASIO-a, zapovjednika CP-a i predstavnika policije države Novi Južni Walesa.¹²⁷⁷

S obzirom da su osim do tada saslušanih svjedoka želju za davanjem iskaza izrazili i brojni drugi pojedinci i organizacije Odbor je zatražio produljenje roka za donošenje zaključaka i nastavak rada do studenog 1973. godine.¹²⁷⁸ Rok za podnošenje izvješća ukupno je pomican četiri puta, ali do ožujka 1974. ono nije bilo podneseno.¹²⁷⁹

Gotovo dva mjeseca prije nego što je u Senatu osnovan Odbor za građanska prava migranata u Australiji hrvatska zajednica osnovala je 1. travnja 1973. Hrvatski odbor za građanska prava s ciljem prikupljanja sredstava i pravne pomoći u obrani Hrvata kojima je prijetila deportacija nakon Murphyjeva izvješća u Senatu. Inicijator osnivanja Hrvatskog odbora za građanska prava bio je Les Shaw koji je s vremenom je postao službeni glasnogovornik hrvatske zajednice pred australskim vlastima. Odbor je ubrzo prerastao lokalne okvire i izrastao u nacionalnu organizaciju – Hrvatski nacionalni odbor za građanska prava. Nakon dugog razdoblja u kojem je hrvatska zajednica u Australiji bila rascjepkana članstvom u pojedinim političkim strankama i organizacijama uspostavom Hrvatskog nacionalnog odbora za građanska prava nastalo je prijeko potrebno jedinstvo u nastupu pred australskim vlastima i javnosti s ciljem obrane hrvatskih nacionalnih stavova i interesa.

U obranu Hrvata uključila se i Demokratska liberalna stranka Južne Australije koja je formirala posebnu komisiju s ciljem prikupljanja dokumentacije i materijala za obranu Hrvata i hrvatskih organizacija. Na čelu komisije nalazio se Mark Pasa, rođen u Australiji, a porijeklom s Korčule.¹²⁸⁰

Jedan od problema za australsku vladu bilo je i pitanje protjerivanja osoba iz Australije s obzirom da su postojeći zakon bili vrlo strogi po pitanju mogućnosti protjerivanja osoba koje su imale australsko državljanstvo. Osim toga, i Whitlam i Murphy u kampanji uoči izbora iz prosinca 1972. izjavljivali su da neće biti protjerivanja australskih državljana.¹²⁸¹

U tom su trenutku najistaknutiji hrvatski iseljenici poput Lovokovića, Rovera, Marića, Bratuše, Kokića, Butkovića, Kovača i drugih prema kojima su najčešće bile usmjerene

¹²⁷⁷ Senate, No. 35, 30 August 1973, 332.-333.

¹²⁷⁸ Isto, 333.

¹²⁷⁹ HR-HDA-1561, 4.1/248, Monografija, 120.

¹²⁸⁰ Isto, 133.

¹²⁸¹ Isto, 118.

jugoslavenske optužbe za terorizam imale australsko državljanstvo. Nova australska vlada s mogućnosti protjerivanja bila je naročito oprezna s obzirom na mogućnost stvaranja negativnog psihološkog učinka na birače i zbog činjenice da bi navedene odluke predstavljale presedan u australskoj sudskoj praksi s obzirom da do tada nisu bile primjenjivane.¹²⁸²

Whitlamova je vlada nakon svih događaja iz prve polovice 1973. procijenila da bi zbog teškoća u prikupljanju dokaza i malih izgleda za donošenje osuđujućih presuda mali broj osoba uopće bio i dovedenu u situaciju za moguće deportacije te je u konačnici odustala od inzistiranja na provođenju politike deportacija. Oporba je pri tome izvršila pritisak u traženju jamstva da osobe ni u kojem slučaju neće biti protjerane u totalitarne režime, misleći pri tome prvenstveno na Jugoslaviju, što je u konačnici dovelo do promjene zakona u lipnju 1973. prema kojem naturalizirani australski državljani ne mogu biti protjerani.¹²⁸³

U konačnici, protjerivanje australskih državljana ne bi odgovaralo Australiji jer bi morala voditi brigu o svojim državljanima u drugim državama, dok Jugoslavija s njima ne bi mogla postupati kao što je to činila s povratnicima vlastitim državljanima, posebice nakon što je u javnosti izašao slučaj strijeljanja zarobljenih članova Bugojanske skupine.¹²⁸⁴

S obzirom da je odustala od politike deportacija australska vlada sredinom 1973. započela je s provođenjem posebnog postupaka za iseljenike koje je smatrala sumnjivima pri čemu su postupci izdavanja putovnica, viza i dodjeljivanja državljanstva trebali sadržavati i izvješće policije i njezina posebnog odjela, a odluku je u konačnici donosio ministar za imigraciju. Australska vlada zauzela je pri tome stav da osobe koje ilegalno napuste državu nije dužna primiti natrag, čak i da se radi o australskim državljanima.¹²⁸⁵

Australsko Ministarstvo za imigraciju navodno je u prvoj polovici 1973. preko svojih veleposlanstava u Argentini, Brazilu, Kanadi, Njemačkoj i Španjolskoj provjeravalo mogućnost prijema pojedinaca, ali navodno nijedna država nije bila spremna za njihov prihvata. Navodno je i CP-a tijekom svibnja 1973. u razgovorima s istaknutim politički aktivnim Hrvatima ispitivala mogućnost njihova dobrovoljnog napuštanja Australije, upozoravajući ih dobronamjerno pri tome da bi na taj način izbjegli neugodnosti koje ih očekuju s obzirom na namjeru policije da stalno prate sve njihove aktivnosti, „u čemu će policija biti striktna“.¹²⁸⁶

¹²⁸² Isto.

¹²⁸³ Isto, 121.-122.

¹²⁸⁴ Isto.

¹²⁸⁵ Isto, 123.

¹²⁸⁶ Isto, 121.-122.

Nastavak rada senatskog Odbora za građanska prava migranata u Australiji prekinuli su politički događaji na australskoj nacionalnoj razini. Početak mandata laburističke vlade obilježio je gospodarski napredak s razvojem industrije, povećanjem proizvodnje i ulaganja te smanjenjem stope nezaposlenosti. Međutim, ubrzo je uslijedilo usporavanje rasta gospodarstva i javljanje prvih znakova inflacije što je u konačnici, uz svjetsku naftnu krizu 1973., dovelo do recesije. U nastojanju da preuzme kontrolu nad upravljanjem gospodarskom krizom Whitlamova je vlada izašla s prijedlogom zakona kojim bi kontrolu nad plaćama i cijenama sa država i teritorija prenijela na saveznu vladu, ali je njezin zahtjev za promjenom ustava odbačen na referendumu u prosincu 1973. godine.¹²⁸⁷

Složenost sustava odlučivanja u dvodomnom parlamentu u situaciji u kojoj su laburisti bili u većini u Zastupničkom domu i u manjini u Senatu na vidjelo je izašla prilikom donošenja odluke o korištenju proračunskih sredstava. Australski ustav osigurava Senatu i Zastupničkom domu gotovo jednake zakonodavne ovlasti, ali u pitanjima potrošnje državnog proračuna i poreza prijedlozi se donose u Zastupničkom domu dok Senat ima pravo zahtijevati njihovu izmjenu, zatražiti njihovu odgodu ili ih poništiti.¹²⁸⁸

Ukoliko je zakon predložen u Zastupničkom domu dva puta odbijen u Senatu Ustavom je bilo omogućeno ili dvostruko raspuštanje parlamenta i istovremeni izbori i za Senat i za Zastupnički dom ili zajednička sjednica oba doma parlamenta na kojoj bi se raspravljalo i glasalo o zakonu predloženom u Zastupničkom domu. Ukupno je u Senatu do travnja 1974. deset zakona bilo odbijeno dva puta i njih još devet jedan put.¹²⁸⁹

Međutim, premijer Whitlam nijednom nije iskoristio opciju dvostrukog raspuštanja, odlučivši se za taktiku političkog nadmudrivanja s oporbom u situaciji u kojoj su oboje čekali politički povoljan trenutak za eventualno pokretanje procedure za raspisivanje novih izbora. Liberalima koji su bili u oporbi odgovaralo je raspisivanje izbora samo za Zastupnički dom, s obzirom da su imali povoljnu situaciju u Senatu, dok je nastojanje laburističke vlade bilo usmjereno prema zadržavanju većine u Zastupničkom domu i stjecanje kontrole u Senatu.¹²⁹⁰

Vođa oporbe Snedden nastojao je izglasavanje proračuna za 1974. iskoristiti kako bi izvršio pritisak na premijera Whitlama da dođe do raspuštanja Zastupničkog doma i održavanja

¹²⁸⁷ „History since European contact – Australia since 1945“, *The Cambridge*, 127.-130.; „The Economy – The economy since 1945“, *The Cambridge*, 181.-182.

¹²⁸⁸ „History since European contact – Australia since 1945“, *The Cambridge*, 127.-130.

¹²⁸⁹ J. Hocking, n. dj., 191.-192.

¹²⁹⁰ Isto.

novih izbora za Zastupnički dom, istovremeno s redovnim izborima za polovicu zastupnika u Senatu. Whitlam je s druge strane tražio način za jačanje podrške u Senatu i u konačnici je, predviđevši neprihvatanje zakona o proračunu, preduhitrio glasanje u Senatu i zatražio od generalnog guvernera raspuštanje oba doma parlamenta. Dvojica političkih vođa prihvatila su izazov održavanja prijevremenih izbora za parlament u cijelosti i izbori su određeni za svibanj 1974. godine.¹²⁹¹

SDS je u svome izvješću o političkim prilikama u Australiji izveo zaključak da laburistička vlada uoči izbora iz 1974. nije željela riskirati i poduzimati mjere protiv Hrvata slične onima koje je poduzimala nakon pobjede na izborima iz prosinca 1972., a koje su joj stvorile ozbiljne neugodnosti. Smanjenje aktivnosti u pogledu hrvatske zajednice laburisti su pravdali željom za izbjegavanjem optužbi za pritisak na senatski Odbor za prava migranata u Australiji prije nego što bude podneseno izvješće o njegovim nalazima.¹²⁹²

Dvostrukim raspuštanjem parlamenta okončan je i rad senatskog Odbora za građanska prava migranata u Australiji, a da u Senatu nije podneseno izvješće o njegovom radu. Međutim, dva tjedna prije izbora zakazanih za 18. svibnja 1974. novine „The Bulletin“ objavile su nacrt tajnog i povjerljivog izvješća, „koje bi u parlamentarnoj stanici gotovo sigurno nestalo“, u kojem je oštro kritizirana uloga Lionela Murphyja „i u notornoj ASIO aferi i u imenovanju australskih državljana optuženih za navodnu uključenost u hrvatski terorizam“.¹²⁹³

Nacrt izvješća optužio je Murphyja da je, iskoristivši položaj glavnog državnog odvjetnika, ugrozio slobode, pa čak i živote, jugoslavenskih građana koji žive u Australiji, a planiraju povratak u Jugoslaviju, kao i da je utvrđen uznemirujući broj slučajeva osoba koje su u Jugoslaviji zatvorene, ubijene ili nestale pod nerazjašnjenim okolnostima. Odbor je Murphyja optužio i da je:

- „uskratio određene informacije koje je Odbor od njega zatražio
- bio „loše savjetovan“ u njegovom ponoćnom posjetu uredu ASIO-a u Canberri i kasnijoj raciji u sjedištu ASIO-a u Melbourneu
- osobe čiji su domovi pretraženi u policijskoj raciji u ranim jutarnjim satima ostavio više od dvanaest mjeseci pod prijetnjom deportacije“.¹²⁹⁴

¹²⁹¹ „History since European contact – Australia since 1945“, *The Cambridge*, 127.-130.

¹²⁹² HR-HDA-1561, 4.1/248, Monografija, 82.

¹²⁹³ „Secret report blasts Murphy“, *The Bulletin*, 4 May 1974, 12.-13.

¹²⁹⁴ Isto, 12.

Zasigurno je da bi podnošenje izvješća u Senatu o njegovim zaključcima dalo svojevrsnu legitimaciju i veće značenje, ali je i objavljeno u novinama hrvatskoj zajednici pružilo makar moralnu satisfakciju nakon godina napada i prozivanja za nasilje i nered u australskom društvu.

Unatoč novinskoj objavi izvješća Odbora i „traumatičnim događajima koji su šokirali Australiju u ožujku/travnju 1973.“¹²⁹⁵ laburisti su pobijedili na izborima za Zastupnički dom, ali s tri zastupnika manje nego na izborima iz prosinca 1972. godine. U Senatu su i laburisti i liberali imali po 29 zastupnika, uz dva nezavisna zastupnika. Izglasavanje proračuna za 1974. godinu, nakon što su prethodno u Senatu ponovo odbijena dva prijedloga vlade, prvi je i jedini put u australskoj povijesti odlukom generalnog guvernera u skladu s njegovim ustavnim ovlastima preneseno na zajedničku sjednicu oba doma parlamenta na kojoj su prijedlozi laburističke vlade dobili potrebnu većinu glasova.¹²⁹⁶

Međutim, laburistička vlada kratko je uživala u političkoj pobjedi. Problem za Whitlama nastupio je u veljači 1975. kada je Lionel Murphy imenovan za suca Visokog suda. Unatoč ustaljenoj praksi da senatora zamijeni njegov stranački kolega parlament savezne države Novi Južni Wales, u kojem je većinu imala liberalno-nacionalna koalicija, za Murphyjeva zamjenika izabrao je neovisnog kandidata. Predsjednik parlamenta je odstupanje od ustaljene prakse zamjene senatora opravdavao činjenicom da se navedena obaveza odnosi na smrtne slučajeve i druge situacije koje se ne odnose na način napuštanja mjesta u Senatu kao što je to u slučaju Lionela Murphya.¹²⁹⁷

Situaciju za laburiste dodatno je krajem lipnja 1975. pogoršala smrt senatora Bertiea Millnera. Parlament savezne države Queenslanda, u kojem je većinu također imala liberalno-nacionalna koalicija, kao njegovu zamjenu izabrao je Alberta Fielda, člana Laburističke stranke koji je otvoreno kritizirao Whitlama i njegovu vladu. Field je uskoro izbačen iz Laburističke stranke, a odnos snaga u Senatu postao je nepovoljan za Whitlama i njegovu vladu. U međuvremenu je došlo do promjene i unutar Liberalne stranke. Nezadovoljstvo izgubljenim izborima u svibnju 1974. i prevladavajuće mišljenje da Billy Snedden ne vodi stranku u pravome smjeru doveli su do promjene i ulogu vođe oporbe u ožujku 1975. preuzeo je Malcom Fraser.¹²⁹⁸

¹²⁹⁵ „Secret report blasts Murphy“, *The Bulletin*, 4 May 1974, 13.

¹²⁹⁶ „History since European contact – Australia since 1945“, *The Cambridge*, 127.-130.

¹²⁹⁷ Isto.

¹²⁹⁸ Isto.

Odlučivanje o korištenje proračunskih sredstava u listopadu 1975. označilo je novo političko nadmudrivanje dvojice stranačkih vođa. Fraser je s većinom u Senatu imao mogućnost opstrukcije prijedloga donesenih u Zastupničkom domu koje je morao potvrditi Senat. Nekoliko dana prije glasanja u Senatu Whitlamovu vladu zadesio je politički skandal koji je u konačnici doveo do kraja njegove vlade.¹²⁹⁹

Novine „Melbourne Herald“ objavile su 13. listopada 1975. dokumente koji potvrđuju da su ministar za minerale i energiju Rex Connor te državni rizničar i potpredsjednik vlade Jim Cairns nastojali od pakistanskog bankara Tiratha Khemlanija osigurati državni zajam i na taj način zaobići standardne parlamentarne procedure u osiguravanju sredstava za vladine projekte.¹³⁰⁰

Obojica su optuženi za zaobilaženje državne riznice i otpušteni iz vlade premijera Whitlama. Politički skandal, poznatiji kao „Afera pozajmica“ ili „Khemlani afera“, i nepovoljan odnos snaga u Senatu doveli su do ustavne krize koja je rezultirala smjenom vlade. U nekoliko tjedana intenzivnih pregovora Whitlam, Fraser i novi generalni guverner John Kerr raspravljali su o donošenju proračuna i terminu održavanja redovnih izbora za polovicu Senata.¹³⁰¹

Neuspjeh pronalaska kompromisa i neizglasavanje zakona o proračunskim sredstvima iz trećeg pokušaja naveli su generalnog guvernera Kerra na do tada izvanredan i neviđen potez. Sukladno svojim ustavnim ovlastima Kerr je uspostavio Savezno izvršno vijeće, de facto vladu, sa zadatkom savjetovanja generalnog guvernera. Kerr je 11. studenog smijenio Whitlamovu vladu i imenovao privremenu vladu s Fraserom kao premijerom. Odluku je pravdao činjenicom da Senat ima mogućnost odbijanja prijedloga o korištenju proračunskih sredstava i da vlada kojoj je parlament uskratio potporu mora podnijeti ostavku ili izaći na prijevremene izbore.¹³⁰²

Sukladno prethodnom dogovoru Fraser je generalnom guverneru Kerru predložio raspuštanje oba doma parlamenta i prijevremene izbore. Izbori su održani u prosincu 1975. i liberalno-nacionalnoj koaliciji su osigurali sigurnu poziciju i u Zastupničkom domu (91 od 127 mjesta) i u Senatu (35 od 64 mjesta). Polemika o načinu raspuštanja parlamenta i smjeni Whitlamove vlade dugo je zaokupljala australske pravne stručnjake, a opći je stav da je

¹²⁹⁹ Isto.

¹³⁰⁰ Isto.

¹³⁰¹ Isto.

¹³⁰² Isto.

generalni guverner postupao u skladu s Ustavom i ovlastima koje su mu bile na raspolaganju.¹³⁰³

Međutim, jedna od posljedica žustrih rasprava koje su vođene bile su izmjene Ustava koje su trebale jasnije odrediti ovlasti generalnog guvernera i način odlučivanja o pojedinim pitanjima u odnosima između Zastupničkog doma i Senata.¹³⁰⁴ Whitlam je u knjizi „The Whitlam Government 1972–1975“, koja pokriva razdoblje njegove laburističke vlade, na temelju izjave američkog predsjednika Jimmyja Cartera (1977. – 1981.) „da se administracija SAD-a više nikada neće miješati u domaće političke procese Australije“ izrazio sumnju u umiješanost CIA-e u procese koji su doveli do pada njegove vlade.¹³⁰⁵

Uspostava senatskog Odbora za građanska prava migranata u Australiji i Hrvatskog nacionalnog odbora za građanska prava prepoznati su u hrvatskoj zajednici kao model prema kojem se u okviru zakonodavnih mogućnosti i legalnog djelovanja moglo svrsishodnije nastupiti pred australskom javnosti i državnim predstavnicima. Rezultat navedenog shvaćanja bila je uspostava „Hrvatske ambasade“ – „najspektakularnija i najoriginalnija akcija u povijesti djelovanja hrvatske političke emigracije“.¹³⁰⁶

U glavnom australskom gradu Canberri, u četvrti u kojoj su bila smještena predstavništva stranih država, nekoliko stotina metara od sovjetskog veleposlanstva i kilometar od australskog parlamenta 29. studenog 1977. otvorena je „Hrvatska ambasada“. Za otvaranje „ambasade“ odabran je na simboličan datum – jugoslavenski Dan republike na koji su se Hrvati tradicionalno svake godine okupljali upravo ispred jugoslavenskih veleposlanstava i demonstrirali protiv Jugoslavije i potlačenosti hrvatskog naroda u domovini. Tijekom razgovora o osobi koja će biti imenovana „ambasadorom“ odlučeno je da to bude mlađa osoba koja je poznavatelj engleskog jezika, a s ciljem izbjegavanja često ponavljanih jugoslavenskih optužbi o „ustaškoj djelatnosti neprijateljske emigracije“ odlučeno je i da to bude osoba koja nije bila uključena u politički život u NDH.¹³⁰⁷

U takvim uvjetima odlučeno je da ulogu „ambasadora“ preuzme Marijo Dešpoja. Sveučilišno obrazovan i zaposlen u australskoj javnoj službi Dešpoja je bio idealan kandidat, a svoju je ulogu ispunio u potpunosti. Organizatori otvaranja „Hrvatske ambasade“ bili su svjesni

¹³⁰³ Gough Whitlam, *The Whitlam Government 1972-1975*, Penguin, Ringwood, 1985., 53.

¹³⁰⁴ „History since European contact – Australia since 1945“, *The Cambridge*, 127.-130.

¹³⁰⁵ G. Whitlam, n. dj., 53.

¹³⁰⁶ Ivan Čizmić, „CROATIAN EMBASSY - "HRVATSKA AMBASADA" U CANBERRI - 1977.-1978. (uz 20. obljetnicu zatvaranja)“, *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, Vol. 8., No. 1 (39), 1999., 132.

¹³⁰⁷ Isto, 111.-112.

da za njezinu uspostavu ne postoji zakonodavna osnova i da njezino djelovanje nema diplomatsku težinu u komunikaciji s Australijom i drugim državama svijeta, ali su njezino osnivanje željeli iskoristiti za isticanje zasebnog hrvatskog identiteta. Znali su da će „Hrvatska ambasada“ u konačnici biti zatvorena (zgrada u kojoj je otvorena unajmljena je na mjesec dana), ali su njezino djelovanje nastojali što je više moguće produžiti i na taj način u raspravama u javnosti i parlamentu skrenuti pažnju na postojanje hrvatskog pitanja u Jugoslaviji.¹³⁰⁸

Otvaranje „Hrvatske ambasade“ narušilo je međunarodne odnose Australije i Jugoslavije koja je zahtijevala hitno zatvaranje „Hrvatske ambasade“, a prijetila je i prekidom diplomatskih odnosa. Nepovoljnu situaciju za Jugoslaviju predstavljala je činjenica da u slučaju „Hrvatske ambasade“ i njezina „ambasadora“ nije bilo ustaških i terorističkih elemenata kojima bi stekla podršku javnosti i snažnu reakciju Jugoslaviji naklonjenog dijela australske političke scene. Umjesto uobičajenih osuđujućih tonova rasprava oko „Hrvatske ambasade“ otišla je u smjeru legalnosti njezina postojanja i zakonodavne procedure kojom bi njezino djelovanje bilo zabranjeno.¹³⁰⁹

Problem za Australiju predstavljala je činjenica da osnivanjem „Hrvatske ambasade“ nije prekršen nijedan zakon iz jednostavnog razloga jer u australskim zakonima nije niti bilo predviđeno da do takve situacije uopće i dođe. U traženju pravnog rješenja situacije pitanje „Hrvatske ambasade“ zaokupljalo je pažnju australske javnosti i parlamentarnih rasprava sve dok u konačnici u svibnju 1978. nije predstavljen nacrt zakona kojim bi njezin rad bio zabranjen.¹³¹⁰

Rezultat rasprava bilo je iskazano razumijevanje za hrvatsko pitanje i simpatije za hrvatsku borbu, naročito od strane liberalnih političara, a otvorene su važne teme oko priznanja Hrvata kao zasebne etničke zajednice. U godinama koje su uslijedile ove su rasprave postavile temelj i otvorile put prema kasnijem priznanju hrvatskog jezika što je dovelo do otvaranja hrvatskih škola i uspostavljanja sredstava javnog priopćavanja i radija na hrvatskom jeziku.

Prijedlog zakona koji je doveo do zatvaranja „Hrvatske ambasade“ predstavljen je u Senatu u kolovozu 1978. i u konačnici je nakon burne rasprave i prihvaćen. Dešpoja je, iako svjestan da će „Hrvatska ambasada“ u konačnici biti zatvorena, borbu nastavio sudskim putem, a tijekom procesa istakao je: „Ambasada je imala još jednu originalnu stvar, originalnost koja

¹³⁰⁸ Isto, 111.-113.

¹³⁰⁹ Isto, 113.-115.

¹³¹⁰ Isto, 117.

nije bila mnogo uočena. To je bila originalnost policijske istrage i sudskog postupka. Ovo je bio jedan od rijetkih, ako ne i jedini slučaj u kojem je okrivljenik pomogao tužitelju da dokaže krivnju. Dokazi su bili jasni i glasni, mi ih nismo krili. Da, mi nismo priznali Jugoslaviju. Da, mi smo htjeli državu Hrvatsku. Da, mi smo postavili grb i natpise. Da, to je hrvatski barjak. Da, mi ne priznajemo jugoambasadu. Da, ovo je Hrvatska ambasada".¹³¹¹

Nakon godinu dana sudskog procesa u kolovozu 1979. rad „Hrvatske ambasade“ i „ambasadora“ Dešpoje u konačnici je bio zabranjen. Dešpoja je ovlasti „ambasadora“ prenio na 23-godišnju Dinku Sidić, „najmlađu ambasadoricu u Australiji“, koja je sudsku borbu pred Saveznim sudom nastavila sve do listopada 1979. kada je potvrđena ranija odluka o zatvaranju „Hrvatske ambasade“. U tom je trenutku od strane organizatora cijele akcije izveden zaključak da bi daljnja borba za održanje „Hrvatske ambasade“ mogla dovesti do negativne atmosfere i skretanja pažnje s ostvarenog cilja otvaranja rasprave oko hrvatskog pitanja i priznanja hrvatske etničke posebnosti. Naglašeno je pritom da: „Nikada Hrvati ne bi mogli dobiti toliko prostora u australskom tisku za koji nisu platili niti jedan novčić, niti bi preko televizije i radija mogli izraziti svoje nezadovoljstvo protiv jugoslavenske državne tvorevine da nije bilo ljudi koji su organizirali rad ambasade i svih onih nebrojenih Hrvata širom Australije i svijeta koji su podržali rad Hrvatske ambasade“.¹³¹²

Otvaranje „Hrvatske ambasade“ bio je značajan diplomatski udar na Jugoslaviju koji je odjeknuo u cijelome svijetu. Razotkrio je nemoć ustaljene jugoslavenske prakse dodjeljivanja etikete ustaštva i terorizma kojom je stvarala negativne konotacije oko hrvatskih akcija, a u obzir nije dolazila niti raširena praksa fizičkog uklanjanja neprijatelja godinama korištena u atentatima na istaknute hrvatske iseljenike. U cijeloj stvari bila je osuđena stajati sa strane, promatrati i nadati se što je moguće bržem raspletu situacije koja je bila u rukama australskog zakonodavstva. U konačnici se dovela u situaciju u kojoj je svakim protestom u javnosti i pritiskom na australsku vladu da slučaj riješi u što kraćem roku, naviknuta na vlastite totalitarne sudske prakse brzih suđenja, postigla suprotan efekt.

Otvaranje rasprave o hrvatskom pitanju na taj je način ispunilo očekivanja osnivača „Hrvatske ambasade“, a oblikovano je u smjeru priznanja Hrvata kao zasebne etničke skupine u domovini i iseljeništvu sa svim pravima koja pripadaju jednom narodu u slobodnom demokratskom svijetu. Za razliku od konteksta Murphyjeve racije u kojoj je naglasak stavljen

¹³¹¹ I. Čizmić, 126. prema: *Nova Hrvatska*, 12 - 18. XII. 1995.

¹³¹² Isto, 132.

na hrvatski terorizam u ovom se slučaju Hrvati u javnosti i pred australskim zakonodavstvom nisu morali opravdavati i braniti od optužbi. Jednostavno su iskoristili zakonodavne mogućnosti u okviru legalnog postupanja za promociju svojih stavova. Nije bilo neizvjesnosti oko mogućih deportacija u Jugoslaviju već se odluka australskog suda o zatvaranju „Hrvatske ambasade“ čekala u miru, a svaki je dan njezina postojanja bila još jedna mala pobjeda.

Simbolička poruka bila je snažna – mirni prosvjed nasuprot nasilju, „Hrvatska ambasada“ umjesto jugoslavenskog veleposlanstva, legalna akcija nasuprot kršenja zakona, borba za hrvatsku državnost umjesto jugoslavenskih antidržavnih elemenata. O Hrvatima u Australiji i njihovoj borbi ponovo se pisalo u cijelome svijetu, vijesti su prenosile sve važnije svjetske novine, i na Zapadu i na Istoku, a pozitivnim odnosom s javnosti ugled hrvatskog iseljništva podignut je na visoku razinu. Hrvati dobili priliku jasno artikulirati svoje stavove o zasebnom etničkom identitetu i zahtjeve za stvaranjem slobodne države hrvatskog naroda izvan Jugoslavije.

X. KRALJEVSKO POVJERENSTVO ZA OBAVJEŠTAJNE I SIGURNOSNE POSLOVE

Kraljevsko povjerenstvo za obavještajne i sigurnosne poslove osnovano je u kolovozu 1974., u razdoblju između laburističke pobjede na izborima iz svibnja 1974. i njihova odlaska s vlasti nakon poraza na izborima iz prosinca 1975. godine. U australskoj historiografiji postoje određene rasprave oko vremena i razloga koji su doveli do osnivanja Kraljevskog povjerenstva za obavještajne i sigurnosne poslove. Prva razmišljanja o uspostavi neovisnog tijela koje bi istražilo djelovanje ASIO-a i australske sigurnosno-obavještajne zajednice možemo pratiti od 1971. nakon što je na konferenciji Laburističke stranke odbačen zahtjev za ukidanjem ASIO-a.¹³¹³

S obzirom na neriješen rezultat glasanja odlučujući je bio glas Lionel Murphya koji je predsjedavao konferencijom. Murphy je pri tome zaključio da je ASIO ispunio ulogu zbog koje je osnovan, ali je ustvrdio da treba poboljšati njegovo djelovanje i odgovornosti. Murphy je imao ključnu ulogu u oblikovanju stranačke politike u sklopu koje je tijekom kampanje uoči parlamentarnih izbora iz 1972. najavljena uspostava žalbenog suda koji bi donio zakone o djelovanju ASIO-a i drugih sigurnosno-obavještajnih organizacija, kao i o načinu utvrđivanja i izvještavanja parlamenta u slučaju kršenja zakona. Upravo se navedena najava smatra počecima osnivanja Kraljevskog povjerenstva za obavještajne i sigurnosne poslove.¹³¹⁴

Murphy je već pet dana nakon pobjede na izborima u prosincu 1972. najavio uspostavu žalbenog suda za istragu sigurnosno-obavještajnog sustava i ministarski nadzor ASIO-a. I prvi su potezi nove laburističke vlade pokazali da će odnosi s ASIO-m biti sve samo ne idilični. Whitlam je obavijestio generalnog direktora Barboura da se ASIO više ne treba baviti komunističkim aktivnostima u sindikatima jer će se vlada sama pozabaviti navedenim aktivnostima, a predao mu je i nalog za prekid svih operacija prisluškivanja koje su bile aktivne u tome trenutku.¹³¹⁵

Mnogo veća netrpeljivost nastala je krajem prosinca nakon što je Whitlam odbio ASIO-u dozvolu za sigurnosnom provjerom članova njegova kabineta što je do tada bila uobičajena praksa. Nekoliko tjedana kasnije postignut je kompromis u kojem je Whitlam dopustio provjeru

¹³¹³ C. J. Coventry, n. dj., 71.-72.

¹³¹⁴ Isto.

¹³¹⁵ J. Blaxland, n. dj., 320.-324.

članova kabineta u zamjenu za podršku ASIO-a njegovoj najavi uspostave žalbenog suda za istragu sigurnosno-obavještajnog sustava i ministarski nadzor ASIO-a.¹³¹⁶

Murphyjeva racija i događaji koje je pokrenula privremeno su osnivanje žalbenog suda stavili u drugi plan. Premijer Whitlam održao je 27. ožujka 1973. konferenciju za medije na kojoj je, vezano za prijašnje izjave o reorganizaciju australskih obavještajnih službi, pojasnio da je pri tome mislio na reorganizaciju koja uključuje ASIO i CP-a, a navedeno je bilo sadržano i u Murphyjevom izvješću u Senatu od istoga dana u kojem su se spominjali prijedlozi za osiguranje bolje suradnje između ASIO-a i CP-a u borbi protiv terorizma.¹³¹⁷ U tom trenutku nije bilo spomena o osnivanju posebnog suda ili tijela koje bi provelo istragu o ASIO-u, sve do kolovoza 1973. kada je Whitlam najavio da razmišlja o imenovanju suda koji bi istražio ASIO.¹³¹⁸

Whitlam je na novinskoj konferenciji 11. listopada 1973. na pitanje novinara o uspostavljanju sudske istrage odgovorio da je njezino osnivanje „vrlo vjerojatno“, a da pritom nije odgovorio na pitanje o sucu koji bi vodio navedenu istragu. Na pitanje o razlozima njezina pokretanja odgovorio je: „nemam komentara“.¹³¹⁹ Navedeni je stav bio dio političke taktike tijekom kampanje za izbore iz svibnja 1974. nakon kojih su laburisti ostali na vlasti, s većinom u Zastupničkom domu, ali u manjini u Senatu.¹³²⁰

David McKnight, izvanredni profesor na Sveučilištu Novi Južni Wales i autor knjige „Australski špijuni i njihove tajne“, smatra da je Kraljevsko povjerenstvo za obavještajne i sigurnosne poslove nastalo kao posljedica dugogodišnjeg nepovjerenja laburističke vlade prema radu ASIO-a, prvenstveno prema njegovoj uključenosti u politički život i potporu liberalnim vladama, dok je okidač za njezino osnivanje bila afera iz lipnja 1974. godine kada je u tjedniku „The Bulletin“ objavljen povjerljivi dosje ASIO-a o zamjeniku premijera Jimu Cairnsu.¹³²¹

¹³¹⁶ Isto.

¹³¹⁷ „The Prime Minister’s Press Conference at Parliament House, Canberra, Tuesday, 27 March 1973“, https://web.archive.org/web/20050719224231/http://www.whitlam.org/collection/1973/19730327_PM_Press_Conference/ (Pristup ostvaren 23. 4. 2022.)

¹³¹⁸ C. J. Coventry, n. dj., 71.-72.

¹³¹⁹ „The Prime Minister’s Press Conference at Parliament House, Canberra, Tuesday, 27 March 1973“, https://web.archive.org/web/20050719224231/http://www.whitlam.org/collection/1973/19730327_PM_Press_Conference/ (Pristup ostvaren 23. 4. 2022.)

¹³²⁰ C. J. Coventry, n. dj., 71.-72.

¹³²¹ C. J. Coventry, n. dj., 73.-74.

Dokument ASIO-a nastao je 1971. godine, na vrhuncu antiratnog pokreta koji je zahtijevao izlazak Australije iz rata u Vijetnamu, približno u isto vrijeme kada su se slične demonstracije održavale u SAD-u. Upravo je Carins, u to vrijeme ministar trgovine i industrije vlade u sjeni, bio najistaknutiji vođa pokreta.¹³²² Iz njegovih je govora i javnih nastupa tijekom demonstracija ASIO izveo zaključak o njegovom podržavanju "populističke teorije" koja „zagovara stvaranje ekstraparlamentarne oporbe u parlamentarnom sustavu kroz razvoj protestnih i disidentskih pokreta“.¹³²³

U njegovom je postupanju prema mišljenju ASIO-a uočena sličnost njegovih uvjerenja s uvjerenjima Komunističke partije Australije što je moglo dovesti do "rasta elitizma u svim sferama, do manipulacije ljudima od strane demagoga, do fašističkog kulta osobnosti, do obožavanja sile i do uništenja demokratskog sustava vlasti".¹³²⁴

Slično kao i u slučaju Murphyjeve racije objava dokumenta potakla je raspravu u načinu čuvanja dokumenata i mogućnostima curenja informacija, kao i o granicama nadležnosti vlade i glavnog državnog odvjetnika nad djelovanjem ASIO-a. Ipak, za razliku od slučaja Murphyjeve racije koji je laburističkoj vladi donio velike političke neugodnosti curenje dokumenata ASIO-a u „ aferi Cairns“ stvorilo je „zabrinutost javnosti zbog prirode dokumenta i političke namjene u koju je upotrijebljen i omogućilo je saveznoj laburističkoj vladi politički pogodan trenutak u kojem će pokrenuti pravosudnu istragu o aktivnostima australske sigurnosne organizacije“.¹³²⁵

Murphy je raciju u uredima ASIO-a pokrenuo s ciljem traženja dokaza o organiziranju urote s ciljem zadržavanja informacija o hrvatskom terorizmu. Međutim, prilikom potrage za navedenim dokazima u arhivi ASIO-a Murphy je pretražio i indeks imena zainteresiran za eventualno postojanje njegova dosjea što bi označilo da je obrađivan od strane ASIO-a.

S obzirom na kontekst objavljenih dokumenata u slučaju Cairns, nakon kojeg je ASIO optužen za provođenje istrage o političkim osobama i za curenje informacija, ostaje otvoreno pitanje o mogućoj namjeri iskorištavanja racije u sjedištu ASIO-a za slične optužbe na račun

¹³²² „Vietnam moratoriums“, <https://www.nma.gov.au/defining-moments/resources/vietnam-moratoriums> (Pristup ostvaren 5. 4. 2022.).

¹³²³ Jenny Hocking, "Subversion Dissent: Where ASIO Draws the Line," *Australian Left Review*, No. 3, 1984, 38.

¹³²⁴ Isto.

¹³²⁵ Isto.

ASIO-a već tijekom 1973. u slučaju da je postojao dokument o Murphyju kao političkom protivniku i članu Laburističke stranke.

Upravo je u tom smjeru išla optužba bivšeg glavnog državnog odvjetnika Greenwooda koji je ustvrdio da je upravo premijer Whitlam u javnost pustio Cairnsov dosje kako bi mogao pokrenuti istragu o ASIO-u. Greenwood je pri tome tvrdio da tijekom svoga mandata nikada nije vidio takav dosje, istovremenu priznajući da je pročitao najmanje jedan naslov s Whitlamova popisa dokumenata za koje je naveo da su bili politički motivirani.¹³²⁶ Prethodni premijer McMahon izjavio je da nije znao da je ASIO istraživao Cairnsa i da bi to zaustavio da je znao.¹³²⁷

Osim o načinu čuvanja dokumenata i curenju informacija cijeli je događaji potakao i rasprava o opravdanosti i granicama ASIO-ovog prikupljanja podataka o političkim događajima i osobama. Pri tome je laburistička vlada optuživala ASIO za provođenje istraga o Laburističkoj stranci do 1972. dok je Liberalna stranka optuživala Laburističku stranku za pretvaranje ASIO-a u „laburističku političku policiju“ nakon preuzimanja vlasti 1972. godine.¹³²⁸

Kraljevsko povjerenstvo za obavještajne i sigurnosne poslove u konačnici je osnovano 21. kolovoza 1974. na inicijativu premijera Whitlama. Vodio ga je Robert Marsden Hope,¹³²⁹ sudac žalbenog suda države Novi Južni Wales, a poznato je i kao Hopeovo Kraljevsko povjerenstvo. Hope je dobio široke ovlasti u prikupljanju dokaza, ispitivanju svjedoka i održavanju ročišta, a zadatak Povjerenstva bio je da provede sveobuhvatnu istragu o australskim agencijama za nacionalnu sigurnost. Uključivalo je to istraživanje njihove povijesti, administrativnih i obavještajnih struktura i funkcija te suradnje s drugim vladinim agencijama i stranim obavještajnim službama.¹³³⁰

Hope je za vrijeme istrage razgovarao s nekoliko stotina bivših i tadašnjih zaposlenika ASIO-a, kao i s ministrima u prethodnim i tadašnjoj vladi, uključujući i premijere. Na

¹³²⁶ C. J. Coventry, n. dj., 115. prema: John Hamilton, “I’m not the leak, says Greenwood,” *Herald* (Melbourne), 27 June 1974, 2.

¹³²⁷ „July 5 EA Press Summary“, <https://file.wikileaks.org/oc/2474.2/112061.pdf>, (Pristup ostvaren 3. 5. 2022.)

¹³²⁸ C. J. Coventry, n. dj., 95.

¹³²⁹ Hope je vodio i Kraljevsku komisiju za australske obavještajne i sigurnosne agencije iz 1983., poznatu kao Druga Hopeova kraljevska komisija, osnovanu nakon što je ASIO otkrio aktivnosti Valerija Ivanova, člana sovjetske delegacije i časnika KGB-a, koji je navodno uspostavio bliske odnose s australskom Laburističkom strankom. „The Hope Royal Commissions“, <https://www.asio.gov.au/history/Hope-commissions>, (Pristup ostvaren 19. 4. 2022.)

¹³³⁰ „The Hope Royal Commissions“, <https://www.asio.gov.au/history/Hope-commissions>, (Pristup ostvaren 19. 4. 2022.)

raspolaganju je imao mnoštvo dokumenata ASIO-a, iako je sam ustvrdio da pojedini od njih „nisu bili niti kvalitete niti pouzdanosti kakvu je priželjkivao“.¹³³¹

Prva izvješća predana su već 1975. tada novom premijeru Malcomu Fraseru iz Liberalne stranke, a do završetka rada Povjerenstva u travnju 1977. sastavljeno je ukupno osam obimnih izvješća. Preporuke Povjerenstva korištene su u izmjenama i dopunama Zakona o sigurnosno-obavještajnoj organizaciji iz 1979. kojim je jasnije određena granica djelovanja ASIO-a, njegova uloga u podršci funkcijama vlade i način informiranja o sigurnosno-obavještajnim podacima.¹³³²

U prvom izvješću opisani su postupci i procedure koje je slijedilo Kraljevsko povjerenstvo pri svome radu. Drugo izvješće sadrži nalaze i preporuke o sigurnosnim provjerama i žalbenom sudu za sigurnosna pitanja. Treće izvješće odnosi se na pitanja ministarske i vladine kontrole, nadzora i koordinacije australskih obavještajnih i sigurnosnih službi, o čemu je izvješće u Zastupničkom domu bilo podneseno 5. svibnja 1977. godine. Četvrto izvješće posebno se odnosi na ASIO. Peto i šesto izvješće se odnose na određene specijalne obavještajne agencije. Sedmo izvješće je svojevrsna povijesna studija australske sigurnosno-obavještajne službe. Osmo se izvješće odnosi na administrativne postupke za pohranu i čuvanje zapisnika Kraljevskog povjerenstva.¹³³³

Povijest, uloga i budućnost ASIO-a detaljno je analizirana u Četvrtom izvješću. Hope je u njemu definirao da glavna funkcija ASIO-a treba biti „zaštita Commonwealtha od špijunaže, aktivnih namjera (općenitih prikrivenih pokušaja utjecaja na vanjsku politiku), subverzije i sabotaze“.¹³³⁴

Iz nastavka njegove preporuke može se iščitati dio koji se može odnositi na događaje vezano za postojanje terorizma u dijelu u kojem Hope kao zadatak ASIO-a vidi i sprečavanje „politički motiviranog terorizma i nasilnih političkih aktivnost općenito“, bez obzira što "ne uključuju uvijek 'napad' na Australiju".¹³³⁵ Povjerenstvo je pri tome definiralo terorizam kao

¹³³¹ AU-NAA-A8908, 4A, Royal Commission, 5.-6.

¹³³² „The Hope Royal Commissions“, <https://www.asio.gov.au/history/Hope-commissions>, (Pristup ostvaren 19. 4. 2022.)

¹³³³ House, No. 43, 25 October 1977, 2333.

¹³³⁴ AU-NAA-A8908, 4A, Royal Commission, 16.-17., 229.-230.

¹³³⁵ AU-NAA-A8908, 4A, Royal Commission, 4., 17.-18.

„izvršena ili planirana djela nasilja u Australiji za vanjske političke svrhe, ili izvedena drugdje izvan Australije kada su počinitelji došli, dolaze ili mogu doći iz Australije“.¹³³⁶

Poseban odlomak izvješća odnosio se na definiranje odnosa ASIO-a prema vladi pri čemu je Hope ustvrdio da je ASIO „dio obitelji vladinih odjela i agencija“, u kojem ima „posebno mjesto jer ima visoku dužnost u obrani kraljevstva“. Izvješće navodi da ASIO „mora imati svoje mjesto u vladinoj politici odlučivanja“ i „u okviru svojih nadležnosti [...] biti spreman davati savjete i, također, istupiti sa savjetom čak i kada ga ne traže“.¹³³⁷

Nakon definiranja položaja ASIO-a unutar vlade Hope je ustvrdio da je „osnovna dilema“ i nužnost da ASIO ne bude korišten kao „političko sredstvo“ pri čemu je istaknuo da se kao posebno političko pitanje nameće pitanje vladine kontrole nad ASIO-m.¹³³⁸

S obzirom na brojne rasprave nakon Murphyjeve racije o pitanju nadležnosti glavnog državnog odvjetnika, kao ministra odgovornog za ASIO, u odnosu prema generalnom direktoru ASIO-a možemo analizirati i preporuke koje je Hope donio u svom Četvrtom izvješću. Prilikom donošenja zaključka o tome koliko generalni direktor ASIO-a smije „biti predmet ministarske upute“¹³³⁹ Hope je analizirao zakone o ASIO-u od njegova osnutka nadalje, kao i izjave i tumačenja prethodnih vlada i premijera o navedenom pitanju. Nakon svih navedenih razmatranja zaključio je kako mu se čini da „općenito, generalni direktor mora biti podvrgnut odgovarajućim uputama ministra, a ministar bi trebao biti, "općenito", odgovoran Parlamentu za organizaciju i svoje djelovanje“.¹³⁴⁰

Hope je pritom naveo i situacije u kojima generalni direktor nije podložan ministarskim uputama, posebice onima u kojima mu to omogućava Zakon o ASIO-u i u pitanjima poput na primjer dijeljenja informacija s ostalim ministarstvima, a istakao je i da se „ministar ne bi trebao baviti detaljima djelovanja i aktivnosti ASIO-a“.¹³⁴¹ Hope navodi da „postoje mnoga pitanja u kojima je [generalni direktor] nadležan ministarskim uputama i kontroli, i druga pitanja u kojima nije podložan tim uputama i kontroli, ali može dobiti komentare ili sugestije od

¹³³⁶ Isto, 65.

¹³³⁷ Isto, 160.

¹³³⁸ Isto, 161.-163.

¹³³⁹ Isto, 170.

¹³⁴⁰ Isto, 170.-173.

¹³⁴¹ Isto, 174.

ministra“ uz sugestiju da ministar „mora znati dovoljno o njegovim aktivnostima kako bi ispunio svoju odgovornost prema Parlamentu“. ¹³⁴²

Iako je Hope u svojim preporukama nastojao razgraničiti položaj i dužnosti ASIO-a i generalnog direktora u okviru australske vlade i njezinih dijelova, prvenstveno se to misli na odnos prema premijeru i ministru odgovornom za ASIO, čini se da je unatoč njima i dalje nakon njegovih preporuka ostalo dosta prostora za razna tumačenja potencijalnih situacija u kojima nije jasno propisana granica nadležnosti ministra za ASIO i generalnog direktora u pitanju međusobnog odnosa i suradnje. Potvrđuje to i Hopeov zaključak da su navedene preporuke „opće pravilo, koje se ne bi trebalo nefleksibilno primjenjivati“. ¹³⁴³

U kontekstu slučaja Murphyjeve racije Hope tako u zasebnom odlomku navodi da je „Ministar, u skladu sa svojim ovlastima, imao pravo ući i pregledati sve prostorije ASIO-a“ te da pri tome smije biti u pratnji osoba „za koje smatra da je potrebno da mu pomognu u inspekciji, uključujući članove policijskih snaga Commonwealtha“. ¹³⁴⁴ Ipak, Hope na kraju navedenog odlomka dodaje fusnotu u kojoj navodi da „ne sugerira da bi bilo koja osim najneobičnijih okolnosti opravdala takav postupak“. ¹³⁴⁵

Vezano za položaj generalnog direktora u navedenom slučaju Hope navodi da generalni direktor ima „pravo, i zapravo dužnost, [...] oduprijeti se“ u slučaju da se navedena pretraga vrši bez njegova pristanka. ¹³⁴⁶ Iz građe o cijelom slučaju Murphyjeve racije jasno je da Barbour nije iskoristio navedenu mogućnost i da se nije odupro, iako je za to imao zakonske osnove.

Unatoč tome što je Hope zaključio da je Murphy imao pravo ući u prostorije ASIO-a na kraju izvješća preporuča izmjenu položaja i ovlasti na način da „[i]ako bi ministar imao pravo ući u prostorije ASIO-a, ne bi imao pravo pregledavati ili na drugi način uplitati se u dosjee ASIO-a, osim ako generalni direktor smatra da informacije trebaju biti podijeljene ministru u svrhu relevantnu za sigurnosti“. ¹³⁴⁷

Hope je kao „neprimjereno“ ustvrdio ponašanje u kojem premijer ili glavni državni odvjetnik, kao ministar odgovoran za ASIO, traže od generalnog direktora informacije o pojedincima, kao što je „neprimjereno“ od strane generalnog direktora ustupiti takve podatke,

¹³⁴² Isto, 176.-177.

¹³⁴³ Isto, 174.

¹³⁴⁴ Isto, 177.

¹³⁴⁵ Isto.

¹³⁴⁶ Isto, 178.

¹³⁴⁷ Isto, 240.

osim ako se radi o pitanjima „relevantnima za sigurnost“.¹³⁴⁸ Navedena bi preporuka u kontekstu slučaja Murphyjeve racije značila potvrdu da je Murphy pregledavanjem osobnih dosjea u arhivi ASIO-a u potrazi za eventualnim vlastitim dosjeom prekoračio svoje ovlasti, posebice jer je tvrdio da je razlog njegovog posjeta uredima ASIO-a bio potraga za dokazima o organiziranju urote s ciljem zadržavanja informacija hrvatskom terorizmu.

U više dijelova Četvrtog izvješća Hope je naglasio nužnost da ASIO bude „politički neutralan“ i „da [...] bude očuvan od političke pristranosti ili utjecaja“.¹³⁴⁹ Promatrano u kontekstu slučaja Murphyjeve racije činjenica je da je Murphy dokumente koje je preuzeo u sjedištu ASIO-a i kasnije predao u Senatu upotrijebio u političke svrhe s obzirom da se njegovo izvješće u Senatu najvećim dijelom odnosila na optužbu prethodne vlade za toleriranje terorizma, pri čemu se tek manjim dijelom dotaknuo razloga za pokretanje racije, a razlog je bila potraga za dokazima o organiziranju urote protiv njega.

Murphy je prilikom podnošenja izvješća u Senatu 27. ožujka 1973. ustvrdio da je potrebna bolja suradnja ASIO-a i CP-a s obzirom da su se u pojedinim dijelovima preklapale njihove funkcije i djelovanje, a da u navedenim postupanjima s obje strane nije bilo dovoljno komunikacije i razmjene podataka. Navedeno je u svome izvješću potvrdio i Hope zaključivši da je „na primjer u slučaju hvatanja stranog agenta ili kada teroristička grupa postane aktivna potrebna bliska suradnja između sigurnosne organizacije i policije“.¹³⁵⁰

Utvrdio je i poteškoću u suradnji s policijama saveznih država za što je preporučio uspostavu regulative na razini vlade.¹³⁵¹ Složio se i s trenutnom situacijom u kojoj ASIO nema ovlasti za uhićenje osoba, unatoč tome što u tome vidi određene praktičke nedostatke za čije je otklanjanje preporučio bolju suradnju s CP-a.¹³⁵²

U jednom dijelu izvješća Hope se posvetio pitanju stanja arhive dokumenata i dosjea ASIO-a pri čemu je ustvrdio su postojali „ozbiljni nedostaci, jednako u aspektu postojeće baze podataka kao i u kontroli dostupnosti informacija koje sistem sadrži“,¹³⁵³ do te mjere da je bila

¹³⁴⁸ Isto, 116.

¹³⁴⁹ Isto, 4., 223.

¹³⁵⁰ Isto, 211.

¹³⁵¹ Isto, 213.

¹³⁵² Isto, 210.-211.

¹³⁵³ Isto, 103.

u takvom „neredu da mu je u vrijeme u koje mu je bila na raspolaganju bilo gotovo nemoguće utvrditi istinu“. ¹³⁵⁴

Navedeno stanje arhive ASIO-a potvrdila je i duga potraga za dokumentima koje je zahtijevao Murphy prilikom racije u sjedištu ASIO-a. Hope je preporučio da čuvanje dosjea i organiziranje arhive ASIO-a bude izvedeno na način da bude „učinkovito, sigurno i dostupno“, ¹³⁵⁵ a upozorio je i da je potrebno poraditi na jasnijoj odredbi o dostupnosti dokumenata i dosjea unutar samog ASIO-a, njihovoj klasifikaciji i mogućnostima i ograničenjima kompjuterizacije. ¹³⁵⁶

Ustvrdio je i postojanje zabrinutosti pojedinaca da se njihovi osobni dosjei nalaze u bazi ASIO-a, odnosno da su obrađivani, pri čemu je ustvrdio da ASIO sadrži dokumentaciju koja nije aktualna ili sigurnosno relevantna te je naložio da se ona uništi, o čemu je obavijestio generalnog direktora i s čim je započeto i prije završetka izvješća. ¹³⁵⁷ I prilikom pisanja preporuka o potrebama uređenje arhive ASIO-a Hope se ponovo dotakao pitanja javne dostupnosti dokumenata ASIO-a, kao i pitanja o razmjeni informacije između ASIO-a, premijera i glavnog državnog odvjetnika ustvrdivši da su u prošlosti postojali slučajevi neprimjerenog korištenja informacija. ¹³⁵⁸

Hope navodi i da su dokumenti izrađeni prije njega utvrdili da je „s vremena na vrijeme, bilo neprimjerene komunikacije informacija koje je ASIO posjedovao“ i da „dokazi pokazuju da je ASIO određenim osobama omogućio obavještajne podatke za njihovo objavljivanje“. ¹³⁵⁹

U oba navedena zaključka Hope ne navodi imena osoba i događaja na koje se referira, ali je za pretpostaviti da se navedeni zaključak odnosio na slučaj Cairns iz 1974., a mogao bi se odnositi i na slučaj Murphyjeve potrage za svojim osobnim dosjeom u vrijeme racije u sjedištu ASIO-a.

S obzirom da je u raspravama nakon slučaja Murphyjeve racije više puta u Senatu i javnosti isticano pitanje sigurnosne provjere doseljenika u Australiju i s time povezano izdavanje viza i putovnica te deportacija Hope je u jednom dijelu svoga izvješća i za navedena pitanja utvrdio stanje i dao preporuke. Hope zaključuje da su navedena pitanja u nadležnosti

¹³⁵⁴ Isto, 7.

¹³⁵⁵ Isto, 102.-103.

¹³⁵⁶ Isto, 105.

¹³⁵⁷ Isto, 105.-106.

¹³⁵⁸ Isto, 116.

¹³⁵⁹ Isto, 236.

Ministarstva vanjskih poslova i Ministarstva za imigraciju i etnička pitanja pri čemu uloga ASIO-a treba biti savjetodavna.¹³⁶⁰

Skrenuo je pri tome pažnju i na pitanje ograničenja ASIO-a u sigurnosnoj procjeni prilikom dolaska doseljenika s obzirom na nedostatak informacija od policija i stranih sigurnosno-obavještajnih agencija država doseljenika kojih je na godišnjoj razini relativno malo, jednako kao i što je mali broj preporuka protiv izdavanja dozvole za useljenje. Hope je razmatrao i pitanje otvaranja ispostava ASIO-a u zemljama useljenika pri čemu je utvrdio da njihovo otvaranje u mnogim slučajevima ne bi bilo produktivno te je preporučio oslanjanje na postojeće urede ASIO-a, razmjenu podataka s prijateljskim organizacijama i međusobnu suradnju ASIO-a i odgovornih ministarstava.¹³⁶¹

U kontekstu Murphyjevih prijetnji deportacijama nakon njegovog posjeta uredima ASIO-a Hope je dao preporuku da australski državljani i stalni stanovnici imaju pravo žalbe i podnošenje zahtjeva za ročište čime je onemogućen nalog za deportacijom jednostavnom odlukom ministarstva.¹³⁶²

Osim o navedenim pitanjima Hope je analizirao i brojna druga područja djelovanja ASIO-a i dao svoje preporuke za unapređenje. Upozorio je da „Priručnik o sigurnosnoj zaštiti“ nije obnovljen u preporučenom vremenu i da je potrebno učiniti njegovu reviziju što je prije moguće.¹³⁶³ U dijelu u kojem je analizirao ljudski potencijal zaposlenika ASIO-a kritizirao je kvalitetu intelektualne i stručne ekspertize i preporučio ASIO-u da poduzme potrebne korake i osigura osoblje sposobno za obavljanje sigurnosnih procjena i osjetljivih zadataka.¹³⁶⁴

Nije podržao ideju osnivanja zasebnog parlamentarnog odbora koji bi provodio superviziju sigurnosne službe kao niti obavezu podnošenja godišnjeg izvještaja u parlamentu. Umjesto navedenog preporučio je informiranje oporbe putem konzultacija premijera i generalnog direktora ASIO-a s vođom oporbe.¹³⁶⁵

Preporučio je da generalni direktor ASIO-a godišnje u pisanom obliku podnosi izvještaj ministru odgovornom za ASIO te da ono u skladu s zakonodavnim okvirima treba biti dostupno

¹³⁶⁰ Isto, 153.-159.

¹³⁶¹ Isto.

¹³⁶² Isto, 154.

¹³⁶³ Isto, 242., 263.

¹³⁶⁴ Isto, 111.

¹³⁶⁵ Isto, 243.

na uvid i vođi oporbe.¹³⁶⁶ Preporučio je da trajanje mandata generalnog direktora bude vremenski definirano, na pet ili sedam godina,¹³⁶⁷ kao i da sjedišta ASIO-a bude premješteno iz Melbournea u Canberru.¹³⁶⁸

Unatoč tome što je na kraju Četvrtog izvješća zaključio da „nije zadovoljan poslom koji je ASIO obavio u prikupljanju sigurnosno-obavještajnih podataka“¹³⁶⁹ za Hopea je neosporno da Australija „treba imati sigurnosno-obavještajnu agenciju koja istražuje i pruža informacije o prijetnjama nacionalnoj sigurnosti“.¹³⁷⁰ U zaključnom dijelu dao je mnoge preporuke s ciljem definiranja njezina položaja, unutarnje strukture, načina djelovanja i organizacije te odnosa prema policiji i ostalim dijelovima sigurnosne zajednice u Australiji i inozemstvu.

Izvješće o radu Povjerenstva u Zastupničkom domu predstavio je premijer Malcom Fraser 25. listopada 1977.godine. Bilo je to „prvi put da je Parlament i narod Australije mjerodavno obavješten o temeljnim razmatranjima koja se odnose na nacionalnu sigurnost Australije [i prvi put da] Parlament i narod može pažljivo čitati ocjene neovisnog pravosudnog tijela koje je imalo potpuni pristup svim informacijama te vrijeme i sredstva za njihovu temeljitu analizu“.¹³⁷¹

Fraser se složio s Hopeovom preporukom o nužnosti postojanja vlastite sigurnosno-obavještajne službe koja treba osigurati podatke o sigurnosnim prijetnjama i suradnji s prijateljskim stranim obavještajnim službama, uz istovremeno poštivanje zakona i individualnih sloboda pojedinaca. Potvrdio je nužnost ministarskog nadzora nad sigurnosno-obavještajnim agencijama i dvostruki pristup sudjelovanja i vlade i oporbe u obavještajnim i sigurnosnim pitanjima, pri čemu je i vođa oporbe imao biti obavješten o važnim sigurnosnim pitanjima i imati pristup generalnom direktoru i njegovom povjerljivom godišnjem izvješću.¹³⁷²

Prihvatio je kritiku Četvrtog izvješća prema pojedinim aspektima dotadašnjeg rada ASIO-a i izrazio odlučnu namjeru da njegove funkcije budu ostvarene. Najavio je izmjenu zakona australskoj sigurnosno-obavještajnoj službi i uspostavu žalbenog suda za sigurnosna

¹³⁶⁶ Isto, 255.

¹³⁶⁷ Isto, 248.

¹³⁶⁸ Isto, 160.

¹³⁶⁹ Isto, 235.

¹³⁷⁰ Isto, 229.

¹³⁷¹ House, No. 43, 25 October 1977, 2334.

¹³⁷² Isto, 2334.-2338.

pitanja, naročito u slučajevima sigurnosnih provjera useljenika i zaposlenika u državnim službama.¹³⁷³

Prilikom podnošenja izvješća Fraser je po prvi put javnosti službeno priznao postojanje Australske tajne obavještajne službe (Australian Secret Intelligence Service – ASIS) zadužene za prikupljanje obavještajnih podataka u inozemstvu. U skladu s preporukom Petog izvješća koje se odnosi na ASIS ono nije bilo obavljeno s ciljem zaštite nacionalne sigurnosti, ali je u skladu s preporukama bilo dostupno vođi oporbe. Jednako kao i u slučaju ASIO-a Povjerenstvo je zaključilo da postoji potreba za ASIS-om, u svrhu „zaštite ili promocije Australije ili njezinih interesa“, uz ocjenu da je „dobro vođen“.¹³⁷⁴

Osim ASIS-a Fraser je prilikom podnošenja izvješća priznao i postojanje Odjela za obrambene signale (Defence Signals Division – DSD) zaduženog za prikupljanje informacija i obavještajnih podataka poslanih radiom, radarom i ostalom elektronikom. Uloga i djelovanje DSD-a obuhvaćeni su u Šestom izvješću Kraljevskog povjerenstva, uz ocjenu da se radi o „vrlo sposobno vođenoj agenciji“, a ono također zbog sigurnosnih razloga nije bilo dostupno javnosti.¹³⁷⁵

Fraser je u zaključku svog predavljanja rezultata rada Povjerenstva pozvao na Hopeov zaključak o važnosti australske sigurnosno-obavještajne službe i posebno naglasio važnost njezina odnosa i suradnje se nekomunističkim državama, a istakao je i potrebu očuvanja nacionalne sigurnosti uz istovremenu važnost očuvanja osobnih sloboda. U završnoj riječi zahvalio je svome prethodniku Whitlamu na pokretanju Kraljevskog povjerenstva za obavještajne i sigurnosne poslove i sucu Hopeu za „ovaj velik, mukotrpan i važan zadatak“.¹³⁷⁶

O izvješću Povjerenstva i Fraserovom predavljanju njegova rada američko veleposlanstvo u Canberri izvijestilo je Ured glavnog državnog tajnika SAD-a. U dopisu upućenom 27. listopada 1977. kao glavni zaključak navodi da je izvješće Povjerenstva ustanovilo da „ASIO nije bio dovoljno učinkovit u svojoj sigurnosno-obavještajnoj djelatnosti“ te da će bit potrebna velika svota novca za poboljšanje njegovih kapaciteta i učinkovitosti.¹³⁷⁷

¹³⁷³ Isto.

¹³⁷⁴ Isto, 2339.

¹³⁷⁵ Isto.

¹³⁷⁶ Isto, 2339.-2340.

¹³⁷⁷ „PM's Statement on Hope Commission Report“, <https://file.wikileaks.org/oc/oc/2532/250471.pdf>, (Pristup ostvaren 3. 5. 2022.); House, No. 43, 25 October 1977, 2335.

Osim toga navodi i da je Povjerenstvo u svome Četvrtom izvješću izašlo s podatkom da su oko polovice sovjetskih diplomata akreditiranih u Australiji zapravo članovi sovjetske obavještajne službe. Zaključilo je i da dvije najvažnije komunističke stranke, Komunistička partija Australije i Socijalistička partija Australija, imaju snažan utjecaj u pojedinim sindikatima, „znatno veći od [...] opravdanog“, te da „često snažno podupiru interese sindikalista“ i „koriste se industrijskim sporovima za svoje političke svrhe“.¹³⁷⁸

Australska je historiografija najvećim dijelom složna oko velike važnosti osnivanja Kraljevskog povjerenstva za obavještajne i sigurnosne poslove. Osim rasprava oko vremena i razloga njegova nastanka vođene su i rasprave oko njegova doprinosa u poboljšanju i unapređenju rada ASIO-a i australske sigurnosne i obavještajne službe općenito.¹³⁷⁹

David McKnight je kritičan prema dosegu Kraljevskog povjerenstva i smatra da ono u konačnici nije uspjelo dovesti do temeljite reforme ASIO-a. Razloge njegova nedostatak vidi u činjenici da je Povjerenstvo u svome radu polazilo od stava o osjetljivosti ASIO-a kao institucije i činjenici da bi duboko propitivanje pojedinih aspekata njezina djelovanja i njihovo javno objavljivanje moglo dovesti do njezina uništenja. S obzirom na navedeno polazište smatra da se i nije mogla identificirati eventualna nedemokratska praksa i politička uloga ASIO-a.¹³⁸⁰

U navedenom dijelu McKnihgtovo stajalište ne odgovara činjenicama s obzirom da je Hope u više navrata u svojim izvješćima ustvrdio nedostatke ASIO-a, posebice po pitanju objavljivanja i javne dostupnosti politički osjetljivih dokumenata, doduše bez objave konkretnih imena i slučajeva. Unatoč svemu McKnihgt smatra da je sama činjenica o pokretanju Povjerenstva imala važnu ulogu u reformi ASIO-a, da je ASIO-u ponudila „novi život“ i da je „značila da je ASIO u konačnici imao biti formalno odgovoran vladama i ljudima, ne samo tajnovitom establišmentu unutar australskih i inozemnih sigurnosnih krugova“.¹³⁸¹

Svakako da je jedan od problema ASIO-a bio i nedovoljno jasan i određen stupanj autonomije i odnos prema vladi i njezinim mogućnostima kontrole. Upravo je u navedenome vidljivo nesuglasje znanstvenika pri čemu je jedan dio njih, poput McKnihgta, tvrdio da preporuke Povjerenstva idu u smjeru povećavanja ovlasti ASIO-a i time stanje dodatno

¹³⁷⁸ House, No. 43, 25 October 1977, 2335.

¹³⁷⁹ C. J. Coventry, n. dj., 71.-72.

¹³⁸⁰ David McKnight, *Australia's Spies and their Secrets*, Allen & Unwin, St Leonards, NSW 2065, 1994., 299.

¹³⁸¹ Isto.

pogoršavaju, dok drugi smatraju da je njima preporučeni jači nadzor i povećanje ovlasti glavnog državnog odvjetnika nad ASIO-m.¹³⁸²

John Blaxland u djelu „The Protest Years“ zaključuje “ASIO je znao da će ishod [Kraljevskog povjerenstva] imati presudan učinak na njegovu strukturu, djelovanje i možda čak postojanje”,¹³⁸³ ali donosi i mišljenje da sudbina ASIO-a zapravo nikada nije bila stvarno ugrožena.¹³⁸⁴ Potvrđuje to i činjenica da je Laburistička stranka, jedina koja je i dovela u pitanje ukidanje ASIO-a, još 1971. napustila politiku raspuštanja organizacije te da je prešla na pristup njezina reorganiziranja s ciljem veće učinkovitosti, transparentnosti i depolitizacije.

Unatoč tome što su nakon završetka rada Povjerenstva otvorene rasprave o dosezima njegova rada i preporukama koje je donijela neosporna je činjenica da je Povjerenstvo potaklo reorganizaciju ASIO-a, preporučilo zakonodavni okvir kojim bi jasnije bile određene njegove ovlasti i opseg djelovanja te nametnulo jasnu potrebu određivanja granica između nacionalnog interesa zaštite i sigurnosti u odnosu prema australskom političkom životu.

¹³⁸² C. J. Coventry, n. dj., 75.-77.

¹³⁸³ J. Blaxland, n. dj., 436.

¹³⁸⁴ Isto, 376.

XI. ZAKLJUČAK

U okvirima europske kolonizacije australskog kontinenta Hrvati su u Australiju počeli doseljavati rano. Već desetak godina nakon što je u zaljevu Botany Bay 1788. osnovano prvo europsko naselje na australskom kontinentu, engleska kažnjenička kolonija iz koje se kasnije razvio grad Sydney, zabilježeni su i prvi zapisi o Hrvatima na ovom dalekom kontinentu. Navedena su doseljavanja bila pojedinačna, a povezana su sa dugom tradicijom pomorstva u hrvatskim krajevima. Zahvaljujući statusu pouzdanih pomoraca pri europskim pomorskim kompanijama upravo su brodovi s hrvatskim kapetanima i hrvatskim članovima posade rano započeli s dugim plovidbama prema dalekom australskom kopnu što je otvorilo put prema upoznavanju s mogućnostima koje je novi kraj pružao. Upravo je otkriće nalazišta zlata sredinom 19. stoljeća potaklo veći interes za doseljavanjem Hrvata u Australiju.

Propast brodogradnje i slom vinogradarstva krajem 19. stoljeća, uz slabu prirodnu osnovu i nepovoljne političke prilike, pokrenuli su veliki val iseljavanja iz Dalmacije i Istre u prekomorske zemlje u što se uklapa i prvo značajnije doseljavanje Hrvata u Australiju. Obrazac iseljavanja bio je isti kao i prilikom iseljavanja u druge prekomorske zemlje – iseljavalo je pretežno mlado, radno sposobno i nekvalificirano stanovništvo koje se zapošljavalo na teškim fizičkim poslovima. Početna očekivanja o privremenom boravku i povratku u rodni kraj ubrzo su zamjenjivana s realnosti trajnog ostanka što je otvaralo put prema doseljavanjima cijelih obitelji i počecima lančanih doseljavanja, a rezultiralo je brojnijim naseljavanjem i formiranjem prvih hrvatskih zajednica u Australiji.

U identitetskom pogledu u razdoblju do početka Prvog svjetskog rata prevladavala je dvostruka identitetska odrednica hrvatskih doseljenika – lokalna prema kraju iz kojeg su potjecali i hrvatska nacionalna u odnosu prema australskim vlastima. Iz naziva prvih društava i poslovnih poduhvata koje su poduzimali vidljivo je da su Hrvati u novi kraj prenosili identitet kraja iz kojeg su potjecali. Dominiralo je pri tome dalmatinsko ime što je i odgovaralo prostoru Hrvatske iz kojeg se najviše iseljavalo. S druge strane, suprotno službenim australskim zapisima o Hrvatima kao Austrijancima, Mađarima i slično, hrvatski su se doseljenici u nacionalnom pogledu izjašnjavali kao Hrvati.

Navedena službena australska identifikacija Hrvata kao Austrijanaca i Mađara nepovoljno se odrazila na položaj hrvatskih doseljenika u vrijeme Prvog svjetskog rata. Australske su vlasti Hrvate promatrale kao državljane neprijateljske Austro-Ugarske što je rezultiralo prvim netrpeljivostima prema hrvatskim doseljenicima Australiju. Netrpeljivost se

najčešće se očitovala u zatvaranjima u kampove onih koji nisu imali australsko državljanstvo ili gubitcima poslova na osnovi podrijetla u slučaju da je doseljenik u međuvremenu stekao australsko državljanstvo.

Sve se to odvijalo unatoč činjenici da su pojedini Hrvati dobrovoljno pristupili australskoj vojsci i sudjelovali u ratnim sukobima u Europi, kao i činjenici da su pojedina hrvatska društva prikupljala pomoć za članice Antante. Australske se vlasti pri tome nisu naročito trudile upoznati s položajem Hrvata u Austro-Ugarskoj i njihovim težnjama za samostalnom hrvatskom državom, a nedostatak je predstavljala i činjenica da među hrvatskim doseljenicima u ovom razdoblju nije postojalo dovoljno obrazovnog i društvenog kapaciteta koji bi ih adekvatno zastupao pri australskim vlastima.

Doseljavanje Hrvata u Australiju nastavljeno je i u međuratnom razdoblju. Uz tradicionalno iseljenički prostor Dalmacije, Dalmatinske zagore, Istre i otoka u ovom su razdoblju u većem broju zabilježena i doseljavanja iz prostora kontinentalne Hrvatske, naročito iz Međimurja, Like, Banovine, Korduna te iz Bosne i Hercegovine. Razlozi iseljavanja ostali su jednaki onima u prethodnom razdoblju – slaba prirodna osnova, nedostatak industrijske proizvodnje i nepovoljne političke prilike.

U ovom je razdoblju u identitetskom pogledu prevladavala jugoslavenska orijentacija, ali s izraženim protivljenjem prema centralističkim i monarhističkim krugovima u Jugoslaviji. U međuratnom je razdoblju osnovano i više društava koja su slijedila nauk braće Radić, a djelovali su na dobrotvornom i kulturnom području. Povećanjem radničkih kvalifikacija, jačanjem organizacijskog potencijala i poboljšanjem materijalnog položaja hrvatskih doseljenika započelo je i njihovo snažnije uključivanje u društveno i političko djelovanje, a zabilježena su i prva sudjelovanja na izbornim listama za australski parlament.

Doseljavanje Hrvata u Australiju nakratko je prekinuto u vrijeme Drugog svjetskog rata, a nastavljeno je neposredno nakon njegova završetka. Australska potreba za brojnom radnom snagom u rastućoj industriji i nedostatak zainteresiranih radnika iz prostora engleskog govornog područja koje su pri useljavanju favorizirale australske vlasti rezultirao je povećanim doseljavanjem iz drugih dijelova Europe, pa tako i iz Hrvatske.

U razdoblju nakon Drugog svjetskog rata zabilježeno najbrojnije doseljavanje Hrvata u Australiju. Uzroci iseljavanja bili su jednaki onima u prethodnim razdobljima, ali ovoga puta s jasno izraženim naglaskom na protivljenju novonastaloj komunističkoj Jugoslaviji, bez obzira radilo se o njenom centralističkom ili eventualno federalističkom uređenju. Samostalna i

suverena Hrvatska izvan Jugoslavije bilo je jasno izražena težnja najvećeg broja hrvatskih društava i organizacija koje su osnovane u Australiji nakon Drugog svjetskog rata.

Upravo je antikomunistički stav hrvatske iseljeničke zajednice utjecao na njezino pozicioniranje u odnosu prema australskom unutarnjem političkom životu kojim su u drugoj polovici 20. stoljeća dominirale dvije stranke. Australna Liberalna stranka i njezin manji partner Nacionalna stranka zastupali su konzervativne ideje na socijalnom području i liberalne ideje u ekonomskom pogledu te su u koaliciji sastavljale australske vlade u razdoblju od 1949. do 1972. godine. Antikomunističko opredjeljenje hrvatskog iseljništva i zapadna orijentacija australskih vlada pod liberalnim premijerima u tadašnjoj blokovskoj podijeli svijeta rezultirali su uspostavljanjem međusobnog povjerenja i suradnje.

Liberalna stranka iskazivala je razumijevanje za težnje hrvatskog naroda za stvaranjem samostalne hrvatske države, a hrvatske stranke i organizacije pozivale su na glasanje na izborima za njezine predstavnike. Predstavници hrvatskih iseljeničkih stranka sudjelovali su u radu različitih etničkih i imigracijskih odbora u australskim vladama za vrijeme liberalnih premijera dok su predstavnici Liberalne stranke sudjelovali su u obilježavanjima obljetnica hrvatske povijesti te prilikom demonstracija pred jugoslavenskim veleposlanstvima povodom obilježavanja Dana Republike i u sličnim prigodama.

S druge strane australska Laburistička stranka zastupala je socijalističke ideje i u ekonomskom i u društvenom pogledu. Nakon 23 godine vladavine liberalno-nacionalne koalicije pobijedila je na izborima u prosincu 1972. godine i na čelu s Goughom Whitlamom vodila je australsku vladu do 1975. godine. Laburističkim dolaskom na vlast Australija je uspostavila diplomatske odnose s brojnim komunističkim državama čime je bitno promijenila svoju orijentaciju u hladnoratovskom odnosu snaga, a započela je i s približavanjem prema Pokretu nesvrstanih. Upravo su navedeni stavovi Laburističke stranke privlačili jugoslavenski orijentirane iseljenike u Australiji.

Česti su bili zajednički jugoslavensko-laburistički napadi na hrvatske iseljeničke organizacije i istaknute politički aktivne Hrvate, a prevladavale su optužbe za ustaško nasljeđe i srednju s fašistima u vrijeme Drugog svjetskog rata te za ekstremističko i terorističko djelovanje u Australiji nakon rata. Najistaknutiji primjer navedene suradnje možemo pratiti kroz zajedničko djelovanje Marjana Jurjevića, predsjednika „Udruženja jugoslavenskih doseljenika“, i Jima Cairnsa, zastupnika Laburističke stranke, koji su, uz pomoć laburistički naklonjenog dijela medija, provodili organiziranu kampanju napada na Hrvate u Australiji.

Navedene su javno izricane optužbe cjelokupnu hrvatsku zajednicu dovodile u neugodan i nepovoljan položaj unutar australskog društva što je rezultiralo stigmatizacijom koja se osjećala u svim dobnim skupinama i u raznim područjima života, od obrazovanja do zaposlenja.

Australsko društvo u cjelini nisu u značajnoj mjeri opterećivali povijesni hrvatsko-jugoslavenski sukobi i događaji iz Drugog svjetskog rata te povremeni međusobni sukobi na nogometnim utakmicama i u društvenim i političkim klubovima u Australiji, ali su burne reakcije izazivali događaji koje se povezivalo s ekstremizmom i terorizmom. Navedenu su činjenicu jugoslavenski diplomatski predstavnici koristili za optužbe na račun cjelokupne hrvatske zajednice s ciljem diskreditiranja hrvatske borbe za stvaranje samostalne hrvatske države izvan Jugoslavije.

U razdoblju od 1963. do 1972. najčešće ponavljana optužba za postojanja hrvatskog terorizma odnosila se na održavanje kampa u Wodongi 1963. i eksploziju bombe u kojoj je stradao Tomislav Lesić iz 1964. godine. Međutim, u slučaju kampa u Wodongi radilo se o logorovanju koje je za mlade organizirao HOP, organizacija koja u svome programu nije zastupala poduzimanje revolucionarnih akcija s ciljem rušenja Jugoslavije zbog čega je i sama nailazila na optužbe za pasivan odnos prema rješenju hrvatskog pitanja. U prilog neosnovanosti tvrdnji o tajnom terorističkom kampu svjedoče i javno objavljeni tekstovi s logorovanja u HOP-ovim novinama „Spremnost“. Unatoč tome jugoslavenska propaganda iskoristila je dolazak pripadnike australske vojske i fotografiju mladih Hrvata na tenku australske vojske za napad na hrvatsku zajednicu, a liberalna se vlada u godinama koje su slijedile suočavala s konstantnim napadima za popustljiv stav prema hrvatskom terorizmu, pa čak i s optužbama da je sudjelovala u organiziranju vježbi u tajnim kampovima.

Jugoslavenske optužbe o održavanju tajnih terorističkih kampova ponavljane su i u godinama nakon navodnog kampa u Wodongi iz 1963., ali prilikom svake od provjere lokacija na kojima su navodno održavani policija Commonwealtha, policije saveznih država i teritorija i ASIO nisu pronašli dokaze da je ijedan od terorističkih kampova doista i održan.

U slučaju eksplozije bombe iz 1964. u kojoj je ozlijeđen Tomislav Lesić neugodnom se pokazala naknadno otkrivena činjenica da je Lesić u trenutku eksplozije bio član HRB-a, tajne revolucionarne organizacije koja je nasilnim putem željela srušiti Jugoslaviju i uspostaviti samostalnu i slobodnu Hrvatsku. Međutim, iz zaplijenih dokumenata HRB-a i priručnika za revolucionarno djelovanje koji su napisani za njihovo članstvo nigdje nema spomena

organiziranja terorističkih akcija i podmetanja eksploziva u državama domaćinima hrvatskim iseljenicima u svijetu. Dapače, u više je navrata naglašavano kako navedene akcije mogu imati samo negativno djelovanje na hrvatsku borbu za samostalnom državom s obzirom da su doprinosili negativnom stavu stranih vlada i društava čiju je naklonost hrvatsko iseljeničvo nastojalo pridobiti.

HRB je organizirao dvije akcije upada u Jugoslaviju s ciljem njezine destabilizacije i raspada – akciju Skupine Tolić-Oblak 1963. i akciju Bugojanske skupine 1972. godine. U oba slučaja akcije nisu polučile rezultate koje su njezini organizatori očekivali, ali su ostale u trajnom sjećanju među naraštajima iseljenika koji su u njima vidjeli odlučnost i žrtvu za ostvarenje cilja samostalne Hrvatske. Povodom obje akcije Jugoslavija je Australiji uputila diplomatsku notu u kojoj je protestirala i optužila australsku vladu za postojanje hrvatske terorističke organizacije i terorističkih kampova u Australiji.

Optužbe je dodatno pojačala eksplozija bombi u Sydneyju u rujnu 1972. u dvjema ustanovama povezanim s jugoslavenskom zajednicom. Jurjević i Cairns odmah su zaključili da su počinitelji nesumnjivo Hrvati, ali nakon provedene policijske istrage počinitelj nije bio otkriven. Hrvatskoj zajednici bila je pripisivana svaka krivnja za nasilne incidente u Australiji, unatoč tomu što za svaku od eksplozija povezanih s jugoslavenskom migrantskom zajednicom istragom nijednom prilikom nije bilo ustanovljeno da je počinitelj Hrvat.

Bugojanska akcija i eksplozije u Sydneyju dogodile su se svega nekoliko mjeseci uoči parlamentarnih izbora iz prosinca 1972. na kojima je pobijedila Laburistička stranka. Iako je pitanje hrvatskog terorizma mjesecima bilo važna tema izborne kampanje laburistička pobjeda bila je rezultat australskih unutarnjih političkih, ekonomskih i društvenih prilika.

Jedna od posljedica pobjede laburista bilo je uspostavljanje diplomatskih odnosa s brojnim komunističkim državama, a rezultirala je i dogovorom posjeta jugoslavenskog predsjednika SIV-a Džemala Bijedića Australiji u ožujku 1973. godine. Događaji koji su prethodili Bijedićevom posjetu i posljedice do kojih je doveo rezultirali su jednim od najburnijih razdoblja u iseljeničkoj povijesti hrvatske zajednice u Australiji, a u australskoj su historiografiji poznati pod nazivom „Murphyjeva racija“.

Murphyjeva racija u sjedištu ASIO-a 16. ožujka 1973. otvorila je niz pitanja na koja su odgovori traženi gotovo za cijelo vrijeme trajanja burnog i izvanrednim okolnostima prekidanog mandata laburističke vlade, kao i u godinama koje su slijedile. Najvažnija pitanja odnosila su se na položaj i djelovanje ASIO-a, međunarodne odnose Jugoslavije i Australije te

položaj hrvatske iseljeničke zajednice, a promatrana su za razdoblje tadašnje laburističke i prethodnih poslijeratnih liberalnih vlada.

Najzornija najava položaja ASIO-a u slučaju dolaska laburista na vlast bili su stranački kongresi Laburističke stranke iz 1971. i 1972. na kojima se ozbiljno raspravljalo o ASIO-u, pa čak i o potrebi njegova raspuštanja, ali je u konačnici prihvaćen stav o njegovoj reorganizaciji. Laburističko nepovjerenje u ASIO potvrđeno je već na samom početku mandata laburističke vlade Whitlamovim odbijanjem standardne provjere članova vlade nakon što je izabran za premijera u prosincu 1972. godine. Sumnje u ASIO dodatno su bile poticane od strane pojedinaca iz policije Commonwealtha motiviranih dugogodišnjim animozitetom dviju službi i težnjama za osobnim karijernim usponom u reorganiziranom ASIO-u ili u novouspostavljenoj tajnoj službi.

Upravo je racija Lionela Murphyja u sjedištu ASIO-a, izvedena u njegovoj uskoj povezanosti s pojedinim bivšim i tadašnjim djelatnicima policije Commonwealtha, bila vrhunac laburističkog nepovjerenja u ASIO. U parlamentarnim raspravama koje su uslijedile odmah nakon događaja postavilo se pitanje nadležnosti i zakonske opravdanosti za Murphyjevo postupanje. Preuzimanjem dužnosti glavnog državnog odvjetnika Murphy je stekao nadležnost i nad ASIO-om i u tom je smislu u njegovom posjetu regionalnom uredu ASIO-a u Canberri neobičan tek njegov termin nešto iz ponoći.

Međutim, njegov je odlazak u sjedište ASIO-a, unatoč tome što je bio najavljen generalnom direktoru, imao sve elemente racije – nenajavljeno preuzimanje kontrole nad objektom, pečaćenje prostorija, zaplijenjena dokumentacije i zadržavanje zaposlenika uz ograničenje kretanja zgradom i nemogućnost pristupa svojim radnim mjestima. Za isti je dan bio najavljen i posjet regionalnom uredu ASIO-a u Sydneyju, ali do njega u konačnici nije došlo. Dva su moguća tumačenja navedenog otkazivanja – neugodnost i medijska bura koja se podigla oko posjeta sjedištu ASIO-a ili odvlačenje pažnje s najavljenog posjeta sjedištu ASIO-a. Murphy je regionalni ured ASIO-a u Sydneyju posjetio sljedeći dan, a već u samom uvodnom razgovoru s regionalnim direktom bilo je vidljiv njegov oprez oko konteksta posjeta i njegove nadležnosti nad ASIO-om.

Odmah na početku nastavka parlamentarnih zasjedanja Murphy je pred zastupnicima morao objašnjavati razloge svojih postupaka, a za vrijeme parlamentarne stanke u medijima su vođene brojne rasprave oko Murphyjeve racije i budućnosti ASIO-a te njegova odnosa s Laburističkom strankom.

Murphy je u svome izvješću u Senatu kao razlog za odlazak u regionalne urede i sjedište ASIO-a, događaje koji su on i laburistički zastupnici nazivali posjetima, naveo potrebu sigurnosti Džemala Bijedića, kao i da nije bio zadovoljan količinom informacija o posjetu koje je dobivao od ASIO-a. Međutim, iz brojnih dokumenata ASIO-a vidljivo da je su odmah nakon informacije o dolasku Bijedića kontinuirano poduzimane brojne i intenzivne mjere za postizanje njegove sigurnosti. Nekoliko dana uoči racije održan je jedan od uobičajenih sastanaka predstavnika ASIO-a i Murphyja na kojem nije bilo izraza nepovjerenja ili nezadovoljstva količinom razmijenjenih informacija, a bio je dogovoren i novi sljedeći redovni sastanak uoči Bijedićevog posjeta.

Murphy je tek nakon nekoliko dana i brojnih oporbenih kritika u Senatu i Zastupničkom domu ipak priznao da je bio motiviran sumnjom u organiziranje urote od strane državnih službenika vezano za njegovo najavljeno podnošenje izvješća u Senatu. Iako je u Senatu uporno branio tezu da je odlaskom u sjedište ASIO-a dobio potvrdu svojih sumnji činjenica je da urota protiv njega nikada nije bila organizirana pa u skladu s time nije niti mogao pronaći dokaze za svoju sumnju.

Ono što je Murphy u svome početnom nastupu u Senatu propustio priznati bila je činjenica da je tijekom boravka u regionalnom uredu i sjedištu ASIO-a pretraživao arhivu u potrazi za vlastitim dosjeom. Navedeno nije imalo nikakvu povezanost sa sigurnosti Bijedića i razlozima odlazaka u ASIO koje je naveo zastupnicima, a odražava njegovo duboko nepovjerenje u ASIO.

Potruga za vlastitim dosjeom otvorila je pitanje je li Murphy cijeli događaj proveo s ciljem pronalaska dokaza o ASIO-vom praćenju laburističkih zastupnika u vrijeme liberalnih vlada kako bi ih iskoristio kao dokaz za optužbu protiv ASIO-a i povod za njegovo raspuštanje ili reorganizaciju. Najdalje u sumnjama otišla je tvrdnja o Murphyju kao agentu KGB-a koji je odlazak u urede ASIO-a organizirao s ciljem uklanjanja vlastitog dosjea.

Laburistička uspostava diplomatskih odnosa s komunističkim zemljama i Murphyjeva racija u ASIO-u koji je osnovan na poticaj zapadnih tajnih službi i s kojima je usko surađivao otvorili su pitanja buduće obavještajne suradnje u tadašnjoj hladnoratovskoj podjeli svijeta. Zapadne obavještajne službe bile su zabrinute oko sigurnosti i povjerljivosti informacija koje su podijelile s ASIO-om, a narušena je bila i daljnja suradnja. S obzirom da se javilo i pitanje suradnje s australskim izvorima informacija te morala samih zaposlenika ASIO-a zbog

nepovjerenja nove laburističke vlade nameće se zaključak da je Murphyjeva racija naštetila i inozemnom i domaćem položaju i ugledu ASIO-a.

Murphy je u svome izvješću u Senatu pitanje racije skrenuo na temu hrvatskog terorizma i optužbu prethodnih liberalnih vlade za njegovo toleriranje pri čemu je posebno istakao ulogu Ivora Greenwooda, njegova prethodnika na dužnosti glavnog državnog odvjetnika. Međutim, činjenica je da Murphy u uredima ASIO-a nije pronašao nikakve nove dokaze o organiziranom hrvatskom terorizmu u Australiji.

Murphy je u svome izvješću u Senatu kao dokaz postojanja hrvatskog terorizma naveo postojanje HRB-a u Australiji i s njim povezanih organizacija UHNj-a i HIRO-a te dviju organizacija mladih – HM-a i SHUMS-a. HRB je osnovan u Australiji 1961., ali u nijednom dijelu njegova programa nije bilo poticano ili planirano organiziranje i izvođenje terorističkih akcija u Australiji.

Upravo su na primjeru HRB-a Greenwood i oporbeni zastupnici ukazivali na Murphyjevo selektivno korištenje dokumenata koji su išli u prilog njegovim tvrdnjama s obzirom da je iz dokumenta ASIO-a iz 1968. izostavio zaključak da je HRB u tom trenutku utonuo u pasivnost i prestao postojati. Iz samih dokumenata HRB-a doista je vidljivo da je u organizacijskom smislu djelovanja od 1963. postepeno na sve većoj važnosti dobivao europski ogranak HRB-a dok je australski ogranak HRB-a djelovao kao izvor financiranja i regrutacije novih članova.

Uz HRB najčešće mete Murphyjevih i laburističkih napada bili su HOP i HNOtpor, prvenstveno na temelju optužbi za ustaško nasljeđe, kao i zbog njihovih osnivača Ante Pavelića i Vjekoslava Luburića. Česta su meta napada pritom bili HOP-ovi predstavnici Fabijan Lovoković i Ivica Kokić te predsjednik australskog ogranka HNOtpora Srećko Rover.

Rover je bio najistaknutija osoba u političkom djelovanju hrvatskog iseljništva u Australiji. U više je navrata bio optužen za članstvo u HRB-u i organiziranje terorističkih aktivnosti, ali za ništa od navedenog u nijednoj prilici nisu bili predloženi stvarni dokazi niti je protiv njega bio pokrenut ijedan sudski proces. U brojnim televizijskim emisijama i novinskim člancima ukazivao je australskoj javnosti na povijesno pravo i težnje hrvatskog naroda za samostalnom i suverenom hrvatskom državom izvan Jugoslavije. Zahvaljujući iznimnim organizacijskim sposobnostima i životnoj posvećenosti u traženju rješenja hrvatskog pitanja organizirao je brojne susrete i aktivnosti u kojima je težio zajedničkom nastupu hrvatske iseljeničke zajednice u Australiji.

Unatoč brojnim Murphyjevim javno iznesenim optužbama u Senatu nakon cijelog slučaja protiv nijednog Hrvata ili hrvatske organizacije nije podnesena nijedna optužba niti je ijedan Hrvat osuđen na zatvorsku kaznu. Tvrdili su to i liberalni zastupnici propitkujući zašto Murphy nakon dolaska laburista na vlast tijekom četiri mjeseca posjedovanja dokaza protiv Hrvata nije pokrenuo niti jedan sudski postupak. Upravo suprotno, optužili su ga da je nakon neuspjeha pronalaska dokaza tijekom racije u ASIO-u organizirao raciju u domovima Hrvata 1. travnja 1973. naknadno tražeći dokaze za optužbe koje je ranije u Senatu izrekao.

Bila je to najveća ikada izvedena racija protiv Hrvata u Australiji i svijetu općenito, a u kombinaciji s Murphyjevim optužbama iznesenima u Senatu protiv hrvatskih organizacija i pojedinaca označila je vrhunac nametanja kolektivne krivnje najvećem dijelu hrvatske zajednice u Australiji. Murphy je svojim postupcima i optužbama hrvatsku zajednicu doveo u izrazito nepovoljan položaj u australskom društvu. Navođenjem osobnih imena pojedinaca u Senatu i racijama u domovima pojedinih hrvatskih obitelji Murphy je kolektivnu krivnju dodatno individualizirao čime su pojedine osobe i obitelji dovedene u položaj u kojem su lako bili stigmatizirani i podložni isključivanju iz društva.

Međunarodni odnosi Jugoslavije i Australije bili su u ovisnosti o događajima unutar etničkih zajednica koje su potjecale iz prostora Jugoslavije, a najviše ih je oblikovao stav prema postojanju Jugoslavije. Hrvati kao najbrojnija etnička zajednica porijeklom iz prostora Jugoslavije najvećim su dijelom bili protivnici Jugoslavije i zagovaratelji samostalne i suverene hrvatske države zbog čega su i bili najčešća meta napada jugoslavenske vlasti i njezinih diplomatskih predstavništava u Australiji.

Na istom je principu Jugoslavija prosuđivala i australske vlade. Liberalna je stranka iskazivala razumijevanje za težnje hrvatskog naroda za vlastitom samostalnom državom i priznavala je postojanje hrvatskog pitanja u Jugoslaviji zbog čega su njezine vlade (1949. – 1972.) napadane od strane Jugoslavije, a optuživana je i kao zaštitnica hrvatskog ustaštva, ekstremizma i terorizma. Naročito su zaoštreni odnosi bili povodom upada u Jugoslaviju Skupine Tolić-Oblak 1963. i Bugojanske skupine 1972. povodom čega je Jugoslavija prijetila i prekidom diplomatskih odnosa.

Dolaskom laburista na vlast u Australiji u prosincu 1972. uspostavljeni su intenzivniji diplomatski odnosi. Jugoslavija je nastojala podići ugled u Pokretu nesvrstanih privlačenjem nove ekonomski prosperitetne države i dotadašnje članice bloka zapadnih država dok je Australija pod laburistima u međunarodnim odnosima započela s uspostavljanjem diplomatskih

odnosa s brojnim komunističkim državama. Ipak, odnose je narušilo jugoslavensko sakrivanje sudbine četvorice zarobljenih članova Bugojanske skupine i izvršenje smrtne kazne nad troje uoči Bijedićevog posjeta Australiji koja je nakon svega razmišljala i o prekidu diplomatskih odnosa s Jugoslavijom.

Narušen je bio i australski međunarodni ugled s obzirom da su vijest o strijeljanju australskih državljana u Jugoslaviji njihovi najviši predstavnici trebali objašnjavati tijekom diplomatskih posjeta zapadnoeuropskim državama – Murphy za vrijeme posjeta Francuskoj, a Whitlam za vrijeme posjeta Ujedinjenom Kraljevstvu.

Whitlam je stao u Murphyjevu zaštitu vezano za raciju u ASIO-u, unatoč tome što ga Murphy prethodno nije upoznao s namjerom i razlozima za odlaske u urede ASIO-a. Međutim, njihov je odnos do kraja mandata bio poljuljan. Dodatno ih je pogoršala činjenica da Murphy Whitlama nije obavijestio niti o strijeljanju zarobljenih članova Bugojanske skupine. Rezultiralo je to propitkivanjima o mogućoj Murphyjevoj smjeni, a ranije je u Senatu po prvi put u australskoj povijesti glavnom državnom odvjetniku u Senatu bilo izglasano nepovjerenje. Murphyja je od smjene spasila laburistička većina u Zastupničkom domu, ali je unatoč tome položaj napustio prije isteka mandata odlaskom na položaj suca Visokog suda.

Australsko-jugoslavenske odnose narušavalo je i pitanje djelovanja agenata jugoslavenske tajne službe u Australiji. Na navedenu su činjenicu Hrvati konstantno upozoravali australske vlade, a jugoslavenska veleposlanstva optuživali su za pružanje utočišta agentima Udbe. Djelovanje Udbe u Australiji intenzivno je započelo nakon ispitivanja uhićenih članova Skupine Tolić-Oblak i saznanja o postojanju HRB-a u Australiji.

Uz prikupljanje informacija o hrvatskim organizacijama i istaknutim politički aktivnim pojedincima važna je bila djelatnost Udbe u organiziranju događaja kojima je bio za cilj nametanje kolektivne krivnje i optužbi za terorizam. Najčešće se pri tome radilo o podmetanju eksploziva na lokaciju na kojoj je agent Udbe organizirao sastanak skupine Hrvata. Navedeno je potvrđeno u slučaju pronalaska eksploziva u okolici Warburtona 1972. koji je organizirao agent Ivice Mudrinić i u slučaju poznatom kao „Hrvatska šestorka“ iz 1979. koji je organizirao agent Vice Virkez. Navedene je akcije pronalaska podmetnutog eksploziva Jugoslavija koristila za optužbe Hrvata za terorističko djelovanje.

Pružanje utočišta agentima Udbe u jugoslavenskim veleposlanstvima otvorilo je i pitanje eksplozija koje su se u njima događale. S obzirom da su jugoslavenska veleposlanstva bila najčešća lokacija ispred kojih su Hrvati održavali demonstracije protiv Jugoslavije bila su

pogodna i za organiziranje namještenih eksplozija u kojima je redovito dolazilo do materijalne štete bez ljudskih žrtava, a korištene su s ciljem za optužbi za hrvatski terorizam.

Upravo je djelatnost jugoslavenskih veleposlanstava bila jedan od važnih poticaja u pokretanju i organiziranju „Hrvatske ambasade“ u Canberri 1977. godine. Unatoč tome što su organizatori otvaranja „Hrvatske ambasade“ bili svjesni da ona nema pravnu podlogu predstavljanja i da će u konačnici biti zatvorena željeli su simboličkim činom ukazati na težnju hrvatskog naroda za samostalnom državom izvan Jugoslavije. Bio je to miran, dostojanstven i civiliziran prosvjed protiv totalitarne komunističke Jugoslavije koji je odjeknuo među iseljeničkim zajednicama diljem svijeta.

Jedinstvo hrvatske iseljeničke zajednice u Australiji ostvareno u osnivanju i vođenju „Hrvatske ambasade“ značajno je utjecalo na organiziranje Hrvata krajem 1980-ih u trenucima kada su se javile prve naznake raspada Jugoslavije i velikosrpske agresije na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu.

Svojom moralnom, diplomatskom i financijskom pomoći Hrvati u Australiji značajno su doprinijeli organiziranju prvih slobodnih parlamentarnih izbora u Hrvatskoj i njezinoj obrani u Domovinskom ratu. Na taj su način doprinijeli ostvarenju cilja naraštaja iseljenika diljem svijeta koji su težili stvaranju samostalne i suverene Hrvatske.

Zadatak je hrvatske države danas jednako snažno ustrajati i djelovati u stvaranju i jačanju veza domovinske i iseljene Hrvatske kao što je to iseljeničtvo činilo u cilju njezina nastanka.

XII. IZVORI I LITERATURA

Arhivski izvori

Australia, House of Representatives, Parliamentary Debates

Australia, Senate, Parliamentary Debates

Australia, Parliament of New South Wales

Hrvatski državni arhiv

National Archives of Australia

Knjige

John Blaxland, *The Protest Years: The Official History of ASIO, 1963-1975*, Allen & Unwin, Crows Nest, 2015.

Brian Carroll, *Whitlam*, Rosenberg Publishing, Dural Delivery Centre NSW, 2011.

Ivan Čizmić, Marin Sopta, Vlado Šakić, *Iseljena Hrvatska*, Golden marketing - Tehnička knjiga: Institut za društvena istraživanja Ivo Pilar, Zagreb, 2005.

Jenny Hocking, *Lionel Murphy: A Political Biography*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000.

Većeslav Holjevac, *Hrvati izvan domovine*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1968.

Josip Jurčević, *Slučaj Perković: spašavanje zločinačke budućnosti*, Dokumentacijsko informacijsko središte, Zagreb, 2013.

Katica Jurčević, *Stari kraj i novi svijet: migracije hrvatskih iseljenika i akulturacija u SAD-u 1880.-1940.*, Dokumentacijsko informacijsko središte – DIS, Zagreb, 2010.

Husnija Kamberović, *Džemal Bijedić: politička biografija*, Udruženje za modernu historiju, Sarajevo, 2017.

Igor Karaman, *Privreda i društvo Hrvatske u 19. stoljeću*, Školska knjiga, Zagreb, 1972.

Fabijan Lovoković, *Hrvatske zajednice u Australiji: nastojanja i postignuća*, Središnji odbor hrvatskih društava Australije, Kingsgrove, 2010.

David McKnight, *Australia's Spies and their Secrets*, Allen & Unwin, St Leonards, NSW 2065, 1994.

Stijepo Obad, *Dalmatinsko selo u prošlosti: (od sredine osamnaestog stoljeća do prvog svjetskog rata)*, Logos, Split, 1990.

Stijepo Obad, *Dalmacija u novijoj hrvatskoj povijesti i kulturi*, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2014.

Gustave Rathe, *Brodolom barka Stefano kod rta North West Cape u Australiji 1875. godine*, Durieux, Zagreb, 1992.

Srećko Rover, *Svjedočanstva i sjećanja: memoari*, priredio Martin Planinić, Protektor, Zagreb, 1995.

Les Shaw, *Hrvatima se sudi klevetom: pozadina stvaranja Nezavisne Države Hrvatske i udbaško-medijski progon Hrvata u Australiji*, Naklada Benedikta, Zagreb, 2011.

Anthony Splivalo, *The Home Fires*, Fremantle Arts Centre Press, Fremantle, 1982.

Ilija Denis Šutalo, *Croatians in Australia: pioneers, settlers and their descendants*, Wakefield Press, Kent Town, 2004.

Mato Tkalčević, *Hrvati u Australiji*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1992.

Mate Nikola Tokić, *Croatian Radical Separatism and Diaspora Radicalism*, Purdue University Press, West Lafayette, 2020.

Pavle Vidas, *Iseljništvo Pavla Vidasa: životopis hrvatskog iseljenika iz 19. stoljeća*, Johannesburg, 1985.

Bože Vukušić, *Tajni rat UDBE protiv hrvatskoga iseljništva*, Klub hrvatskih povratnika iz iseljništva, Zagreb, 2002.

Bože Vukušić, *Hrvatsko revolucionarno bratstvo: rat prije rata*, Klub hrvatskih povratnika iz iseljništva, Zagreb, 2012.

Gough Whitlam, *The Whitlam Government 1972-1975*, Penguin, Ringwood, 1985.

Poglavlja u knjigama

Rebeka Žabčić Mesarić, „Povijesni pregled, geografski smještaj te primjeri djelovanja hrvatskih udruga u Australiji“, *Institucionalizacija hrvatske dijaspore: oblici migrantskog udruživanja: primjeri iz Europe, Južne Amerike i Australije*, Jesenski i Turk, Zagreb, 2012.

Enciklopedije i leksikoni

The Australian people: an encyclopedia of the nation, its people and their origins, Cambridge University Press, Cambridge, 2001.

The Cambridge encyclopedia of Australia, Cambridge University Press, Cambridge, 1994.

Države svijeta, Karel Natek, Marjeta Natek, Mozaik knjiga, Zagreb, 2000.

Leksikon hrvatskoga iseljeničtva i manjina, urednici Vlado Šakić, Ljiljana Dobrovšak, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Hrvatska matica iseljenika, Zagreb, 2020.

Članci u časopisima

Branimir Banović, „Potisni i privlačni faktori u iseljavanju iz Hrvatske u Australiju od konca 19. stoljeća do recentnog vremena“, *Migracijske teme*, god. 6., br. 1., 9.

Gerald Daniel Cohen, „Between Relief and Politics: Refugee Humanitarianism in Occupied Germany“, *Journal of Contemporary History*, Vol. 43, No. 3, 2008.

Ivan Čizmić, „CROATIAN EMBASSY - "HRVATSKA AMBASADA" U CANBERRI 1977.-1978. (uz 20. obljetnicu zatvaranja)“, *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, Vol. 8., No. 1 (39), 1999.

Ante Delić, „Novi prilozi za istraživanje akcije "Deseti travnja": nepoznato pismo Ante Pavelića iz srpnja 1948. godine“, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, br. 60., 2018.

Jenny Hocking, “Subversion Dissent: Where ASIO Draws the Line,” *Australian Left Review*, No. 3, 1984.

Josip Jurčević, „Politička koncepcija i djelovanje Hrvatskoga narodnog odbora pod vodstvom Branimira Jelića“, *Hum: časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru*, No. 9, 2012.

Ante Kožul, „Fra Roko Romac, dušobrižnik Hrvata u Australiji 1955.–1970.“, *Obnovljeni Život: časopis za filozofiju i religijske znanosti*, vol. 75, br. 3., 2020.

Andrew Markus, „Labour and Immigration 1946-9: The Displaced Persons Program“, *Labour History*, No. 47., 1984.

James A. Nathan, „Dateline Australia: America's Foreign Watergate?“, *Foreign Policy*, No. 49. winter 1982.-1983.

Ivo Nejašmić, „Iseljavanje iz Hrvatske od 1900. do 2001.: demografske posljedice stoljetnog procesa“, *Migracijske i etničke teme*, Vol. 30, No. 3, 2014.

Jayne Persian, „Displaced persons and the politics of international categorisation(s)“, *Australian Journal of Politics and History*, Vol 58, No. 4, 2012.

Marija Tence, „Dokumenti o Hrvatima Viktorije“, *Hrvatski iseljenički zbornik 2000.*, Hrvatska matica iseljenika, Zagreb, 1999.

Doktorske disertacije

Cameron James Coventry, *Origins of the Royal Commission on Intelligence and Security*, Doctor thesis, School of Humanities and Social Sciences, UNSW Canberra, 2018.

Kristina Kalfic, *'The bomb is set ...': responses to Croatian political activism in Australia, 1947-1989*, Doctor of Philosophy thesis, School of Humanities and Social Inquiry, University of Wollongong, 2017.

Internetski i drugi digitalni izvori

https://www.abs.gov.au/census/find-census-data/quickstats/2021/3204_AUS

https://www.aph.gov.au/About_Parliament/Parliamentary_Departments/Parliamentary_Library/Browse_by_Topic/law/royalcommissions

<https://www.asio.gov.au/establishment-asio>

<https://www.asio.gov.au/history/Hope-commissions>

<https://www.aspistrategist.org.au/prime-ministers-spies-and-the-law-how-bob-hawke-saved-labor-and-his-government/>

<https://biography.senate.gov.au/mulvihill-james-anthony/>

<https://biography.senate.gov.au/townley-michael/>

<https://www.davidmcknight.com.au/archives/2006/07/murphy-kgb-agent>

<https://hkc.com.au/hkc-summer-hill/>

<https://hrvatiizvanrh.gov.hr/hrvati-izvan-rh/hrvatsko-iseljenistvo/hrvatsko-iseljenisto-u-australiji/751>

<https://file.wikileaks.org/oc/2472/285.pdf>

<https://file.wikileaks.org/oc/2472/2010.pdf>

<https://file.wikileaks.org/oc/2472/19286.pdf>

<https://file.wikileaks.org/oc/2474.2/112061.pdf>

<https://file.wikileaks.org/oc/oc/2532/250471.pdf>

<https://www.nma.gov.au/defining-moments/resources/vietnam-moratoriums>

<https://www.parliament.nsw.gov.au/members/Pages/member-details.aspx?pk=1711>

https://rosetta.westernsydney.edu.au/delivery/DeliveryManagerServlet?dps_pid=IE56857

https://web.archive.org/web/20050409002149/http://www.whitlam.org/html/2002/hancock_2002.html

https://web.archive.org/web/20050719225016/http://www.whitlam.org/collection/1972/19721205_pm_press_conference/

https://web.archive.org/web/20050719213327/http://www.whitlam.org/collection/1972/19721222_radio_broadcast_press_Statement29/

https://web.archive.org/web/20050719225343/http://www.whitlam.org/collection/1972/19721219_press_conference/

https://web.archive.org/web/20050214024355/http://www.whitlam.org/collection/1972/1972_alp_policy_speech/

https://web.archive.org/web/20050719224231/http://www.whitlam.org/collection/1973/19730327_PM_Press_Conference/

https://web.archive.org/web/20050719182401/http://www.whitlam.org/collection/1973/19730403_PM_Press_Conference/

https://web.archive.org/web/20041224234247/http://www.whitlam.org/html/2003/hancock_2003.html

https://web.archive.org/web/20050719205805/http://www.whitlam.org/collection/1973/19730413_Executions_Yugoslavia/

https://web.archive.org/web/20050720003312/http://www.whitlam.org/collection/1973/19730425_PM_UK_Conference/

https://web.archive.org/web/20050719224034/http://www.whitlam.org/collection/1973/19730501_PM_Overseas/

https://web.archive.org/web/20050719210132/http://www.whitlam.org/collection/1973/19730321_Yugoslav_PM/

https://web.archive.org/web/20050428075439/http://www.whitlam.org/collection/1973/19730515_press_conference/

https://web.archive.org/web/20050428075611/http://www.whitlam.org/collection/1973/19730410_Press_conference/

Tisak

Australian Financial Review

Borba

Hrvatska sloboda

Osvit

Otpor

Pregled

Spremnost

The Bulletin

Zora

XIII. ŽIVOTOPIS AUTORA S POPISOM OBJAVLJENIH RADOVA

Ante Kožul rođen je 1984. godine u Zagrebu gdje je završio osnovnu školu i gimnaziju. Diplomirao je 2009. na dvopredmetnom studiju geografije i povijesti na Odsjeku za geografiju Prirodoslovno-matematičkog fakulteta u Zagrebu i na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Nakon završetka diplomskog studija zaposlen je kao profesor geografije i povijesti u osnovnim i srednjim školama. Autor je osnovnoškolskih udžbenika iz geografije i recenzent scenarija poučavanja, digitalnih obrazovnih sadržaja i osnovnoškolskih udžbenika iz povijesti. Tijekom poslijediplomskog studija povijesti na Fakultetu hrvatskih studija razvio je poseban interes za temu hrvatskog iseljništva s naglaskom na političko djelovanje hrvatskog iseljništva nakon Drugog svjetskog rata. Rezultate dosadašnjih istraživanja prikazuje u radovima i izlaganjima na domaćim i međunarodnim konferencijama.

Popis objavljenih radova:

- Ante Kožul, „Analiza političkih programa hrvatskih iseljeničkih stranaka i organizacija nakon Drugog svjetskog rata“, u: *Društveno-povijesni kontekst političkog djelovanja u iseljništvu: organizacije, stranke, pokreti.*, ur. Marina Perić Kaselj, Zagreb, Institut za migracije i narodnosti, 2020.
- Ante Kožul, „Hrvatsko iseljništvo u Australiji 1970-ih“, u: *Povijest hrvatske političke emigracije u 20. stoljeću: zbornik radova s međunarodne konferencije, Zagreb, 21. i 22. veljače 2019.*, ur. Marin Sopta, Vlatka Lemić, Marija Benić Penava, Zagreb, Centar za istraživanje hrvatskog iseljništva, 2020.
- Ante Kožul, „Fra Roko Romac, dušobrižnik Hrvata u Australiji 1955.-1970.“, *Obnovljeni život*, 75 (2020), br. 3: 349-361.
- Ante Kožul, „Hrvatska iseljenička inteligencija u Argentini nakon Drugog svjetskog rata“, u: *Migracijski procesi između Hrvatske i Južne Amerike: povijest, kultura i društvo*, ur. María Florencia Luchetti, Marina Perić Kaselj, Zagreb, Institut za migracije i narodnosti, 2022.